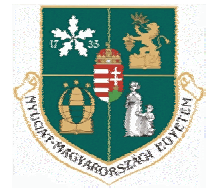

Nyugat-Magyarországi Egyetem

Erdőmérnöki Kar

Erdészeti és Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola

Erdővagyon-gazdálkodás (E3) program

PRIVATIZÁCIÓS ÖSSZEHASONLÍTÁS

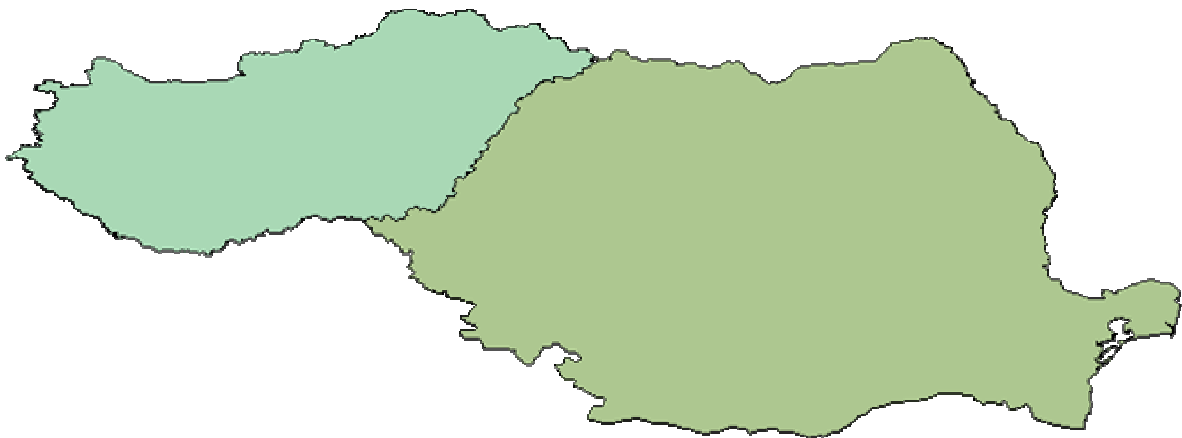
AZ ERDŐ PRIVATIZÁCIÓJA

MAGYARORSZÁG – ROMÁNIA

Mózes Csaba

Témavezető:

Dr. Héjj Botond

Sopron, 2004

Az erdő privatizációja: Magyarország – Románia

Értekezés doktori (PhD) fokozat elnyerése érdekében

Írta:

Mózes Csaba

Készült a Nyugat-Magyarországi Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Erdészeti és Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola Erdővagyon-gazdálkodás (E3) programja keretében

Témavezető: Dr. Héjj Botond

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

(aláírás)

A jelölt a doktori szigorlaton% -ot ért el,
Sopron,

.....
a Szigorlati Bizottság elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen /nem)

Első bíráló (Dr.) igen /nem

(aláírás)

Második bíráló (Dr.) igen /nem

(aláírás)

Esetleg harmadik bíráló (Dr.) igen /nem

(aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján.....% - ot ért el
Sopron,

a Bírálóbizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése.....

az EDT elnök

Tartalomjegyzék:

1	Bevezetés.....	6
1.1	A privatizáció a térségben	6
1.2	Az erdők privatizációja.....	8
1.3	Az erdőprivatizációs folyamat jelentősége.....	9
1.4	A kutatás célkitűzései.....	10
1.5	Alapfogalmak.....	11
1.6	A dolgozat felépítése.....	13
1.7	Várható eredmények és jövőbeni hasznosíthatóságuk	13
2	Az erdők tulajdonosi és gazdálkodói környezete	15
2.1	Atulajdonjog és az erdő	15
2.2	A tulajdonlás erdészeti-specifikus jellemzői	17
2.3	Erdő és erdőgazdálkodási viszonyok a szomszédos országokban.....	18
2.3.1	Ausztria	19
2.3.2	Szlovénia	20
2.3.3	Horvátország	21
2.3.4	Szerbia.....	22
2.3.5	Bulgária	23
2.3.6	Ukrajna	25
2.3.7	Moldva Köztársaság.....	25
2.3.8	Szlovákia	26
2.3.9	Csehország	27
2.3.10	Lengyelország	28
2.4	Erdő és erdőgazdálkodói viszonyok Magyarországon.....	29
2.4.1	Az erdészeti nemzetgazdasági jelentősége.....	30
2.4.2	Szabályozási és intézményi háttér.....	30
2.4.3	Erdészeti politika és stratégia	31
2.4.4	A nemzeti erdőprogram.....	32
2.4.5	Az erdőgazdálkodás összefoglalása és a várható trendek	34
2.5	Erdő és erdőgazdálkodói viszonyok Romániában.....	38
2.5.1	Az erdészeti nemzetgazdasági jelentősége.....	38
2.5.2	Szabályozási és intézményi háttér.....	39
2.5.3	Erdészeti politika és stratégia	42
2.5.4	A nemzeti erdőprogram.....	43
2.5.5	Az erdőgazdálkodás összefoglalása és a várható trendek	44
3	Az erdőprivatizációt befolyásoló tényezők	48
3.1	Az erdő a természeti adottságok tükrében.....	48

3.2	Az erdő az antropogén tényezők tükrében	49
4	Az erdőtulajdon jelenlegi helyzete	52
4.1	Az erdőtulajdon szerkezete Magyarországon.....	52
4.1.1	Az erdőtulajdon alakulása	53
4.1.2	Jellemzők.....	56
4.1.3	A törvényi háttér.....	57
4.1.4	Az erdőprivatizáció folyamata	59
4.1.5	A folyamat kimenete	60
4.2	Az erdőtulajdon szerkezete Romániában	63
4.2.1	Az erdőtulajdon alakulása	63
4.2.2	Jellemzők.....	66
4.2.3	A törvényi háttér.....	68
4.2.4	Az erdőprivatizáció folyamata	73
4.2.5	A folyamat kimenete	74
5	Kérdések.....	78
5.1	Magyarország	79
5.2	Románia	82
6	Összehasonlítás és javaslatok.....	87
	Irodalomjegyzék	102
	Ábrák:	108
	Szövegdobozok:.....	108
	Táblázatok:	109
	Mellékletek:	111
1	Az erdőt befolyásoló tényezők	112
1.1	Természeti tényezők.....	112
1.1.1	Magyarország természeti adottságai	112
1.1.1.1	Földrajzi fekvés	112
1.1.1.2	Éghajlat.....	112
1.1.1.3	Hidrológiai viszonyok.....	113
1.1.1.4	Geológiai jellemzők és ásványi tartalékok.....	113
1.1.2	Románia természeti adottságai.....	113
1.1.2.1	Földrajzi fekvés	113
1.1.2.2	Éghajlat.....	114
1.1.2.3	Hidrológiai viszonyok.....	114
1.1.2.4	Geológiai jellemzők és ásványi tartalékok.....	114
1.2	Antropogén tényezők	114
1.2.1	Gazdasági jellemzők	115
1.2.1.1	Alapadatok Magyarországról	117
1.2.1.2	Alapadatok Romániáról.....	119
1.2.2	Szociális jellemzők.....	121
1.2.2.1	Magyarország szociális jellemzői	122
1.2.2.2	Románia szociális jellemzői.....	123

1.2.3	Politikai jellemzők.....	124
1.2.3.1	Magyarország politikai jellemzői.....	124
1.2.3.2	Románia politikai jellemzői	126
2	<i>Az erdővel való gazdálkodás</i>	129
2.1	Magyarország erdős vegetációja.....	129
2.1.1	A földterület eloszlása művelési ág szerint.....	129
2.1.2	Az ország erdőállományának összetétele.....	130
2.1.3	Fakészlet, növedék, korcsoporteloszlás	132
2.1.4	Abiotikus és biotikus károsítók az erdőben.....	133
2.1.5	Erdővédelem és védett területek	134
2.1.6	Erdőhasználat	135
2.1.7	Vadászat és vadgazdálkodás	136
2.1.8	Erdészeti oktatás és kutatás	136
2.2	Románia erdős vegetációja.....	137
2.2.1	A földterület eloszlása művelési ág szerint.....	137
2.2.2	Az ország erdőállományának összetétele.....	138
2.2.3	Fakészlet, növedék, korcsoporteloszlás	139
2.2.4	Abiotikus és biotikus károsítások az erdőben	140
2.2.5	Erdővédelem és védett területek	140
2.2.6	Erdőhasználat	140
2.2.7	Vadászat és vadgazdálkodás	142
2.2.8	Erdészeti kutatás és oktatás	142
3	<i>A Nemzeti Erdőprogram (NEP).....</i>	143
3.1	A magyar Nemzeti Erdőprogram gyengeségei, veszélyei – javaslatok.....	143
3.2	A román Nemzeti Erdőprogram jellemzői.....	144
4	<i>A kárpótlás.....</i>	145
5	<i>21/1990. (X. 4.) AB határozat az Alkotmány 70/A §-ának értelmezéséről.....</i>	149
6	<i>Esettanulmány.....</i>	156

1 Bevezetés

Az erdőt definiálhatjuk ökoszisztémaként, a területet borító növénytakaró egyik típusaként és – esetenként – a terület hasznosításának egyik formájaként is. Nemzetközi viszonylatban egyes erdő definíciók ebbe csak a természetes ökoszisztémákat foglalják bele, mások olyan területeket is erdőként értelmeznek, amelyeket fa-alakú növényzet alig fed. A társadalom részéről mégis van egy közmegegyezés az erdő fogalmát illetően, egy kialakult kollektív erdőkép.

Az erdők és az erdészet ügye, a felmerült ökológiai, gazdasági és társadalmi problémák megvilágításában az utóbbi 40 évben, Rachel Carson „Néma tavasz” című írását követően, valamennyi kontinensen egyre növekvő mértékben került a közvélemény és a politikaformálók érdeklődési körébe.

Az elmúlt évtized szociális, gazdasági és politikai értelemben is a változások ideje volt a közép- és kelet európai régióban. Ezek a változások befolyással bírtak az élet minden szegmensében, így az erdőgazdálkodás által érintett területeken is. Felölelték a társadalmi szerkezet minden aspektusát, de hatásaik érezhetőek a természeti értékek rangsorolásában és kezelésében is. Mivel az erdőgazdálkodás egyik fontos jellemzője az erdő tulajdonjoga, a tulajdonszerkezet alakulásának ismerete nélkülözhetetlen ebben a változó környezetben.

1.1 *A privatizáció a térségben*

Kétféle privatizáció létezik. Az egyik, amikor az állam a saját vagyonát, tulajdonát értékesíti, a másik, amikor egy-egy tevékenység privatizációja megy végbe. Dolgozatomban az első típusú privatizációval foglalkozik, bár ez (főleg a romániai viszonyokat figyelembe véve) nem minden esetben egyértelmű, hiszen vannak olyan helyzetek, amikor az erdőgazdálkodásra oly jellemző – és néhány neves szerző (pl. Szabados) által kifejezetten fontosnak tekintett – tevékenység privatizációja nem különíthető el.

A nagyléptékű privatizációnak a kelet-európai térségben az 1990-es évek elején lezajlott a rendszerváltások adták meg az "igazi" lehetőségét.

Az államháztartások "rendbetétele" érdekében a volt szocialista országokban jelentősen csökkentek a korábban hatalmasra duzzadt állami támogatások, kedvezmények. Ez a tény valamint a volt Szovjetunió piacainak kiesése alapjaiban rengette meg az állami vállalatokat. Az általam tárgyalt két országban több száz vállalat felszámolása kezdődött meg.

A magánosítástól a gazdaságpolitikusok azt remélték és remélik, hogy ha a privatizáció révén megfosztják a kormányt a közvetlen üzleti döntéshozataltól, ezzel nemcsak a magánszektor kibontakozását segítik elő, de közhatalmi szerepében az állam működését is hatékonyabbá teszik.

A szerkezetváltásra vonatkozó szigorú döntések, illetve az optimista elvárások sok esetben nem váltak valóra. A gazdaság nem vált automatikusan működőképesé pusztán a tulajdonos megváltoztatásától. A privatizáció segítette a piacgazdaság alapstruktúrájának kialakítását, de azt is látni kell, hogy a térségben nem csak a privatizációnak volt köszönhető az átalakulás. A politikai és gazdaságfilozófiai irányváltással együtt járó makrogazdasági reformok szerepe, a külföldi tőke beáramlása a zöldmezős beruházásokba, a nemzeti valuta stabilizálása legalább annyira jelentős reform elemek. A tulajdonszerkezet megváltozása ugyanis nemcsak az állami vállalatok értékesítése, magánkézbe adása útján valósul meg. Az ún. "zöldmezős" beruházások, sőt a csődbe jutott és felszámolt állami vállalatok eszközállományának felvásárlása és új termelő szervezetekbe illesztése is a magánosítási folyamat igen fontos eleme.

Például a magyarországi privatizáció nem mindennapi körülmények között folyik. Nem arról van szó, hogy az állam, vagy az éppen kormányon lévő párt liberálisabb mint az elődje és néhány céget magánosít. Ami a térségben végbemegy sem hasonlítható össze sem a francia, sem az angol gyakorlattal sem mással. A privatizáció történelmi léptékben, totális méretekben zajlik, (ma már befejezéshez közelít) összekapcsolódva egy rendszerváltás szükségleteivel. Mindez természetesen sajátos kiegészítő elemekkel ruházza fel a privatizáció folyamatát.

1989-1990-ben Magyarországon (békés) és Romániában (véres) egyaránt politikai-gazdasági rendszerváltozás zajlott le, melynek során a korábbi ún. "szocialista" rendszert egy demokratikus, plurális politikai berendezkedés váltotta fel.

Ennek kapcsán kiépült a jogállamiság valamint a demokrácia jog- és intézményrendszere.

A szociális piacgazdaság és az ennek megfelelő új, magántulajdonon alapuló tulajdoni rend kiépülése ma már a vége felé közeledik.

Elkezdődött a térség integrálódása az európai szervezetekbe és a világ más demokratikus, politikai, gazdasági és kulturális szervezeteibe.

A térség országainak privatizációja ezekkel a fundamentális politikai-, gazdasági változásokkal egy időben, párhuzamosan zajlanak, s mindez együtt nagy, bonyolult és "érzékeny" feladat.

A privatizáció célja a legtöbb országban hasonló, ám mindenhol egyedi sajátosságok is tapasztalhatók, íme néhány fő cél:

- a magántulajdonon álló piacgazdaság kiépítése, a tulajdonviszonyok rendezése,
- a gazdálkodás hatékonyságának növelése,
- a gazdaság tökehiányának enyhítése,
- új korszerű technológiák és vezetési módszerek meghonosítása,
- a gazdasági szerkezetváltás ösztönzése,
- a piacvesztés megállítása, új piacok szerzése,
- a hazai piaci szereplők körének bővítése,
- a hazai tőkepiac fejlesztése, a hazai és nemzetközi tőke és multinacionális társaságok bevonása,
- a külföldi befektetők privatizációs érdeklődésének fenntartása,
- intenzív bekapcsolódás a nemzetközi munkamegosztásba,
- a hazai vállalkozások fejlődésének támogatása,
- a gazdasági társaságok működőképességének megőrzése,
- munkahelymegőrzés, munkahelyteremtés,
- a privatizációs bevételek felhasználása a pénzügyi stabilitás javítására, technológiafejlesztésre, a reorganizációra, a környezeti károk enyhítésére, exportbővítésre, államadósság törlesztésre,
- a dolgozói tulajdonszerzés, illetve a vezetői kivásárlás előmozdítása,
- a lakossági kisbefektetők körének szélesítése, az elszenvedett sérelmekért nyújtott kárpótlás során megfelelő vagyon juttatása.

A két ország privatizációs folyamata 1990-ben indult el. A számos megrázkódtatás ellenére az út során, viszonylag rövid időszak alatt a folyamat nagy utat tett meg.

A privatizációs folyamat kezdeti szakaszában azt is felismerték, hogy:

- az államnak általában nem szabadna belefolynia az állami tulajdonú társaságok működésének átszervezésébe értékesítésük előtt, és hogy ezt a feladatot jobb a leendő magánszektorbeli befektetőkre hagyni,

- jelentős hazai tőke hiányában a külföldi tőke és technológia részvétele elengedhetetlen az ország privatizációjában és gazdasági újjászületési programjában.

E célokat szem előtt tartva a két ország egyre vonzóbb befektetési környezetet épít ki a szabályozási és törvényi reformokon keresztül, melyek viszont elősegítik a privatizációs folyamatot és ösztönzik a külföldi befektetést.

A privatizáció természetesen mindenhol komoly feszültségek, viták közepette zajlik. Bárhogyan is csinálják, akármilyen "sikert" is mutat, sokan vannak olyanok, akik kritizálják. A privatizációt mindenütt gyanakvás övezi és rendszeres témája a politikai csatározásoknak is. A kritikák egy része bizonyosan jogos, mert valószínű mindig van lehetőség rejtett lobbizásra és visszaélésekre, más részüket viszont mesterségesen gerjesztik részben meghatározott céllal, részben ismerethiányból.

Ezek a viták és konfliktusok többnyire mederben tarthatók, kezelhetők, ha sikerül elősegíteni a (László – Macher, 1997)

- privatizáció átláthatóvá tételét, amikor
- privatizáció a társadalom egészének az érdekét szolgálja, ha az
- gazdaságilag és szakmailag egyértelműen előnyös, sikeres, ha a
- a lehető legkevesebb társadalmi konfliktussal jár és ha
- elősegíti a nemzetgazdaságok kooperációját.

Meg kell jegyezni azonban, hogy ezen a céloknak és elvárásoknak nem mindig sikerült eleget tenni. A két ország privatizációját is sok kritika érte, számos vitát gerjesztett. Az eddigi valós eredmények láttán azonban remény van arra, hogy a társadalom – talán már nem is olyan sokára – erre csak mint "szükséges rosszra" fog emlékezni.

1.2 Az erdők privatizációja

Mint említettem a társadalmi politikai rendszerváltást követően a gazdasági és tulajdoni viszonyok történelmi léptékekkel mérve rendkívül rövid idő alatt alakultak át. A gazdasági egységek tulajdonviszonyainak változása mellett nagymértékű, látványos és tapasztalható, széles köröket érintő változás a termőföld tulajdonszerkezetében következett be. Ennek következtében manapság a társadalom számos szereplője rendelkezik valamilyen földtulajdonnal.

A földterület a mezőgazdasági hasznosítást követően legnagyobb mértékben mint erdő hasznosul. Az erdők mindazok mellett, hogy alternatív és gazdaságos megoldást kínálnak a felhagyott, vagy egyéb hasznosítás alól kivont területek felhasználására, a társadalmi igények sokrétű kielégítését is szolgálják. Az erdőben megtermelt javak legfontosabb jellemzői ezek megújíthatósága, de nem utolsó szempont az erdőre jellemző változatos és gazdag flóra és fauna, akárcsak az erdők szerepe a levegőben fellelhető szén körforgalmának kiegyenlítésében és megkötésében. Az erdővel való megfontolt gazdálkodás tehát társadalmi érdek.

Tulajdonságaiból adódóan (hosszú életciklus, változatos és gazdag faj-összetétel, stb.) a mezőgazdasági területekkel ellentétben, az erdővel való gazdálkodás túlnyúlik a gazdaságban megszokott tervezési ciklusokon, így a vele való gazdálkodás, a beláthatóság elmaradása miatt, még inkább felelősségteljes elgondolásokon kell, hogy alapuljon. Az első és legfontosabb elgondolás a tartamosság (fenntarthatóság), mely évszázadok óta jellemzője erdőgazdálkodásunknak. Mint minden gazdálkodási formánál, az erdőgazdálkodás hatékonyságára kihatással van a terület tulajdonviszonyainak tisztázása, amely – véleményem szerint – egyben az erdőtulajdon egyik legfontosabb jellemzője. Mint bármely természeti erőforrással való gazdálkodás, az erdőkben folyó tevékenység is olyan összetett folyamat, amely számos, különböző szempontból is értékelhető. Így az erdőgazdálkodás tulajdonosi

nézőponton kívül a termőhelyi, a gazdálkodói, vagy a jogi szabályozás szempontjából is vizsgálható a folyamat (Jáger, 2003).

Térségünkben az erdő tulajdonviszonyainak kiemelt jelentősége van, hiszen már a XVIII. századi forrásanyagok említést tesznek az erdő tulajdonszerkezetének alakulásáról (Garda, 2002). A történelem fintora e természetes fejlődési lánc megváltoztatása és így a hosszú távú elképzelések felborítása az elmúlt 100 évben (Trianon, államosítás, stb.) mely időintervallum egy erdő életében – fajtától függően – nem számít hosszú időszaknak. Bár az 1989-es gazdasági és politikai szerkezetváltozás lehetőséget biztosított egyes hibák korrigálására, a bekövetkezett változások akkor már drasztikusnak minősültek, hiszen közben felnőtt egy olyan generáció, amelynek értékrendjében az erdő becsülete és tisztelése más dimenziójú.

Az erdők tulajdonszerkezetének megváltozása mindenképpen társadalmi fejlődési lépcsőfok, amely nagyban befolyásolja úgy a jelenlegi, mint a jövő generációinak lehetőségeit és erdőhöz való viszonyulását. A tulajdonváltással egy időben az erdővel kapcsolatos célok is változnak és néhány esetben akár az erdőgazdálkodás intenzitása is átalakulhat.

Az 1989-es változások a tulajdonviszonyok vonatkozásában is radikálisnak minősíthetők. Fontos azonban figyelembe venni, hogy a radikális változások óhatatlanul veszteségekkel járnak. A gyors és sok esetben számos konfliktussal terhelt tulajdonváltás az erdőgazdálkodásban is új, korábban nem tapasztalt változásokat, problémákat, kérdéseket indukált, jelentős mértékű feszültséget, sok esetben indulatokat gerjesztett. A tulajdonosi szerkezet átalakulásának ideje egybeesett azzal az évtizeddel, amikor az állampolgárok környezeti tudatossága jelentősen fokozódott, és így a magánerdők felé kétszeres figyelem fordult (Jáger, 2003).

Az említett változás óta eltelt több mint egy évtized az erdővel kapcsolatos konfliktushelyzeteket még jobban kidomborította. Ezek közé tartozik természetesen az erdő rendezetlen tulajdonviszonyának kérdésköre is. A közös történelmi gyökerekre és a regionális egységre (Kárpát medence) hivatkozva, dolgozatomban igyekszem bemutatni a közép-európai térség két országában, Magyarországon és Romániában az e téren lezajlott vagy jelenleg is zajló folyamatokat, feltárva az olvasó előtt azonosságait és eltéréseit.

1.3 Az erdőprivatizációs folyamat jelentősége

A tulajdonviszonyok kérdésének tisztázása mindannyiunk érdeke. Ez a megállapítás különösen érvényes az erdők viszonylatában, hiszen – mint már említettem – míg az erdőtulajdonlás széles társadalmi réteget érint, az erdei javak élvezete mindenki számára elérhető. Az erdő társadalmi, gazdasági átalakulásainak vizsgálata és megismerése gazdasági, környezeti és szociális szempontból egyaránt fontos. Így az erdő tulajdonviszonyainak tisztázása széleskörű érdeklődésre tarthat számot.

A természeti erőforrásokkal való bánásmód mindig körültekintő és hangsúlyos feladat, mivel rövid távú kedvezőtlen hatások és folyamatok több évtizedre kiható kedvezőtlen hatásokat indukálhatnak. Ezen túlmenően, az ökológiai, az emocionális, valamint közjóléti hatások miatt az erdőterületeket különösen nagy figyelem kellene, hogy övezze. Tekintettel az erdőtulajdonosok (és hozzátartozóik) számára, az erdő napjainkban a tulajdonláson keresztül is közel kerül a társadalomhoz. Az erdőgazdálkodás területén ugyanakkor számos olyan konfliktus is érzékelhető, amelyek csak a tulajdonosi szándékok és igények ismeretében oldhatók fel (Jáger, 2003). Ilyen konfliktusok tűzdelte területnek számít az erdő tulajdonviszonyainak rendezése (a rendezetlen tulajdonviszony magas hányada), az erdőgazdálkodási rendszerek konfliktushelyzetei, akárcsak az erdőgazdálkodás társadalmi megítélése.

A tulajdonszerkezet átalakulásának olyan környezetben kell végbemennie, ahol a cél a tartamosság kell legyen. Ennek viszont az a feltétele, hogy az erdők új és régi tulajdonosai egyaránt tisztában legyenek e tartamosság, a tartamos/fenntartható erdőgazdálkodás fogalmával, tulajdonuk értékével és az erdővel szemben állított társadalmi, biológiai és gazdasági elvárásokkal. Az elvárások nyomán kialakuló egyre intenzívebb erdőgazdálkodás, valamint a nagyarányú (de szükségszerű) erdőtelepítés következtében azonban csökken a természetes és természetyszerű erdők aránya, és nő a telepített, általában elegyetlen, ökológiailag kevésbé stabil erdőállomány. Mindezek mellett az erdőket egyéb kedvezőtlen hatások is érik, melyek közül a legjelentősebbek:

- az erdők megalapozatlan használata (pl. illegális fakitermelés),
- a légszennyezés,
- a talajvízszint változása,
- a természeti csapások,
- a járványszerű vírus- és gombabetegségek.

A tartamos erdőgazdálkodás szabályainak betartásával a tulajdonosok elébe mehetnek e tényezők erdőtulajdonuk ökológiai stabilitását veszélyeztető negatív hatások kiterjedésének, fokozódásának.

A tartamos erdőgazdálkodás gyakorlati megvalósításakor is fontos lehet az egy térségbe tartozó országok erdőprivatizációs vívmányainak és hibáinak megismerése. Az általam tárgyalt két ország a téren mutatott fejlődési gyengeségeinek és erősségeinek feltárása – a közös történelmi múltnak is köszönhetően – mindkét nemzet erdészeinek és általánosságban állampolgárának javára válhat.

1.4 A kutatás célkitűzései

A valódi piacgazdaság kibontakozásának egyik feltétele a magántulajdon szerepének fokozódása. A szakembereknek a szakmai szempontból optimális megoldásokat kell egyeztetni a tulajdonosok törekvéseivel (Illyés, 1994).

A fentiek alapján dolgozatomban az alábbi kérdésekre igyekszem – a jelenlegi helyzet ismeretében – szakszerű és kielégítő választ adni:

1. Milyen természeti/gazdasági/szociális, országos és térségi környezetben zajlott az erdő privatizációja?
2. Miként alakult a két ország erdőprivatizációja és mi lett a folyamat eredménye?
3. Milyen erdészetpolitikai kérdések fogalmazódtak meg?
4. Az elmúlt időszakot elemezve a beavatkozások miként értékelhetők (pozitív és negatív) ezen a téren?
5. A jelenlegi tudás birtokában milyen következtetések vonhatók le és milyen javaslatok fogalmazhatók meg a két ország erdőtulajdonosai és döntéshozói számára?

A dolgozat kiemelt célja, hogy összehasonlítsa a két országban lezajló, vagy már befejezettnek nyilvánított erdőprivatizációs folyamatokat, felvázolva a folyamatok főbb lépéseit, lehetőséget biztosítva a buktatók feltérképezésére mindkét országban, valamint segítséget nyújtson az aktuális problémák megoldásában akár csak a múltban elkövetett hibás döntések esetleges kijavításában. A megfogalmazott javaslatok reményeim szerint segíteni fogják az újonnan kialakult erdőtulajdonosi szerkezet hatékony együttműködését a közös cél, az erdők tartamos erdőgazdálkodásának megvalósítása terén.

1.5 Alapfogalmak

Az erdő definíciója országoként eltérő és minden definíciónak megvan a sajátos használati területe. A nemzetközi statisztikák számára egyetemesen elfogadott értékelés a fával borítottság nagyságából indul ki. A FAO szerint minden olyan terület erdőnek minősül, amelynek területe nagyobb, mint 0,5 ha és a rajta található 5 méternél magasabb fák koronavetülete meghaladja a 10%-ot. Ebbe bele kell értenünk az erdőket, az ültetvényeket, sőt az olyan területeket is, amelyeket átmenetileg nem borítanak fák, jelesül a letermelés és felújítás közti állapotban álló területeket is (NATUROPA, 2001/96).

A magyar törvények szerint (1996. évi LIV törvény az erdőről és az erdő védelméről) erdőnek kell tekinteni a földművelésügyi miniszter által rendeletben meghatározott fajú fás növényekből és a társult élőlényekből kialakult életközösséget annak talajával együtt, függetlenül attól, hogy a faállomány vagy az életközösség valamelyik más eleme átmenetileg hiányzik és nagysága nagyobb, mint 1500 m². Erdőnek kell tekinteni azt az életközösséget, melynek faállományát 50%-ot meghaladó mértékben erdei fafajok (törvény mellékletében felsorolva) vagy azok természetes hibridjei alkotják, és a faállomány a talajt 50%-ot meghaladó mértékben fedi, valamint amely a talajt legalább 30%-os mértékben takaró, erdei fafajokból, vagy azok természetes hibridjeiből és cserjékből áll, és a legfontosabb szerepe a talaj és a természetes élővilág védelme. Ugyanígy a nem erdei fafajokból álló faállományt akkor is erdőnek kell tekinteni, ha az elsősorban faanyagtermelés, vagy erdészeti kutatás céljából erdőfelújításként, vagy erdőtelepítésre fordítható állami támogatás igénybevételével létesült.

A román törvények szerint (26/1996 erdőtörvény¹) erdőnek kell tekinteni minden olyan 0,25 ha-nál nagyobb területet, amelyet erdős vegetáció fed és része a nemzeti erdőalapnak. A nemzeti erdőalapba sorolandók az erdők, erdősítésre szánt területek, az erdészeti nevelést, termelést, vagy gazdálkodást szolgáló területek, nyiladékok, folyómedrek és terméketlen területek, melyeket az erdészeti üzemtervek felsorolnak függetlenül azok tulajdonszerkezetétől.

A tulajdonviszonyok befolyásolásának erdészetpolitikai eszköze lehet a fenntartható fejlődés. Nemzetközi szinten a fenntartható fejlődés alapelveit tárgyaló 1992. évi Rió-i Környezet és Fejlődés Konferencián (Föld-csúcs) több nemzetközi egyezményt írtak alá (pl. a biodiverzitás, a klímaváltozás tárgyában), amelyek csaknem mindegyike tartalmaz az erdők ügyét érintő elemeket. Kifejezetten az erdőkre vonatkozó, nemzetközi joghatással bíró keretegyezményt azonban a konferencián nem fogadtak el. Elfogadtak viszont egy, az erdészeti alapelvekről szóló ajánlást, illetőleg bekerült a Feladatok a 21. századra (Agenda 21) című megállapodás-csomagba az erdők világméretű fogyatkozásának megakadályozását célzó 11. fejezet (Holdampf, 2000). Az Európai Erdők Védelmének II. Miniszteri Konferenciáján (1993, Helsinki) az aláíró országok és az Európai Unió két olyan határozatot is elfogadott, mely közvetlenül is a tartamos (fenntartható) gazdálkodással foglalkozik. A H1 határozat „A fenntartható erdőgazdálkodás általános irányelvei Európában”, illetve a H2 határozat „Az európai erdők biológiai sokfélesége megőrzésének általános irányelvei” fogalmazzák meg mindazon célkitűzéseket és eszközöket, amelyek az erdők vitalitásának, egészségének, adaptációs képességének megőrzéséhez, a többcélú erdőgazdálkodáshoz, a megújítható erdei termékek mind szélesebb körű felhasználásához és a fenntartható gazdálkodás megkövetelte szakképzéshez szükségesek. A határozatok foglalkoznak a mindezt biztosítani képes erdészetpolitikai eszközökkel is (Csóka, 2000).

¹ Forrás: www.rosilva.ro/legislatie/index.html

Mindezek mellett az Európai Uniónak (EU) nincs közös erdészeti politikája, az erdészettel kapcsolatos közös megnyilvánulás a közös erdőstratégia szintjén megreked. A közös erdőstratégiák országos szinten nemzeti erdőstratégiákban köszönnek vissza. A nemzeti erdőstratégiák a gyakorlatban nemzeti erdőprogramokban nyilvánulnak meg. A Nemzeti Erdőprogram (NEP) alapozza meg azon gyakorlatban működő társadalmi és politikai kereteket, amelyek segítségével bármilyen erdő fenntartása, kezelése és fenntartható fejlődése tulajdonosi szerkezettől függetlenül biztosított. Az erdőprogramok olyan folyamatokat jelenítenek meg, amelyekben a szakmapolitikára és a gyakorlati megvalósításra irányuló döntéseket hozzák meg. E döntéseket az összes érintett fél részvételével folytatott párbeszédet és vitát követően közös felelősségvállalással hozzák meg (FAO, 1997).

A Nemzeti Erdőprogram (NEP) a Nemzeti Erdőstratégia (NES) elvei alapján programszerűen megvalósított, az erdőhöz kapcsolódó területek célállapotának közelítését jelentő, 10 év futamidejű részprogramok összessége. Fontos jellemzője, hogy nemcsak az erdészeti-ágazati irányítás alakítja ki, hanem szektorok közötti egyeztetéssel és társadalmi összefogással készül (NEP, 2002).

A NEP-nak a nemzetközi követelmények figyelembevételével mellett széles szakmai és társadalmi közreműködéssel a gazdálkodás gyengepontjaira (részletesen lásd a 3. mellékletben), potenciálisan veszélyt jelentő fejlődési irányainak kérdéseire – melyek közül néhány kifejezetten a magán erdőtulajdonra vonatkozik – kell választ keresnie. A NEP-nak – átfogó probléma-megközelítésből adódóan – nem csupán a kormányzati, illetve az ahhoz kapcsolódó intézmények tevékenységéhez szükséges illeszkednie, hanem, minden az erdőt érintő érdekcsoport, illetve a kérdések tárgyalásában részt venni kívánó személy részére nyitottnak és átláthatónak kell lennie. Ezáltal erdőgazdálkodás és társadalom újrafogalmazhatja és egyértelműsítheti egymáshoz fűződő viszonyát. Ennek érdekében különösen fontos a program széles társadalmi elérhetőségének biztosítása a médián (sajtó, rádió, TV, Internet), illetve a részletes információáramláson keresztül.

Az üzemtervek jellemezhetik a korszerű erdőgazdálkodás változatos formáinak meglétét (Siry et al., 2003). Az FRA 2000 definíciói alapján az üzemterv alá tartozó terület az, amelyet különböző célok érdekében megművelnek – legyen az termelő vagy védelmi cél – az öt, vagy ennél több évet felölelő elfogadott országos szintű tervek keretei között. Ezek a tervezett keretek biztosíthatják a fenntartható erdőgazdálkodás feltételeit.

A tulajdonosi-kezelői viszonyok átalakulásához hozzátartozik (mint fontos szervezeti követelmény) az erdőtulajdonos, az erdőkezelő (erdőgazdálkodó) és az erdészeti tevékenységet végrehajtó (kivitelező) szervezetek, gazdálkodók feladatainak elkülönítése. Számos esetben az erdőt felügyelő szerv különválása is része ezen átalakulási folyamatnak. Az erdővagyon-kezelőknek az erdővagyon gazdálkodás jellegében (vagyonmegőrző, közszolgáltató kezelés), az illetékességében, az eredményben (erdővagyon érték, osztalék) lényegesen eltérő tevékenységét kell összehangolni a munkafolyamatot végrehajtó profit-orientált termelő vállalkozásokkal. Ennek eredményeként egymástól függetlenül hasonló szervezeti tagolás alakult ki az állami, illetve a magánerdők esetében is. Az állami erdőgazdálkodás az állam tulajdonában maradt erdőkkel gazdálkodik, míg a magán erdőgazdálkodó értelemszerűen a magántulajdonban igyekszik teljesíteni az erdővel szemben támasztott elvárásokat úgy, hogy az a gazdasági életképesség mellett egyaránt megfeleljen a saját és a társadalom elvárásainak. A tulajdonosi szerkezet egyik fontos jellemzője a két tulajdoni forma aránya. A tulajdoni formák és azok aránya országonként változik, Magyarországon az erdő 57%-ban állami, 43%-ban magán, míg Romániában 72%-ban állami és 28%-ban magán tulajdon.

1.6 A dolgozat felépítése

A tudományos modellépítésnek alapvetően két formája létezik: az induktív és a deduktív logika alkalmazása. Deduktív logika esetén az elmélet, azaz hipotézis megfogalmazása megelőzi az operacionalizálást (a megfigyelni kívánt változó tényleges mérése, azonosításának módja), és a valós megfigyeléseket, amelyek majd alátámasztják, vagy cáfolják a felállított elméletet. Induktív logika esetén a megfigyelés megelőzi a hipotézist, amely a megfigyelések függvényében alakítható meg. Ezek alapján kutatásom során az induktív logikai megközelítést alkalmaztam.

Mivel a jelen dolgozat alapvetően feltáró jellegű vizsgálat, az egyes fázisokat nem minden esetben követ hipotézis. A két ország erdőprivatizációs gyakorlatának összehasonlítása a fejlemények és lehetőségek minél alaposabb megismerését teszi szükségessé, így a dolgozat értelmezhetősége megköveteli a két ország általános bemutatását is (lásd a mellékletben). Az általános bemutatás keretei közt tárgyalom az országok természeti körülményeit, szociálisan-politikai jellemzőit, jelenlegi gazdasági fejlődésük mértékét és erdőgazdálkodását részletesebben.

Összehasonlítási alapként a szomszédos országok erdőgazdálkodási és erdőprivatizációs viszonyait is röviden bemutatom a 2. fejezetben. Ez a fejezet foglalja össze a görcső alá volt két ország hasonló információit is, természetesen részletesebben. A 3. fejezet foglalkozik az erdőprivatizációt befolyásoló természeti és antropogén tényezőkkel és azok hatásaival. A fejezet a mellékelt anyagokra is támaszkodik megállapításaival.

Az 1.3. fejezetben megfogalmazott kérdésekre válasz csak a tárgyalt országok erdőprivatizációs folyamatainak vizsgálata alapján fogalmazható meg. Ezzel kapcsolatosan kitérek a jellemző vonásokra, a jelenlegi állapot kialakulásának előzményeire, a folyamat végrehajtására, valamint annak eredményére (lásd 4. fejezet).

Mint minden folyamat kapcsán, az erdőprivatizációt érintően is felmerültek kérdések, melyeket az 5. fejezet fog össze. Dolgozatom utolsó részében pedig összefoglalom mindazt a tapasztalatot és meglátást, melyet kutatásom során összegyűjtöttem (lásd 6. fejezet). Leginkább ez a fejezet képezi tárgyát munkám gyakorlati alkalmazásának úgy a hétköznapi életben, mint inkább a fontos döntéshozatali folyamatok megalapozása során.

A téma aktualitását és az érdekeltek körének növekedését figyelembe véve a disszertáció célközönsége a feltételezhető legszélesebb. Ezért dolgozatomban igyekszem a lehető legaprólékosabban feltérképezni az erdők privatizációs helyzetét és azt a környezetet, amelyben ez a folyamat lezajlik/lezajlott. Mivel a kelet-közép-európai régió a maga nemében nemzetközi érdeklődés tárgya, a körülmények felvázolását is igyekeztem oly mértékben kiszélesíteni, hogy az érthetővé váljon mindenki számára, ugyanakkor leszűkítem, annyit közölve amennyit megítélésem szerint a téma megkövetel.

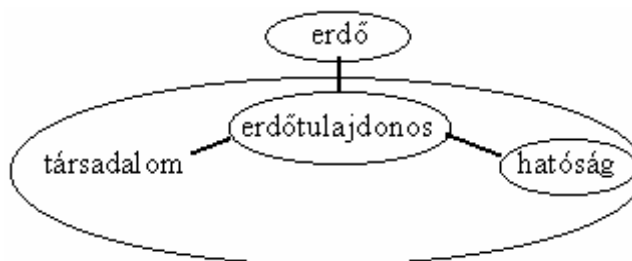
1.7 Várható eredmények és jövőbeni hasznosíthatóságuk

Az elmúlt évtizedekben az ember tevékenységével a természetet nagymértékben megváltoztatta. E befolyásoló tényezők hatása alól az erdő sem kivétel. A reform lépései világszerte elérték az erdészeti szektort is. Ezek a lépések helyet adtak olyan változásoknak, amelyek a magán szegmens privatizációs részvételét növelték. Ez a folyamat alapjában véve nem tekinthető negatívnak amennyiben a közönség, akár csak a tulajdonosok ismerik tulajdonaikat és az azokkal együtt járó „örökölt” kötelezettségeket.

Az erdőtulajdonosokat a tágran értelmezett jogi, gazdasági és társadalmi környezet ismeretében és figyelembevételével célszerű vizsgálni. A vizsgálatok során különös figyelmet kell fordítani a kiemelt tényezőkre, az erdőtulajdonosok és az erdő, a társadalom és az erdészeti hatóság kapcsolatának vizsgálatára. Természetesen az olyan egyéb tényezők

figyelembe vétele is szükséges, mint a gazdasági, kulturális háttér vagy a jogszabályi környezet (Jáger, 2003).

1. ábra: Az erdőtulajdonos helyzete

**Forrás: Jáger, 2003*

Az erdő tulajdonszerkezetének megváltozása ezen felül hozzásegíthet megismertetni az új tulajdonosokkal a tulajdonuk által képviselt értéket, és egyben a konfliktus-helyzetek csökkentése érdekében a vele járó kötelezettségeket. Összesítve az elmúlt évtized tapasztalatait a dolgozat a privatizációban résztvevő társadalom számára, korszerű technikai ismeretek birtokában, érthető nyelven igyekszik összefogni és közzétenni az összehasonlító elemzés eredményeit és tanulságait.

Dolgozatom – a teljesség igénye nélkül, hiszen a folyamatot Romániában még nem nyilvánították lezártnak – igyekszik rálátást biztosítani azokra a területekre, amelyeken az egyik ország döntéshozói előbbre járnak a másikhöz viszonyítva, és bírálja egyes döntéshozatali cselekedetek eredményességét és célravezetőségét.

A dolgozat, áttekintve az erdészeti ágazatban bekövetkezett változásokat, elemzi annak eredményeit, és várhatóan megkönnyíti a téma erdőtulajdonosok és -gazdálkodók, valamint döntéshozók általi áttekintését, elősegítve ezáltal egy hosszú távú ágazati stratégia kialakítását és alkalmazását egyaránt.

A téma az EU 2004. májusi bővülése kapcsán még érdekesebb, hiszen Magyarország részese lett, míg Románia csak esélyese lesz az Európai Unió tagságnak. Az így kialakult megosztás prizmáján keresztül a jelenlegi megállapítások nemcsak két ország régióinak hanem egyben az EU és nem EU régiók összehasonlításává alakult. Mindez akkor is érdekes lehet ha tudjuk, hogy kutatásaim az erdészetre, annak is egy szegmensére terjednek ki és – mint említettem – az Európai Uniónak jelenleg nincs közös erdészeti politikája, az erdészet megközelítése – ellenben más szektorok (lásd mezőgazdaság, stb.) kialakult politikájával – közös erdészeti stratégiai szinten megáll. Az összehasonlítás azért is célszerű, mert a Kelet- és Közép-Európai régióban a két legkevésbé beerdősült országról van szó, amelyek törekvései erdősültségük növelésére előremutató, gyakorlati hozzáállásuk pedig e témában tanulságos lehet más országok szakemberei számára is.

2 Az erdők tulajdonosi és gazdálkodói környezete

Az erdő nem csupán termőföld, a rajta található faállománnyal, hanem összetett és bonyolult életközösség légterével, vizeivel, talajával és a benne élő, egymással szoros kölcsönhatásban álló mikroorganizmusokkal, növényekkel és állatokkal. Mint a legkevésbé háborított élőhely, biztosítékot nyújt az élővilág fennmaradására, védi a talajt, a vizeket, tisztítja a levegőt, pihenést biztosít az emberek számára, meghatározza a táj arculatát, ugyanakkor megújítható erőforrásként a környezetet nem terhelő nyersanyagot és energiahordozót szolgáltat. Ennek a komplex rendszernek a fenntartása erdőgazdálkodási feladat és tükrözi a tulajdonosi viszonyok jelentőségét.

Világszinten az erdővel borított terület mértéke évente átlagosan Magyarország másfélszeresével megegyező területtel csökken (Gál, 1995). Közép-Európában az erdőterület változásának tendenciája fordított. Az erdőtelepítés terén az elmúlt évtizedekben Magyarország kiemelkedő teljesítményt ért el, míg Romániában az erdővel borított területek csökkentek. Az erdővel borított területek régiókénti változása a térségbeli erdőgazdálkodás szerkezetének is függvénye. Az erdőgazdálkodás szervezetének korszerűsítése – amibe a tulajdonviszonyok tisztázása is beletartozik – szakmánk egyik legaktuálisabb, országhatároktól független feladata (Illyés, Nislein, 1994).

Az erdőgazdálkodást és tulajdonlást Európa-szerte, azon belül leginkább jelentős változások jellemzik. Ennek hátterében az erdőgazdálkodás céljainak sokrétűbbé válása, a környezetvédelmi és üdülési funkciók előtérbe kerülése áll. A kialakulóban levő magán tulajdonosi szerkezetet ezzel egy időben helyenként nagyfokú érdektelenség jellemzi minek eredményeként az erdővel való gazdálkodás számos helyen nemcsak a társadalmi érdekek, de a gazdálkodói érdekek szempontjából hiányos. Mindezek mellett a kibontakozó társadalmi érdekeket elsősorban a tulajdonosi érdekekkel kell egyeztetni. A kialakulatlan érdekegyeztetési mechanizmusok viszont elősegíthetik egyes szűk, de befolyásos érdekcsoportok akaratainak egyoldalú érvényesülését (Illyés, 1994) melynek eredményeként az erdő elveszítheti többcélú rendeltetését vagy sérülhetnek a tulajdonosi jogok de az is elképzelhető, hogy érdekeltek szemében az erdő ledegradálódik kereskedelmi áruvá.

Mindezek értelmében az erdőgazdálkodási feladatok ellátása speciális helyet foglal el az agrárgazdaság finanszírozási, szabályozási rendszerében. A mezőgazdasággal ellentétben az erdőgazdálkodásban olyan járulék-fizetési rendszer van gyakorlatban, amely elősegíti az erdőfelújítás finanszírozását, mindazon által, hogy az ágazat nem részesül semmilyen földalapú támogatásban. De így is gazdasági, gazdálkodási szempontból néha ellentétesnek tűnő funkciók és feladatok egész sora ismeretes, amelyeket az erdőnek kell betöltenie (Csuka, 1995):

- jövedelem realizálása szükséges a gazdasági erdők esetében úgy, hogy a hosszú tenyészidő mellett a 10 éves üzemterv előírásai is tarthatók legyenek;
- mennyiségi és minőségi faanyagot kell biztosítson ipari feldolgozásra, tüzelésre;
- a lakosság egészséges környezet, háborítatlan természet és jó levegő iránti fokozott igényét szintén az erdőnek kell kielégítenie.

2.1 Atulajdonjog és az erdő

A tulajdonjog alapvető emberi és állampolgári jog, amelyet az Alkotmány elismer és véd. A polgárok sérthetetlen magántulajdona a hatalom legfőbb korlátja és egyben a demokratikus társadalmi berendezkedés záloga. A tulajdonhoz való jog - az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata alapján - alapvető jog, amely azonban nem korlátlan. A tulajdonosnak joga gyakorlása során tekintettel kell lennie mások jogaira és jogos érdekeire. A tulajdonhoz való jog tehát korlátozható, a korlátozás azonban csak abban az esetben alkotmányos, ha az másik

jog védelme, vagy érvényesülése, illetve valamely alkotmányos cél érdekében történik, amely más módon nem érhető el, továbbá ha a korlátozás arányban áll az elérni kívánt cél fontosságával.

A gazdaságban a tulajdonjog lehet állami (köz), vagy magán. A köztulajdon és a magántulajdon a rendszerváltás óta egyenjogú és egyenlő védelemben részesül: megszűnt az állami vagyon kivételezett szerepe. Ugyanakkor szabály, hogy a föld mélyének kincsei, az országos közutak, vasutak, vízi utak, vagy a távközlésre felhasználható frekvenciák ma is kizárólag az állam tulajdonában állhatnak. A kizárólagos állami és önkormányzati tulajdon hatékonyabb működtetését hivatott előmozdítani a koncesszió jogintézménye. A tulajdonost megilleti a birtoklás, a használat, a hasznok szedése és a rendelkezés joga, ugyanakkor köteles viselni a jogokkal járó terheket és azt a tulajdonban beállott kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni. A tulajdonosnak bármely magatartást jogában áll a tulajdonával kapcsolatban tanúsítani, feltéve, hogy tiszteletben tartja a polgári jog alapelveit, a konkrét törvényi tilalmakat és kötelezettségeket, ill. mások alapvető jogait. A tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet. A tulajdonjog átruházására leggyakrabban szerződés formában kerül sor.

A tulajdonjog az erdőgazdálkodásban megkülönböztető szerepet tölt be. Az erdő, mint tulajdon különleges jellemvonásokkal rendelkezik. Általában a tulajdona fölött a tulajdonos szabadon rendelkezhet, ami az erdők esetében nem minden paramétert illetően mondható el. Az erdővel való borítottság törvényi rendelkezés által kötelezően fenntartandó. Az erdővel való borítottságot illetően az aktuális rendelkezések meghatározzák a besorolási fafaj-listákat, akárcsak az erdő egyes egyéb paramétereinek minimális értékeit. Az erdőterületen a gazdálkodás a rendelkezések szerint üzemtervek alapján kell végbemenjen. Az üzemterveknek tartalmi követelményei vannak.

Alapértelmezésben a köztulajdon a köz javát szolgálja és látja el, a magántulajdon pedig a magántulajdonosét. Az erdő, mint természeti érték sokcélú feladatot lát el és számos elvárásnak felel meg, ezáltal nem csak és nem minden esetben a tulajdonosok által támasztott igények élveznek prioritást. Ugyanakkor az erdő már egy ilyen értelemben is különleges szerepet tölt be pusztán az által, hogy az extenzív földhasznosítás egyik módja (második legkiterjedtebb – a mezőgazdaság után).

1. szövegdoz: Az erdő járulékos tulajdonságai

Az erdő – mint az nyilvánvalóan már mindenki számára egyértelmű – sokrétű funkcióval rendelkezik. Nem csak a fagazdaság és a lakosság faanyag-szükségletét biztosítja, hanem számos – és az előbbiekhöz képest – értékesebb „járulékos” feladatot tölt be. Az erdő a faanyag-forrás mellett mellék-haszonvételi forrás is. A nem-fa alapú termékek skálája széles, amely skála az erdő biocönózisának változatosságával csak bővül. Ide tartoznak a növényi (takarmány, gyógyszerészeti, festészeti, kézműves és dísz nyersanyagok, párlatok, stb.) és állati termékek (élő állat, vadásztatás, trófea, bőr és vadhús, gyógyszerészeti, festészeti, kézműves és dísz nyersanyagok). Az erdő rekreációs forrás, az erdőben folytatott szabad tevékenység az emberi életforma (manapság már csak) üde foltja. A természetben az ember feltöltődik, kikapcsolódik. Az erdő az általa alkotott zöld színfolttal megnyugtatóan hat az emberi szervezetre. Kísérletek igazolják például, hogy az emberi szem a zöld színt érzékeli a legkevesebb fáradtsággal, de a horizont meghatározó, ha nem túlnyomó részének is zöldnek kell lennie ahhoz, hogy azt az emberi szem pihentetőnek érzékelje. Az erdő védelmi szerepet is betölt(het) különböző természeti és mesterséges hatásokkal szemben. Ennek keretén belül felfogja és visszatartja a lehulló csapadékot ezáltal védve a talajt a víz eróziótól és egyben időben elosztva a lehulló csapadék lefolyásának menetét, mérsékli a szelek negatív (szárító, romboló) tulajdonságait de ugyanígy ismeretes az emberlakta környezetben kifejtett zajszigetelő hatása és ipari létesítmények körül védősávként telepítve számos káros anyag filtere. Az erdő fontos szerepet játszik a szén és az oxigén körforgalom kiegyenlítésében. Oxigént bocsátva ki a felvett vízből, a fotoszintézis által kiegyenlíti az emberi tevékenység következtében nappal megnövekedett széndioxid kibocsátást és oxigén-szükségletet. Manapság már csak az óceánok esetében számíthatunk olyan mértékű elszenesedésre, mint ami Földünk korábbi korszakait jellemezte de a légköri széndioxidból a fás növényzet rostjaiba beépülő szén hosszabb időszakra, akár 500 évre is kikerül(het) a szénkörforgalomból.

Az erdővel való gazdálkodás számos esetben az 1. szövegdobozban említett célok minél magasabb szintű betöltésének van alárendelve. Például a vadrezervátumokban a vad élvez prioritást, de víz-, vagy talajvédelmi területen a gazdálkodásra vonatkozó megkötések az erdő és annak szerkezete javára lettek kialakítva.

Ezen elvárások érvényesítése egyes esetekben (például vadászat) konkrétan behatárolható, de számos olyan eljárás is létezik, amelyet a tágabb értelemben vett köz, tehát közvetve vagy közvetlenül minden ember támaszt az erdőkkel szemben, ugyanakkor a magántulajdon fogalma bizonyos fokig korlátoz(hat). Ennek tükrében az előbbi megfogalmazás, miszerint a köztulajdon lássa el a közfeladatokat, és a magántulajdon szolgálja a tulajdonos elvárásait az erdő esetében nem teljesen egyértelmű. Akarva-akaratlanul a magántulajdon is ellát olyan feladatokat, amelyeket a társadalom egésze élvez, és amelyek nem, vagy csak megközelítőleg tőkésíthetők. Vitatott például a magántulajdon széles publikum előtti nyitottsága rekreációs célokra. Ez viszont csak a kérdés könnyebbik, megfogható oldala. Ugyanilyen a mesterséges létesítmények körüli védőerdők esete is, de felmerül a kérdés, hogy mi a helyzet a szénkőforgalommal? Egyesek állíthatják, hogy a környezetkárosodás „költsége” benne van a kitermelt és megújítható faanyag árában. Számos olyan példát lehetne felsorolni, amikor a tulajdonos – ha az nem az állam – valamilyen formában kárpótlásra jogosult amikor tulajdona közfeladatokat lát el. Ha tőkésítve nem is jelenik meg a köz erkölcsileg esetleg kompenzálhatná e tulajdonosokat azáltal, hogy elismeri tulajdonuk eme hasznos karakterisztikáit.

2.2 *A tulajdonlás erdészeti-specifikus jellemzői*

Közismert fogalom, hogy piacgazdaságot nem lehet tulajdonreform nélkül létrehozni. A piacgazdaságra épül az egész tulajdonreform. A tulajdonreform azonban nem csak privatizációt jelent: jelentése nem merül ki abban, hogy mindannak, aminek eddig az állam volt a tulajdonosa, most magánkézbe kerül. Jelentheti azt is, hogy az önkormányzatok vagy más szervezetek, gyárak, intézmények válnak tulajdonossá – Európában általánosan elterjedt az önkormányzati tulajdonlás (Szabados, 1995).

A tulajdonhoz kötődik az a dilemma is, hogy a politika, vagy a szakma illetékes-e a döntésekben. Nem kétséges – és a földre vonatkozóan különösképpen igaz –, hogy a tulajdonnal kapcsolatos döntéseket a politika hozza meg (Szabados, 1995). Ha visszatekintünk a történelemben, a földtulajdonnal kapcsolatos döntések soha nem közgazdasági vagy szakmai megfontolások alapján történtek. Királyság idején az uralkodó volt a legfőbb döntéshozó, míg a demokráciában a többség döntött (a nagybirtokok felosztása 1945-ben) (Garda, 2002, Szabados, 1995).

Nem mindegy persze, hogy a politikai döntések mennyire veszik figyelembe a szakmai érveket. Nagyon lényeges kérdés például a tulajdonnal kapcsolatosan a tulajdonos személye. A szabad-verseny jellemezte kapitalizmus is azon az alapfeltételezésen nyugodott, hogy akinek tulajdona van, az azért felelősséggel tartozik, ha mással szemben nem is, de az örökösök, a gyermekei felé mindenképp. Ez a felelősség azt is magába foglalta, hogy ha ő azzal vállalkozik, akkor csak akkora kockázatot vállalhat, ami magát a vagyont nem kockáztatja. Az elmúlt évtized keserű tapasztalata régiókban eme felelős tulajdonosi mentalitás hiánya (Szabados, 1995). Nincs kellő számban jelen az a tulajdonosi réteg, amelyik felelősen viszonyul a tulajdonhoz és a vagyonhoz. Ez a felismerés teheti az állam tulajdonosi szerepvállalását még sokáig indokolttá és nem mindenáron az „állam jobb gazda, mint a magánember” szemlélet. Ahol fokozott a felelősség a vagyon megmaradásáért, ott az állam tulajdonosi szerepvállalására szükség van. Az állami erdőgazdálkodás mértékében és céljaiban a szakma megosztott (Szabados, 1995) annak ellenére, hogy az igazán fontos célokat illetően egyetértés van. Sajnos ez külső szemlélő számára nem minden esetben nyilvánvaló, aminek esetleges oka a PR tevékenység hiánya. Léteznek olyan kollektív – mint

a már említett környezetvédelmi vagy rekreációs – célok, amelyek kielégítését az állami tulajdonban levő területeken könnyebb megvalósítani, főleg ebben a tulajdonosi forma szempontjából „átmeneti” időszakban.

A gazdálkodásnak a fakitermelés szerves része és – mint említettem – legtöbbször egyetlen bevételi forrása. A fa, mint megújítható nyersanyag kereskedelmi forgalomba kerülő mennyiségének közel fele magánerdőből származik. A helyes erdőgazdálkodás és fahasználat összhangban van a helyi természeti adottságokkal, így garantálja az erdő tartamosságát.

Ma már elmondható, hogy a felmerült problémák az idők során változást mutattak: míg az erdőprivatizáció kezdeti stádiumában a szakma azért aggódott, hogy a tulajdonosok illegális fakitermelésbe kezdenek (lásd Magyarország a 90-es évek közepén, Románia még nemrég), ezzel szemben ma a magán erdőgazdálkodás beindításainak nehézségei okoznak fejtörést.

2.3 Erdő és erdőgazdálkodási viszonyok a szomszédos országokban

Nyugat-Európában a legtöbb erdő magán kézben van (lásd 1. táblázat), és Európa nagy részén az erdőgazdálkodás évszázadok óta folyamatos (fenntartható, tartamos).

1. táblázat: Európa erdőterülete tulajdonforma szerint

Ország	Hivatkozási időszak	Terület	Lakosság	Erdővel borított terület					
		1000 ha	1000 fő	Összesen	Állami	Magán	Összesen	Állami	Magán
				1000 ha			%		
Albánia	2001	2 875	3 435	1 052	1 019	11	37	35	0
Ausztria	1992-1996	8 387	8 075	3 924	712	3212	47	8	38
Belarusz	1997	20 760	9 971	8 936	8 936	0	43	43	0
Belgium	2000	3 053	10 264	694	301	393	23	10	13
Bosznia-Hercegovina	1995	5 120	4 284	2 710	2 125	584	53	42	11
Bulgária	1995	11 098	7 952	3 902	3 903	0	35	35	0
Horvátország	1996	5 654	4 437	2 105	1 651	454	37	29	8
Ciprus	1999	925	790	386	157	229	42	17	25
Csehország	1996	7 887	10 224	2 630	2 212	418	33	28	5
Dánia	2000	4 309	5 333	579	188	391	13	4	9
Észtország	1996	4 523	1 364	2 156	1 978	184	48	44	4
Finnország	1991-2000	33 814	5 178	22 882	6 491	16 391	68	19	48
Franciaország	1995-1999	54 919	59 453	16 989	4 228	12 761	31	8	23
Georgia	1995	6 970	4 426	2 988	2 988	0	43	43	0
Németország	1987	35 702	82 007	10 740	5762	4978	30	16	14
Görögország	1992	13 196	10 623	6 513	5 331	1 182	49	40	9
Magyarország	2001	9 303	10 188	1 873	1 116	757	20	12	8
Iceland	1985	10 295	281	130	39	91	1	0	1
Írország	2001	7 029	3 841	665	397	268	9	6	4
Olaszország	1995	30 132	57 503	10 842	3 687	7 155	36	12	24
Latvia	1997	6 459	2 355	2 995	1 678	1 317	46	26	20
Liechtenstein	1995	16	33	7	6,9	0,5	44	43	3
Litvánia	2001	6 530	3 481	2 119	1 513	606	32	23	9
Luxembourg	1997	259	442	89	41	47	34	16	18
Málta	1996	jún.31	392	0,347	0,35	0	0	0	0
Moldva Köztársaság	1997	3 385	3 631	353	355	0	10	10	0
Hollandia	1995	3 735	15 930	361	173	166	10	5	4
Norvégia	1989	32 376	4 488	12 004	2 936	9 064	37	9	28
Lengyelország	1997-2001	31 268	38 641	9 088	7 518	1 524	29	24	5
Portugália	1995	9 204	10 033	3 349	258	3 091	36	3	34
Románia	1997	23 839	22 408	6 301	6 320	360	26	27	2
Oroszország	1998	709 800	144 870	881 974	881	0	124	124	0
Szlovákia	2001	4 903	5 390	2 038	1 047	959	42	21	20
Szlovénia	2001	2 027	1 992	1 194	350	844	59	17	42
Spanyolország	1985-1995	50 596	39 921	26 267	5 608	20 376	52	11	40
Svédország	1998-2001	45 218	8 833	30 599	6 175	24 385	68	14	54
Svájc	1996	4 129	7 170	1 234	878	326	30	21	8
Törökország	1999	77 945	67 632	20 762	20 745	18	27	27	0
Ukrajna	1996	60 355	49 092	9 496	9 494	0	16	16	0
Anglia	1995-1999	24 291	59 541	2 771	1 030	1 741	11	4	7
Európa (MCPFE)		2 372 318	785 904	1 115 697	1 001	114	47	42	5

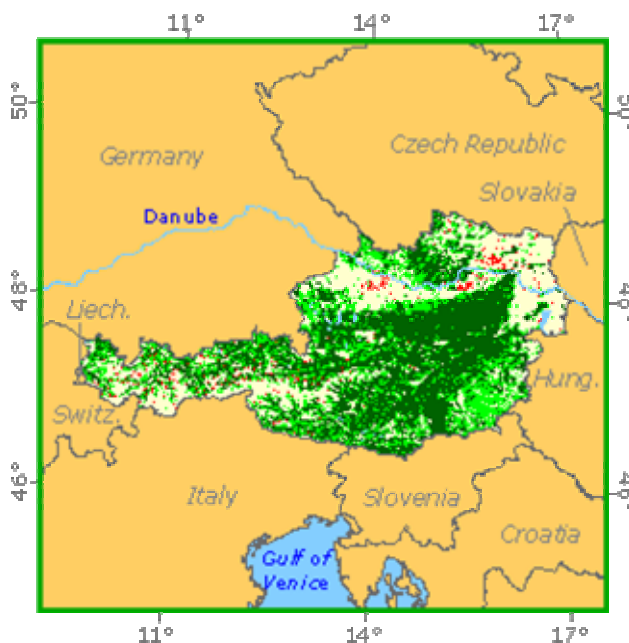
*Forrás: State of Europe's Forests 2003 – MCPFE (az előforduló hibák az MCPFE jelentésben is fellelhetők)

Az európai erdők részesedése a Világ erdeiből 5%. Ezen belül a dolgozatomban tárgyalt két országot – Magyarországot és Romániát – környező országokban fellelhető erdővagyon és a kezelésekor alkalmazott tulajdonosi szerkezet és még inkább annak kialakulása érdekes lehet a két országban alkalmazott gyakorlat elhelyezésére. A környező országok erdőgazdálkodási viszonyaiból körvonalazódhat az a változatosság, amely az eltérő tulajdonviszonyok, stratégiák és a várható tendenciák körül kialakulnak. Általánosságban a Közép- és Kelet Európai régió erdőtulajdonosi szerkezetében két törésvonal észlelhető: a II. Világháború és a 80-as évek végén, 90-es évek elején bekövetkezett rendszerváltás. Az első említett időre az addig jellemző erdőtulajdonosi szerkezet feladása és az állami tulajdon megerősítése volt jellemző, míg az utóbbi említett időintervallumban és az azóta eltelt másfél évtizedben az országok különböző utat követve a magántulajdon visszaállítására törekedtek.

2.3.1 Ausztria

Ausztria a nyugati társadalom része, így érthető, hogy az országban a magán erdőtulajdonlásnak tradíciói vannak, melyeken nem befolyásolt lényegében az említett két változás. Az ország Európa egyik legnagyobb mértékben beerdősült országa. Az ország területének 47%-a, 3 924 000 hektár erdős terület és nagyon fontos elemei a vidéki tájnak, a gazdaságnak és a kultúrának. Az erdőfelület évtizedek óta növekszik, átlagosan 7 700 ha-al évente. Minden osztrák lakosra körülbelül fél hektár erdő jut. Az ausztriai erdők 86%-a tartozik a hagyományos erdő fogalomkörébe, 14%-nak nincsen hozama (növedéke természetesen lehetséges).

2. ábra: Ausztria erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

Az erdőgazdálkodásra igen jellemző a birtokszerkezet: 3,88 millió ha 214 000 erdőtulajdonoshoz tartozik. Az erdőgazdálkodók 99%-a 200 ha-nál kisebb erdőt művel, 65%-nak birtokmérete 5 ha alatt van. Az erdők 80% a magánkézben van (ebbe az értékbe beleértjük a helyi erdőszövetkezetek közösségek kezelésében lévő mintegy 10%-ot is) Az erdők egyötöde van közösségi tulajdonban, ebből 16% van az osztrák szövetségi erdészeti Rt. (Österreichische Bundesforste AG), 4% más nemzeti, tartományi, községi városi kézben.

Nemzetközi megközelítésben Ausztriában igen magas a magánerdők aránya, csak Norvégiában és Portugáliában magasabb ennél. Ez természetesen kihat az erdőgazdálkodás egészére is, hiszen a tulajdonosok több mint a fele elvárja, hogy erdei számára hasznot

hajtának, amely főleg a faanyag eladásából, illetve a vadászati haszonvételekből remélhető. A faanyagtermelés még mindig a legfontosabb szerepet játssza az erdőtulajdonosok és az erdészek szemében. Az erdészeti politika által meghatározott célok a magán-erdőtulajdonosok érdekeit szolgálják. Dominál a piacorientált gondolkozás és mindig erős kritika illeti a földtulajdonosok szabad választásának korlátozására irányuló kísérleteket.

Annak ellenére, hogy Ausztria gazdag erdőkben, az erdőgazdálkodás csak jelentéktelen szerepet játszik az ország gazdaságában. 1996-ban a GDP 3,8%-át kitevő erdőgazdálkodás-faipari szektor értékéből 0,2% jutott az erdőgazdálkodásra, míg 3,6% a fafeldolgozásra. Az elmúlt években a korábban meglehetősen fontos szektor jelentősége fokozatosan csökken (ebbe a szektorba tartozik a bútortermelés mellett a papíripar és ennek a területnek a kiszolgálására specializálódott gépipar is). Erdőgazdálkodásban kb. 15 000-en dolgoznak. Az erdőgazdálkodás 1996-ban 260 millió ATS, a teljes agrárszektor támogatásának 2,3%-át élvezhette. A szakterületet felügyelő Mezőgazdasági és Erdészeti Minisztériumban a hat terület közül csak egyben, az alkalmazottak kb. 8%-a foglalkozik erdészeti kérdések felügyeletével.

Az osztrák állami erdők kezelője az Österreichische Bundesforste AG (ÖBF AG – Osztrák Szövetségi Erdőgazdaság). Az osztrák erdőknek körülbelül a 16%-a van az ÖBF AG kezelésében, egyébként ez a terület az osztrák állam tulajdonát képezi, amiért is a társaság osztalékot és haszonbérleti díjat is fizet az államnak.

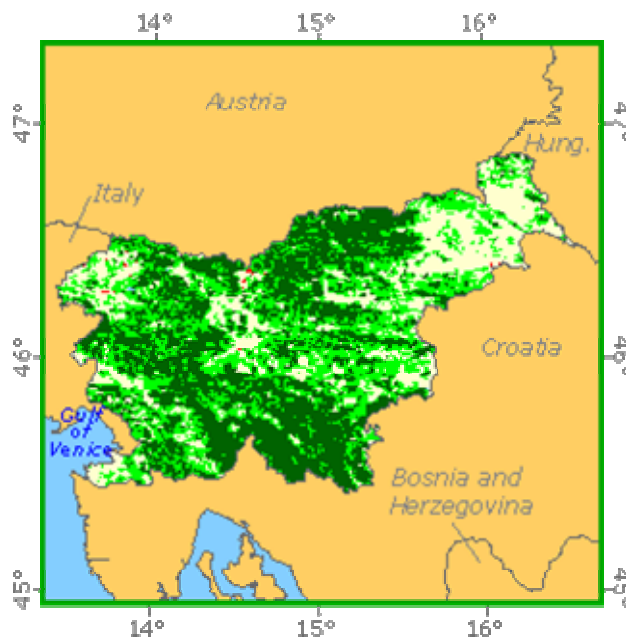
Mint említettem, az osztrák erdők túlnyomó része erdőgazdák kezében van és meglehetősen elaprózott. A fa nyersanyag gazdasági felhasználása biztosítja az erdőgazdák anyagi bevételeit és fennmaradását, a tartamos gazdálkodás szem előtt tartása mellett. A HVLF (Hauptverband der Land- und Forstwirtschaftsbetriebe Österreichs) Ausztriában a magán-erdőgazdák és farmerek legjelentősebb szervezete. A HVLF feladata tanácsadás tagjainak, figyelembe véve azok gazdasági és környezeti körülményeit és hozzájárulni az erdészeti politika döntéshozatalának fejlődéséhez. A szövetség célja a magántulajdon és a vállalkozói szabadság fenntartása és a későbbiekben fejlesztése, egészséges erdők és termékeny talajok fenntartása a nyersanyagok és szolgáltatások egyidejű biztosításával – megfontolandó és követendő példa.

2.3.2 Szlovénia

Szlovénia területének kb. 56%-át (1 142 869 ha, 2001) borítja erdő. Ezzel az értékkel Szlovénia a harmadik legerdősültebb ország Európában. A természetes szukcesszió miatt az erdőterület folyamatosan növekszik Szlovéniában.

A 90-es évek politikai változásai előtt az erdőterületek 65%-a magán, 35%-a pedig állami tulajdonban volt. A II. Világháborút követően a magán-erdőtulajdonok 20%-át államosították, habár a szocializmus évtizedei alatt az erdőállomány kétharmada így is magán tulajdonban maradt. A magán-erdőtulajdonosok az erdőgazdálkodásra vonatkozó döntéseket csak korlátozva hozhattak, mivel a saját fájukat csak az erdészeti vállalatokon keresztül adhatták el. Az állami javak magán tulajdonba juttatásának végére (a privatizáció befejezésére) elvárt, hogy az állami tulajdonú erdőterületek aránya 20% legyen. Szlovéniában a magán-erdőbirtokok nagysága kicsi: az átlagos nagyság csak 3 ha. A kis birtoknagyság gyakran elkülönült, apró erdőrészekből tevődik össze. Feltételezhető, hogy ezen erdőbirtokok nem nyújtanak gazdasági hasznot tulajdonosaiknak. A nagyobb erdőbirtokok a hegyvidéki régióban találhatók, ahol az erdő jelentős bevételi forrást jelent a családi gazdaságok számára. A magán-erdőbirtokok nagysága egyre kisebb, miután az erdőtulajdonosok száma folyamatosan növekszik. A legutolsó statisztikák szerint kb. 300 000 erdőtulajdonos van Szlovéniában. Ez a helyzet súlyos akadályt jelent a szakmai munkák (fakitermelés) kivitelezésében, a magán-erdőkben.

3. ábra: Szlovénia erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

A fakitermelési lehetőség 3,6 millió m³ volt 2001-ben, ebből ténylegesen 2,6 millió m³-t vágta ki, ami az élőfakészlet 0,98%-át és a folyónövedék 37,7%-át jelenti.

A jelenlegi szlovén erdészeti szervezet nagyon speciális, részben történelmi okokból, részben a 90-es évek politikai változásainak hatására alakult ki. Két fő társadalmi-politikai tényező határozta meg a változásokat. Az egyik a kárpótlás volt, ami elsősorban az erdőterületek tulajdonosi struktúrájában hozott változásokat. A másik faktor a 15 állami erdészeti vállalat feldarabolása volt, illetve az azt követő privatizációjuk. 1988-ban a 15 állami erdészeti vállalatnak összesen kb. 8 000 alkalmazottja volt. Ezek a vállalatok az állami erdőkben végzett erdőgazdálkodás mellett közfunkciókat is elláttak, illetve üzleti szolgáltatásokat is nyújtottak a magánerdőkben – megfontolandó példa.

1993-ban a 15 állami erdészeti vállalatból 3 különböző egységet (magán cégek, szlovén Állami Erdészeti Szolgálat, szövetkezetek) képeztek. Ezek mellett megalapították a Szlovén Farm és Erdő Alapot, így manapság mindezen szervezetek részt vesznek az erdőgazdálkodás megvalósításában.

Szlovéniában az erdészet a Mezőgazdasági, Erdészeti és Élelmiszeripari Minisztériumhoz tartozik, míg a természetvédelem a Környezeti, Tájtervezési és Energiaügyi Minisztérium kompetenciájába tartozik.

2.3.3 Horvátország

Az ország erdősültsége 1999-ben 36,7% volt, erdővel borított területe 1,8 millió ha. A horvátországi erdők elsősorban állami tulajdont képeznek (80,2%) és amelyet az Állami Erdőigazgatás (Hrvatske Sume) kezel. Az erdőterület 1,3%-át nem erdészeti szervek (ügymint védelmi területek igazgatóságai és tudományos intézetek) kezelik. A fennmaradó részek családi gazdálkodások tulajdonát képezik.

Nem állami tulajdont képez az élőfakészlet 12,5%-a (átlagosan 80 m³/ha). Kevés kivételtől eltekintve az ország magán erdőtulajdonának gazdálkodása nem megoldott és a magán erdőtulajdonosok elvértve tömörülnek szervezetekbe. Az ország erdészetpolitikája elismerte az erdészet eme szegmensének fontosságát és jelentőségét mindazok mellett, hogy a tulajdonok nagyon felaprózottak (az átlagos erdőtulajdon mérete 0,78 ha). Ugyancsak fontosnak van

nyilvánítva a magán erdőtulajdonosok egyesületének és képviselőitének kérdése is akárcsak a magán erdőgazdálkodás állami kedvezményekben való részesítése is. Az erdészeti üzemtervezés jelenlegi változata nagykiterjedésű erdőterületekre alapoz és ezáltal nem alkalmas az átlagosan kisméretű magán erdőtulajdonok kezelésére. Erre is várhatóan az új erdőtörvény véglegesítése hoz majd megoldást.²

4. ábra: Horvátország erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

A fakitermelés magánosítása ennél jelentősebb: az ágazati feladatokat 80%-ban magán kezdeményezések látják el. Számos magán erdőterület még jelenleg is aknásított.

Fontos megjegyezni, hogy az IUCN jelenti az összeköttetést a kormányzati, NGO, helyi közösségek és magán szektor között erdővédelem és területgazdálkodás terén.

A II. Világháborút megelőző magántulajdonosi arányok alapján ma az erdőterület 24%-a magán erdőtulajdon kellene legyen. Ezek mellett az egyházak az erdővagyon 1,8%-át kérik vissza, míg az egyéb tulajdonosi szerkezetek részaránya jelentéktelen. Ez annak köszönhető, hogy a nagy változások az I. Világháborút követően történtek meg, habár jelenleg is maradtak elvarratlanul történelmi indíttatású kérdések. Megválaszolatlan a községi, megyei és különböző intézményi, közösségi, banki, gyári erdőtulajdonok kérdése.³

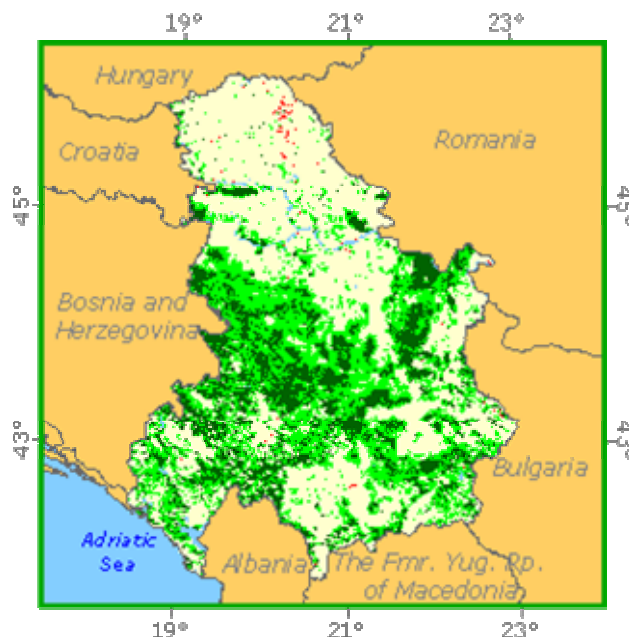
2.3.4 Szerbia

Az ország erdővel borított területe 2,4 millió ha, erdősültsége 2003-ban 27,4% volt. Az erdőgazdálkodás az ország fontos gazdasági pillére: segített gazdasági krízishelyzetekből kilábalni. Az elmúlt két évtizedben elsősorban a különböző okok miatt hanyatló erdőfelügyeletnek köszönhetően az ország erdővel borított területe csökkent főként a magán erdőgazdaságok tulajdonában (az erdősültség 1995-ben még 28,3% volt).

² National Report to the Third Session of the United Nations Forum on Forests CROATIA, 2003. február 13.

³ National Report to the Fifth Session of the United Nations Forum on Forests Republic of Croatia, 2005. január.

5. ábra: Szerbia erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

Magán erdőtulajdont képez az ország erdejének közel fele. A II. Világháborút követően már kialakult és az elkövetkező évtizedekben fennmaradt a tulajdonszerkezetet három pillére: szociális (64%), szövetkezeti és magán (összességében 36%) de tulajdonosi formától függetlenül minden erdő állami védelem alatt áll. Az erdészeti szervezetek vállalkozásokká való átfarmálása, melyek közül néhányat a dolgozók tulajdonolhattak ezt az arányt a '80-as évekre lényegesen megváltoztatta (szociális 49,4%, magán 50,6%). A jelenleg regisztrált közel 500 000 magán erdőtulajdonos több mint 5 millió erdőrészlet tulajdonosa melyek 7 500 szervezetet képeznek (FAO, 2004). Ez összesen az ország erdőterületének 43,7%-a. A magán erdőterületek átlagos mérete kisebb, mint 0,5 ha (gyakran 20-30 ár), és a sarjerdő a jellemző. Az esetek többségében a sorozatos öröklésnek köszönhetően a tulajdonok kicsik, keskenyek, ami megnehezíti a tartamos erdőgazdálkodást. Az ágazat szervezetlensége következtében a tulajdonosok gazdálkodáshoz szükséges ismeretekkel történő ellátása, oktatása nehéz kivéve, ha a tulajdonosok nem szerveződtek közös gazdálkodásra és kereskedelemre berendezkedett szervezetekbe. Ezt kiegészítendő, az állami erdészeti szervezetek a magán erdőgazdálkodói osztályuk által gazdálkodnak a magán tulajdonban is a tulajdonosi forma változtatása nélkül. Ennek költségeit a magán erdőtulajdonosoknak kell elviselni, de mivel a beszedési folyamatok nincsenek tisztázva, a magán tulajdonon az állami erdőgazdaságok csupán provizórikus éves tervek alapján gazdálkodnak.

2.3.5 Bulgária

Az ország erdőterülete 3,6 millió ha, 1995-ben az erdősültség az ország területének 35%-a volt. Akkor az erdők az állam tulajdonát képviselték, a magán tulajdon aránya alig érte el a 3%-ot. A magán és önkormányzati tulajdonok visszaszolgáltatása 1997-ben kezdődött, amikor elfogadták az erdők visszaszolgáltatásáról szóló törvényt, valamint az erdőtörvényt. Ennek eredményeként a magán erdőtulajdon 2002-ben már 14,1%, 2003-ban 20,5% volt. A tulajdonosi formákat illetően találkozunk természetes személyekkel (9,7%), önkormányzatokkal (9,0%), vallási közösségekkel (0,6%) és egyéb jogi személyekkel.

6. ábra: Bulgária erdőszültsége

*Forrás: FRA 2000

A tulajdonosi szerkezet változása a törvényi háttér átfogalmazását vonta maga után. Ennek alapján a 2003-ban elfogadott új erdőtörvény biztosítani igyekszik a tartamos erdőgazdálkodást magán erdőterületeken is. Meghatározva az erdőtulajdonosok jogait és kötelezettségeit tulajdonukon, kiter a nehézségekre, amelyek a visszaszolgáltatás során és a szövetkezeti gazdálkodói forma ösztönzése során felmerültek⁴. Külön fejezetek vannak az 50 ha-nál nagyobb erdőtulajdonnal rendelkező személyek/egyesületek anyagi segítségéről – ezek leltározási és gazdálkodói tervezési költségeit az állam átvállalja.

Gazdálkodási szempontból az állami erdőgazdálkodás a legfontosabb, melyet az önkormányzati forma követ. Ezek a szerkezetek több mint 50 ha-on gazdálkodnak, 2003-ig hat önkormányzat került bejegyzésre (a 9% erdőre) ami lehetővé teszi számukra szakszolgáta működtetését és nyereséget is biztosít. A leginkább problémákkal tűzdelt terület a természetes személyeknek visszaszolgáltatott erdő – a felmerült nehézségek a régióra jellemzőek. Ezek elszórtan találhatóak az állami erdőterületek között és 90%-uk 2 ha-nál kisebb. A tulajdonosok többsége távol él tulajdonától és nem rendelkezik tulajdonával való gazdálkodáshoz szükséges ismeretekkel valamint érdeklődést sem mutat a gazdálkodásra. Mindezek mellett a fakitermeléshez és -kereskedelemhez szükséges engedélyek és iratok megszerzésének bürokráciai folyamata nagyon komplikált és időigényes. A számos adminisztratív szabályozás eredményezte költségek kis erdőtulajdonosok esetében sokkal magasabb, mint a bevételei. Ennek eredményeként a privatizációt követő első évben a tulajdonosok közül sokan megpróbálták erdejüket felégetni és mezőgazdasági területté átalakítani.

A legjobban érintett közösségek a hegyvidéki régiókból kerülnek ki, ahol az erdő nem egyszerűen csak faanyag-nyerési forrás volt, hanem alapja megélhetésüknek. Ezért az erdőterület csökkenésének megállítása érdekében az országos erdészeti tanács magán erdőtulajdonosok számára kidolgozta az erdőgazdálkodás és használat, valamint a konzultációs és oktatás koncepciókat. A koncepciók céljai a magán erdőgazdálkodás optimalizálása, a bürokrácia csökkenése, az erdőtulajdonosok jogainak és felelősségeinek pontos meghatározása, anyagi, jogi és tájékoztatási támogatást dolgoz ki magán

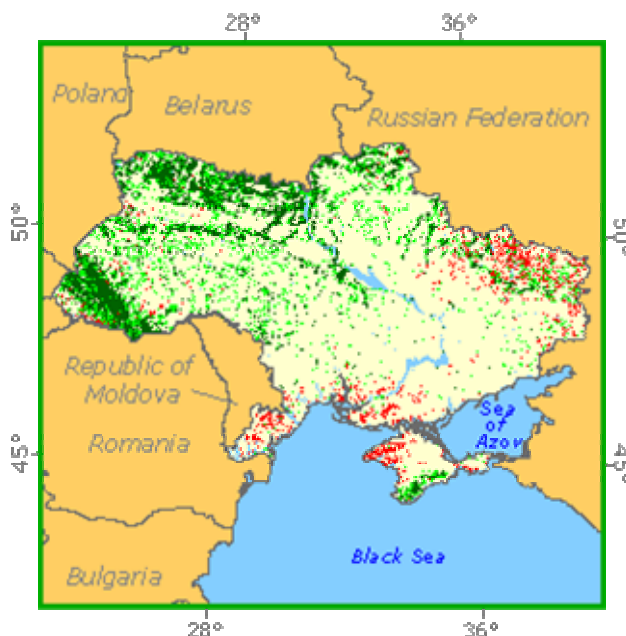
⁴ Forrás: www.forestacademy.fi

kezdeményezések számára, akárcsak a tanácsadó és oktató rendszer kialakítására állami költségvetési forrásokból.

2.3.6 Ukrajna

1996-os adatok alapján az ország erdővel borított területe közel 9,5 millió ha, viszont ez csupán 15,7%-os erdőszültséggnek felel meg.

7. ábra: Ukrajna erdőszültsége

*Forrás: FRA 2000

Az első törvény, amely megemlíti az erdőket (a törvény a természeti környezet védelméről – 1264-XII) csupán 1991-ben alkotódott. Jelenleg Ukrajnában az erdővel borított területeken az állam gyakorol tulajdonosi jogokat (1994-es erdőtörvény 6. cikk) és gazdálkodik. Az állami erdőgazdálkodó (SCF) a meghatározó a törvényes-normatív és ellenőrzési szerepkörrel, akárcsak gazdálkodói megbízatással rendelkezik az erdők 67%-án. A fennmaradó erdőterület, az úgynevezett mezőgazdasági erdők, a Mezőgazdasági Politikai Minisztérium⁵ felelősége alá tartozik. A jelenlegi rendszer reformjának szükségszerűségével a döntéshozók egyhangúlag egyetértenek, a cselekvési fázis mégis megreked ezen a szinten. A jelentősebb alternatívák az alábbiak:

- a bér-koncessziós modell
- az SCF átalakítása a lengyel mintára
- csak felületes változtatások véghezvitele amelyek megerősítik az állam adminisztrációs szerepét a termelési és ellenőrzési funkciók különválasztásával

de ismereteim szerint nincs szó a magán tulajdon kialakítására. Az Erdőgazdálkodási Tudományos Központ a lengyel modell bevezetését támogatja.

2.3.7 Moldva Köztársaság

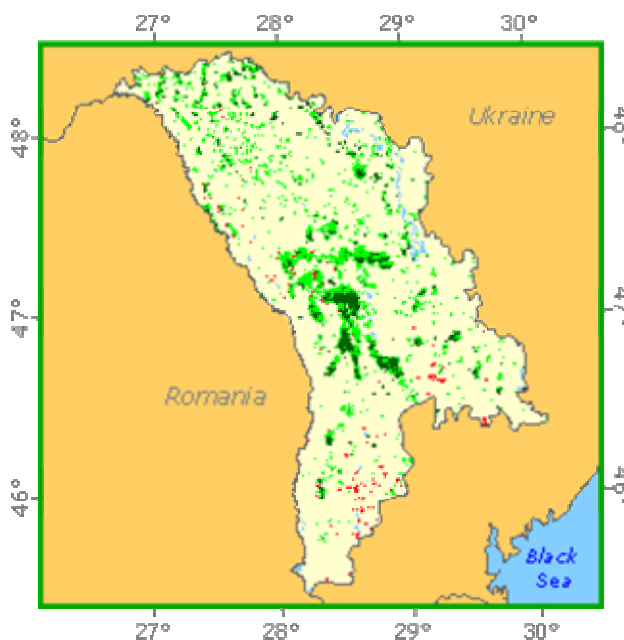
Az ország erdővel borított területe 1997-ben alig haladja meg a 350 ezer ha-t, ami 10,4%-os erdőszültséggnek felel meg (FRA, 2000). Más források szerint⁶ az ország erdővel borított

⁵ Ministry of Agrarian Policy

⁶ Forrás: www.piopolitics.gr

területe csupán 8%. Minden esetre Európa (?) legkevésbé beerdősült országáról beszélünk hiszen az ország erővel borított területe a 2003. 01. 01.-i állapotfelmérés szerint is csupán 392,6 ezer ha. Az erdők 86%-a ültetvény. Az ellenőrizetlen fakitermelés akárcsak a legeltetés negatív hatással volt az erdőterületre, az erdőterület csökkenése viszont helyi klímaváltozáshoz vezetett⁷. Az elmúlt egy-két évben bekövetkezett erdőterület-csökkenés részben a tűzifa-beszerzések fakitermeléseinek is betudható. Ugyanebből az okból kifolyólag a fával borítottság csökken a nem erdős területeken is (gyümölcsös, szélfogó erdősáv, stb. – ez utóbbi az 1970-es 20 000 ha-ról manapság 5 000 ha-ra csökkent).

8. ábra: Moldova Köztársaság erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

A magánerdő-gazdálkodás az országban fejletlen. Az erdő 90,2%-a az állami erdőfelügyelet kezelésben van, 1,7%-án más minisztériumok gazdálkodnak, 8,0% önkormányzati kezelésű és csupán 0,1%-a magántulajdon. Az erdőtörvény megtiltja az erdővagyon magánkézbe juttatását. Ugyancsak az erdőtörvény határozza meg, hogy magán erdőtulajdon csupán magán területen történő erdőtelepítés során jöhet létre.

2.3.8 Szlovákia

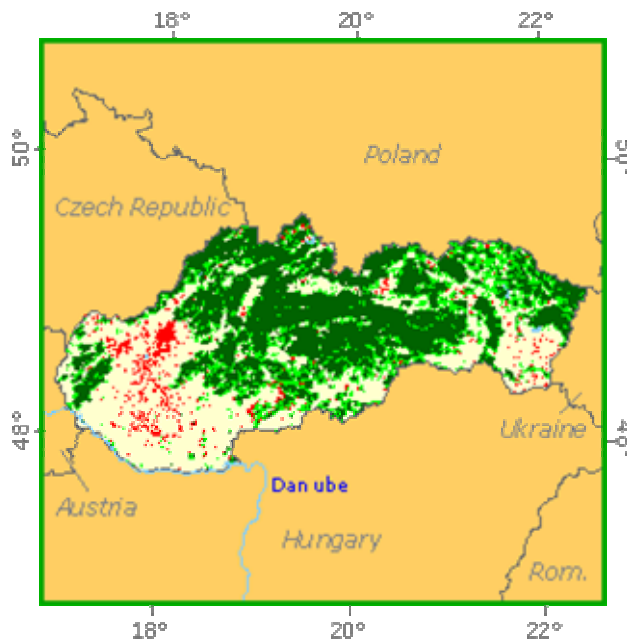
Szlovákiában az állami tulajdonban lévő erdőkben az erdőgazdálkodást a Földművelésügyi Minisztérium által létrehozott állami erdőgazdaságok végzik. Ezeken az állami erdőgazdaságokon kívül egyéb szaktárcák is létrehoztak olyan szervezeteket, melyek állami tulajdonban lévő erdőkben is gazdálkodnak. Az ország erdővel borított területe 1996-ban 1 989 414 ha (41%). Az állami erdőgazdaságok 2000. dec. 31-evel bezárólag összesen 1 118,3 ezer ha területen gazdálkodtak.

A szocializmus 40 évében a korábbi magán erdőtulajdonok többsége állami tulajdont képezett függetlenül annak tulajdoni szerkezetétől – a tulajdonjogokat eltörölték. Erre megoldást az 1990-ben kihirdetett Egyenlőség nyilatkozat hozott. A törvény a föld és egyéb mezőgazdasági értékek tulajdonjogainak szabályozására, a Földszabályozási törvény (229/1991) tartalmaz utalásokat az erdőterületekre is. E törvény alkalmazását a különböző erdőtulajdonosi jogok komplexitása nehezítette, hiszen nemcsak a kötelező jogokat kell eredeti tulajdonosaiknak

⁷ Forrás: www.biofor.com

visszaadni, hanem új feltételeket kell teremteni, melyek segítik az újonnan kialakult tulajdonosi szerkezetet tulajdonuk gazdálkodásában.

9. ábra: Szlovákia erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

A törvény a közösségi javokról (306/1992) nyilatkozik az 1949-ben államosított önkormányzati tulajdonjogok visszaszolgáltatásáról. Külön törvény (282/1993) szabályozza az egyházak tulajdonainak visszaszolgáltatását.

1995-ig összesen 66 681 tulajdonos kérvényezte tulajdonosi jogainak visszaállítását erdőterületeiken. A visszakért területek közel 920 ezer ha, az erdőterület 46%-át tették ki. 1995-ben mindössze 10 540 kérelmet haytak jóvá, ami összesen 701 900 ha-t, azaz az erdőterület 34%-át és a visszakért területek 76%-át tette ki. A kialakult tulajdonosi szerkezet: 56% társas (2408 fő, 383 000 ha), 26% önkormányzati (182 db, 176 500 ha) valamint 6% egyházi (337 db, 41 900 ha) tulajdon.

Az egyéni kérelmek kezelése a legkevésbé gördülékeny. A tárgyalt időszakban az egyéni kezdeményezők 16%-nak (a kért terület 39%-a) sikerült jogaikat visszaállítani. A visszaszolgáltatandó terület 217 600 ha, mindösszesen 56 141 tulajdonosnak, amiből 124 663 ha-t 37 785 egyének kapnak vissza.

A legnagyobb problémát itt is többek között az jelenti, hogy az örökösök messze laknak tulajdonuktól és nem rendelkeznek semmilyen erdőgazdálkodói ismeretekkel, az állami erdőgazdaság viszont nem érdekelt a veszteséges erdőterületek bérletében.

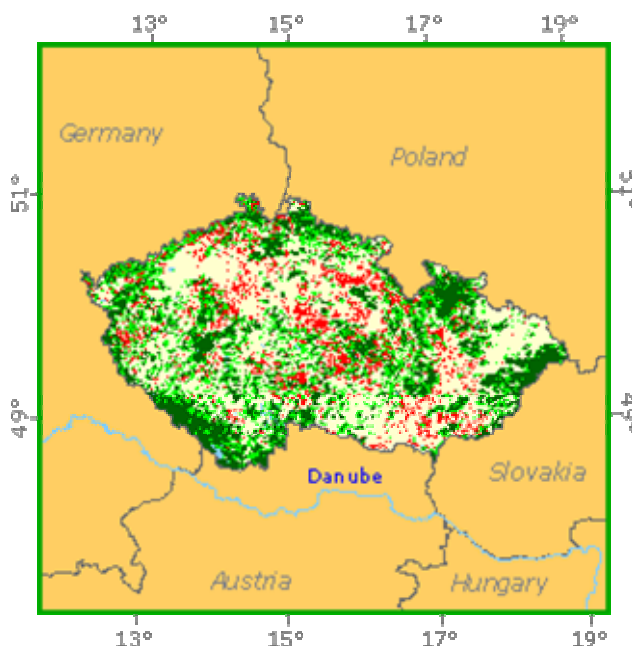
Habár az állam szándéka az erdők visszaszolgáltatása volt a törvény eredményeként számos 0,5 ha-nál kisebb erdőbirtok keletkezett, melyek nagy része nem azonosítható. A tulajdonosok jelentős része társult erdőgazdálkodói formába tömörült. Az 1991-ben megalapított Magán Erdőtulajdonosok Egyesülete 1995-ben 550 000 ha erdőtulajdont (670 kollektív és 1 700 egyéni tulajdonost) képviselt.

2.3.9 Csehország

Az ország földterületének megoszlása művelési áganként: szántó 40,3%, kert 0,3%, legelő 11,0%, erdő 33,3%, egyéb 15,1%. Csehországban az erdők területe 2 630 millió hektárt tesz ki. A jelenlegi fafajszerkezet nem felel meg a természeti viszonyoknak. Eredetileg az erdők mintegy 80%-a lombhullató fafajok közül került ki, míg jelenleg a lombos fafajok aránya csak

20% körüli, ami az elmúlt két évszázad intenzív fenyvesítésének eredménye – tény, amiért érdemesnek tartottam belevenni a régió országainak elemzései közé.

10. ábra: Csehország erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

Az évi fakitermelés az elmúlt évtizedben 12 millió m³ körül állandósult. Az évi növedék megközelíti a 19 millió m³ értéket. Az erdőgazdálkodás nem játszik jelentős szerepet a cseh gazdaságban. A GDP-ből az erdőgazdálkodás 0,6-0,7% között részesedik, míg a mezőgazdaság részesedése 7,0%. Az elmúlt évtizedben az erdők tulajdonviszonya az országban átalakult. Mintegy 169 ezer igényt nyújtottak be egyének és önkormányzatok, az igényelt terület 835 000 hektárt érint.

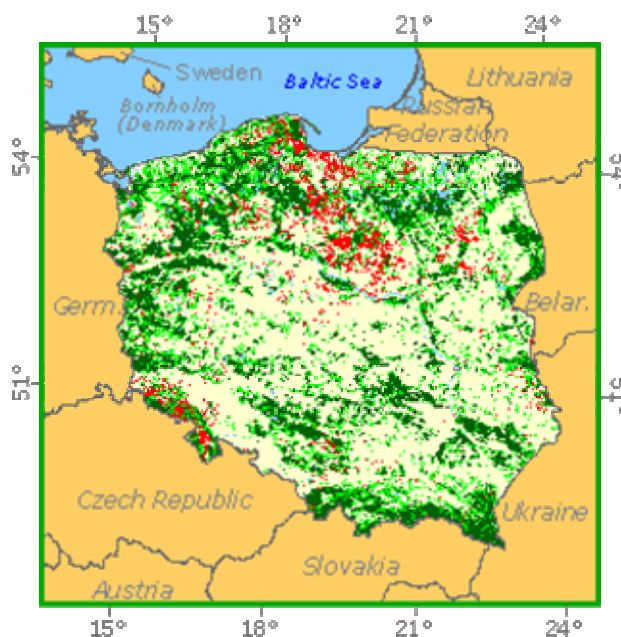
1995-ben az állam az erdők 65,4 %-án gazdálkodik, önkormányzati tulajdont képvisel az erdők 12,5%-a, szövetkezeti tulajdon 0,7% és 22,4% magántulajdon. A fakitermelés az elmúlt évtizedekben egyre fokozódó tendenciát mutatott, bár sohasem érte el a folyónövedék mértékét. 1992 és 95 között visszaesés mutatkozott a véghasználatok mennyiségében, amely elsősorban a tulajdonváltás következménye volt. Ezt követően újból növekedés észlelhető, és a jelenlegi szint az 1980-as értékek közelében stabilizálódik. Az élőfakészlet Csehországban az egyik legmagasabb értéket mutatja Európában

Az 1950-es évekig az erdőterület folyamatosan növekedett az erdőtelepítések következtében, különösen egyes határ menti körzetekben. Az elmúlt években az erdőtelepítések üteme visszaesett. A jövőben az erdőtelepítések ismételt felfutása várható az átalakuló mezőgazdasági támogatási rendszer következtében. Annak ellenére, hogy Ausztria gazdag erdőkben, az erdészeti szektor csak jelentéktelen szerepet játszik az ország gazdaságában.

2.3.10 Lengyelország

A teljesség kedvéért: az ország erdővel borított területe 9 088 000 hektár (2001), ami 30%-os erdősültségnek felel meg. Az erdőterületek 9/10-e kitermelhető, igen kevés a védett és érintetlen erdőterület (1,8%). Az erdősültség évi átlagos 18 000 hektárral növekszik, ami éves 0,2%-os gyarapodást jelent.

11. ábra: Lengyelország erdősültsége

*Forrás: FRA 2000

Az erdőgazdálkodásra jellemző a birtokszerkezet: 82% Nemzeti Kincstár, 1-1% Önkormányzatok és Termelőszövetkezetek, 16% természetes személyek. A II. Világháborút követően Lengyelországban a 17%-os magán erdőtulajdon fennmaradt, de ennek gazdálkodása állami kézbe került. A 90-es években végbement változások eredményeként a tulajdonosok visszakapták gazdálkodói jogait tulajdonuk felett. Ezeken a magántulajdonok felügyeletét továbbra is az állami erdőgazdálkodó szerv látja el ott, ahol földrajzi elhelyezkedésükből ez kivitelezhető. Az elkülönült magán erdőterületeken kb. 500 fős szakmai gárda dolgozik. A gazdálkodói feladatokat a magán erdőtulajdonosok mellőzve szakmai társaságok igénybevételét általában maguk végzik el. Az esetek többségében a magán erdőtulajdonosok nem rendelkeznek az erdőgazdálkodói teendőkhez szükséges szakmai felkészültséggel.

Végrehajtási szinten a lengyel Állami Erdőgazdálkodási Vállalat (ÁEV) igazgatja az állami tulajdonba tartozó erdőket (a védett területek kivételével), a Környezetvédelmi Minisztérium ellenőrzése alatt. Az ÁEV felelős az állami tulajdonban levő erdőkkel való gazdálkodásért, az erdők védelméért, használatáért, valamint oktatási, felvilágosítási feladatai is vannak és kiadásait saját bevételeiből fedezi.

Fontos megjegyezni, hogy a lengyel állam kompenzációt nyújt azoknak az erdőtulajdonosoknak, akik piacon kívüli, környezetvédelmi hasznot nyújtanak. Ugyanakkor minden az üzemtervek szerint 40 évnél fiatalabb erdőállomány adóköteles (FAO, 1997) habár a magán erdőtulajdon átlagos kora 37 év míg az állami tulajdonú 55 év. A finanszírozási eszközök közé tartoznak a támogatások újabb területek erdősítésére, költségvetési támogatás a járványok és betegségek visszaszorítására.

A lengyel faipar gyors növekedésnek indult az elmúlt évtizedben mind a termelés, mind pedig az export szempontjából. A szektor növekvő fontossága a sikeres privatizációs folyamatnak, a jelentős külföldi befektetésnek, valamint magas helyi nyersanyag-kínálatnak köszönhető. 1998-ban a fa-, bútór és papíripar 1,8%-kal részesedett a lengyel GDP-ben.

2.4 Erdő és erdőgazdálkodói viszonyok Magyarországon

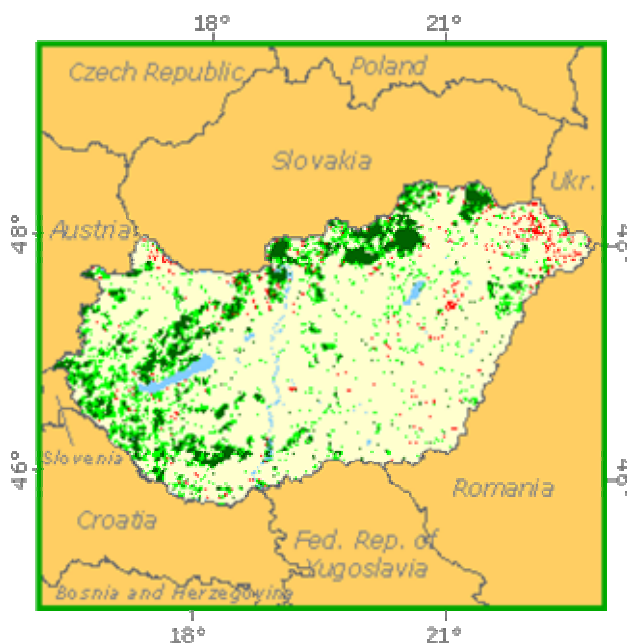
Az erdővagyon védelme, az erdők anyagi és nem anyagi jellegű hozamai és szolgáltatásai tartamosságának, valamint tulajdonszerkezetének biztosítása érdekében Magyarországon több

mint 100 éve önálló erdészeti szakigazgatás és 1879 óta a mai értelemben vett erdőtörvény által szabályozott erdőgazdálkodás folyik. Ezek alapján az erdő védelme és egyben a tartamos erdőgazdálkodás fogalma korán kialakult – az erdővagyon a történelem folyamán az ország potenciáljának meghatározó eleme volt. A magán tulajdonszerkezet ugyancsak tradíciókkal rendelkezik a magyar erdészet történetében.

2.4.1 Az erdészet nemzetgazdasági jelentősége

A magyar erdészeti szegmens arányát a GDP részesedésben nehéz megállapítani, mivel a fontosabb adatokat az országos statisztikai hivatal az agrár és halgazdasági adatokkal együtt közli: például 1997-ben⁸ a szektor összesen a GDP 6,6%-át tudhatta magának. Ebből az erdészeti hozzájárulás becsült értéke hozzávetőlegesen 1% annak ellenére, hogy a munkaerőpiacon, főleg vidéken, az erdészeti szegmens nagy jelentőséggel bír (az elmúlt évben ez az érték 0,3%-ra csökkent elsősorban a többi ágazat hozzájárulásának növekedése miatt).

12. ábra: Magyarország erdővel való borítottsága

*Forrás: FRA 2000

A bruttó éves átlagjövedelem (GMI; 44.000 HUF) a mezőgazdasági, erdészeti és halgazdasági ágazatban alacsonyabb, mint az országos átlag (63.000 HUF). Ennél csak a textilipar és a vendéglátó és élelmiszeripari dolgozók jövedelme alacsonyabb (2001-es adatok⁸).

2.4.2 Szabályozási és intézményi háttér

Az erdészeti szektor felépítése Magyarországon jelentősen eltér a többi közép-európai országtól. Az erdőgazdasági szektor, mint egész felett négy minisztérium osztozik és gyakorol gazdasági ellenőrzést valamint rendelkezik hatalmi és adminisztratív státusszal.

1. Az erdészet adminisztratív felügyelete a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Erdészeti Főosztályának (FVM EFO) hatáskörébe tartozik, amely jogait első fokon az Állami Erdészeti Szolgálat 10 regionális kirendeltsége által gyakorolja. A regionális erdőfelügyelőségek mint területi szervek látják el az erdőfelügyeleti és az

⁸ A dolgozatban több helyen is a régi adatok közlése a romániai adatokkal való összehasonlíthatóságért volt szükséges és célszerű

erdőtervezési feladatokat. Minden erdőgazdálkodás a regionális erdőfelügyelőségek ellenőrzésének van alárendelve.

2. A Miniszterelnöki Hivatal a Kincstári Vagyon Igazgatóság (KVI) keretén belül gyakorol tulajdonosi jogokat az állami tulajdonú erdőterületek felett. Az állami erdőben 22 gazdaságilag független szokványos társaság gazdálkodik, amelyek 100%-ban állami tulajdont képeznek. Ezek felett – mint említettem – az. ÁPV Rt. és a Honvédelmi Minisztérium (HM) gyakorol tulajdonosi jogokat az alábbiak szerint:
 - az ÁPV Rt. tulajdonába tartozik 19 a 22 erdőgazdaság közül
 - a fennmaradó 3 erdőgazdaság a HM hatáskörébe tartozik.
3. A Pénzügyminisztérium (PM) megbízottja az erdőgazdaságokon keresztül felelős az erdővel való bánásmódért és használatért. Bár a PM az erdőgazdálkodási folyamatokba nem avatkozik be, képviseli a tulajdonos (az állam) gazdasági érdekeit.
4. A HM hatáskörébe tartoznak azok az erdőterületeken létesített erdőgazdaságok, melyek katonai célokat is szolgálnak (lásd 2. pont).

Az állami erdőgazdálkodás intézményei 100%-ban állami tulajdonú részvénytársaságok. A 19 ÁPV Rt-tulajdonú erdőgazdaság az elmúlt években pozitív mérleggel zárt, de negatív trendet követ. Ez abból is következhet, hogy az állami erdőgazdaságok a rájuk bízott erdőterületen korlátozások és ellentételezés nélküli szolgáltatások mellett gazdálkodnak. Mivel az erdő természeti értéke nem jelenik meg mint tétel az állami erdőigazgatások könyvelésében, a mérlegadatok és a trend nem teljes mértékben fest valós képet a gazdaságról. A 19 állami erdőgazdaság nyeresége az 1993-as 1,6 milliárd HUF-rol 1,15 milliárd HUF-ra 1997-re esett vissza.

A magán erdőgazdálkodók nyilvántartására is szolgál a nemrég működésbe helyezett Magán Erdőgazdálkodók Tesztüzem Hálózata (METH). A METH adatokat szolgáltatnak többek között a magán erdőgazdálkodás gazdasági jelentőségét illetően – bővebb információk az értekezéshez mellékelt CD-n is találhatóak.

Az elmúlt évek változásai során a megalakult Nemzeti Földalap – habár nehézségekkel küzd – fontos szerepet tölt be az állami erdőterületeken és jelentősége nő a magán erdőterületeken is.

2.4.3 Erdészeti politika és stratégia

A fontosabb irányzatok (prioritások) a jelenlegi erdészeti politikában a következők (NEP, 2002):

- a környezeti, gazdasági és társadalmi javak és igények minél szélesebb körű kielégítése egy többcélú erdőt eredményező erdőgazdálkodás felvezetésével;
- az erdőtulajdonosok és erdőgazdák versenyérdekeinek egyeztetése a társadalmi elvárásokkal egy ökológiailag megfelelő, magasszintű fenntartható erdőgazdálkodás keretén belül;
- a természetes és természetközeli őshonos fajokból álló erdők megőrzése és – ahol lehet – hatékony növelése;
- az erdőterület növelése erdőtelepítések segítségével egészen a 25%-os erdősültség eléréséig.

A tulajdonosi szerkezetet illetően prioritást élvez a birtokszerkezet tisztázása magán területeken, tulajdonosi képviselet megszervezése, a tulajdonosi érdekek egyeztetése valamint a gazdálkodás beindítása.

A tulajdonosi érdekek egyeztetése összefogó szervezőmunkát igényel. Ma, amikor az erdővel szemben támasztott elvárások növekednek és egyre jobban eltolódnak a természetvédelem

irányába anélkül, hogy a velejáró plusz kiadások, vagy akár a kieső jövedelem megtérülne az érdekegyeztetés szerepe is egyre nagyobb lesz. Mindez hatványozottan jelentkezik olyan esetekben, amikor a tulajdonosok érdekérvényesítése nem tud hatékonyan megnyilvánulni (pl. osztatlan közös tulajdonok esetében).

Az irányzatok előkészítése, a prioritások megállapítása közben felvetődnek olyan szempontok is, amelyek a társadalom egészét érintik és amelyekre a társadalom egyre jobban felfigyel. Ilyen például a rekreációs feladatok ellátása és azok, amelyeket bár az egyén igényel, annak előállítási folyamatát, szükségleteit nem minden esetben látja át (elmozdulás a természetvédelem felé). Az előbbi kategóriába tartozó vitás helyzeteket teremthet magán birtokon a gazdálkodói/tulajdonosi érdekek esetleges korlátozása által. Az utóbbi a különböző fa alapanyagú termékek iránti kereslet kielégítése ültetvényszerű erdőkből. Az ezeknek egyidőben történő megfeleléshez mindenképp egy olyan erdőgazdálkodás szükséges, amely érzékeny a polároktól érkezett visszajelzésekre, ugyanakkor egyértelműen tájékoztatja őket különböző PR tevékenységek során mindarról, ami az erdővel a kitűzött célok elérése érdekében történt és történni fog és egyben figyelemmel van a tulajdonosok érzékenységre és kollaboratív hajlamára egyaránt.

Nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt sem, hogy az erdészet egyetlen jelentős bevételi forrása a fa alapanyag kitermelése és minél kisebb az erdőtulajdon, ennek hatása annál érezhetőbb. Ezért a fakitermelést támogatni kell vagy annak kiesésére/tiltásakor kompenzációs eljárásokat kell kidolgozni. A fából előállítható termékek legtöbb esetben helyettesíthetők más alapanyagból előállított termékekkel viszont a magán erdőtulajdonsok erdőtulajdonuk utáni nyeresége a jelen helyzetben nem pótolhatóak/egészíthetők ki. A közvélemény a természetes és természetközeli erdőtársulások védelme alatt elsősorban a fakitermeléssel szembeni védelmet érti, bár hasonló, vagy esetenként nagyobb súllyal bír a károsítások, de még a klimatikus viszonyok változása is így ellenlábasként helyezkedve el a gazdákkal szemben. Ezért célszerű olyan erdőbirtokot magánkézben hagyni, melyeken nincsenek életbe léptetve fakitermelési megszorítások. Az erdőgazdálkodás is – stratégiája révén – csak a fakitermelésekre tud jelentősen hatni: az ipar nyersanyag-igényét más, ültetvényszerű erdők telepítésével való kielégítése az őshonos ertőtársulásokra eső kitermelési nyomást csökkenti és egyben az erdőterület növekedését is jelent.

Az erdőterület növelése a jelenlegi perspektívák prizmájában arra enged következtetni, hogy az erdővel borított területek növekedése művelési ág váltása mellett elsősorban a magán földtulajdonosokon mehet végbe (ilyen irányú EU-s támogatás csak magántulajdonosok számára érhető el). Hazánkban jelenleg kiterjedt, ültetvényszerű erdőgazdálkodásra alkalmas felhagyott, vagy gazdaságtalan mezőgazdasági művelés alatt álló területek találhatók. Ezek (erdő)gazdálkodásba történő bevonása egyben lehetővé tenné a már említett természetközeli erdőterületek gazdasági beavatkozás-mentességének növelését, ugyanakkor a magántulajdonos mezőgazdasági nyereségéről akár évtizedekig tartó lemondását eredményezi – mely összeg, felhagyott területről lévén szó, nem lehet oly jelentős. Ezt az árat is igyekszik csökkenteni az állam az erdősítés költségeit részbeni, vagy teljes átvállalásával. Az erdősítések ezáltal sokszor nyereségesek – mely nyereség sajnos nemegyszer az erdősítést végzőknél (általában magán szerveződések) és nem a gazdálkodóknál/tulajdonosoknál halmozódik fel.

2.4.4 A nemzeti erdőprogram

A Nemzeti Erdőprogram az EU és általánosságban a nemzetközi elvárásokhoz igazodva meghatározza a magán és állami erdőgazdálkodás jövőjét a megadott időszakra. A Nemzeti Erdőstratégia és Erdőprogram kialakítása Magyarországon 2001-ben kezdődött meg. A

Magyar Kormány 2004 októberében elfogadta a 2006-2015-re vonatkozó Nemzeti Erdőprogramot⁹. A határozat szerint a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter évente dolgozza ki a Nemzeti Erdőprogram megvalósításának éves tervét, melynek költségeit az érintett tárcák állják. Erre első ízben a 2006-os költségvetés tervezésekor lesz szükség. Az erdőprogram kellő megvalósíthatósága érdekében cselekvési célprogramokat tartalmaz, melyek három fő területre oszthatóak: védelem, hasznosítás és fejlesztés.

A védelmi cselekvés célprogramok lehetővé teszik az erdő-örökség (erdővagyon) biológiai-ökológiai és gazdasági értékének védelmét és fenntartását és kiterjed az erdők egészségi állapotának állandó nagyterületi (16x16 km) megfigyelésére, az erdő biológiai és genetikai értéktartalékainak megőrzésére és ennek finanszírozási forrásaira és az erdőt károsító hatások (pl. járványok) elleni védekezésre is függetlenül annak tulajdonszerkezetétől. A természetközeli erdőgazdálkodási módok elterjedése egyben védelmi célok megvalósítását is szolgálja. Ide tartozik a természetes erdőfelújítás, a természetes folyamatokra alapozott erdőkezelés és erdőgazdálkodás és a természetközeli erdőtelepítés intézkedése, s ezen belül a megfelelő termőhelyeken az elegyes erdők létesítésének támogatása. Ennek alapvető feltétele a vadlétszám fenntartható szintre csökkentése az erdőkben. A tervezett erdőtelepítések környezetvédelmi célokat is szolgálnak – magán területeken is.

A hasznosítási cselekvési célprogramok felölelik az erdővel kapcsolatos fő funkciókat (a környezet- és természetvédelemmel, a gazdasági hasznosítással, az ember szociális, rekreációs és kulturális tevékenységével – kulcsfontosságú kérdés például a magán erdőtulajdon szabad látogathatósága¹⁰) és kiterjednek az állami és magán erdők hasznosítására, a közjóléti, gazdasági és védelmi célokra egyaránt (fafeldolgozó ipar működésének optimalizálása, az erdő és az elsődleges faipar gazdasági versenyképességének növelése). A cselekvési célprogramok foglalkoznak a fa ipari célú felhasználásával, szem előtt tartva a globális környezetvédelmi és iparfejlesztési, energetikai feladatokat is, mint pl. légköri szén megkötés elősegítése fatermékek révén, illetve a decentralizált biomassza alapú fűtési rendszerek működtetése de a programban alapvető feltétel a fenntartható vadállomány kezelése is.

A fejlesztési cselekvésprogramok kitérnek a termelésfejlesztésre, az ágazatközi együttműködésre, a fafeldolgozás szektor és az oktatás-kutatás hatékony támogatására – beleértve a magán erdőtulajdonosok szakmai felkészítését is. A termelésfejlesztési tevékenység során figyelemmel vannak a biodiverzitásra és a hagyományos tájképre, továbbá hozzájárulnak a klímaváltozás negatív hatásainak és az erózióknak megelőzéséhez. A tanácsadási, az információs és az (erdőtulajdonosi, illetve gazdálkodói) oktatási rendszerek fejlesztése is fontos szerepet kap. A jelenleginél jobb ágazatközi együttműködés szükségességét illetően az idevágó célprogramok ösztönzik az erdőre, mint környezeti rendszerre irányuló fokozott kutatásokat. Ennek során tekintettel vannak az erdőkárok okaira (klímaváltozás, rovarkártevők, betegségek, légköri szennyezettség stb.), az erdőkezelési gyakorlatnak a biodiverzitásra kifejtett hatásaira, továbbá arra a hatásra, amelyet az erdőgazdálkodás gyakorol a vidéki térségek és az urbanizált területek egyensúlyára.

A célprogramokban szerepel a fafeldolgozási szektor hatékony támogatásának módja is. A kis területű erdőgazdálkodásnál ennek szerepe jelentős. A programok tulajdonformától függetlenül kiterjednek olyan tervekre, amelyek növelik a faanyagok építő- és egyéb iparokban való felhasználásának lehetőségeit. Hangsúlyozzák a következetes piac- és minőségi politika alkalmazását, felvetve a tanúsítás – mint piacpolitikai eszköz –

⁹ 1110/2004 (X. 27.) Korm. határozat

¹⁰ Bővebben lásd a 6. mellékletben

bevezetésének lehetőségét, illetve a megfelelő marketing és kommunikációs munka fontosságát.

A cselekvésprogramok szükségesnek nyilvánítják támogatni az oktatást és a szakképzést, ezen belül különösen a már említett magánerdő-gazdálkodási gyakorlatra irányuló ismeretcsere. Ezek szerint információs és felvilágosító kampányokat kell szervezni, hogy a közvélemény és az új tulajdonosi szerkezet egyaránt megismerje és elfogadja az erdők különböző funkcióit.

A Nemzeti Erdőprogram célprogramonként részletezi az alcélokat és felvázolja a várható eredményeket. A konkrét célprogramok az alábbiak:

- az állami erdőgazdálkodás fejlesztése
- a magán erdőgazdálkodás fejlesztése
- vidék- és területfejlesztés, erdőtelepítés, erdőszerkezet-átalakítása
- természetvédelem az erdőkben
- modern erdővédelem
- fenntartható vadgazdálkodás
- racionális fahasznosítás
- az erdészeti igazgatás feladatai
- kutatás, oktatás és termelésfejlesztés
- ember-erdő viszonyának javítása érdekében hatékony kommunikáció az erdőről

A Nemzeti Erdőprogram megvalósításával Magyarország ezen a téren is harmonikusan illeszkedik a bővülő Európai Unióhoz és jelentőségének megfelelő szerepet vállal az erdők ügyének európai és nemzetközi szintű szolgálatában, ezzel hazánk teljes jogú tagságát az erdészeti ágazat részéről is a maga szerény, de elkötelezett módján kívánja erősíteni.

2.4.5 Az erdőgazdálkodás összefoglalása és a várható trendek

Erdészeti politika és politikai eszközök

Jelenleg az erdészeti politika fogalma az erdészettel kapcsolatos törvényi keretekben merül ki. A főbb célok tartalmazzák

- (i) a fenntartható és többhasznú erdőgazdálkodást;
- (ii) a politikai intézmények felelősségének harmonizációját;
- (iii) az erdőterület erdősítésekkel történő növelését;
- (iv) az erdő szociális és környezeti szerepének előtérbe helyezését; valamint
- (v) a magán erdőtulajdon szerkezetének rendezését.

Az erdővagyonról való gondoskodás alapja számos törvényes eszközben gyökerezik¹¹. Az általános kötelezettségeket az Erdő, a Környezetvédelmi, a Természetvédelmi és a Vadászati Törvény fogalmazza meg. A Környezeti Hatásvizsgálatról szóló rendelet, akárcsak a Privatizációs Törvény szintén fontos rendelkezéseket tartalmaz. Az erdőtulajdonosok szövetségéről szóló törvény célja a magán-erdőtulajdonosok közötti együttműködés támogatása. Az erdőgazdálkodás részletes szabályozását az Erdőtörvény és annak végrehajtási rendeletei tartalmazzák. Az Európai Unió jogharmonizáció a Közösség erdeinek légköri szennyezés elleni védelméről szóló Tanácsi Rendelettel vált teljessé. A további rendeletek megalkotása 2002-ben még folyamatban volt (EFI, 2003) és céljuk az Európai mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap erdészet – kiemelten magánerdészet – számára nyújtott lehetőségek és potenciálok kiszélesítése.

¹¹ Részletesen lásd a 4.1.3 fejezetben

A Natura 2000¹² hálózat keretében Magyarország az Emerald hálózat¹³ részeként kísérleti projektet indított el. A magyar hatóságok 53 helyet jelöltek ki speciális védelmi területnek (special protection area – SPA) és ezek védőövezeteinek létrehozását tervezik (Commission of the European Communities, 2002). A Natura 2000 hálózat kiteljesedése valószínűsíthetően új, a jelenlegi hálózaton kívüli védelmi területek létrehozását teszi szükségessé. Ezen területek kiterjedése, akárcsak kijelölésük költségei a munka ezen fázisában még nem becsülhetők meg viszont az erre a célra biztosított EU források – főként a kompenzációs eljárások kidolgozásának véglegesítését követően – az állami, de a magán szféra részére is elérhetőek lesznek.

Magyarország minden, az erdőkre vonatkozó nemzetközi megállapodást aláírt, vagy ratifikált. Aktívan részt vesz az ENSZ különböző szervezeteinek munkájában (IFF¹⁴, UNFF¹⁵, ECE Fa-bizottság¹⁶), és a légköri szennyezés erdőkre gyakorolt hatásának állapotfelmérését és megfigyelését célzó nemzetközi együttműködési programban. Az ország aláírta és alkalmazta az MCPFE¹⁷ mind a 12 határozatát (Csóka 2000).

A Nemzeti Erdőprogram előkészítése során szükségessé vált a fontosabb érdekeltek bevonása úgy az állami, mint a magánszférából egyaránt. Párbeszédet folytattak mind országos, mind regionális szinten csakúgy, mint az erdészet teljes keresztmetszetén, annak ellenére, hogy az előkészítő fázisban a részvétel csak a szakértők és az érdekeltek képviselőiteinek egy kis csoportjára korlátozódott. A Fehér Könyv megfogalmazását követően ez a kör kiszélesedett (Deim 2001, Hegedűs 2002 in Krott, 2005), így lehetővé téve a magán tulajdonosi széleskörű érdekek figyelembevételét.

1999-ben megalakult a Nemzeti Erdészeti Tanács, egy, az illetékes tárca miniszterének hatáskörébe tartozó konzultatív szerv. Hatásköre és befolyása korlátozott, mivel nem minden erdőgazdálkodó és érdekelt képviselteti magát benne (Deim 2001 in Krott, 2005).

Regionális szinten a hatóságok kötelesek a köz részvételét kezdeményezni. Ennek megfelelően a regionális erdőgazdálkodási tervek az érdekeltek (magán és állami egyaránt) bevonásával készülnek. A természetvédelmi hatóságok minden erdőgazdálkodási tervet felülvizsgálják és a védett erdőkre vonatkozó tervek tekintetében vétójoggal bírnak. Szintén a magán-erdőtulajdonosok szükségleteinek jobb megértése érdekében országos felmérés készült azok erdőgazdálkodáshoz való viszonyáról (Jáger, 2001). A magán erdőgazdaságok teszüzem-hálózata nagy segítség a magán erdőtulajdonosok felméréséhez, ezáltal az őket érintő ágazati döntéshozatal megalapozásához.

A közeljövőben az erdészetpolitikai környezet újraszerveződése által a célok megfogalmazása által (lásd Nemzeti Erdőprogram) a szakágazat hatékonyabb működése várható.

¹² A Natura 2000 programot az Európai Unió indította a biológiai sokféleség csökkenésének megakadályozására. Ezt a célt olyan védett területek hálózatával kívánja elérni, amelyek az egész kontinens szempontjából legjelentősebb, egyedi vagy veszélyeztetett fajokat és élőhelytípusokat őrzik.

¹³ Az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló berni egyezmény hazai végrehajtásának fontos eredménye, hogy 2001-ben Magyarország csatlakozott az egyezmény által létrehozott és működtetett, ún. Emerald-hálózathoz

¹⁴ IFF – International Forum on Forestry

¹⁵ UNFF – United Nations Forum on Forestry

¹⁶ UNECE Timber Committee

¹⁷ MCPFE – Ministerial Conference for Protection of Forests in Europe

Intézmények az erdőszetben

Az erdőszeti politika és igazgatás területén, kormány szinten a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) felelőssége a legnagyobb. A Minisztérium Erdőszeti Főosztálya, az Állami Erdőszeti Szolgálat (ÁESZ) és annak tíz igazgatósága felügyeli az üzemtervek végrehajtását. Különálló közönségszolgálat nincs, ezt részben különböző közintézmények látják el. Az erdőtulajdonosok ugyanakkor kötelesek a hivatásos erdőgazdálkodók javaslatai szerint eljárni, bár a közösségi szervezetekbe tömörült erdőtulajdonosok (legkevesebb két erdőtulajdonos) részleges, egyesülésüket érintő állami támogatásban részesülhetnek (Hegedüs, szem.). A védett területek igazgatása a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM) hatásköre. Felmerült annak az eshetősége is, hogy az erdőszet ügyének képviselője átkerüljön a KvVM hatáskörébe.

Az állami erdők igazgatásának felelősségén több szervezet osztozik. A tartós állami tulajdonú képező erdők tekintetében a tulajdonjog a FVM-hoz tartozó Nemzeti Földalap (NFA) és a Miniszterelnöki Hivatalhoz tartozó Kincstár között oszlik meg. A nem védett állami tulajdonú erdők a Nemzeti Földalap tulajdonába kerültek, míg a védett állami tulajdonú erdők tulajdonjoga továbbra is a Kincstárnál maradt. A magán erdőtulajdonosi szerkezet kialakulásáig az érintett erdőterületeket ideiglenesen az ÁPV Rt. igazgatta, tulajdonosi jogukat pedig a Miniszterelnöki Hivatal gyakorolta. Ezen erdők igazgatására a Kincstár a 19 állami erdőszeti részvénytársasággal kötött szerződést. Ezen kívül, az állami erdők bizonyos hányadát a Honvédelmi Minisztérium (HM) felügyeli. Ezeket a területeket a HM-hoz tartozó 3 állami erdőgazdálkodási részvénytársaság igazgatja.

A mezőgazdasági és erdőszeti szegmens kis tulajdonosai közötti együttműködés elősegítése érdekében a Kormány támogatja az ún. integrátorokat. Az integrátorok üzleti szervezetek (pl. erdőgazdák), akik tulajdonuk közös igazgatására szerződést kötnek más szervezetekkel (pl. erdőtulajdonosok, vagy egyesületük). A cél: elérhetővé tenni az erdőgazdák számára az összefogott fakitermelés, gazdálkodás és eladás előnyeit (Hegedüs 2002).

Az erdőgazdálkodók legnagyobb szervezete, a MEGOSZ¹⁸ országos hálózattal rendelkezik. Megközelítőleg 25000, túlnyomórészt szövetségekbe tömörült erdőtulajdonos érdekeit képviseli. A szövetségek az aktívan művelt magán erdőtulajdon közel egynegyedét teszik ki. A MEGOSZ tevékenységét tagdíjakból és kormány-támogatásokból fedezi. Fontos, hogy a Szövetségnek is egyik fő célkitűzése a közös erdőtulajdon megszüntetése és a magángazdálkodás elindítása (Telegdy, szem.).

Egyéb jelentős országos szervezet a FAGOSZ¹⁹ és a WWF²⁰ magyarországi képviselője. Helyi szinten néhány környezetvédelmi NGO²¹ tevékenysége számottevő. Az OEE²² az erdőszeti szakemberek érdekképviselői szervezete.

Intézményi szinten a közeljövőben változások nem várhatóak, habár ajánlatos lenne az ágazat képviselőit magasabb szintre való mielőbbi emelése.

Finanszírozás az erdőszetben

A 19 állami erdőszeti részvénytársaság nyereségadó formájában bruttó jövedelmük kevesebb, mint 1%-ával járultak hozzá 2000-ben az állami költségvetéshez – a magán szektorban ilyen jellegű felmérés nem történt. A védett területek igazgatásának felelőssége extra költségekkel

¹⁸ MEGOSZ – Magán Erdőtulajdonosok és gazdálkodók Országos Szövetsége

¹⁹ FAGOSZ – Fagazdasági Országos Szakmai Szövetség

²⁰ WWF – World Wide Fund for Nature

²¹ NGO – Non-Governmental Organization

²² OEE – Országos Erdőszeti Egyesület

jár, amely megközelítőleg a részvénytársaságok bruttó bevételének 3%-át teszi ki – ezt igyekszik az EU részben kompenzálni a hamarosan életbe lépő Natura 2000 hálózathoz kapcsolódó kifizetésekkel.

Az állam meglehetősen szűkmarkúan támogatja az állami és magán erdészeti ágazat egyéb területeit is. Mindezek mellett a közfunkciók végrehajtására rendelkezésre álló támogatások — a hozzáférhető adatokkal rendelkező országokat figyelembe véve — hazánkban a legmagasabbak. A magán-erdőtulajdonosok részére nyújtott direkt támogatások tekintetében a régióban Magyarország úgyszintén az élen jár. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a támogatás 95%-a erdőtelepítésre előirányzott.

Az alapok természetes és mesterséges erdőfelújításra való hozzáférhetőségét biztosítandó, egyedi támogatási rendszer jött létre. Minden erdőgazdálkodó kötelessége egy speciális „adó” fizetni, amelynek összege arányban áll a kitermelt fa mennyiségével. Az adó régebb egy külön költségvetési fejezetet képező erdőfelújítási alapon gyűlt össze, ma ez is a központi költségvetés elkülönített része. Az alap erőforrásait az erdőfelújítási és erdőművelési munkálatok támogatására használják.

Az EU-s források az erdészetet közvetlenül nem, csak a vidékfejlesztési kereteken belül támogatják (EAFRD²³ – EMVA²⁴). Ez vonatkozhat a munkaerő helyhez kötésére, természetvédelemre, de leginkább felhagyott területek erdősítésére.

Bár a védett területek igazgatására rendelkezésre álló alap összege pontosan nem ismert, még ezen hozzájárulás figyelmen kívül hagyása esetén is – az újonnan csatlakozott országok között – Magyarországon a legjelentősebbek az állam által az erdészeti ágazat részére biztosított alapok.

A közeljövőben az EU-s források bevonása várhatóan fellendülést hoz az elsősorban magán jellegű erdőgazdálkodásban.

Fő fejlesztési területek

A 2.4.4 fejezetben bemutatott NEP megnyilvánulása, előnyei és hatásai csak a közeljövőben lesznek tapasztalhatóak. Addig a jelenlegi szűkös forrásokat figyelembe véve az állam által az erdészeti ágazat részére biztosított támogatások erdészeti fejlesztéseket visszafogottan tartalmaz. A fő kihívást a magán-erdőtulajdonosok részére nyújtott megfelelő támogatások és útmutatások, valamint a védett területek hálózatának karbantartására és fejlesztésére szánt támogatások jelentik. Másik prioritás az extenzív erdősítési program végrehajtása. Az intézményi szervezetet illetően az infrastruktúra és az állami részvénytársaságok szervezetének továbbfejlesztése a legfontosabb feladatok.

A magyar erdészeti ágazat szerkezetének minden figyelemre méltó előnye mellett az erdőtulajdonosok nagy száma (az állami erdőtulajdon nagyobb, mint a magán) még mindig kihívást jelent mind felügyelet, mind iránymutatás szempontjából. A munka és a költségek jövőbeni csökkentése érdekében az együttműködés elősegítését szolgáló lehetőségeket célszerű még jobban kiaknázni. Ez kétségkívül nem könnyű feladat, nem utolsósorban az erdőtulajdonosok ilyen jellegű megoldástól való idegenkedése miatt, így a különböző intézkedések hatékonyságának megfontolt értékelése szükséges. Lehetséges megközelítés a támogatások közös igazgatásban résztvevő erdőtulajdonosok számán alapuló növelése: minél több a bevont tulajdonos, annál magasabb a támogatás összege (hasonló eljárással kísérleteznek Szlovákiában). Az integrátoroknak nyújtott kiegészítő támogatások hatása további elemzést igényel. Érdemes lenne előtérbe helyezni egy tanácsadó szolgálat és a

²³ EAFRD – European Agricultural Fund for Rural Development

²⁴ EMVA – Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap

kapcsolódó erőforrások megteremtését – a felmerülő költségek minimalizálása érdekében – egy olyan intézményen belül, amely már rendelkezik a végrehajtáshoz szükséges infrastruktúrával (Declaration of Zamárdi, 2004).

Másik prioritásként javasolt a védett területek hálózatának továbbfejlesztése, különösképpen a természeti folyamatok visszaállítását célzó erőfeszítések kiterjesztése a jelenlegi területekre (pl.: a jövevényfajok kiváltása őshonos fajokkal). Az üzemtervek ilyen irányú továbbfejlesztésének felgyorsítása és a kiegészítő alapok allokálásának lehetősége felülvizsgálandó. A termelési rendeltetésű erdőkben biodiverzitás szempontjából az egyik legfontosabb téma a környezetbarát gazdálkodási módszerek támogatása (pl.: az őshonos fajokkal történő erdősítés növelése, összetett állomány szerkezet kialakítása stb.).

Az erdősítési program kritikai felülvizsgálata elengedhetetlen, mivel az, az eddig erdészeti kiutalt alapok legnagyobb részét felemésztette. Mindazonáltal elismert tény, hogy az erdősítés fontos és szorosan kapcsolódik több más ágazathoz, úgy mint a vidékfejlesztéshez, az energiapolitikához és a turizmushoz. Ugyanakkor, célszerű lenne vizsgálni ezen alapok egy részének az erdőkben fellelhető környezeti értékek védelmére és a magán erdőtulajdonosok támogatására való fordítását. Ezen tevékenységek potenciális hasznát a releváns vonatkozásokat – talajvédelem, gazdasági nyereség, és vidéki munkahelyteremtés – figyelembe vevő erdősítés haszna ismeretében javasolt mérni. A mesterséges erdősítés alternatív megközelítéseinek előnye, mint például a természetes felújítás támogatása és irányítása, a költségek, a hatékonyság és a biodiverzitás védelme tekintetében mérendő.

A köz bevonását illetően érdemes megfontolni a Nemzeti Erdészeti Tanács tagságának kiterjesztését az összes jelentős érdekelt csoportra. Az intézményi szerkezet tekintetében fontos felfedni az állami erdő irányítási hatásköröit tisztázó lehetőségeket. Szükséges elemezni az állami erdészeti részvénytársaságok állami költségvetéshez való hozzájárulásának jelenlegi szintjét, csakúgy, mint a hosszú távú gazdasági életképességüket biztosító szervezeti változásokat.

2.5 Erdő és erdőgazdálkodói viszonyok Romániában

Az erdő mindig is fontos szerepet játszott Románia szociális és gazdasági fejlődésében. Nem csak közrejátszik a vidéki munkaerő helyhez kötésében, hanem jövedelmet is biztosít a fakitermelés és -feldolgozás során csakúgy, mint a nem fa alapú termékek piacán. Az erdészeti szektor fenntartható pénzügyi hozzájárulása Románia gazdaságához minden szempontot figyelembe véve jelentős mértékben fokozható egy versenyképes faipari piaci marketing, valamint kiforrott kitermelési, megmunkálási és feldolgozási technológiák bevezetése során. A létező hiányosságok ellenére az erdészeti szektor még mindig jelentős ágazata az ország gazdaságának (Bouriaud, Abrudan, 2003).

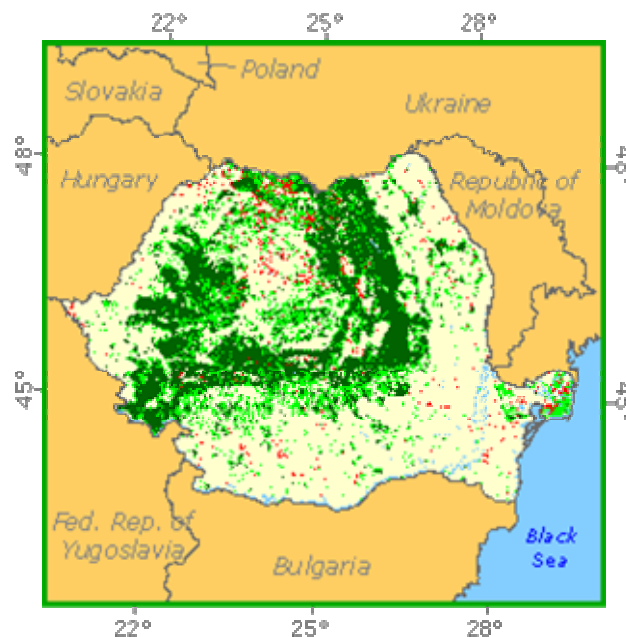
2.5.1 Az erdészet nemzetgazdasági jelentősége

Az erdőgazdálkodást is magába foglaló agrárszektor jelentősége a GDP-hez való hozzájárulás függvényeként Romániában kivételesen magas (20% körül). Az Országos Statisztikai Hivatal²⁵ szerint a fakitermelésnek a teljes exportból közel 10%-kal (860 millió USD - 1997) részesedik. A World Bank bizottsága a "Gazdasági felértékelés és reform az erdészeti szegmensben, Románia"²⁶ 1999-es tanulmányában az erdészet által termelt összes javakat és szolgáltatásokat 3,1 milliárd USD-ra becsülte. Az eredmény a fakitermelés nélkül tartalmazta a becsült immateriális javak értékét.

²⁵ INS – Institutul National de Statistica, www.INSSE.ro

²⁶ Economic Valuation and Reform of the Forestry Sector, Romania

13. ábra: Románia erdővel borított területe

*Forrás: FRA 2000

Az agrárszektoron belül az erdészet gazdasági jelentőségének meghatározása az alábbi nehézségekbe ütközik:

- a gazdasági összehasonlítás (mint a különálló szegmensek hozzájárulása a GDP-hez) általában olyan adatsoron alapszik, ahol az erdészetet az agrárium részeként kezelik;
- még mindig a gyakorlat részét képezi az erdőgazdálkodás és a fafeldolgozás ágazatok gazdasági mutatóinak közös megállapítása, ami megnehezíti az erdészet adatainak értelmezését;
- a vadgazdálkodás eredményei csak mint az erdőhasználat részei vannak feltüntetve;
- az értékelés szempontja és az alkalmazott metodológia szerint a nem-tőkésített értékek és hozzájárulások úgy az erdészeti, mint erdőgazdasági szegmens esetében a számítások részét képezhetik, vagy elmaradhatnak a szegmens gazdasági jelentőségének értékelésekor. Ezen túlmenően, az efféle értékelések nem a piaci értéken, hanem becsléseken és modell-kalkulációkon alapulnak (megkérdőjelezhető metodológiai bázis)
- a magán erdőtulajdonosi és gazdálkodói szerkezetek státusza.

A fafeldolgozás és bútorgyártás mindig fontos szerepet játszott Románia gazdaságában. A keleti piac összeomlása az ország fafeldolgozó iparát súlyos nehézségek elé állította. A nyugati piac térhódítása az addig mennyiségi termelés minőségire való felváltását követelte, amely célkitűzés nem felelt meg az addigi gyakorlatnak. A gazdaságtalan állami vállalatok privatizációja politikai okok miatt csak a '90-es évek második felében következett be és a magán befektetés környezeti háttére (tőkeérdekeltség, adózás, stb.) még mindig nem annyira kedvező, hogy segíthetne a helyzeten.

2.5.2 Szabályozási és intézményi háttér

Az állami erdőtulajdon gazdálkodója a RomSilva. A közösségi, önkormányzati, egyházi és erdőbirtokossági társulási erdőtulajdonon az állami erdőgazdálkodási szervhez hasonló saját szervezet vagy megbízásos alapon az állami szerv gazdálkodik (az erdőbirtokosok kötelessége jogi személyiséggel rendelkező erdészeti szervet alakítani). A fenntartható és folyamatos erdőgazdálkodás érdekében a jelenleg létező területi egységeket meg kell őrizni. A magán erdőtulajdonon a tulajdonos gazdálkodik. Ha nem tudja biztosítani a tulajdonával járó

köteleességeket, szerződéses alapon meg kell bízva vagy az állami erdőgazdálkodó szervet vagy az erre a célra létesített jogi státusszal rendelkező magán erdészeti szervezetet, amelyet a központi adminisztráció jóváhagyott.

Az állami területeken gazdálkodói szerepet betöltő RomSilva²⁷ (NFA²⁸) a MAPDR²⁹ alárendeltje. Feladatai és szervezete egyaránt átalakulóban van. Feladatai közé tartozott az állami erdőtulajdonnal való gazdálkodás, valamint az erdészeti szektor felügyelete és a törvényes végrehajtás tulajdonformára való tekintet nélkül, amely hatáskör kibővíthet a magán erdőtulajdonokon egyéni szerződésekben meghatározott feladatok teljesítésével. Az 1990-es politikai reform egyaránt érintette a RomSilva szervezeti felépítését és feladatait olyan mértékben, hogy annak hatásköre a tulajdonba való visszahelyezési folyamat lezárásával korlátozódni látszik az állami erdőtulajdonra. Érdekessége (többek között) a román erdészeti szakágazatnak, hogy a RomSilva (egyedárúság) nem rendelkezik a fakitermeléshez szükséges aparátussal. A fa értékesítése minden esetben lábon történik, a RomSilva csak engedélyezi azt és biztosítja a fa területről való legális elszállításához szükséges dokumentumokat. Ez vonatkozik kisebb erdőgazdálkodói beavatkozásokra és véghasználatra egyaránt. Mindkét esetben a RomSilva munkatársai leltározzák fel és jelölik be a kivágásra alkalmas faegyedeket. Véghasználatkor a terület gazdálkodási joga maga is átadásra kerül a kitermelést végrehajtóhoz és csak a terület feltakarításának ellenőrzött elvégzését követően kerülhet vissza az erdőgazdasághoz. Erre az időre a kitermelő pénzeszközöket kell letétbe helyezni, melyekből az NFA szükségszerűen visszatarthatja az elmaradási, büntetési és/vagy terület-rehabilitációs összegeket. Természetesen a magán szektorban ez a gyakorlat összemosódik, hiszen ott a fakitermelés és erdőgazdálkodás nem minden esetben különül el ilyen markánsan egymástól.

A 116/2002-es miniszteri rendelet alapján 47 magán erdészeti szervezet (magán erdőgazdálkodó) került bejegyzésre. Ezek a szervezetek megfelelő szakmai személyzettel rendelkeznek és meghatározott erdőterületen gazdálkodnak, melyek megyei leosztása a következőképpen alakul:

2. táblázat: A magán erdőgazdálkodó szervezetek megyénként (a fel nem sorolt megyékben a magán erdőgazdálkodó szervezet nincs)

	Megye	Magán erdészeti szervezet (db)	Kezelt erdőterület (ha)	Erdővel borított egyéb kezelt terület (ha)
1	Fehér	1	2609,63	0
2	Arad	2	12811,20	0
3	Arges	2	24913,49	0
4	Bihar	4	25485,20	1004,7
5	Beszterce-Naszód	11	94747,40	0
6	Kárán Szebes	2	19518,90	2226
7	Kovászna	2	13086,12	0
8	Hargita	3	50499,86	0
9	Maros	5	24060,70	3532,4
10	Neamt	1	6094,00	0
11	Szeben	5	52538,94	0
12	Vilcea	7	93066,85	0
13	Vrancea	2	33513,30	0
	Összesen	47	452945,59	6763,1

*Forrás: www.maap.ro – jelenleg www.mapam.ro

²⁷ RomSilva Regia Nationala a Padurilor – Erdészeti Egyedárúság

²⁸ NFA – National Forest Authority

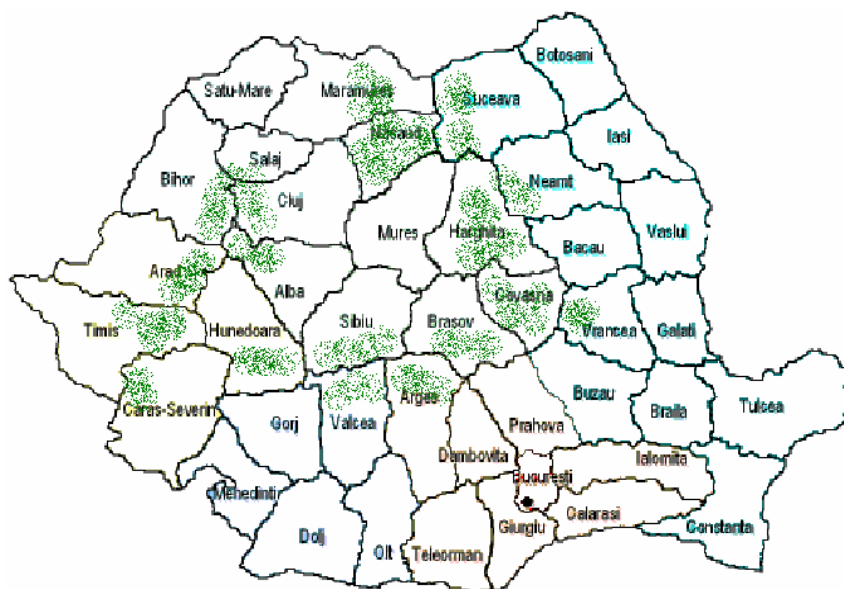
²⁹ MAPDR – Ministerul Agriculturii, Padurii si Dezvoltarii Rurale (Mezőgazdasági, Erdészeti és Vidékfejlesztési Minisztérium)

Az erdőterülettel való gazdálkodást a gazdálkodás irányát és az ennek megvalósításához szükséges lépéseket az ökológiai és szociális-gazdasági célkitűzések függvényében meghatározó erdőtervek szabályozzák. A meghatározott szerepek optimális teljesítéséhez szükséges szerkezetek előállítása érdekében a gazdasági lépések elkülönülten szerepelnek. Az illetékes minisztérium honlapja alapján 2003-ban már összesen 57 magán erdőgazdálkodásra jogosult egység található. Ezek összesen 1,3 millió ha erdőterületen gazdálkodnak.

Habár a 96(r2)/1998-as Korm. rendelet³⁰ IV. fejezete már meghatározta az erdőfelügyelet rendszerének kialakítását az erdészeti felügyelet csak 2000-ben alakult meg. Ezt megelőzően az állami erdőgazdálkodó feladata volt úgy az erdőtvény betartása, mint a betartás felügyelete, függetlenül a tulajdonosi rendszertől, de a RomSilva ilyen irányú feladatai azonban megszegték a szubszidiaritás elvét (a nemzeti erdőgazdálkodó egyidőben alkalmazza és ellenőrzi a törvény előírásait). Vita tárgyát képezte az is, hogy a RomSilva személyzete elegendő-e a törvény tulajdonszerkezettől független betartatására. Bár a 96(r2)/1998-as kormány rendelet alapján megalakult erdészeti felügyelet megoldást jelentettek a problémára, az erdőfelügyelő szakemberek száma alacsonyabbnak bizonyult, mint a hatékony ellenőrzés által megkövetelt és alapjában véve az erdőfelügyelet működésének első éveiben vezetési gondjaival volt elfoglalva (többször került át egyik minisztériumtól a másikhoz).

A 98/2003-as sürgősségi rendelet lehetőséget biztosít az állami erdőgazdaságnak, hogy beavatkozzon a magán erdőgazdálkodásba, ugyanakkor redukálja kötelességeit a faanyag őrzésére. A rendelet megalkotásának alapjául az illegális fakitermelés egyre növekvő mértéke adott okot, mely elsősorban a magán erdőtulajdonokban jelentkezett. A rendelet értelmében a magán tulajdonosok kérésére a RomSilva NFA saját (az állam) költségére biztosítja a magán erdőterület védelmét. Ettől a lépéstől a jogalkotók a vonatkozó törvények magán területeken történő betartásának hatékonyság-növekedését várják (Bouriaud, 2003).

14. ábra: Magán szerkezetek által gazdálkodott erdők

*Forrás: Ministerul Agriculturii, Padurii si Dezvoltarii Rurale – 2004

Kommunikációs csatorna hiány is felfedezhető a RomSilva és az illetékes minisztérium képviselői között, aminek eredményeként számos kormány-politikai javaslat (állami erdőgazdaság privatizációja, a RomSilva áruba bocsátása, erdővisszaszolgáltatás,

³⁰ Lásd bővebben 4.2.3 fejezet

adminisztratív újraszervezés, stb.) erős kritikába vagy ellenállásba ütközött szakmai oldalon. Erre kézenfekvő magyarázat lehet, hogy számos erdészeti dolgozó veszélyeztetve érezné munkahelyét (pl. védelmi területen gazdálkodók, amely területek visszakerülnének az erdészet hatásköre alól a Biodiverzitás-megőrző Igazgatóság alá, de a munkahelyekhez való ragaszkodás minden szinten érezhető). Másik ok lehet, hogy számos erdész önbecsülése szenvedett csorbát a '90-es politikai változások miatt. A kirendeltségekről kialakult általános felfogás nem volt több, mint a régi rendszer csökevénye: egy autoritárius "parancsolj-és-ellenőrizd" tevékenység-végrehajtó.

Megválaszolatlan marad az a kérdés, hogy a RomSilva képes lesz-e országos tanácsadási szerepkört vállalni és egyúttal a magántulajdonosok igényeit is kielégíteni ezen a téren, amely elvárás ellentmond a szocializmus 50 éve alatt kialakult mély és kölcsönös bizalmatlanságnak. A RomSilva vezetősége által szolgáltatott információk alapján a magántulajdonosok egyaránt vonakodnak a tanácskéréstől és a saját terveiknek az állami erdőgazdaság felétörténi közlésétől. A magántulajdonosok részéről ugyanakkor erőszakos fellépések is előfordultak a RomSilva képviselőivel szemben főleg a visszaadásra kijelölt, de még vissza nem szolgáltatott erdőterületekkel kapcsolatosan.

2.5.3 Erdészeti politika és stratégia

Az illetékes Földművelésügyi, Erdő és Vidékfejlesztési Minisztérium (MAPDR)³¹ illetve az állami erdőgazdaság (RomSilva NFA)³² honlapján kevés információ lelhető fel a nagyobb politikai célkitűzésekről és a Romániai erdészeti ágazat legújabb fejleményeiről. Ez egy olyan indikátorként is értelmezhető amely azt jelenti, hogy Románia az erdészeti szektor reformjának egy korai fázisában tart, ahol a fontosabb célkitűzések nincsenek tisztán meghatározva és egymással egyensúlyba állítva. Ez a feltevés régebbre nyúlik vissza, amikor Románia még a 2000-es év elején lépéseket tett a Nemzeti Erdő Fejlesztési Program elindításáért.

A Brassóban (Románia) 2000. május 15-16-án megtartott, a World Bank és a WWF által szervezett „A WB/WWF Föld visszaszolgáltatás Programokba való beavatkozása a Kelet Európai és Közép Ázsiai országokban”³³ konferencia eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a romániai erdészeti szektor reformja még gyerekcipőben jár. Az azóta eltelt időszak viszont gyökeres változást hozott úgy a politikai hozzáállás, mint annak végrehajtása terén.

A 2001-2010 időszakra vonatkozó Nemzeti Erdőstratégia és Politika koncepció abban az évben (2000-ben), egy nyitott, áttekinthető folyamat eredményeként alakult ki. A teljes folyamat a World Bank támogatását élvezte és kialakításában a különböző érdekcsoportok hozzávetőlegesen 30 szereplője vett részt. A miniszteriális szinten történő jóváhagyást követően a koncepciót a kormány 2001-ben megszavazta.

A 2. szövegdoboz a döntéshozói állásfoglalást és a stratégiai célkitűzéseket foglalja össze. A rövid- és középtávú szektorális stratégiai cselekedetek és lépések kifejlesztése 2001-ben megkezdődött, így a kormány nemrég felmérhette ezek eredményeit (Bouriaud, Abrudan, 2003).

³¹ www.mapam.ro

³² www.rosilva.ro

³³ Implications of Land Restitution Programs for Achieving WB/WWF Alliance Targets in Eastern Europe and the Central Asian Region

2. szövegdozoz: A nemzeti erdőstratégiaa foglalt döntéshozói állásfoglalások és stratégiai célkitűzések

Fő cél: az erdőgazdálkodás biztosítása a természeti tartalékok fenntartható gazdálkodási elveinek függvényében, figyelembe véve az erdőtulajdon változatosságát

Stratégiai célok:

- az erdészeti adminisztráció és törvényi ellenőrzés módosítása és fejlesztése az erdőtulajdon változatosságához való igazodás;
- az intézményi keretek megállapítása a fenntartható erdőgazdálkodás elveinek meghonosításához és a szükséges beavatkozási keretek biztosítása az erdőgazdálkodási tervezési folyamatokban;
- az erdőalap egységének és növekedésének, valamint az erdős vegetációval borított területek növekedésének biztosítása;
- az erdei ökorendszerek funkcionális hatékonyság stabilitásának és javításának biztosítása;
- az erdőalap feltártságának javítása;
- erodált erdők (gazdasági ökológiai) rekonstrukciója;
- az erdőtulajdonosok támogatása a fenntartható erdőgazdálkodás megvalósítása érdekében;
- az erdei ökorendszerek biodiverzitásának konzerválása és az ehhez szükséges intézményi keretek fejlesztése;
- a reprezentatív erdei ökorendszerek integrálása a védett területek országos hálózatába;
- a fenntartható gazdálkodás a vad és hal tartalékokkal az erdei területeken;
- a nem-fa alapú termékek és szolgáltatások kínálatának fejlesztése;
- a őrmegek, erdőtulajdonosok, döntéshozók és politikusok nemzeti erdővagyonokat érintő figyelemzettő kampájnolása.

* Forrás: Bouriaud, Abrudan, 2003

A megvalósításhoz a World Bank a 3. szövegdozozban összefoglalt irányelvekhez nyújtott segítséget.

3. szövegdozoz: A World Bank által támogatott Romániai erdészeti fejlesztési terv stratégiai irányelvei

1 komponens: Az állami szektor kapacitásának megfeleltetése a fenntartható erdőgazdálkodás támogatásához

- Országos erdészeti felügyelőség kialakítása.
- Országos erdészeti adatbázis és monitoring rendszer kialakítása.

2 komponens: Szektor fejlesztés

- Nemzeti Erdészeti Ügynökség (ROMSILVA) reformálása és stratégiai fejlesztése
- Üzleti fejlesztő és tanácsadó szervezet létrehozása.
- Fizikai infrastruktúra (erdei úthálózat) fejlesztése.

3 komponens: Nyilvánosság tájékoztatása

- A nyilvánosság megnyerése az erdővagyonokkal való fenntartható gazdálkodáshoz egészen a megcélzott nyilvános tájékoztatási stratégia és kampájn előkészítéséig és bevezetéséig.

4 komponens: Tervgazdálkodás és monitoring

*Forrás: World Bank, 2001

Amint a szövegdozozból is kiderül, a World Bank a magán erdőgazdaságok kialakulását nem, csupán a szükséges infrastruktúra megteremtését támogatta.

2.5.4 A nemzeti erdőprogram

Összehasonlítva a többi európai országgal a nemzeti erdőprogram Romániában kezdeti stádiumát éli. Ezt a helyzetet három fontosabb tényező határolta be:

- (i) annak ellenére, hogy hiányolták a nemzeti erdőprogram fejlesztésének néhány alapelvét (képességfejlesztés, stb) a nemzeti erdőstratégia és politika fejlesztését és a szektoriális stratégiai lépéseket számos erdészeti szaktekintély a nemzeti erdőprogram fejlesztésével azonosnak tekintette (pl. széleskörű részvétel, érdekeltek bevonása, holisztikus megközelítés, szektorok közti koordináció, stb.);
- (ii) az erdészeti hatóságok legfőbb elfoglaltságát az elmúlt időszakban az erdők visszaszolgáltatása és a folyamathoz igazított törvényi és intézményi fejlesztések jelentették; ebben a környezetben a nemzeti erdőprogram fejlesztése nem élvezett prioritást;

- (iii) az erdészetért felelős hatóság/minisztérium szegényes pénzforrásai a nemzeti erdőprogram fejlesztésének koordinálásához.

A MAPDR Erdészeti Főosztálya 2003 tavaszán a nemzeti erdőprogram fejlesztésének irányításáért felelős személyt és osztályt jelölt ki. Bár az erdészeti hivatal vezetőségében nemrég végrehajtott változások a folyamatot lelassították, a közeljövőben jelentős előrelépések várhatóak legfőképp a kormány által aláírt World Bank erdészeti fejlesztési projektjének alkalmazása terén.

2.5.5 Az erdőgazdálkodás összefoglalása és a várható trendek

Az erdészeti politika és eszközrendszere

Az erdészeti ágazat Romániában a Mezőgazdasági, Erdészeti és Vidékfejlesztési Minisztérium (MAPDR) hatáskörébe tartozik. Az erdészeti politika területén a legújabb nemzeti szintű változás 2000-ben ment végbe, amikor a World Bank támogatásával átdolgozták a Nemzeti Erdészeti Politikát és Stratégiát. Az új verziót a Kormány 2001-ben fogadta el. Az erdészeti ágazat átfogó célkitűzését a következőképpen definiálták: “Az erdészeti ágazat erdészeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodásra alapozott fejlesztése az életminőség javításában játszott szerepének növelése érdekében”. Ezt három stratégiai célkitűzés támasztja alá, amelyek a szervezeti és jogi kereteket hivatottak javítani és ösztönözni az erdészeti ágazatban szerepet játszó magán-erdőtulajdonosok és magánvállalatok közötti szerveződést.

Az EU-jogharmonizáció jelenleg minden, a tárgyhoz kapcsolódó direktíva esetében folyamatban van, bár a munka még egyik esetében sem fejeződött be. Eddig a tűzvédelemmel, a légszennyezés elleni védelemmel és az erdők szaporítóanyagainak minőségével kapcsolatos direktívák vannak a legrészletesebben kidolgozva. Az Erdészeti Információs és Kommunikációs Rendszerek³⁴ kialakítását külső források is támogatják; ennek nagy része egy reprezentatív Natura 2000 hálózat kialakítását hivatott segíteni. A munka még egy 2000-es Emerald hálózat keretében kezdődött (Abrudan 2002).

A Román Kormány minden, az erdészeti ágazat szempontjából fontos nemzetközi megállapodást aláírt, vagy ratifikált. Az ország szintén aktív résztvevője számos nemzetközi és regionális szintű kezdeményezésnek, köztük a Biodiverzitás és az Éghajlatváltozás Egyezményeknek, valamint a Pán-Európai Miniszteri Konferenciának (Abrudan 2002).

A Nemzeti Erdészeti Politika és Stratégia kialakítása az ágazat-specifikus munkacsoportok kritikus témáit elemző, nyilvános meghallgatásokat végző és a Kormánnyal konzultáló nemzeti szintű szakértőcsoportok bevonásával, nyitottan és részvételt ösztönözve történt (World Bank 2002).

A nyilvánosság részvétele a rekreációs területek igazgatásának tervezésében nem biztosított. Másrészt, a helyi közösségek részvételét a lényegében hagyományos célokra használt erdőterületekkel való gazdálkodás tervezésében “teljes mértékben megfelelő”-nek értékelték (WWF 2000).

A közeljövőben a magán erdőgazdálkodás felerősödésével kell számolni. Ezáltal az erdészetpolitikai célkitűzések megreformálása valamint az azokhoz szükséges eszközrendszerek radikális megváltoztatása és újraosztása feltételezhető.

³⁴ Forest Information and Communication Systems

Intézmények az erdészetben

A román állami erdészeti adminisztráció közelmúltbeli szervezeti megváltoztatása három – jelenleg is a Mezőgazdasági, Élelmiszeripari és Erdészeti Miniszter felügyelete alatt működő – egység tevékenységei közötti világos szétválasztást eredményezett. A Minisztérium az erdővel kapcsolatos ügyeket végző külön osztállyal rendelkezik, amely a Stratégiai, Politikai és Jogi, valamint az Erdő- és Vadállomány (Forest and Wildlife Stock) Igazgatóságra (magában foglalva a 16 regionális irodával rendelkező Erdőfelügyeletet) oszlik. Ezen kívül az állami erdők igazgatása egy külön szerv, a RomSilva Nemzeti Erdőadminisztráció (NFA – National Forest Administration) hatáskörébe tartozik. A Politikai Igazgatóság – mint arra a neve is utal –, koordinálja az ország átfogó erdészeti politikájának kialakítását. Az Igazgatóság a magán, csakúgy, mint az állami erdőkben végez területi felülvizsgálatot. A Nemzeti Erdőadminisztráció jelenlegi szervezeti felépítését 1996-ban kapta. Ez egy teljes egészében állami tulajdonú szervezet, alapvetően kereskedelmi meghatalmazással. Az Adminisztráció pénzügyileg önálló egységként működik. Erdőigazgatási tevékenységet végez, nem fa-alapú erdei termékeket és szolgáltatásokat biztosít, és számos közfeladatban vállal szerepet. Ezek között szerepel a magán erdőtulajdonosok kitermelhető faegyedeinek kijelölése a fakitermelési engedély beszerzése érdekében (az Erdészeti Felügyelet – mint mondtam – 16 regionális irodával rendelkezik).

Románia kiterjedt NGO hálózattal rendelkezik. Ilyen a Román Erdőgazdálkodók Szövetsége³⁵ (kitermelés, szállítás és elsődleges ffeldolgozó ipar), a Román Bútorgyártók Szövetsége³⁶ és a Román Rost- és Papírfagyártók Szövetsége³⁷. Jelenleg országszerte több mint 700 környezetvédelmi NGO van bejegyezve Romániában, bár közülük csak körülbelül 400 aktív. Ezek közül a legnagyobb erdészeti vonatkozású a 12 regionális szervezetet és 1 200 tagot számláló Progrescul Silvic.

Az állam és az NGO-k közötti együttműködés leginkább politikai tárgyalások formájában zajlik; a szervezetek együtt és külön is részt vesznek a különböző ágazatok közötti programokban (pl.: mezőgazdaság, vízügy).

Az erdészeti intézmény jelenleg éli meg reformját, melynek eredményeként várhatóan jobban meg fog felelni elsősorban a magán erdőgazdálkodói és -tulajdonosi elvárásoknak.

Finanszírozás az erdészetben

Romániában az erdészet és a természetvédelem alapvető finanszírozási forrása az állami és a rendezetlen tulajdonjogú erdőterületekért felelős Nemzeti Erdészeti Adminisztráció (RomSilva NFA). A 29 000 embert foglalkoztató szervezet nyereséges: minden egyes igazgatott hektár erdőterület átlagosan 2 euró többletet biztosít az államháztartásba. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy bár a szomszédos Bulgáriában ez az összeg negatív, mégsem annyira magas, mint az összehasonlítás alapjául is vett Magyarországon, vagy a hozzá közeli Szlovéniában. A költségvetésbe kerülő termelt bevételek aránya megközelítőleg 5-6%. Az erdőigazgatásra fennmaradó keret meglehetősen behatárolt és aggodalomra ad okot. Csak kb. 27 euró/ha marad a szervezetnél, aminek következtében Románia csak két országot – Bulgáriát és Lettországot – előz meg a többi újonnan csatlakozott ország közül (a szervezet lett megfelelője bevételeinek közel 40%-ával járul hozzá az államháztartáshoz).

³⁵ Association of Romanian Foresters

³⁶ Association of Romanian Furniture Producers

³⁷ Association of Romanian Pulp and Paper Producers

A helyzet tovább változhat, mivel az NFA által igazgatott terület a tulajdonszerkezet visszaállítást követően drámaian csökken. Mivel a régi tulajdonosoknak visszajuttatott erdők nagy része gazdasági erdő, a régi tulajdonszerkezet „helyreállítása” jelentősen meg fogja növelni az NFA bevételt nem termelő tevékenységeinek arányát (mint pl. a jelentős biodiverzitással rendelkező, a vízgyűjtők védelmét biztosító erdők igazgatása) az összes ráfordítás tükrében. Következésképpen, az NFA nehézségekbe fog ütközni a közszolgáltatásainak finanszírozása során. 2000-ben az NFA árbevétel arányos üzemi eredménye 9,3% volt, amely – összehasonlítva például az ír és svéd állami tulajdonú erdőgazdálkodási szervezetek bevételeivel (24% és 21%) – meglehetősen alacsony. Ez a nyilvánvaló hatékonysátlanság részben a nagyszámú, bevételt nem termelő és az erdővédelmet is magában foglaló közszolgálati funkcióra vezethető vissza, amelyet az NFA saját bevételeiből finanszíroz (World Bank 2002).

Romániában az állami költségvetés megközelítőleg 0,3%-át költik az erdészetre. Ezekből a támogatásokból elsősorban a RomSilva NFA és az Erdőfelügyelet részesül: támogatásra, vagy kompenzációs célú felhasználásra csak kis hányad jut (a támogatást 2001-ben erdőigazgatás tervezésre használták). Másrészt, az erdőtulajdonosok mentesülnek az adófizetési kötelezettségek alól az erdőterületük után, amely a további erdősítést ösztönözheti Romániában. A tervezett SAPARD³⁸ támogatást (amelynek 10%-a erdészeti célokra került allokálásra) erdősítésre, csemetekertek létesítésére, a magán-erdőtulajdonosok szervezeteinek támogatására stb. szánják. A védett területek igazgatására rendelkezésre álló összeg kb. 1 euró/ha, amely – a hozzáférhető adatokkal rendelkező országokkal összehasonlítva – nyilvánvalóan a legalacsonyabb a régióban. A World Bank szubvencióihoz és kölcsöneihez való közelmúltbeli hozzáférés által egy másik fontos (különösen az ágazat újrarendezésére és erősítésére irányuló) támogatási forrás nyílt meg (Abrudan, 2002).

Fő fejlesztési területek

A közelmúltban kialakított Nemzeti Erdészeti Politika és Stratégia stabil alapot képez a román magán és állami erdészeti ágazat jövőbeni fejlesztéseihez. A Politika hatékony alkalmazása közös és összehangolt erőfeszítéseket és az érdekelteknek a folyamat végrehajtásába és nyomon követésébe való folyamatos bevonását igényli. A fő kihívást a helyreállítási (restitúciós) folyamat olyan módon való alkalmazása jelenti, amely nem veszélyezteti az erdőgazdálkodás fenntarthatóságát.

A helyreállítási folyamat az ellenőrző funkciókat betöltő, és az új erdőtulajdonosok számára iránymutatást, valamint támogatást biztosító erdészeti adminisztráció számottevő bővítését teszi szükségessé. A kulcsszerepet játszó Erdőfelügyeleti Igazgatóságnak ezért jelentősebb anyagi támogatásra és humán erőforrás-növelésre van szüksége. Másrészt, mivel az erdőgazdálkodók szövetségei szintén a nem-állami erdészeti ágazat stabilizáló tényezőivé válhatnak, fejlődésüket támogatni szükséges. A SAPARD program támogatásaihoz való hozzáférés érdekében fontos a magán-erdőtulajdonosok technikai kapacitásának biztosítása.

A közfunkciók végrehajtását jelentősen fogja befolyásolni, hogy a helyreállítás előrehaladása folyamán a RomSilva NFA forrás-alapjának csökkenése várható. Így alapvető fontosságú, hogy az NFA képes legyen a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználására. Ezért a szervezeti igazgatási rendszert olyan irányba javasolt tovább fejleszteni, hogy biztosítsa az NFA által folytatott tevékenységek elszámolási kötelezettségét és átláthatóságát. Amennyiben az NFA működési költségei csökkennek, úgy ezen alapok egy részét az erdők környezeti igazgatására – beleértve az alulfinanszírozott védett területek igazgatását – kell fordítani.

³⁸ SAPARD – Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development

Az NFA-ra nehezedő, a bevételek növelését célzó egyre nagyobb nyomásnak ugyanakkor nem szabad a környezetvédelmi igazgatás színvonalának csökkenéséhez vezetnie. A Világbank Erdőfejlesztési Projekt ³⁹ produktív beruházásainak (pl.: az erdei úthálózat újjáépítése és kiterjesztése) hatását értékelő eljárásokat javasolt állandósítani és az erdészeti adminisztráció rutinjeljárásaiba foglalni. A monitoring-rendszert mind technikailag, mind az érdekeltek bevonásának szempontjából célszerű továbbfejleszteni. Biztosítani szükséges a nyilvánosság alapvető információhoz való hozzáférését és lehetőséget kell teremteni az illetékes hatóságokkal való kétirányú kommunikációra.

³⁹ Forest Development Project of the World Bank

3 Az erdőprivatizációt befolyásoló tényezők

Egy kérdés megvitatásakor azt el kell helyezni annak környezetében. Ennek alapján a privatizáció kérdéskör tárgyalása véleményem szerint nem lehet teljes az érintett térség, régió, ország általános bemutatása nélkül⁴⁰. A környezet minél szélesebb körű bemutatása hozzásegít a fejlemények mélyebb megértéséhez legyen szó állami vagy akár magán gazdálkodásról.

A tárgyalt országok általános bemutatását több szempontból végeztem el. A természeti és antropogén tényezők vizsgálatának célja felvázolni azok szerepeit az erdő és tulajdonszerkezete szempontjából. Mivel a tárgyalt kérdéskör gazdaság-politikai volta mellett természeti értékeket is érint, célszerűnek találtam az országok jellemzését természeti adottságaikkal kezdeni. A természeti adottságok mellett igyekeztem a jelenlegi helyzet minden olyan gazdasági, szociális és politikai vonatkozását felvázolni, amely érdekes az erdők privatizációja szempontjából. Mindezek visszaköszönnék az erdő és a természeti adottságok, valamint antropogén tényezők vizsgálatakor.

15. ábra: Az erdővel fedett területek a régióban

*Forrás: www.ec-gis.org/efis (CommonGIS 1998-2002: European Forest Information Service - EFIS)

3.1 Az erdő a természeti adottságok tükrében

A természeti tényezőket az erdő tekintetében nem célszerű egyenként értelmezni, mivel kifejtett hatásuk tulajdonformától függetlenül összességében befolyásolja az erdőt és egyben a vele való gazdálkodást, akárcsak annak tartamosságát. Megállapítható, hogy a két ország földrajzi fekvése és éghajlata lehetővé teszi erdős vegetáció elterjedését teljes területükön, ott, ahol az egyéb feltételek (geológiai és hidrológiai viszonyok) azt megengedik. Mindezt annak függvényében érdemes figyelemmel kísérni, hogy az Európai Unióban a termőföld gazdálkodási mód váltásakor az erdőgazdálkodás, mint alternatív termőföld-hasznosítás jelenik meg. Az erdőterület illetően növekedése nagyban függ az alternatív földhasználathoz nyújtott támogatásoktól, ami viszont az adott ország stratégiájában definiált prioritások függvénye. Az Európai Unió ilyen irányú támogatást csak magán kezdeményekéseknek nyújt. Ez hosszú távon a magán erdőtulajdon arányának növekedéséhez vezet.

Az erdő és a vele való gazdálkodás, a termőföld egyik hosszú távú hasznosítási módján kívül, fontos megújítható nyersanyag-forrás is. A földrajzi viszonyok utalnak az erdő, mint nyersanyag-forrás fontosságára és előrevetítik annak gazdasági jelentőségét, mely szempont a magánszférában nem elhanyagolható. Ezen értékkel való gazdálkodás fontos része annak

⁴⁰ Részleteiben lásd az 1. mellékletben

tulajdonszerkezete úgy a tartamos erdőgazdálkodás, mint az erdőterület növekedése szempontjából.

Az erdők összetétele fontos ismerv lehet azok jövedelmezőségének megállapításához. Magyarországon az erdők túlnyomó része lombhullató, az ország – elsősorban – földrajzi viszonyaiból (alacsony tengerszint feletti magasság) adódó természeti adottságai (kevesebb csapadék, alacsonyabb levegő relatív páratartalom) korlátozzák a nyitvatermők természetes társulásainak elterjedését. A hidrológiai viszonyok tekintetében a régió száraz klímájából eredő kevés átlagos éves csapadék, valamint a lecsapolási munkálatok egyaránt korlátai az erdő elterjedési lehetőségeinek és az alkalmazott fafajoknak. Románia domborzati megoszlása kedvez az erdős vegetáció megtelepedésének minden olyan területen, amelyen az antropogén tényezők azt lehetővé teszik. A fafaj-összetétel elméletileg felölelheti a boreális öv jellemző erdőtársulásainak összességét a mezőségi bokorerdőktől a magashegységi fenyvesekig. A domborzat magassági változásával a klímazónák eltolódnak, a hegyek közt fellelhető medencékben néhol a klimatikus inverzió is gyakori jelenség. Mindezt azért fontos megemlíteni, mert az erdő kiterjedése és fontossága az ember számára régióként különböző és változó. A magasabb régiókban, akárcsak ott, ahol klimatikus inverzió tapasztalható az erdő megélésben játszott szerepe nagyobb, itt az erdő tulajdonszerkezete fontosabb szerepet tölt be – és itt található az ország erdős vegetációjának jelentős része is. Az ásványi tartalékokat figyelembe véve az erdő, mint nyersanyagforrás szerepe gazdasági szempontból kisebb, mint ami Magyarország esetében feltételezhető. Viszont a nyersanyag-export tekintetében a fa alapú nyersanyagok aránya jelentős. Az erdő tulajdonosának minden esetben e korlátok és lehetőségek ismeretében kell lennie minden az erdejével kapcsolatos hosszú távú elképzelés elindításakor, legyen szó akár gazdálkodásról (pl. felújítás, telepítés, stb.), akár tulajdona növeléséről (p. területvásárlás, erdőtelepítés, fafaj-választás, stb.) a cél.

Mindezt tetézi napjaink egyik legnagyobb környezeti kihívása a — nem utolsó sorban emberi tevékenység által kiváltott — globális éghajlatváltozás, amelynek hatása minden egyes környezeti elemre kihat. A globális felmelegedés hatására a növények párolgással szabályozott vízigénye megnő, míg a régió területére készült forgatókönyvek a csapadék csökkenésével, de legalábbis időbeni eloszlásának eltolódásával számolnak (Gergely, 2004). Ennek felgyorsulása nagyban átrajzolhatja az erdővel borított területek határát, akárcsak a fafaj-összetételt, amely tényezővel az erdőtulajdonosoknak ugyancsak számolniuk kell.

3.2 *Az erdő az antropogén tényezők tükrében*

Az ember mindig is szoros együttélésben volt a környezetével, a környezetének jelentős részét viszont az erdők adták. Manapság is e sokrétű öko-rendszer, amely egy erdő életét jellemzi az emberi magatartást pozitív irányban befolyásolhatja. Az erdőből nyert javak beépülnek az ember mindennapi életébe és környezetébe. Ez a jelenség azonban nem csak olyan kézzelfogható módon nyilvánul meg, mint a fa alapanyagú termékek vásárlása, hanem a kikapcsolódásként erdőben eltöltött rekreációs időre is vonatkozik. Az erdő fajtagazdagsága segít az embernek megismerni a szépség és a változatosság fogalmát. A tulajdonukkal szemben támasztott társadalmi-antropogén összhatások ismerete szükséges minden erdőtulajdonosnak. Az erdő sokrétű funkcióinak betöltése tulajdonosi szerkezettől függetlenül teljesülhet, viszont a tulajdonosok hozzáállása ezen „járulékos” funkciók kiteljesedéséhez fontos.

Az erdők funkcionalitását általánosságban véve elmondható, hogy mindez manapság már nem valósulhat meg emberi segítség, beavatkozás nélkül. Azért említem mindkét fogalmat, mert megítélésem szerint mindkettőre szükség van tulajdonosi részről akkor, ha az erdővel szemben támasztott igényeknek való megfeleltetésről beszélünk. Az erdő az antropogén tényezők szempontjából fontos, azért a társadalomnak anyagi áldozatot kell hoznia akkor, ha

fent akarja tartani azt abban a formában, amelyben funkcionalitását emberi mértékkel mérve a leghatékonyabban és a legmesszemenőbben teljesíteni tudja.

Az erdővel való gazdálkodás tulajdonosi oldalról nézve anyagi befektetés, a hosszú távú befektetések egyike, és habár a jövedelem vagy haszon egy része nem a tulajdonosnál jelentkezik a társadalom számára mindenképp rentábilis. A biztosított (materiális és imateriális) javak sokszorosa a befektetett összegnek bármilyen számítási sorozatot alkalmaznánk is megbecslésére. A befektetett javak az erdősítés, az erdőápolás, erdővédelem, erdőfenntartás és a fakitermelés költségei. A fakitermelés is részben ide tartozik, hiszen az erdőnek a napjainkban a társadalmi elvárásoknak megfelelő erdőkép fenntartásához szüksége van az emberi beavatkozásra is. Amit a társadalom mindezért kap az a sokrétű (és nemcsak fa-alapú) javak és szolgáltatások, melyekért megítélésem szerint valamilyen módon (kompenzáció, adókedvezmény, támogatás, stb.) a tulajdonosoknak vissza kellene téríteni. Ehhez viszont először is tisztázott tulajdon- és gazdálkodói viszonyok szükségesek.

Manapság az érintetlen erdőtestek területe elenyésző, hiszen pl. nincs már olyan terület a bolygónkon, amelyet ember okozta légszennyezés ne befolyásolna. Annak ellenére, hogy az erdő jelenlegi arculatát mindenhol emberi beavatkozás formálta, még így is ez a legkevésbé háborgatott életközösség és ennek fenntartásához a tulajdonos is hozzá kell járuljon. Ezek az emberi beavatkozások ugyan legtöbbször figyelembe veszik az erdő természetes fejlődési trendjeit, a szukcessziós változásokat lerövidítik és azokat mesterségesen a lehető legfejlettebb stádiumban tartják. A tulajdonosok tisztában kell legyenek azzal, hogy ha nem lenne tervezett fakitermelés az erdő kiöregedne, az ökoszisztéma összeomlana – mert ez a következő szukcessziós fázis legtöbbször bekövetkező momentuma –, keletkezne egy olyan erdőkép, amely funkcionalitását illetően nem felelne meg az elvárásoknak és amelyet a társadalom használaton kívülnek tulajdonítana és nem utolsó sorban évszázadoknak kellene eltelti ahhoz, hogy újra a szukcessziós fejlődés csúcsát jelentő erdőtársulás alakuljon ki. Ezek az erdőtársulások viszont – mint említettem – a társadalom részéről egyre nagyobb terheket kell elviseljenek.

A tulajdoni viszonyokat illetően hosszabb távon az erdőgazdálkodói tevékenység átalakult, és a farmgazdálkodás mellett megjelent és egyre nagyobb jelentőséget kapott az iparszerű erdőgazdálkodás. Az ennek kapcsán végbement hagyományos erdőgazdálkodói, farmgazdálkodói szemléletmód kihalása, akárcsak a lakosság erdővel való kapcsolatának beszűkülése az erdő értékét az elmúlt időszakban csökkentette. Az erdő a társadalom alacsonyabb szintjén a haszonszerzés olyan formájaként tudatosult, aminek kinyerése érdekében semmilyen erőfeszítést nem kell tenni.

Az újonnan formálódott erdőtulajdonosi réteg szemében az erdő legtöbbször ugyancsak a meggazdagodás egyik formáját testesíti meg. Ez a megközelítés gyakran társul olyan félreértelmezésekkel, miszerint az erdő semmilyen befektetést nem igényel. Számos esetben tapasztaltam, az erdőtulajdonosok megrökönyödését, amikor kiderült, hogy az erdejükből kitermelt egységnyi faanyag költségvonzata nem tér el lényegesen a piacon beszerezhető hasonló faáru árától. Ez azonban nemcsak a fa alapanyagú termékekre vonatkozik: a nem fa alapú, azaz másodlagos termékek piaca sajnálatos módon nem kellőképpen feltárt és dokumentált az általam tárgyalt régióban (lásd FAO FRA jelentések). Így csak becsülni lehet mindazt a járulékos jövedelmet, amit akár a gazdák tudta nélkül, törvényes szabályozások hiányában bizonyos csoportok az erdőből kinyernek.

A városi életmód elterjedésével az életviteli formák és a kapcsolódó viselkedési stílusok összekapcsolódnak a szociális szerkezet modernizációjával. A városok és a városi kultúra mindig táptalaja volt a szociális fejlődési és innovációs folyamatoknak, ezért az e hatások által legjobban befolyásolt közegek. Az erős összekapcsolódásokkal tarkított információs technológia közel teljes telítettsége az audio-vizuális médián keresztül jelenti a városi létet.

Ebben a környezetben az erdővel való gazdálkodás, sőt egyáltalán az erdő fogalma is erősen torzulhat.

4 Az erdőtulajdon jelenlegi helyzete

Amint már arról szó esett, a gazdálkodás abban az esetben hatékony, ha annak tulajdonosi szerkezete tisztázott. Most, amikor az erdőkkel szemben támasztott követelmények egyre nőnek, főleg a nem piacosítható termékek területén, a kihívás a termelési hatékonyság növelésére és egy jobb gazdálkodás megteremtésére még nagyobb. Természetesen a tulajdonszerkezet tisztázása nem kizárólagos és egyetlen feltétele a jó gazdálkodásnak, de szerepe érezhető. Ugyanilyen hangsúlyos a megfelelő szakemberi gárda megléte, vagy akár az innovációs tevékenység serkentése is.

Az elmúlt évtized átmeneti korszaknak tekinthető, amikor sajátos gazdasági és társadalmi problémák keletkeztek. Ezeket súlyosbítják a környezet állapotának romlásában jelentkező ökológiai feszültségek (Illyés, 1991) mely az erdővel és tulajdonosával kapcsolatban fennállnak. Az ökológiai feszültségek csökkentésének is egyik módja az érintett eszközök termelési hatékonyságának növelése. A termelési hatékonyság emelésének egyik feltétele lehet az állam minél erőteljesebb visszavonulása a piaci szférából. Ez megvalósítható az állami tulajdon arányának csökkenésével, az egyéni vállalkozások szerepének növekedésével. E folyamat eredményei már jelentkeznek a gazdaságban.

Az erdővel és tulajdonosával szemben támasztott elvárások egyike azok hozzájárulása a vidéki területek fejlődéséhez. Ezt a politika számos területén és szintjén kidolgozott nagyszámú program foglalja magába, vagy legalábbis igyekszik előtérbe helyezni. A fával történő ellátás, a táj vonzása, mint a turizmus alapja és a megélhetési körülmények minőségének bevételekből történő biztosítása, akárcsak a kikapcsolódási régiók megszervezésével együtt olyan példák, amelyekre jelentős elvárások nehezednek a magánszférában is.

Az, hogy az erdőtulajdonosok milyen mértékben felelnek meg ezeknek az elvárásoknak nagyban függ többek között a fakitermelési és -eladási szándéktól, hogy mennyi pénzt és időt fektethetnek be az erdő fenntartásába és ez a fenntartás milyen mértékben célozza a bevételek maximalizálását, vagy például a kikapcsolódási célú használatot. Mindezek változnak országonként, de azon belül régióként is és függvénye az erdőtulajdonosi szerkezeteknek az adott térségben.

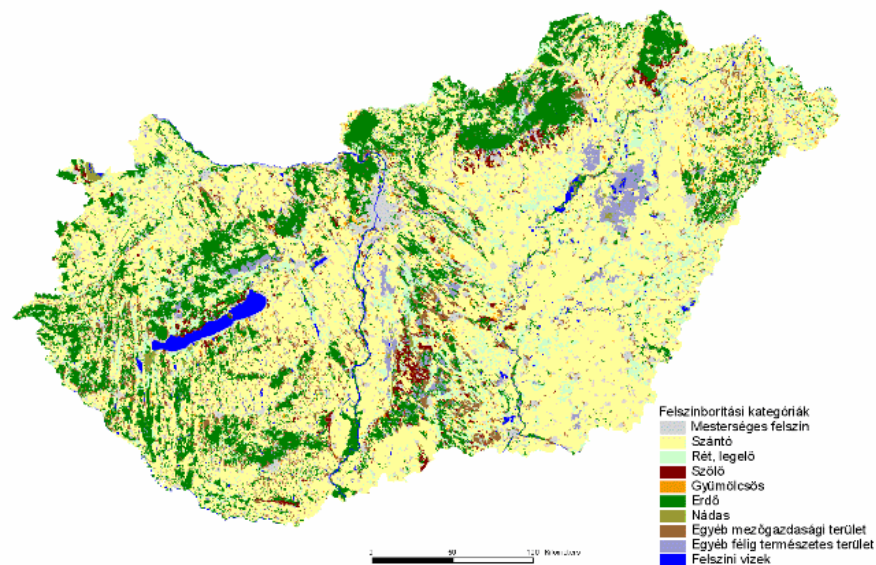
4.1 Az erdőtulajdon szerkezete Magyarországon

A vállalkozói szektor fokozatos kialakulása az 1950-es évek második felében kezdődött, majd erőteljesebben az 1968-as gazdasági reform részeként folytatódott. Az 1980-as évtizedben a magyar gazdaság lényeges lépéseket tett a piaci viszonyok megteremtése felé mind az intézményrendszer, a jogszabályi háttér, mind a vállalkozások kialakítása területén. Ennek eredményeként az évtized végére a magánvállalkozói tőke figyelemre méltó tényezővé vált.

Magyarországon, mint általában a poszt-kommunista országokban a változási időszakot követően mindjárt, a '90-es évek elején elkezdődött egyfajta nyitás a magán érdekeltség kiszélesítésére. Mivel az ország egy ötödét borítja erdő (lásd 16. ábra) ennek az átalakulásnak az erdészeti ágazatban történő megnyilvánulása egyre nagyobb társadalmi rétegeket érintve egyre fontosabbá vált. Ez részben talán a magas benépesedéssel is magyarázható⁴¹.

⁴¹ Lásd az 1.2.2.1 mellékletben

16. ábra: Magyarország földhasználati térképe

*Forrás Corine Land Cover felszínborítási adatbázis

4.1.1 Az erdőtulajdon alakulása

Az ország területén a földhasználat tipikus formája a mezőgazdasági használat volt de az egyedi csökkenés amit Magyarország a XX. században a trianoni folyamatok során megélt kihatással volt az ország erdővagyonára és egyben az erdészeti szegmens jelentőségére egyaránt. A XIX.-ik században, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia részeként messzemenőleg a legnagyobb arányban rendelkezett a Kárpát-medence területe felett, az erdészeti szegmens súlypontja a határokhoz közel eső hegyvidéki erdőterületeken volt. 1918 után ezen területek nagyrészt a szomszéd országokhoz csatolták, ezáltal az európai országok közül a legkevesbé erdősített országok sorába lépett. A fontosabb erdőterületek elcsatolása mellett, a háborút követő társadalmi-gazdasági válságidőszakban a fennmaradó erdőterületek intenzív kitermelésnek voltak kitéve.

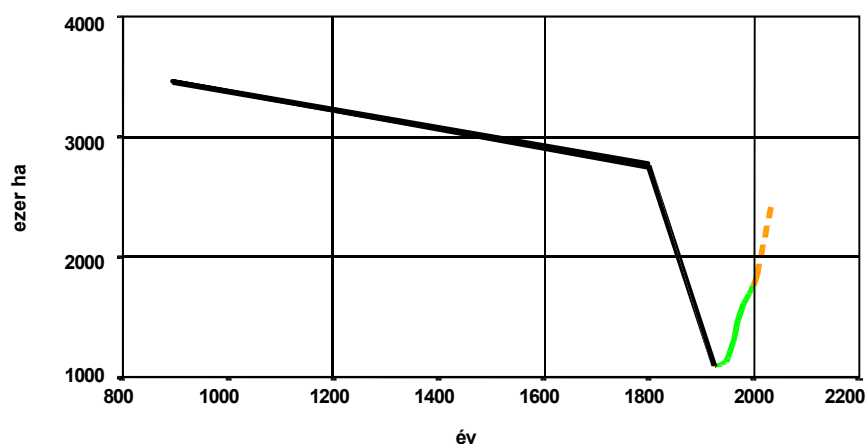
Az elvesztett erdős területek pótlására Magyarország már az I. Világháborút követően erőfeszítéseket tett a belső országrészek erdősültségének növelésével, a felesleges területek beerdősítése által. Ezek az erdősítési programok jelentősen felerősödtek a központi tervszerű gazdálkodási rendszer ideje alatt, amikor az állam tulajdonát képezte az össz-terület majdnem 100%-a. Az erdősítési programok sikeresnek mondhatók, mivel Magyarország erdősültségét 13%-ról 19%-ra növelték. Mindez magyarázattal szolgál a jelenlegimágn erdőtulajdon fajtászerkezetére is.

Habár a II. Világháború végére Magyarország erdővel borított területe 13%-ra csökkent (lásd 17. ábra) a tulajdonosi szerkezet továbbra is változatos volt és a domináns tulajdonlási forma a magántulajdon maradt. 1938-ban csupán az erdőterület 5%-a volt állami tulajdonban, a fennmaradó 95% egyéni, magán-társulási, községi, egyházi, stb. tulajdont képezett. A II. Világháborút követően a magántulajdon államosítása és a termelőszövetkezetek létrehozása következtében ez az arány gyakorlatilag felcserélődött.

A háborút követő első szabadon választott kormány (1945 - 1948) 1948 körül kezdte meg az erdőterületek visszaszolgáltatását a nagy, magán (köznemesi osztály tulajdonába való visszaszolgáltatás) és egyházi erdőbirtokosokat célozva meg. Az eredmény egy 5%-os állami, 50%-os községi és 45%-os kis- és közepes nem ipari magán erdőtulajdonosi szerkezet (NIME) kialakulása lett, amit a szovjet típusú szocialista rendszer 1949 utáni beiktatása

megállított, gátat szabva ezáltal a háború utáni magán erdőgazdálkodás fejlődésének, annak arányát 1% alá csökkentve.

17. ábra: Magyarország erdőterületének változása

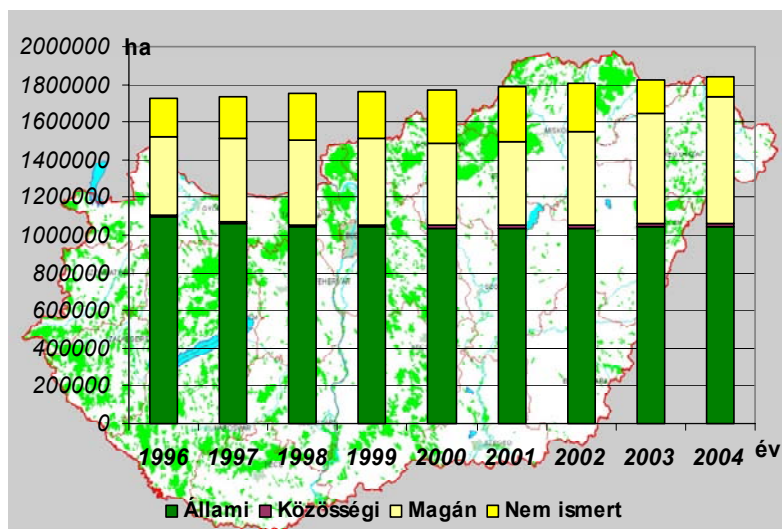
*Forrás: NEP (2002)

A Szovjetuniótól való 1956-os függetlenedési kísérletet követően a kolhoz-rendszer újraszervezte az agrár és egyben az erdészeti szektort. Ennek érdekében az állami erdők 30%-a a termelősövetkezetek fennhatósága alá került. Azon földtulajdonosok, akik 1956 előtt kis-, vagy közepes erdő- és földterülettel rendelkeztek tulajdonuk termelősövetkezetekbe való beolvasztására kényszerültek.

A szocialista keleti tömb 1990-es összeomlásával és Magyarország demokráciához való visszatérésével hosszútávú politikai, és társadalmi-gazdasági reformok kezdődtek el. Amikor az ország külföldi adóssága ijesztő méreteket öltött, a kormány az állami tulajdonú nagyvállalatok külföldi befektetőknek történő eladása mellett döntött (kivételt képeztek az erdő- és mezőgazdasági területek), amely döntés erős idegen-tőke beáramlást eredményezett. A nagymértékű privatizáció során az erdőterület egyike maradt a kevés állami tőkét jelentő értéknek. Következésképpen a kérdéses birtokok többé nem voltak visszaszolgáltatathatók a régi tulajdonosaiknak.

Az erdőterület tulajdonszerkezeti változását az elmúlt 10 évben 18. ábra szemlélteti.

18. ábra: Az erdőterület tulajdonszerkezete az elmúlt 10 évben

*Forrás: ÁESZ adattár – 2004

A szocialista rendszer átalakulását követően megkezdődött privatizációs folyamat (lásd 1.1 fejezet) a kárpótlás folyamata (lásd a 4. mellékletben) során az erdészeti szektort is elérte. A privatizációra kiírt terület aránya az erdőterület esetében becslések szerint 45% volt, amely állapot nagyjából megfelel az 1948-as tulajdonosi szerkezetnek. A 40%-os magánosítás lezárulásával 1999 végére a folyamat nagyjából teljesnek értékelhető. A tulajdonosi szerkezeti arány az össz-erdőterület függvényében régióként változik (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat: Az erdőtulajdonosok eloszlása megyénként Magyarországon (2004)

Megye	Közigazg. terület km ²	Erdő terület km ²	Erdő- sűtség %	Erdőgazd. célú km ²	Állami %	Közös- ségi %	Magán %	Nem ismert %
Pest+Budapest	6 918	1 643	23,8	1 762	61,0	1,1	37,5	0,4
Közép Magyarország	6 918	1 643	23,8	1 762	61,0	1,1	37,5	0,4
Fejér	4 359	538	12,4	621	74,1	1,2	24,6	0,2
Komárom-Esztergom	2 265	607	26,8	655	81,6	0,5	17,7	0,1
Veszprém	4 493	1 311	29,2	1 515	64,3	0,3	35,4	0,0
Közép Dunántúl	11 117	2 457	22,1	2 791	70,7	0,6	28,6	0,1
Győr-Moson-Sopron	4 208	807	19,2	897	69,8	0,4	29,8	0,0
Vas	3 336	932	27,9	983	50,3	0,4	49,3	0,0
Zala	3 784	1 132	29,9	1 207	54,4	0,3	44,0	1,3
Nyugat Dunántúl	11 328	2 871	25,3	3 087	57,4	0,3	41,7	0,5
Baranya	4 430	1 078	24,3	1 136	54,6	1,2	34,1	10,0
Somogy	6 036	1 697	28,1	1 816	57,4	0,7	35,7	6,3
Tolna	3 703	640	17,3	690	56,3	0,4	27,9	15,4
Dél Dunántúl	14 169	3 415	24,1	3 641	56,3	0,8	33,7	9,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	7 247	1 978	27,3	2 077	62,2	1,1	28,9	7,8
Heves	3 637	850	23,4	887	61,1	0,4	37,7	0,8
Nógrád	2 546	956	37,6	994	57,1	0,2	40,9	1,9
Észak Magyarország	13 430	3 785	28,2	3 958	60,7	0,7	33,9	4,7
Hajdú-Bihar	6 211	643	10,4	683	46,9	0,9	38,1	14,1
Jász-Nagykun-Szolnok	5 582	316	5,7	339	42,3	2,3	46,9	8,5
Szabolcs-Szatmár-	5 936	1 055	17,8	1 091	29,8	1,3	53,0	15,8
Észak Alföld	17 729	2 014	11,4	2 113	37,2	1,3	47,3	14,1
Bács-Kiskun	8 445	1 605	19,0	1 706	49,3	0,7	45,5	4,6
Békés	5 631	244	4,3	267	60,5	3,1	13,9	22,5
Csongrád	4 263	329	7,7	348	51,6	1,4	29,3	17,6
Dél Alföld	18 339	2 178	11,9	2 322	50,9	1,0	39,5	8,5
ÖSSZESEN	93 030	18 364	19,7	19 676	57,0	0,8	36,8	5,4

*Forrás: ÁESZ adattár – 2004

Az átlagos magán-erdőterület mértékét tekintve kicsi és felaprózódott. A jövőben a becsült erdőterület nagysága magántulajdonos esetében 2 - 3 ha, 5 - 25 ha társulások esetében (két vagy több tulajdonos) – ez állami tulajdon esetén kb. 50 000 ha.

Bár a magánosítás folyamata lezártnak tekinthető és a tulajdonosi szerkezet tisztázása is befejeződött, a tulajdonos/gazdálkodó kettősség markáns elválása miatt a magán területen való gazdálkodás számos helyen akadozik (lásd 4.1.2 fejezet). A magán-erdőtulajdonok felaprózottságában a sorozatos örökléseken kívül az is közrejátszott, hogy az erdőterületek méretei, helyei és összetételei is egyaránt változtak, akárcsak az erdővel kapcsolatos már említett célok és stratégiák.

Végeredményben a privatizációs folyamat változatos politikai célkitűzései ugyanazon tőketartalékra voltak kihatással. Ez az általános feltétel már eleve kizárja a visszaszolgáltatást. Az erdő repivatizációjának céljaként – mint már említettem – a 40%-os nagyságrendű magántulajdon (1,8 millió ha-hoz és megközelítőleg az 1948-as tulajdonosi szerkezethez viszonyítva) az, ami nagyjából megfelel az elérhető 700 000 ha erdőterületnek és közel azonos a volt TSZ-erdőterületek nagyságával valamint aránylik az I. Világháború óta folytatott erdősítések által elért erdőterület-növekedéssel.

4.1.2 Jellemzők

A magyarországi privatizációs folyamatot az alábbi tényezők alakították:

- az ipar (és egyéb állami tulajdonban lévő ingatlan) külföldi befektetőknek való eladása után a termőföld maradt az egyetlen szabad elérhető vagyon a kormány számára – ez jelentős bevételi potenciállal bírt;
- a cél Magyarországon széleskörű privatizációmegvalósítása volt;
- mint az Európai Unióba való belépés alapkövetelménye szükségessé vált az agrár szektor privatizációja és szervezeti reformja;
- a kormány a magyar többséggel egyetemben megkísérelte tisztán elhatárolni magát a szocialista korszaktól és kompenzálni a múlt jogtalanságait;
- a társadalmi feszültségek elkerülése érdekében a nagybirtokok visszaszolgáltatása eleve kizárt volt;
- ugyanabból az okból kifolyólag, a szocialista termelészövetkezetek volt alkalmazottai – akiknek nem volt joguk föld-visszaigénylésre – munkahelyük elvesztését követően kárpótlásban részesültek;
- az érett, természetközeli erdők többsége állami tulajdonban maradt.

Napjaink társadalmi változásai, a tulajdonviszonyok átrendeződése számtalan kedvezőtlen folyamatot is eredményezett: az erdő szempontjából kedvezőtlen átmeneti állapot alakult ki. Ez röviden úgy jellemezhető, hogy sok erdőnek már van tulajdonosa, de még nincs gazdája (lásd 4. táblázat). Talán itt lehetne megemlíteni azt a véleményt, miszerint a magán erdőgazdálkodókkal szemben az államnak nem kellene mindenáron minőségi elvárásokat (legoptimálisabb fafaj-szerkezet, legmegfelelőbb állomány-tulajdonságok, maximális fahozam) támasztania – a lényeg inkább az erdővel borított terület megtartása/bővítése, a gazdálkodás működtetése lehetne.

4. táblázat: A tulajdonforma megoszlása Magyarországon 2002-ben

Tulajdonforma	Terület	Tulajdonos	Átlagterület
	ha	darab v. fő	ha/darab v. ha/fő
Magán ÖSSZESEN	776 000		
Aktív szervezetek	460 000	25 233	18,2
Egyéni gazdálkodó	95 000	14 197	6,7
Társult gazdálkodó	365 000	11 036	33,1
Erdőbirtokos ¹⁾	121 000	1 138	106,3
Egyébgazdálkodó egység	62 000	643	96,4
Volt termelészövetkezet ²⁾	17 000	137	124,1
Erdészövetkezet ³⁾	12 000	55	218,2
Egyéb új egyesületek	22 000	198	111,1
Közös képviselő	131 000	8 865	14,8
Inaktív szervezetek	316 000		
Közös képviselő	6 000		
Egyesülés előtt ⁴⁾	135 000		
Tisztázatlan ⁵⁾	175 000		

*Forrás: INNOFORCE - 2002

2) Mint Burgenland tartományban (közös múlt)

3) 1989 előtti termelészövetkezetek erdőbirtoka

4) Mint Nyugat-Európában – új szerkezet

5) Az egyesülést a törvény támogatja

6) Semmilyen információ nincs e területek tulajdonviszonyát illetően

Az új erdőtulajdonosok közül sokan nem tartják be az erdőtörvény előírásait, nő az engedély nélküli fakivágások száma (Mózes, 2003), aki pedig törvény adta lehetőségekkel próbál élni, attól közben a gazdátlanság miatt lopják el a fát (Gál, 1995).

A külföldi magán, vagy társas erdőtulajdon általánosan kizárt. Bár ez a törvénykezés nem egyezik az EU-szabályokkal (tartalmaz bizonyos engedményeket) a Kiszármazó Párt határozottan támogatta. Ez a párt indítványában támogatja az erdő külföldieknek való eladási

tilalmának fenntartását és külön tárgyalások kezdeményezését javasolta az EU-val e témában. Az elmúlt évek során a Kiszármazó Párt veszített súlyából. Ezzel egy időben az EU-csatlakozási tárgyalások is véget értek, ahol Magyarországnak a föld külföldiek általi tulajdonlásának kérdéskörében sikerült átmeneti időszakot kialkudnia. Ez a tilalom alól azonban kivételt képez a letelepedett és legalább három évig mezőgazdasági tevékenységet folytató külföldi állampolgárok földvásárlása. A földvásárlás tilalma a csatlakozás időpontjától lépett érvénybe és meghosszabbította azt az időszakot, amikor külföldiek (EU-állampolgárok) nem juthatnak földtulajdonhoz Magyarországon. A www.gazdasagihirek.hu weboldal szerint mindössze 16 uniós állampolgár számára nyílhatott meg a földvásárlás lehetősége a 2004 májusi Unió csatlakozása után – várhatóan ennyien felelnek meg a letelepedési és egyéb feltételeknek. Nőhet viszont a bérlet iránti igény: angol, német és osztrák befektetők máris nagyobb, egybefüggő területeket keresnek.

Az a magán erdőtulajdonos, aki nem és a fentemlített bérbeadási lehetőséggel jelenleg a következő alternatívák közül választhat:

- társul egy kereskedelmi erdőtársaságba, más erdőtulajdonosokkal;
- társ lesz egy szervezetben (közös tulajdon eszmei tulajdonhányaddal minden tulajdonos esetében), úgynevezett “osztatlan közös tulajdon”;
- megbíz egy harmadik felet a saját rész kezelésével;
- saját maga gazdálkodik.

A magánerdőkben gazdálkodni csak azt követően lehet, miután az erdőtulajdont bejelentették és a gazdálkodói engedélyt kiváltottak az erdőfelügyelőségnél. A gazdálkodót az erdőszaki hatóság regisztrálja és minden beavatkozás engedélyhez kötött. Másik oldalról viszont az erdőtvény kötelez minden erdőterület szabályok szerinti kezelésére mihelyest azok bejelentése megtörtént. A be nem jelentett erdőgazdálkodó/erdőtulajdonos is köteles az erdő védelmével, valamint fenntartásával kapcsolatos kötelezettségek teljesítésére. Azon tulajdonosok, akik elkésnek a gazdálkodás megszervezésében bírsággal sújthatók, melyet a törvények értelmében az erdőfelügyelőség ró ki. A törvényes alapkövetelmény tartalmazza továbbá a kitermelt erdőterület kitermelést követő két éven belüli beerdősítését és tíz éves erdőgazdálkodási terv szükségességét is.

4.1.3 A törvényi háttér

A Magyar Alkotmány⁴² megteremti a privatizációs folyamat lehetőségét mivel előírja a jogot – és állami garanciát – az egyéni magántulajdon (beleértve termelő és nem termelő vagyont is) tulajdonlásához és kijelenti Magyarország kötelezettségét a jogszabályok és a demokrácia alkalmazására. Ugyancsak előírja az állam kötelezettségét a környezet védelmére, és a természetvédelmi törvény alapján határozottan megtiltja a hivatalos védelmi területek magánosítását. A későbbi kivételek, a privatizáció általános bizottsága érvénytelenítési irányzatával rejtett feszültségek forrásai lettek és megfontolás tárgyává teszik a törvénykezés módosítását.

A magyar privatizáció erdőszaki vonatkozásban két alapszabályon nyugszik: a Kárpótlási Törvény (1991, Ktv.⁴³) és a Törvény a szövetkezetekről (1992. évi I. törvény).⁴⁴

⁴² Alkotmány – 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya (többször módosítva)

⁴³ Ktv – 1991. évi XXV törvény a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról

⁴⁴ A kárpótlást bővebben a 4. melléklet tárgyalja

A Törvény a szövetkezetekről 1993/1994-ben erős kritikát kapott a magyar nem állami természetvédelmi szervezetektől (NGO) az erdő védelmi területen többszörösen módosított privatizációja okán a természetvédelmi területeken lévő erdők privatizációjának lehetővé tétele miatt.

Mindkét törvény velejárója a privatizáció és a természetvédelem konfliktusa, amely meghatározza a természetvédelmi területen történő privatizáció alkotmányi tilalom alóli kivételezettségét. A Kárpótlási Törvény előírja, hogy a mezőgazdasági terület, ültetvény vagy szőlőskert természetvédelmi területen belül is privatizálható. A törvény a szövetkezetekről kibővíti annak hatáskörét és erdőterületet is csatol a kivételezett területekhez, bár kis területről lévén szó, az erdőterület védett területen történő privatizációját a természetvédelmi hatóságok széleskörűen kritizálták.

A törvény a szövetkezetekről kimondja, hogy minden “szigorúan” védett területet az államnak kell átvállalnia és kezelnie. A terület ilyen esetben csak vásárlás, vagy más állami területtel való kompenzáció útján kerülhet az érintett termelő szövetkezetektől az állam tulajdonába. A 1993. évi II. törvény⁴⁵ megszavazásával ezt az általános érvényű szabályt felfüggesztették. Ez a törvény támogatta a “szigorúan” védett területekről szóló általános tilalmat, de visszavonta az államnak az érintett területek megvásárlására (és kezelésére) vonatkozó kötelezettségét viszont ez sem orvosolta a közös tulajdon felszámolását és részarány-tulajdon kiadását erdőterületeken. Ennek eredményeként a termelőszövetkezetekben a szigorúan védett területeket gyakorlatilag elhanyagolták. A környezetvédelmi NGO-k alkotmányos felhívást intéztek a 1993. évi II. törvény ellen, amit 1994-ben jóváhagytak. Az Alkotmány Bíróság jogerős határozata alapján a szigorúan védett területek ellenőrzésének és gazdálkodásának felhagyása sérti az Alkotmány környezetvédelemre vonatkozó obligóját. A Bíróság határozatának eredményeként 1995-ben a szocialista termelőszövetkezetek feloszlásáról szóló törvényben egy második módosítást hoztak amely előírja az eredetileg megállapított védelmi szint visszamenőleges helyreállítását.

4. szövegdoboz: A természetvédelmi területek privatizációja

A természetvédelmi területeket illetően Magyarország erdős területeinek hozzávetőlegesen 20%-a véderdő, többsége (17%) állami tulajdonban van. A fennmaradó 3% a fent említett törvény hatásából kifolyólag magántulajdon és a régi termelőszövetkezetek területein található. A magyar természetvédelmi törvény két különböző védelmi kategóriát különböztet meg:

- “szigorúan” védett területek: emberi beavatkozástól „mentesek” (ilyenek a nemzeti parkok, természetvédelmi területek, természeti műemlékek) és
- “kevésbé szigorúan” védett területek (mint amilyenek az emberi táj védelmét és fenntartható fejlődését elősegítő területek vagy a szigorúan védett területek körül található átmeneti területek).

A “szigorúan” és “kevésbé szigorúan” védett területek aránya az össz erdőterület figyelembe véve 5%, illetve 15%. Csak a “kevésbé” védett erdőterületek voltak privatizálhatóak, és csak ott, ahol azok a régi termelőszövetkezetek részét képezték.

Míg a fent említett törvények a privatizációs folyamatot szabályozzák, a magán erdőgazdálkodás a Magyar Erdőtörvény (1996,⁴⁶ – Evt.) hatáskörébe tartozik. Az Evt. alapján az erdészeti hatóságok előírhatják az erdőtulajdonosok társult erdőgazdálkodási tevékenység folytatását és a feladatok ellátására erdőgazdálkodót megbízni (Evt. 13. § (4) a) – amely szabályozás nem egységesen támogatott). Társult erdőgazdálkodásnak kell tekinteni, ha a tulajdonosok az erdőterületüket erdőgazdálkodó szervezet vagy személy használatába, haszonbérletébe adják, vagy az erdőgazdálkodói tevékenység ellátásával ilyen szervezetet vagy személyt bíznak meg. Az erdőterület erdőbirtokossági társulat használatába adása külön

⁴⁵ 1993. évi II. törvény a földrendező és földkiosztó bizottságokról

⁴⁶ Evt. – 1996. évi LIV. törvény az Erdőről és az erdő védelméről

jogszabályban meghatározott módon, más erdőgazdálkodó használatába, haszonbérletébe adása és az erdőgazdálkodó megbízása pedig írásban foglalt szerződés szerint történik. Ez a törvényi elvárás erős kritikát kapott a magán erdőtulajdonosok politikai képviselőitől.

A Nemzeti Földalapról szóló 2002. évi XXIV. törvénnyel⁴⁷ módosított 2001. évi CXVI. törvény (Nfa tv.⁴⁸) rendelkezései szerint az Országgyűlés az állami tulajdonban lévő termőföldvagyonnal való ésszerű gazdálkodás, a termőföldnek a mezőgazdasági termelés ökológiai feltételeire, valamint a gazdaságosság és a jövedelmezőség szempontjaira figyelemmel történő hasznosításának elősegítése, továbbá a családi gazdaságokon alapuló korszerű birtokszerkezet kialakításának előmozdítása érdekében Nemzeti Földalapot hoz létre. A Nemzeti Földalap a birtokába kerülő, állami tulajdonban lévő termőföldvagyonra a birtokpolitikai céloknak megfelelően a lehető legrövidebb időn belül hasznosítja.

Végsősoron, a magyar Vadászati Törvény (1996, Vtv.⁴⁹), mint az erdőtulajdonsok másodlagos bevéterli forrását szabályozó jogszabály is hatással bír az erdőszetre. A Vadászati Törvény a Kárpótlási Törvény és a szövetkezetekről szóló törvény megszavazása után a lehetséges erdőszeti befolyások figyelembevétele nélkül került módosításra. A Vtv. szerint a vad az állam tulajdonában van, de a vadásztatás a vadászterület tulajdonosai, használói vagy bérlői tulajdonában van. Vadászterületnek csupán a legalább 3000 ha kiterjedésű területek minősülnek. Figyelembe véve az egyéni birtok, vagy közös tulajdon átlagos nagyságát Magyarországon nagyon ritka eset, hogy egy tulajdonos vadászati gyakorlattal rendelkezzen területén. A tulajdonosok a törvény szerint vadásztatási gyakorlatuk hasznosítását a földtulajdonosok vadászati közösségén keresztül érvényesíthetik. A földtulajdonosok vadászati özőssége köteles működési szabályzatot készíteni a vadászati jog gyakorlásának, hasznosításának módjáról, feltételeiről, ideértve a társult vadászati jog alapján megválasztott, a vadászati hatóságnál nyilvántartásba vett képviselő elszámolási kötelezettségének, valamint vadászati jog haszonbérbe adása esetén a haszonbérleti díj elszámolásának rendjét is. A külön szerveződésnek köszönhetően a magyar kis földtulajdonosok többsége nemcsak a területükön folytatott vadásztatásból származó jövedelemtől eshetnek el, hanem terméskárosulással is számolniuk kell, amelynek mértéke igaz, hogy nem minden esetben egyezik azzal, amit a legtöbb gazdálkodó a vad számlájára írna. Bár a magyar erdőszeti szervek köteleessége az erdőkárok éves monitoringja, az erdővédelmi bírság kiszabásán túl ellenintézkedésre nincs jogosultsága. Az érintett (föld-) erdő tulajdonosok a polgári törvény előírásainak megfelelően, egyedi igény alapján kaphatnak kárpótlást. A magán erdőtulajdonosok támogatására irányuló magyar törvénykezést összefüggéseiben elemezve ez a gyakorlat különösen károsnak minősíthető.

4.1.4 Az erdőprivatizáció folyamata

Magyarországra a szocializmus alatt sem volt jellemző a teljes mértékben központosított gazdálkodás. Ennek jótékony hatásai és kihatásai az erdőgazdaságban is érződtek. Az erdő tulajdonjoga nem került át teljes mértékben állami kézbe.

A 6. szövegdobozban ismertetett „definíció” alapján Magyarország a magántulajdon újbóli bevezetésénél nem a visszaszolgáltatást választotta. A mára már lezártnak tekintett folyamatot általában kárpótlásként, privatizációként vagy kompenzációként említették. A régi, „nem-ipari”, magán erdőtulajdonosok nem kizárólagos szereplői a folyamatban résztvevő csoportoknak.

⁴⁷ 2002. évi XXIV. törvény a Nemzeti Földalapról szóló 2001. évi CXVI. törvény módosításáról

⁴⁸ 2001. évi CXVI. törvény a Nemzeti Földalapról

⁴⁹ Vtv. – 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról valamint a vadásatról

Egyéb résztvevők:

- a) a politikai elnyomás alanyai (pl. bebörtönzöttek), vagy a szocialista rendszer alatt anyagilag károsultak;
- b) a termelőszövetkezetek korábbi alkalmazottai, akik mint szövetkezeti tagsággal nem rendelkező munkavállalók, vagy szakemberek szerepeltek;
- c) a termelőszövetkezetek régi tagjai, akik a kollektivizáció ideje alatt földtulajdonuk beolvasztására kényszerültek.

A folyamat nem fedte le az érett, természetközeli erdőket (az össz-erdőterület kevesebb, mint 60%-a), ugyanakkor fokozottan érintette a II. Világháború után mezőgazdasági területen létesített erdőültetvényeket. Mint a széleskörű társadalmi-gazdasági privatizációs folyamat része, nem igazodott az erdészeti szektor támasztotta követelményekhez. A privatizáció során megjelölt terület-értékelés csak a talajértéket tartalmazta, mellőzve a növekvő erdőállomány materiális és immateriális értékeit. Alapjában véve az erdőt és a legelőt egy helyen és értéken kezelték.

A régi tulajdonosoknak nem voltak jogosultak a beolvasztott terület visszaigényelésére, vagy ugyanakkora terület más helyen történő kijelölésére. A visszaigényelt földdel azonos közigazgatási egységbe tartozó volt szövetkezeti tagok igénylésük benyújtását követően, a szövetkezet összterületében való részesedésük arányában kaptak vissza föld- (erdő-) részt (tulajdon nevesítés). A nem helyben lakó volt szövetkezeti tagok térítvényben részesültek. Azon igényjogosultak, akiktől nagy értékű ingatlant, vagy ingóságot államosítottak, vagy akiket ezen folyamat során igazságtalanul zaklattak, 5 millió HUF (hozzávetőlegesen 16.000 USD) értékig kaptak kártérítést (World Bank, 2001). Ez a kompenzáció az alábbi szempontoktól függött:

- a) az igénylők múltbeli, politikai elnyomásától, vagy
- b) az államosítás következtében elveszített ingatlan értékétől. A szövetkezetek volt alkalmazottai a szolgálat idejére kompenzáló térítvényben részesültek.

A térítvények (kárpótlási jegyek) földterület-árveréseken voltak felhasználhatók, vagy szabadon eladhatók. A magyar tőzsdén ugyan csökkentett mértékben, de megtalálható ezen térítvények piaca.

A World Bank jelentés⁵⁰ alapján a fent leírt folyamat úgy jellemezhető, mint a “termelő tőke eladása általi privatizáció”, de nem nyilvánítható visszaszolgáltatási (rehabilitációs) folyamatnak. Habár a folyamat lezártnak tekinthető, az államosítás előtti tulajdonosok még mindig nehezen dolgozzák fel magukban a „történeteket”.

4.1.5 A folyamat kimenete

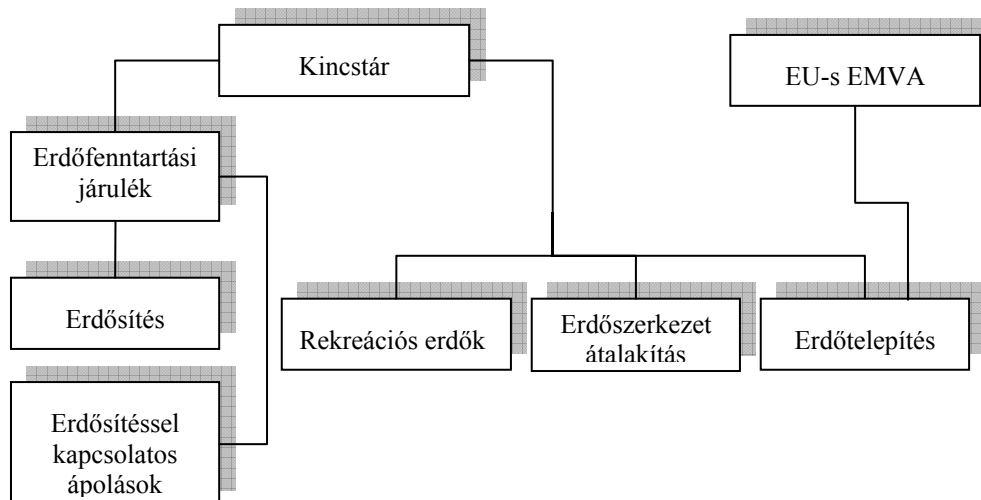
Közel 40 év szocialista befolyás után a magyar magán erdőgazdasági társaságok bizalma az állam privatizációval szembeni obligójával kapcsolatosan csökkent, nem kis akadályt jelentett a magyar magán erdőgazdálkodás konszolidációjának útján.

Számos magyar magáerdő tulajdonos hiányol egy tiszta, valósághű gazdasági perspektívát. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a privatizációs folyamat az egyéni tulajdonosok esetében az erdők egyenlőtlen visszaszolgáltatásához vezetett, amelynek során egyesek nagy értékű, érett keményfás állományokat kaptak vissza, míg mások csak fiatal (vagy éppen tarra vágott) erdőállomány gazdái lettek. Következésképpen jónéhány erdőgazda jutott biztos

⁵⁰ The World Bank/WWF Alliance – Implications of Land Restitution Programs on Achieving WB / WWF Alliance Targets in Eastern Europe and the Central Asian Region Contract No. 7109895 for Country Case Study Hungary

jövedelemforráshoz, míg mások hosszútávú befektetések igényével szembesültek. Bár egy – állami költségvetésből fedezett – egységes állami kedvezményrendszer és anyagi átutalás valósult meg az érintett erdőtulajdonosok részére (az úgynevezett "Erdőfelújítási Alap"), a kritikák továbbra is megmaradtak.

19. ábra: A magyar magánerdő gazdálkodás anyagi támogatási rendszere

Az igénylési folyamat nem pusztán időigényes és fárasztó, hanem egyben irreálisan kevés erdőterület kap támogatást (egyesek szerint ez is csak egy eszköz az erdőgazdálkodói társulások erőltetett kialakításához).

Mára az erdőtulajdonosok nevesítése megtörtént és az Erdőfelújítási Alap is megszűnt. Az újonnan kialakult magán erdőgazdálkodás is újabb nehézségekkel szembesül, melyek közül a legkiemelkedőbb a gazdálkodás beindítása minden magánterületen (lásd 4. táblázat inaktív szerkezetei).

A múlt szervezeti strukturájának következtében az utóbbi 40 év során nem csak a magán erdőtulajdonosi forma és tudat halt ki, hanem egyben felnőtt egy olyan generáció, melynek az erdővel kapcsolatos érzelmi szálai is megszakadtak. Az erdészeti és a farm-gazdálkodás kiegészítő műveletei, mint a családi gazdaság részei, a kollektivizáció során tönkrementek. A mai erdőtulajdonosok közül sokan az erdejüktől messze laknak, így képtelenek annak kezelésére. A mai erdőtulajdonosok egy része nem érdekelt az erdőgazdálkodásban.

Az alapvető problémát nehezíti a privatizált erdőterület felszabdaltsága. Az átlagos tulajdonméret 1/1-es tulajdon esetében is messze alulmarad a gazdaságilag hatékony mérettől. Ennél jelentősebbek a nehézségek az osztatlan közös tulajdon esetében, ahol az egyes tulajdonosok érdekérvényesítő képessége a legtöbb esetben nagyon csekély.

Az erdő általánosan gyenge megközelíthetősége is gátolja az erdőgazdálkodást Magyarországon (World Bank, 2001).

A magyar erdészeti szakemberek és szervezeteik számára új feladatként jelentkezett a magán erdőtulajdonosok felé történő tanácsadási és támogatási feladatok ellátása. Az állami erdőgazdaságok esetenként ingyenes tanácsadással járulnak hozzá a magán erdőgazdálkodás működtetéséhez és az állami erdészeti felügyeleti szervek is közreműködnek az erdőgazdák ágazattal kapcsolatos információhiányuk csökkentéséhez. Ez azért is szükséges, mivel az érdekelt erdőgazdálkodási és kitermelési magán kezdeményezések gyakran nagyon kicsik, rosszul felszerelték és könnyen megfizethető, kevésbé képzett szakemberekre alapoznak.

A nyilvánvaló technikai és anyagi nehézségek mellett a magyar erdőtulajdonosok máig nem rendelkeznek erős erdészeti-politikai képvislettel. Bár alakultak magán erdőgazdasági társaságok, összességében a magán erdőgazdák meglepően alacsony számban képviseltetik

magukat. Az érdekképviselői szervek közt megemlítenő a Magyar Erdőtulajdonosok és Gazdálkodók Országos Szövetsége (MEGOSZ) vagy az Országos Erdészeti Egyesület (OEE). Bármi is azonban az alacsony érdekképviselői oka, a magyar erdőgazdáknek egyenlő esélyt szükséges biztosítani a hazai erdőszet-politikai vitákban. Az is igazviszont, hogy egy bizonyos esetszám felett ezek a szervezetek – akár a statisztika és valószínűségi számítás elvei alapján is – a magánszektor közel teljes palettájának érdekeit képviselni tudják függetlenül a teljes tagsági részvételtől.

5. szövegdox: Erdészet-politikai képviselet: az erdőtulajdonosok érdekeinek befolyásolása

A Magyar Erdőtulajdonosok és Gazdálkodók Országos Szövetsége (MEGOSZ) országos szintű szervezet regionális kirendeltségekkel.

Hozzávetőlegesen 230.000 erdőtulajdonost tartanak nyilván, a potenciális erdőtulajdonosok száma egyelőre ismeretlen. A MEGOSZ tagsága közel 25.000 fő, amely egyre növekvő tendenciát mutat (jelenleg kevesebb, mint a regisztrált erdőtulajdonosok 10%-a).

A tagok éves 4.500 HUF hozzájárulásért cserében a következő szolgáltatásokban részesülnek:

Havi egy, az erdőszet-politikai célokról és az erdőgazdálkodás technikai háttéréről informáló közlemény,

- tanácsadói szolgáltatás (technikai, jogi és piaci információk),
- országos szintű erdőszet-politikai képviselet.
- az egyesület egy napos továbbképzési tanfolyamot és kiegészítő szolgáltatásokat nyújt 5.000 HUF-ért. Ezek a képzések a magyar adózási rendszerrel kapcsolatos technikai szakértelmet és tanácsadást tartalmaznak.

Az erdőszet-politikai lobby legmagasabb képviselete a főosztályi szint. A parlamenti képviselők közül 2000-ben 32 volt erdőtulajdonos.

**Forrás: World Bank, 2001*

Az erdőgazdálkodási szervezetek, bármennyire is törekednek a felaprózódás negatív befolyásának kiküszöbölésére, számos magán erdőgazda szemében hitelüket veszítették (World Bank, 2001). Az ágazati szakirányítás a magánerdő gazdálkodás birtokszerkezetének javítására egy koncepció kidolgozásába kezdett. A felaprózódott tulajdonszerkezet jelentősen nehezíti az erdőtulajdonosok nemcsak érdekképviselőit, de cselekvőképességét is. Az ágazatirányítás törekszik az erdőtulajdonosok valamilyen fokú társulásának elősegítésére. Az említett koncepció megpróbál megoldást találni többek között az osztatlan birtokszerkezetek nehézségeire is, mint a magyar erdőgazdálkodás egyik, talán legnagyobb nehézségére. Ami a tradicionális erdőgazdálkodási szervezeti típusokat illeti (a közösségi erdőgazdálkodás és hasonló) a magyar erdészek különböző helyzettel állnak szemben az ország keleti és nyugati felében. Nyugat-Magyarországon az erdészek a történelmi gazdálkodási szervezet-típus újjáélesztésével, vagy újjáépítésével próbálkoznak, míg Kelet-Magyarországon a gazdák többsége egyedi gazdálkodást szeretne megvalósítani.

A vadászati jog habár a földtulajdoni jogokhoz kötött annak kiaknázási területi megkötéseinek mértéke még egy elbátortalanító tényező az erdőtulajdonosok szemében.

Sokak szerint a hatályos adózási rendszer módosítása is elkerülhetetlen. Jelenleg a magán erdőtulajdonosok erdőgazdálkodásból származó jövedelmének adója — a fakitermelési illetmény beszedése után — akár össz-jövedelmük két harmadát is felemésztetheti. Ugyanez érvényes az erdő-ingatlan fogalmára és az ezzel kapcsolatos adózásra (lásd később).

Összefoglalva Magyarországon az erdő privatizációja egy lépcsőben valósult meg. Ez mindenképp pozitív értékű, hiszen a folyamat jobban átláthatóságot feltételezi. A magánkézbe juttatás a kárpótlási folyamat és a tulajdon nevesítés során valósult meg. Ez a privatizációs forma inkább negatív értékű, mivel visszaélési lehetőségeknek ad helyet, nagyban függ az aktuális tájékoztatási rendszertől és az erdők értékét a privatizáció során nem veszi figyelembe. A magánkézbe juttatott erdőterületek kijelölésekor a beavatottak figyelembe vették a szakma elvárásait és az érett, értékes állományokat, ahol lehetett megővték a privatizációtól. Ez szakmai szemmel pozitív megközelítés, ha azt a tulajdonosi hozzáállást

tartjuk szem előtt, miszerint ezeken a területeken elsődleges cél a nyereség mielőbbi letermelése. Ami privatizálódott azok többsége ültetvényszerű erdők, melyek nyereségtermelése rövidebb időintervallumon belül várható. Ezáltal az ökológiailag értékes területek jelentős része maradt állami kezelésben, mely kezelési forma során a társadalom jobban érvényesítheti természetvédelmi elvárásait az erdőkkel szemben megfelelő ellenjuttatások beinvesztálásával akár.

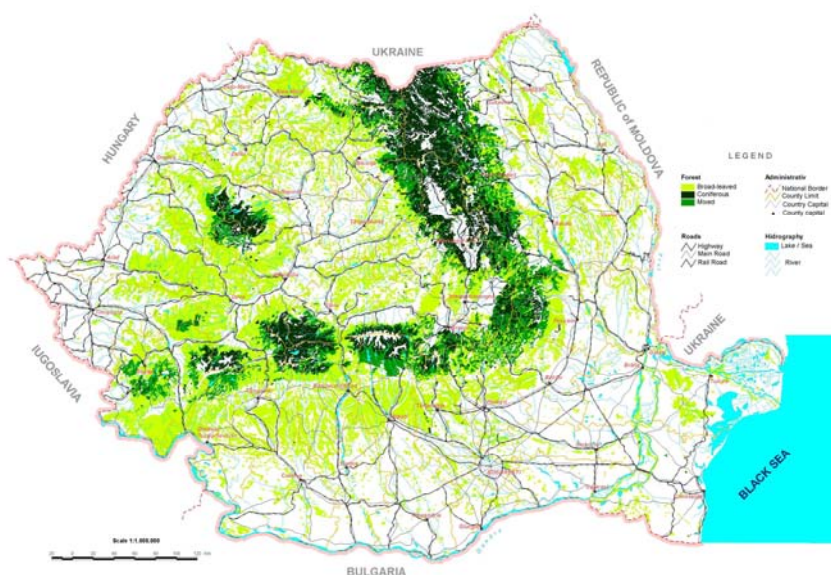
4.2 Az erdőtulajdon szerkezete Romániában

1989 előtt Romániában a magán gazdálkodási kezdeményezések előfordulása nagyon alacsony volt. A központi hatalom tervszerű gazdálkodást diktált minden szinten. Ennek kapcsán minden nemű újabb magán jellegű megnyilvánulást a központi hatalom tiltott. Így általánosságban a magán gazdálkodói megnyilvánulások leszűkültek nagyon kevés kisipari tevékenységre, de az erdőgazdálkodást nem érintették. Az erdőgazdálkodás is része volt a tervszerű gazdálkodásnak.

A szociális-politikai-gazdasági változásokat követően a törvényalkotás ilyen irányú felszabadulását követően a tulajdonszerkezet is átalakult. Ennek következtében a magánosítás mértéke minden esetben politikai kérdés volt. Nem volt ez másként az erdők tekintetében sem.

Mindenek előtt megjegyzendő, hogy Romániában az erdőn kívül erdős legelők is nyilvántartásban vannak mely területekre az erdőtörvény csak meghatározott esetekben vonatkozik⁵¹.

20. ábra.: Románia földhasználati térképe

*Forrás Corine Land Cover felszínborítási adatbázis

4.2.1 Az erdőtulajdon alakulása

A II. Világháborút megelőzően a román állam az erdők kisebb hányadát (hozzávetőlegesen 28%) birtokolta, 23%-án közel 500 000 magántulajdonos, míg a maradék 49%-on hozzávetőlegesen 9 000 különböző intézmény – ide értve a közbirtokosságokat, egyházi és helyi közösségeket – gazdálkodott.

⁵¹ Bővebben lásd a 2. mellékletben

Bár a közbirtokossági forma elterjedtebb volt, mint a közösségi tulajdon, az egyházi, magántársulási és kulturális szervezeteket is közbirtokossággként sorolták be. 1948-ban a földek – és így az erdők – többségét államosították. Ez az összes 0,25 ha-nál nagyobb kiterjedésű nem állami tulajdonú erdőt érintett. 1954-től 1986-ig a községek hozzávetőlegesen 500 000 ha erdőterület kezelési jogát kapták vissza de mivel a községek autonómiája nagyon csekély volt ezeket a területeket is állami tulajdonként rangsorolták. A különbség annyi volt, hogy e területek fahasználatai az adott község igényeit kellett kielégítsék.

5. táblázat: Az erdőterület eloszlása 1948-ban tulajdonosi forma szerint

Tulajdonforma	Erdőterület mérete	Tulajdonosok száma	Összes terület (1000 ha)	Arány %
Magán	0-5	473 109	484,3	7
	5,01-10	10 685	69,8	1
	10,01-20	4 676	67,3	1
	20,01-30	1 082	34,0	1
	30,01-50	2 165	68,0	1
	50,01-100	1 561	109,6	2
	100,01-500	1 413	293,4	4
	500,01-1 000	169	114,9	2
	1 000,01-5 000	117	203,5	3
	5 000-10 000	8	59,8	1
	>10 000	1	10,8	0
	Összesen	494 986	1 515,5	23
Intézmények, közösségek, stb.		9 469	3 310,5	49
Állami (királyi, minisztériumi, stb.)			1 878,7	28
Összesen			6 704,7	100

*Forrás: „Economic Evaluation and Reform of the Romanian Forestry Sector Final Report” – The World Bank (1999)

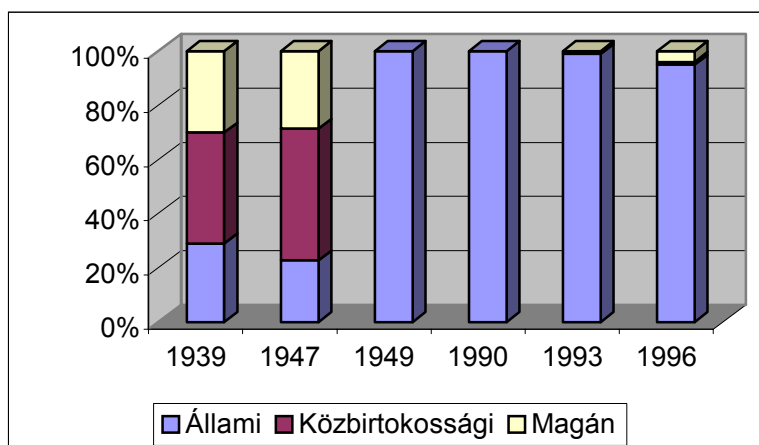
Az államosítást követően az állami területen egy gazdálkodó volt, aki gazdálkodását üzemtervek alapján hajtotta végre. Az állami erdőgazdálkodó nem rendelkezett a fa kitermeléséhez szükséges eszközökkel és jogosultságokkal – azokat az állami fakitermelő vállalat hajtotta végre. Így az üzemtervi előírások ellenőrzési funkciói korlátozódtak a fakitermelő gazdaság működésének ellenőrzésére az erdőgazdaság által.

A szocializmus, és ezen belül is elsősorban a Ceausescu-rezsim ideje alatt, az erdők kitermelésének üteme meghaladta az éves növedéket – a fa és fűrészáru kivitele azonban szabályozott volt. E tényről elvonatkoztatva, a jelentések szerint az ország erdeiben az erdők tartamos gazdálkodása végig fennmaradt.

A rendszerváltozás speciális veszélyeket de lehetőségeket is hozott az erdészeti számára. 1989 után az eredeti tulajdonosoknak tulajdonukat visszaszolgáltatni szándékozó és a szabad piaci gazdálkodás visszaállítását szorgalmazó politikai kezdeményezések növelték az erdővagyonra nehezedő nyomást. A fa és fűrészáru kiviteli korlátozásait csakhamar feloldották, utat engedve ezáltal a nyersanyag – és nem az értéknövelt termékek – exportjának. Ezzel egy időben a Kormány az erdőterületek korlátozott visszaszolgáltatása és egyes erdőgazdálkodói tevékenységek privatizációja mellett döntött, amely az erdőkre nehezedő nyomás növekedését eredményezte (első lépésként). Ebben a lépésben, 1991-ben a Kormány egy föld-visszaszolgáltatáson alapuló privatizációs programot helyezett kilátásba. Az ebben a fázisban érintett új földtulajdonosok többsége szegény környezetben élt, így azok elsődleges érdekük frissen szerzett tulajdonuk jövedelemtermelő kapacitásának kiaknázása volt. A fenntartható erdőgazdálkodás magántulajdonon való biztosításához szükséges intézményi kapacitás és törvényes keretek hiánya katasztrofális eredményekhez vezetett: az ebben az időszakban visszaszolgáltatott erdők egy harmadát tarvágták, vagy záródásuk 0,4-nél kisebb lett és a fennmaradó privatizálandó területek fakitermelése 100%-ban meghaladta az éves fakitermelési lehetőségeket (Stewart, 1999). A magán erdőgazdálkodási kezdeményezések ebből az időből kimerültek a fakitermelést végrehajtó kisvállalkozások megalakításában.

Ennek kapcsán a döntéshozók 1991-ben azt a végkövetkeztetés vonhatták le, hogy egy szélesebb körben végrehajtott erdő-visszaszolgáltatás nagymértékű gazdasági és környezeti veszteséget okozna az országnak. A szektor fejlesztésének szükségességét felismerő politikai tudatosság hiánya miatt a költségvetési megszorítások és a kialakuló, részben magán erdőtulajdonosi szektor gazdálkodási stratégiájának hiánya a felelős minisztérium reform-orientált javaslatainak részleges mellőzését eredményezte (Stewart, 1999).

1. diagram: A tulajdonosi szerkezet alakulása Romániában

*Forrás: Roering – 2000

A Kormány a későbbiekben megfontoltabbá vált a privatizáció és a politikai szükségesség közötti feszültséget és az ország értékes tartalékaira bevezetendő fenntartható gazdálkodást illetően.

Az erdőprivatizáció következő stációját a 2000. évi politikai fordulat alapozta meg. Habár a visszaszolgáltatás első fázisának kivitelezése még nem zárult le, ebben a második fázisban a jogosultak lehetőségeit kiterjesztették, ezáltal az érintett erdők területe is növekedett.

6. táblázat: Erdőterület megoszlásának alakulása számokban tulajdonszerkezet szerint Romániában

	Összesen	Köztulajdon				Magántulajdon	
		Állami		Helyi szervezetek			
		ezer ha	Ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha
2000	6366,7	5873,3	92,3%	137,7	2,2%	355,7	5,6%
2001	6366,7	5483,5	86,1%	384	6,0%	499,2	7,8%
2002	6373,5	4694,9	73,7%	702,5	11,0%	976,1	15,3%
2003	6384,7	4443,7	69,6%	1941,0 (30,4%)			

*Forrás: www.rosilva.ro – 2004

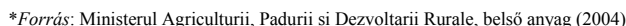
Az erdőgazdálkodói jogokat gyakorló szervezeteket illetően az tapasztalható, hogy belátva tulajdonukkal járó kötelezettségeik kivitelezéséhez szükséges feltételek előteremtésének nehézségeit a magán erdőterületek nagyobb részére a tulajdonosok gazdálkodói szerződést kötöttek az állami erdőgazdálkodó szervekkel (RomSilva NFA).

7. táblázat: Az NFA által kezelt nem állami területek 2003-ban

Dátum	Visszaszolgáltatott területek nagysága	NFA által gazdálkodott visszaszolgáltatott terület	NFA által gazdálkodott arány
2002 július	844 721 ha	690 625 ha	82%
2003 január	1 335 793 ha	910 423 ha	68%
2003 június	1 444 735 ha	884 258 ha	61%

*Forrás: NFA belső jelentések

21. ábra: A visszaszolgáltatott területek megyeszintű lebontása 2004 közepén

4.2.2 Jellemzők

Az első lépcsőben a Kormány által kezdeményezett föld-visszaszolgáltatási program a kivitelezése miatt leginkább kártalanításnak nevezhető de ezzel az erdőprivatizációs folyamat nem tekinthető az országban lezártnak. Mint említettem, a Parlament 2000-ben egy másik föld-visszaszolgáltatásról szóló törvényt (lásd később) hagyott jóvá, amely alkalmazása hamarosan megkezdődött. E törvény alapján minden közösségi, városi és községi erdő eredeti tulajdonosához kerül vissza. Ez a második lépcső már kifejezetten tulajdonszerkezet-visszaállítást jelentett.

⁵² Lásd még a 4.2.4 fejezetet

visszaszolgáltatásának felgyorsítását elősegítő, szükséges anyagi és szervezeti háttérrel, amely egyben utólag biztosította volna a kezdetektől a tartamos erdőgazdálkodás fenntartását magán erdőtulajdonokban is. Az erdészeti szektorban – ebben az időszakban – a tervezett reformról pénzügyi kényszer és általános gazdasági krízis vonja el a figyelmet⁵³.

A reform-orientált kezdeményezések ellenére néhány a javasolt változások, és átvilágítás-javaslatok közül megvalósult. Például az 1995-ös erdészeti stratégia – mint említettem – nem tartalmaz utalást az erdőterületek visszaszolgáltatására és a stratégia javasolta törvényes és folytatódott az intézményi kiigazítások sem. A következő erdészetiért felelős miniszter nem volt képes átvezetni a reformokat a politika útvesztőin, és az erdészeti reform támogatására sem sikerült állami beruházásokat kialakítania. Mindezek mellett a magán szektor fejlődését számos, az országra jellemző egyéb, az új magán vállalkozásokat is érintő megszorítás fékezte.

Az újabb erdészeti reform az alábbiakat tartalmazta:

- a) jövőbeni föld visszaszolgáltatás, amely a maradék állami erdők egy harmadát, vagy akár felét érintheti;
- b) ezzel egy időben az erdőgazdálkodás jelenlegi intézményi szerkezetének átszervezése;
- c) vámkorlátozások a rönk és fűrészárú exportra.

A reform 1997-ben kezdődött el. Ennek folyamán, bár az 1948 előtti tulajdonosok jelezheték föld visszaszolgáltatás iránti igényüket, a visszaszolgáltatási folyamatot szabályozó törvényes kereteket nem dolgozták ki. Ez a tény további ellentétekhez vezetett az erdőt kezelő állami erdészet és a bizonyos területekre igazolt igényt formáló magán gazdálkodók között. Ez a helyzet csak 2000-ben rendeződött.

A 2000 május 15-16-án Brassóban megtartott, a témával foglalkozó konferencia kiemelte a “kárpótlás” fogalom elkülönítésének jelentőségét a hasonló megközelítésektől. A következő szövegdox bemutatja az említett megközelítéseket és nyilatkozatokat a kárpótlást, mint a privatizáció kiemelkedő fogalmát illetően.

6. szövegdox: Erdő kárpótlás a politikai reform összefüggésében

Amikor az erdészeti-politikai fejlődés irányvonalait nemzetközi szinten vesszük figyelembe, két, nagy jelentőséggel bíró eredmény különíthető el:

- erdőtulajdonosi törvényi és szerkezeti jellemzők változása és
- a kormány szerepének megváltozása az erdészeti szektorban.

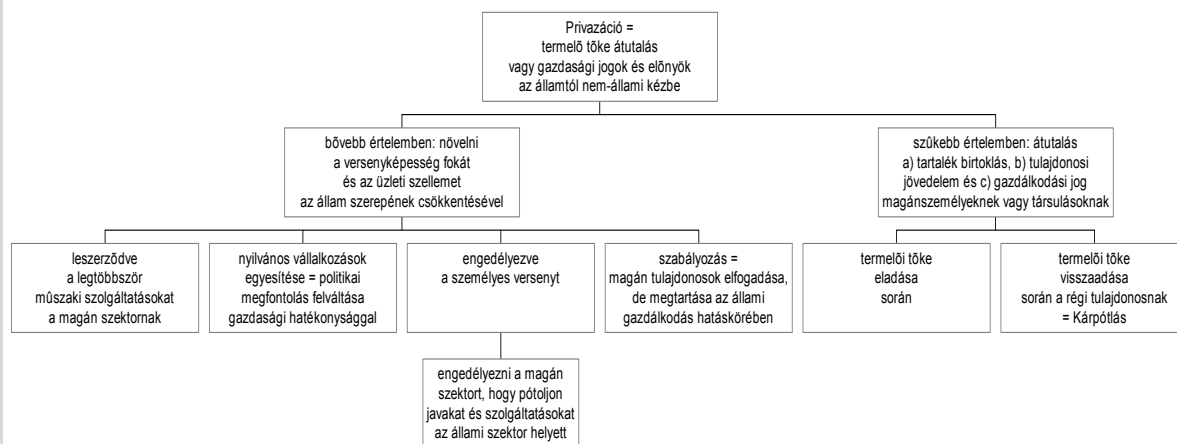
Ezek a változások hivatottak a nyilvánosság erdészeti szektorba történő beavatkozásának csökkentése és egyben az ellenőrzés magántulajdonosoknak történő visszaadása. A fenti állítás részben igaz minden azon Kelet-Európai és Közép-Ázsiai átmeneti országra amelyek, a Hidegháború elején és a szocializmus alatt elhatárolták a nyugati, iparosodott társadalom politikai, társadalmi és gazdasági rendszerének adaptálását.

Az erdőtulajdonosi jogok egyedi és/vagy egyesületi formába való átvitelére tett erőfeszítések “privatizáció”, vagy “kárpótlás” néven váltak közismertté. Fontos megjegyezni, hogy az ezeknek megfelelő folyamatok a különböző országokban egymástól eltérő eredményekhez vezettek⁵⁴. Emiatt a “kárpótlás” pontos megfogalmazása a következő lehet: “*birtoklási, tulajdonosi jövedelem és gazdálkodási jog átvitelére magánszemélyeknek, vagy egyesületeknek a termelői tőke visszaadása által a régi tulajdonosoknak*” (INDUFOR, 2000; 6-11. oldal; gyors áttekintés érdekében lásd az alábbi diagramon). Eképpen a “kárpótlás”, mint a “privatizáció” alternatív megközelítése jelenik meg.

⁵³ Bővebben lásd a 2. mellékletben

⁵⁴ Lásd 2.3 fejezet

Kárpótlás és hasonló megközelítések ...

*Forrás: World Bank, 2001

Az országban zajló reform folyamatokat a fent leírt mintával összehasonlítva kitűnik, hogy Románia valóban a kárpótlással próbálkozott, ami a kezdeti kis léptékű megvalósításról egyre jelentősebb változásokat eredményezett és még jelentősebbeket vetített előre. Az utolsó kárpótlást szabályozó törvényrendeletek támogatják a kárpótlási igények maximalizálásának ötletét és fokozatosan átvzetik a folyamatot a visszaszolgáltatásba. A jövőbeni következtetéseket illetően azt lehetett megállapítani, hogy az országos kárpótlási folyamat egy kompenzációs folyamatba, illetve a termelői tőke megalkuvást nem ismerő kárpótlásába nőtt (és növi) ki magát. Ha összehasonlítjuk az 1991-es "kísérleti" fázist Románia legutóbbi erdőprivatizációhoz való hozzáállásával, a jelen folyamat messzemenőleg konzekvensnek és egyúttal provokatívabbnak tűnik, mint a kormány múltbeli próbálkozásai. A folyamat lezárulása remélhetőleg közel 70%-os nem állami tulajdonlást fog eredményezni.

4.2.3 A törvényi háttér

Az elmúlt 15 év során több törvény alapján szolgáltatott vissza Romániában erdőt az arra jogosultaknak. Első lépésként a 18/1991-es törvény tette lehetővé 1 ha/igénylő mértékben erdőtulajdon visszaigénylését.

1992/93-ban a Kormány a FAO és a World Bank közreműködésével átvilágította az erdészeti szektor működését és újraértelmezte azt, meghatározva a reform kulcsterületeit. Az erdészeti szektor reformjaként 1995-ben a Kormány – mint egy erdészeti stratégia vagy annak előfutáraként – alapkoncepciókat fejlesztett ki⁵⁵. 1996-ban a Kormány erdészeti stratégiája részeként előterjesztette az Erdőtörvényt, amely a nemzeti erdővagyon védelméhez és a vele való hosszú távú gazdálkodáshoz szükséges általános rendelkezéseket körvonalazta.

Az új erdőtörvény meghatározza a nemzeti erdővagyon (minden olyan terület, ahol az erdőgazdálkodás az elsődleges használati mód) gazdálkodási és védelmi irányvonalait. Érdekes, hogy a földtörvény szerint a visszaszolgáltatás csak az új erdőtörvény hatálybalépésétől érvényes (az előfeltételek már 1996-ban, az Erdőtörvény megszavazásakor megjelentek). A román kormány sokáig vonakodott az új törvény beiktatásától.

⁵⁵ Lásd 2.5.4 fejezetben

7. szövegdoz: Az Erdőtörvény magán erdőtulajdonosokra vonatkozó megjegyzései

Az erdészeti stratégia körüli párbeszédnek eredményeként megszületett az Erdőtörvény⁵⁶ is. E törvény már kitér a magán erdőtulajdonra is. A törvény értelmében a magán erdőtulajdon kezelése a tulajdonos (egyéni vagy társult) kötelessége. Az erdőtulajdonosok gazdálkodásuk során úgy az erdő, mint a környezetvédelmi törvény előírásait is szem előtt kell tartásuk. Magán erdőtulajdonos tulajdona utáni jövedelemforrásának számít

- a faanyag eladása és egyéb gazdasági tevékenységek,
- az erdő bérbeadása, (meg nem határozott) kártalanítások, valamint
- az erdő védelmi hatásainak ellenértéke és egyéb jövedelmek.

A magán erdőtulajdon gazdálkodását üzemtervek határozzák meg. Ezeket erdőrésztel szintre helységenként állítják össze tulajdonosi formára való tekintet nélkül. Az üzemtervek előállítási költségeit az állami költségvetés fedezi. Az üzemtervekbe foglaltak betartása és ezáltal az erdő tartamosságának megőrzése a tulajdonos kötelessége. A véghasználati területek a véghasználatot követő második évben erdőfelújítási kötelezettség alá esnek. Az erdőfelújítás a tulajdonos felelőssége, de kérésre a RomSilva NFA útmutatásai igényelhetők. Ha saját okból a tulajdonos nem tesz eleget erdősítési kötelezettségének a központi állami erdészetért felelős hatóság felhívására, a tulajdonos költségére kiadja az erdősítési és ápolási munkálatok elvégzését (az állomány záródásáig) az állami erdőgazdálkodónak. Ennek várható költségeit előre tudatják a tulajdonossal, mely ellen 30 napig a helyi törvényszéken fellebbezési joggal élhet – a pereskedés a civil jogrend szabályait követi. Az erdősítési területek minden nemű egyéb célra történő használata az állomány záródásáig tilos. Természeti csapások alkalmával az erdősítéseket a RomSilva NFA támogatja ingyenes ültető-anyaggal és tanácsadással. A fajösszetétel, az ültetési hálózat és technológia erdősítések esetében a központi állami erdészetért felelős hatóság által kiadott normatívák tartalmazzák. A degradált területek erdősítését saját költségén a RomSilva NFA végzi el.

Az erdő törvény értelmében a jogi és fizikai személyek erdőültetvényeket hozhatnak létre tulajdonukban levő egyéb területeken is. Az ezeken a területeken megtermelt faanyag begyűjtése és értékesítése a tulajdonos hatásköre.

Az erdők egészségi állapotának megőrzése és az egészségügyi és védelmi beavatkozások végrehajtása a RomSilva NFA technikai segítségével a tulajdonos kötelessége. A károsítók elleni védekezés költségterítéses. Ugyancsak a tulajdonos kötelessége az erdők védelme az illegális fakitermelés, az újulat sérülése, tűz, szélvész, nem engedélyezett legeltetés vagy egyéb büntetendő cselekmény ellen. Az erdészeti szervek, a városi és megyei tanácsok, a rendőrség, a katonaság és a tűzoltóság a törvény által rájuk eső kötelezettségük során segítik a tulajdonost az erdő őrzésében és az erdőtüzek oltásában. Kérésre, mint már említettem a RomSilva NFA szerződések vagy megállapodások ellenében átvállalja az erdőterületek őrzését. A központi állami erdészetért felelős hatóság ellenőrzi az üzemtervek magán területen történő alkalmazását, és szükség szerint büntet, vagy értesíti a nyomozó hatóságokat.

Az erdő törvény értelmében a fakitermelést végrehajtó magán erdőtulajdonosok, jogi vagy fizikai személyek csak az erdészeti személyzet által megjelölt faegyedeket emelhetik ki az állományból. A faegyedek megjelölése és megbecslése kérésre engedélyezett erdészeti személyzet által hajtható végre. A művelet költségvonzata a tulajdonost terhelik. A költségek megtérítésével egy időben a tulajdonos megkapja a fakitermeléshez és szállításhoz szükséges dokumentumokat.

A törvény tiltja a magán erdőterületek csökkentését, akárcsak minden olyan műveletet, amely az erdő sűrűségének csökkenéséhez vezetne. A terület rendeltetésének módosítása nem változtat annak tulajdonosi viszonyain.

*Forrás: www.rosilva.ro

A visszaszolgáltatást igénylő kérelmezési folyamatot a 169/1997-es törvény határozza meg részletesen. Ugyanabban az évben – mint már említettem – a fűrészárú exportjának tilalma megszűnt, ugyanakkor semmilyen visszaszolgáltatási szabályozást nem iktattak törvénybe. E két esemény összecsengése a visszaszolgáltatott területekre nehezedő fakitermelési kényszert nagyban növelték. Románia ugyancsak 1997-ben a Világbank (World Bank) támogatását kérte az erdészeti szektor tervezett reformjához.

A 96(r2)/1998-as sürgősségi rendelet meghatározza az ország erdővagyonának gazdálkodását úgy magán, mint állami tulajdonban. A rendelet alapján a az erdővagyon tulajdonformától függetlenül erdőgazdálkodási szabályozás alá tartozik. Az erdőgazdálkodás szabályozásának betartására a tulajdonosok kötelessége:

⁵⁶ 26/1996-os törvény

- üzemtervek beszerzése – csak jogi személyeknek és az állami erdőkezelőnek költségtérítéses; a 10 ha-nál kisebb magántulajdonra valamint a 30 ha-nál kisebb egyházi tulajdonra csak üzemtervi kivonat készül;
- az erdők védelmének biztosítása – az illegális fakitermelés, a vegetáció tönkretételének, a legeltetés vagy éppen csapdázás megelőzése érdekében;
- az erdészeti szervek által előírt erdővédelmi feladatok ellátása; saját eszközökkel vagy specializálódott erdészeti egységek költségtérítéses szolgáltatásainak igénybevételeivel;
- a tűzvédelmi előírások biztosítása;
- az előírt erdősítési feladatok elvégzése; a fakitermelést követő két évben;
- az előírt ápolási munkálatok elvégzése az állomány záródásáig;
- az üzemtervben meghatározott beavatkozások (gyérítések, egészségügyi kitermelés, stb.) kivitelezése az ott előírt időben;
- a fakitermeléssel megvárni a faállomány-becslési munkálatokat;
- tulajdonában levő erdei óthálózat karbantartása.

Az erdőgazdálkodásra jogosult egységek megalakulására, jogaikra és kötelezettségeire a 96/1998-as sürgősségi rendeletet módosító 141/1999-es törvényt kiegészítő 997/1999-es Kormány rendelet vonatkozik. A 26/1996-os törvény 4 és 9 paragrafusa szerint az erdőtörvény és az erdővel való gazdálkodás kötelezettsége vonatkozik az országos (állami és magán) erdővagyon egészére. Ennek alapján a fent említett rendelet kijelenti, hogy az erdőgazdálkodási előírások betartásának kötelezettsége – tulajdonformától függetlenül – csak szakképzett és engedélyezett erdészeti személyzettel akárcsak a kötelezettségek betartására képes szervezeti egységek alapítása által tartható be. Erdészeti személyzet csak az lehet, aki rendelkezik a beosztásának megfelelő szakképesítéssel, büntetlen előéletű, katonakötelességét letöltötte és a megyei erdőfelügyelőség szakmai szóbeli és írásbeli vizsgáján megfelelt. Az erdőgazdálkodásra jogosult egységek lehetnek kantonok (maximális méret 1 300 ha sík, 1 500 ha domb és 1 000 ha hegyvidéken), kerületek (több kanton – maximális méret 1 500 ha sík, 2 500 ha domb és 5 000 ha hegyvidéken) és erdészetek (több kerület – maximális méret 8 000 ha sík, 12 000 ha domb és 20 000 ha hegyvidéken). A kantonok kialakítására erdőtulajdonsok egyesülhetnek, a kerületek vezetői felett a tulajdonosok vagy az erdészetvezető rendelkezik míg az erdészet vezetője az egyesület vagy azt képviselő jogi személy fennhatósága alá tartozik. Az erdészetek megalapításához a megyei erdőfelügyelőségek segítséget nyújtanak.

A terület méretéből eredő működésképtelenséget a második lépcsőt bevezető, a kártérítési folyamatok kivitelezését és a nem-állami erdőtulajdonosok számára maximális határokat létesítő új kártérítési törvényt (1/2000) terjesztettek elő. Ez a törvény végzetül az alábbi tulajdonméreteket irányozta elő:

- magán tulajdon: 10 ha;
- egyházi tulajdon 30 ha;
- egyéni társ tulajdon (közösségek eszményi részesedéssel): elméletileg nincs határ ha az igénylők bizonyítani tudják oszthatatlanságukat, de nem több, mint 20 ha/tag;
- községi tulajdon: nincs határ.

Bár még ez a területi méret sem tesz lehetővé önálló gazdálkodást, főleg az egyes magántulajdonokat illetően, de felvillantja annak esélyét, hogy az erdő tulajdonjogát nemcsak a kitermelt famennyiségért érdemes tisztázni és lehetőséget biztosít egyesülések által magán erdőgazdaságok létrehozására, valamint feleleveníti az erdőbirtokosság gazdálkodási formáját. Ezt a törvényt a nyertes párt a választási kampányjában meghirdetett program részeként alkotta meg. A törvény ugyan megszületett, de a végrehajtása még váratott magára.

A második fázisban visszaigényelt erdőterületek országos szinten az alábbi megosztást alakították ki:

8. táblázat: Az erdővel borított területek fölött magántulajdoni jogot gyakorlók aránya 2001-ben

Tulajdonjogot gyakorló	Aránya (%)
Egyházi	2
Városi	20-25
Közbirtokosságok	40
Magántulajdonosok	fennmaradt hányad

Megj.: azóta, különböző kormányrendeleteknek köszönhetően az egyházi tulajdon lényegesen megnőtt

Időközben a 141/2001-es törvény 29-ik paragrafusa meghatározza mindazokat a tevékenységeket, amelyeket erdők esetén (az éves befizetésekből is táplált) központi forrásból támogatnak. A törvény szerint a természeti katasztrófa vagy tűz által sújtott erdős területek helyreállítása, károsítók elleni védekezés, technikai normák és szabályozások akárcsak közösség-tudatosság terjesztése mellett támogatott az egyéni erdőtulajdonosok gazdálkodói terveinek összeállítása, a magán erőgazdálkodás tudományos háttérének fejlesztése, magántulajdonosok kártalanítása erdőterületükkel való védelmi/védett rendeltetés-szerinti gazdálkodásért és a magán erdők adminisztrációja (amennyiben erdészetenként menedzselte), ha az üzemterv alkalmazása során bevételük alacsonyabb, mint az üzemterv végrehajtásának költsége.

A végrehajtást csak a 400/2002 Kormány rendelet hagyta jóvá. Ennek végrehajtási rendeletei szerint egy terület feletti tulajdonjog visszaigénylésének törvényességét már csak telekkönyvi kivonattal lehet igazolni. Ugyanakkor a törvény a visszaigényelhető földterület mértékét a már említett mértékre csökkentette. Ez a jogszabály lépéseket tett a földek jogos és törvényes szétosztására. Ennek első lépése a földosztó bizottságok megalakulása volt. A rendelet értelmében a földosztó bizottságok szerepe ezen túl a kérelmek regisztrálása, azok jogosságának megállapítása, akárcsak a földkimérés. A rendelet a külteleki adózás mértékét is megszabja, amely gátat jelentett a visszaigénylések áradatával szemben. A törvényt alkotó kormány felelősséget vállalt a tulajdonviszonyok mielőbbi tisztázására is, az elmaradt földadó beszedése érdekében. Ezért földtulajdon esetében tulajdonjogukról még ma is sokan lemondanak.

A romániai helyzetet jól jellemzi az az igyekezet, amellyel az aktuális vezetés a működéshez szükséges határozatokat próbálja sürgősségi rendeletekkel pótolni. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül csak a 2003-as év erdészeti vonatkozású rendeletei szerepelnek:

- 64/2003 sürgősségi rendelet (az állam ellenőrző és szabályozó kötelezettségeinek gyakorlásáról) a Kormány, a Minisztériumok, egyéb központi államigazgatási szakszervek és közintézmények egyes szervezeteinek alapítási, szervezési, újraszervezési, vagy működési intézkedéseinek megállapításáról;
- 391/2003 rendelet (az állami erdőtulajdon kezeléséről) az Állami Erdőkezelő⁵⁷ eladását képező állami erdőalap kitermelésre átadott faállományáról;
- 54/2003 sürgősségi rendelet (közös rendelkezések) az erdőtüzek által károsított területekről;
- 242/2003 törvény (közös rendelkezések) az Állami Erdőkezelő javainak eladásából, az állam nevében koncesszióba adott erdészeti és vadgazdálkodási felügyeletek rehabilitálásáról szóló 2/2003 kormány határozat elfogadásáról;

⁵⁷ RomSilva NFA

- e) 4004/2003 határozat (közös rendelkezések) a Parlament felszólításáról a Románia és a Nemzetközi Fejlesztési Bank közt 2003. január 31-én Bukarestben az Erdészet Fejlesztési Projekt finanszírozására aláírt kölcsön megállapodásának ratifikálására;
- f) 379/2003 rendelet (vadászat) a Nemzetközi Vadászati és Vadvédelmi Bizottság módszerének megfelelő vadászati trófeák értékelési módszerének elfogadásáról;
- g) 387/2003 rendelet (vadászat) a helyi erdészeti és vadgazdálkodási felügyeletek meghatalmazásáról a vadászati területek bérbeadási szerződéseinek megkötésére

A 64/2003-as sürgősségi kormányrendelet határozza meg a kormányátalakítás utáni működési szerkezetet. Az erdészeti ágazatban tapasztalható rendezetlenség azonban eltörpül az adminisztratív szinten jelen levő káoszhoz képest⁵⁸. Ezt a helyzetet jól jellemzi a rendelet alábbiakban ismertetett bekezdése:

„16§ (5) Az Országos Ellenőrzési Hatóság hatása alá az alábbi intézmények és tevékenységek tartoznak:

- a. Országos Környezetvédelmi Őrség, amely mint jogi személyiséggel bíró központi közigazgatási szakszerv alakul újra, a területi erdő- és vadgazdaságok – jogi személyiséggel rendelkező intézmények – a volt Mezőgazdasági, Élelmezési és Erdőgazdálkodási Minisztériumtól való átvételével.
- b. ...”

Abban az évben az erdészet központi közigazgatási hatósága továbbra is a Mezőgazdasági, Erdő és Vidékfejlesztési Minisztérium⁵⁹ hatáskörében marad, amely jogait területi alegységei által gyakorolja. Felmerül azonban a kérdés, hogy mely alegységei által mivel akkor már a fenti sürgősségi kormányrendelet által egyetlen alegység sem a Minisztérium alárendeltje, így az intézmény erdészeti vonalon kvázi működésképtelen. Mindez akkor, amikor a Kormányzási Program előre beharangozott gazdaságserkentő programcsomagja (III. fejezet⁶⁰) az erdészetre is kitér:

„A Mezőgazdasági, Élelmezési és Erdészeti Minisztérium⁶¹ szerepének és kötelezettségeinek – akárcsak a vezetése alá tartozó központi és regionális közintézmények – átgondolása, az alábbi követelmények megvalósítása érdekében:

- az Európai Unió szervezetekkel kompetens szervezet létrehozása, párhuzamosan az állami gazdasági tényező szerepének megerősítésével az állami kasszából is támogatott agrár-programok – mint a SAPARD, PHARE, SPP, stb. – véghezvitele céljából;
- a közszolgálat hatékonyságának növelése egy privatizációs, koncessziós és megbízási folyamat keretein belül;
- a mezőgazdasági szakemberek szerepének átgondolása a mezőgazdasági termelők konzultációinak, a mezőgazdasági programok koordinációjának és a hatásos törvénykezés betartásának biztosítása érdekében.

Összefoglalva a romániai erdőprivatizációt a gyors változás jellemzi. Ezt mi sem szemlélteti jobban, mint az a tény, miszerint 1990-ben még az ország erdővel borított területe állami tulajdont képezett az erdőtulajdonosi szerkezet visszaállítására vonatkozó törvények (18/1991 és 1/2000) alkalmazását követően egy kezdeti lassú erdőprivatizációt követően 2003 végére az állami erdőterület 39,9%-al csökkent (a 18/1991 törvény alapján 357,4 ezer ha

⁵⁸ <http://www.forestry.ro/ViewEvent.jsp?id=34>

⁵⁹ Később Mezőgazdasági, Élelmezési és Erdészeti Minisztérium

⁶⁰ <http://www.guv.ro/obiective/afis-docdiverse.php?iddoc=5>

⁶¹ Jelenleg Mezőgazdasági Vízügyi, Erdészeti és Vidékfejlesztési Minisztérium

erdőterületet (5,6%), míg az 1/2000 törvény alapján 1583,6 ezer ha erdőterületet szolgáltatott vissza – lásd 4.2.4 fejezet). Ezt a gyors átalakulást a törvénykezés nem minden esetben tette világossá és egyértelművé. A folyamatok lecsendesülésével együttemben lenne várható a törvénykezés felülvizsgálata és letisztázása a korábbi jogalkotás eredményeire és annak alkalmazása során begyűjtött tapasztalatokra támaszkodva.

Az erdőfelügyeletet illetően azóta újabb fordulat állt be, újraalakultak a megyei erdőfelügyeleti egységek melyek újra a Minisztérium alárendeltségébe tartoznak.

A legutóbbi kormányzati és egyben politikai változások azonban újabb szemléletbeli változásokat is hoztak az erdőszetben és az ágazatirányításban. Ez várhatóan újabb intézkedési sorozatokat fog maga után vonni.

4.2.4 Az erdőprivatizáció folyamata

Bár az erdő jogos tulajdonosoknak való visszaszolgáltatását célzó első kezdeményezések még az 1989-et megelőző időszakra datálódnak (World Bank, 2001), gyakorlatilag kimerültek a jelképes területek községi kezelésbe helyezésével. Ezért a szakemberek a privaticációt is magába foglaló első politikai lépés 1991-ig való elhúzódását (lásd 18/1991-es törvény) leggyakrabban a forradalom agresszív eseményeivel és a társadalmi élet hosszú ideig tartó helyreállításával magyarázzák.

Az első, a privatizációt érintő politikai megnyilvánulás minden tulajdonosnak lehetővé teszi az 1 ha-ig terjedő erdőterület visszaszolgáltatását. Ez alapján 1995-ig az ország erdőterületének csupán 5%-a került vissza a korábbi tulajdonosokhoz, törvényes örökösökhöz vagy nem-állami szervezetekhez.

Ez a gyakorlat – a megelőző korszak után –, habár alkalmazását illetően elhúzódó volt, meglehetősen engedékeny és ezáltal népszerű volt. Ennek oka elsősorban az volt, hogy azok, akik e gyakorlat során erdőtulajdonosokká váltak akkor még nem voltak tudatában annak, amit az erdővel való gazdálkodás jelent és ezt az idilli állapotot a hatóságok sem „igyekeztek” eloszlatni. Így a visszaszolgáltatási folyamat mögött mindenki csak a fát látta és nem az erdőt. A gyakorlatban a meghatározott igénylő általában örököszt jelentett, aki függetlenül attól, hogy felmenője mekkora erdőterülettel rendelkezett, csak 1 ha erdő visszaigénylésére volt jogosult. A kis területek visszaszolgáltatásának nehézségei mellett a visszaszolgáltatás hiányosságai között szükséges megemlíteni az újonnan előállt tulajdonosi struktúra működéséhez szükséges irányelvek, keretfeltételek meg nem határozását (a végrehajtó rendeletek meg nem alkotását). Így a visszaadott erdők – mint már említettem – éppen arra a sorsra jutottak, amelytől megóvni próbálták őket: nagyobb részüket kivágták vagy mértéktelenül kigyérítették. Mivel e tettek során a magántulajdonban sem károsult – mivel a magán erdő tulajdonos nem jelentette fel saját fakitermelését –, sem tetten ért elkövető – erdő-felügyeleti szerv nem lévén, az állami erdőgazdálkodásnak pedig nem lévén magántulajdon esetében ellenőrzési jogosultsága – nem volt, e területek beerdősítésére még állami fedezet sem jutott (a beerdősítési kényszer megmaradt). Kifejezetten ritka volt, hogy az erdőgazdálkodás a visszaszolgáltatott területen folytatódott, de a terület mértéke ezekben az esetekben nem tette lehetővé a gazdaságos működtetést. Az gazdálkodási elképzelés akkor a RomSilva NFA-nak történő bérbeadás és a saját gazdálkodás volt. Az erdőterületre érvényes előírások betartásához az előbbi volt kivitelezhetőbb.

Amennyiben az nem ütközött akadályba, ez a gyakorlat lehetővé tette a régen birtokolt tulajdon visszaszolgáltatását egykori helyén, megnyitva a lehetőséget a részleges restitúció előtt. Az esetleges akadályok elsősorban az állami erdőgazdálkodó gazdálkodói érdekei voltak. Abban az esetben, ha a visszaszolgáltatás nem volt „kivitelezhető”, az illetékes állami szerv köteles volt más területet kijelölni. Ilyenkor általában olyan területek kerültek kijelölésre, melyek vagy megközelíthetetlenek, vagy gyakran frekváltak (városok

közelében) voltak – amelyek az állami gazdálkodónak több vesződést okoztak. A tulajdonosnak jogában állt ezt visszautasítania: ebben az esetben az állam a tulajdonost kárpótolta. Habár a kárpótlás a gyakorlatban elsősorban az ingatlanok esetében valósult meg, az erdőket illetően eddig még sikerült olyan területeket találni, amelyeket a tulajdonosok – akár önszántukból, akár tájékozatlanságukból adódóan – elfogadtak.

Mint említettem a visszaszolgáltatás alapját képező tulajdonjog igazolására elegendő volt egy kézzel írt és két tanúval alátámasztott nyilatkozat is. Erre a könnyítésre azért volt szükség, mert Romániában a kataszteri, vagy bármilyen más alapú földnyilvántartás csak Erdélyben volt meg – bár a magán tulajdonlás legnagyobb része is e történelmi régióban⁶² lelhető fel. Ez a „kiskapu” számos visszaélésre adott alkalmat, így még nagyobb volt azok száma, akik tulajdoni igényüket csak a fa kitermelhetősége miatt jelentették be. Az első lépcsőben 350 000 ha erdő került vissza kb. 500 000 1948-előtti tulajdonoshoz (emlékeztetőül: maximum 1 ha/tulajdonos).

Csekély előrelépés történt az 1995 és 1997 közötti időszakban, amikor az új erdőtörvény végleges formája kialakult. A visszaszolgáltatásra jogosult területek kijelölése, és a törvényes állami erdőtulajdonból való kivonása az 1948 előtt is állami tulajdon képező területek esetében 1998 előtt nem történt meg.

Végül 2000 elején a visszaszolgáltatás egy második fokába lépett, amikor nagyobb birtokok kialakulása is lehetővé vált.

Sok végrehajtó határozat azonban még mindig hiányzik. A bejegyzett kérelmi igények alapján a törvény hatálybalépésének első éveiben az alábbi nem-állami erdőtulajdonosi szerkezetet lehet felvázolni:

9. táblázat: Az 1/2000 Trv. alapján várható nem-állami erdőtulajdonosi szerkezet;

Erdőtulajdonosi típus	Terület (igénvelt)
Magán egyének	900,961 ha
Közösségek (egyéni társtulajdonos)	725,857 ha
Egyházak, iskolák	65,407 ha
Községek	1,280,763 ha
Kivándorolt románok	15,075 ha
ÖSSZESEN	2,988,063 ha

**Forrás: Országos jelentés - 2000*

A román kormány nemrég az erdészet számára új reform tervezetet dolgozott ki, amely tartalmazza a nyersfa és fűrészárú kivitelének törvényes keretek közötti biztosítását, erölteti az erdők visszaszolgáltatását és részletes szervezeti reformot javasol a szektor nyilvános képviselőinél (amely tartalmazza az állami erdőgazdaságok lehetséges privatizációját és használatát). Ez a reform-program tesz először említést az állami tulajdonú erdők egy harmadtól egy ötöd részig terjedő privatizációjának lehetőségéről. Eddig a javaslatoknak csak egy részét kiviteleztek, a folyamat felgyorsulását a 2003-ban bevezetett tulajdonlapok kiadatásának büntetés elleni elhalasztásának előtérbe helyezése hozott.

4.2.5 A folyamat kimenete

A három térség, Erdély, Moldva és Havasalföld az államosítást megelőző állami tulajdon arányában is különbözött. Míg a román térségekben az erdők tulajdonviszonyát az állami tulajdon jellemezte nagyobb hányadban, addig Erdélyben az állami tulajdon előfordulása alacsony volt. Ha az eredeti, államosítás előtti tulajdonosi szerkezet visszaállítása a cél, akkor várhatóan Erdélyben is csak a nemzeti parkok és a védelmi területek (668/2001 Kormány

⁶² A történelmi régiókról bővebben a mellékletben olvasható.

rendelet alapján) maradnának állami tulajdonban. Természetesen ez csak idilli állapot lehet az ott lakók részére, hiszen az államosítás óta például a lakosság ha létszámban nem is nőtt oly jelentős mértékben, de átcsoportosult, minek következtében a területek visszaadásánál az igénylő minden esetben egy szorzóval csökkentett területet kap vissza⁶³. Ez a szorzó veszi figyelembe azt a tény, hogy az államosítást követően a lakott és az afférens mezőgazdasági területek terjeszkedtek.

Nem mellőzhető az a tény, miszerint Romániában az erdők visszaszolgáltatása függvénye az aktuális kormánypolitikai elhatározásának. Ez oly mértékben nem is nyilvánul, hogy a visszaszolgáltatási szándékok összeköthetők a választásokkal. Mindez arra enged következtetni, hogy az erdőprivatizáció inkább egy politikai célkitűzés, mintsem egy gazdasági vagy technikai szükségszerűség.

A törvények minden esetben előírták, hogy a jogosan visszaigényelt erdőt az eredeti helyen kell kimérni. Az első erdőt visszaszolgáltató törvény (18/1991) azonban az állami erdőgazdaságok hatáskörébe utalta annak jogát, hogy eldöntse, hol lehet erdőt visszaszolgáltatni. E kettős hatás eredményeként központilag bírálták el és határozták meg a visszaszolgáltatásra kerülendő erdős terület mértékét, ennek területi elosztása azonban továbbra is a helyi állami erdőgazdálkodás vezetőinél maradt meg. Ők viszont – mint már említettem – a törvény által felkínált kiskaput kihasználva nem minden esetben törekedtek az eredeti helyen visszaszolgáltatni az erdőt. Számos esetben – mint már említettem – előnyben részesítették a lakott területhez közeli frekvenciát, vagy éppen a nehezebben megközelíthető, kevésbé feltárt erdőrészeket (mindkét esetben a cél az állami tulajdonban maradó erdőállomány-gazdálkodás zavartalan működésének biztosítása volt). Máskor viszont a szürke gazdaság éreztette hatásait, azaz olyan erdőterületeket szolgáltattak vissza, amelyek értékesebbek voltak, mint az eredetileg visszaadásra kiírt területek.

Ez a kétszínű játszma összességében olyan helyzetek kialakulásához vezetett, ahol a későbbi 1/2000-es törvény alapján jogosan visszakövetelt erdők már előzőleg mások birtokába kerültek. A helyzet megoldására a törvényalkotók is gondoltak, meghatározva, hogy ha az eredeti helyen nem lehet kielégíteni az erdőt visszaigénylő igényeit, a visszaszolgáltatást más, visszaadásra kijelölt területen kell folytatni. Természetesen ezek a területek már nem eshettek más visszaigénylés tárgyát képező területekre. A szükséges egyeztetéseket a földosztó bizottságok koordinálták. Abban az esetben, ha az újonnan kijelölt terület nem felel meg az igénylő elvárásainak, vagy akár rosszabb minőségű, mint az eredeti helyen található erdőállomány, az örökös nem tehet semmit. Ha nem fogadja el e terület tulajdonjogát, az két tanú írásos véleményével is ráruházható (127/2002 Kormány rendelet). A kialakult kusza helyzetet a kilátásba helyezett további kárpótlás még bonyolultabbá teheti.

Ezt összevetve a létező és vissza nem adható erdőkkel, a szakértők egyes régiókban az igények kielégíthetlenségét vetítik előre.

⁶³ Például a Gyergyói medencében ez a szorzó 0,19 amelyet elsősorban az I. és II. osztályú mezőgazdasági területek beépülése alapján határoztak meg

22. ábra: A visszaszolgáltatásra kijelölhető területek hiánya megyénként

*Forrás: MAPDR belső anyag

A tulajdonosok még mindig reménykednek a törvény olyan irányú változásában, amely lehetővé tenné minden földbirtokuk. A helyzetet bonyolítja a jelenlegi gazdálkodási határok és a visszaigényelt, vagy visszaigénylendő területek adminisztratív határainak különbözősége. Olyan állapotok is ismeretesek, amikor az egyik város földosztó bizottságainak igényei átnyúlnak egy másik város hasonló intézményének hatáskörébe.

Erdélyben a földbirtokok visszaadásának alap dokumentuma legtöbb esetben az 1948-as regiszter. Érdekes, és szerfelett gyakori az olyan helyzet, amikor e regiszter nyilvántartásában még legelőként szereplő terület időközben beerdősült. Bár az erdészet ezeket minden esetben „kihalmozta” – azaz nyilvántartásába vette – a visszaigényléskor újra csak legelőként szerepeltek. Így fordulhatnak elő olyan – ritka – esetek, amikor a tulajdonos a törvényben meghatározott, maximálisan visszaigényelhető erdőnél többet kap vissza – a legelőként nyilvántartott erdős területekre viszont az üzemtervi előírások nem vonatkoznak.

A fent említett 1948-as regiszter a közbirtokosságok ⁶⁴ újraalakulásánál is alapidokumentumként szolgál. Ebben az esetben is vannak olyan helyzetek, amikor az örökösök több erdőt igényelhetnek vissza, mint amennyire a törvényalkotók lehetőséget szándékoztak biztosítani. Például, ha az említett regiszterben egy név szerepel, akkor örökösei összesen 20 ha erdőt igényelhetnek vissza, ha viszont a család (családfő és neje) szerepel feltüntetve, akkor már az örökösök kétszer 20 ha-ra tarthatnak igényt. Mindezek mellett a közbirtok jellemzői mindkét esetben érvényben maradnak, azaz az így visszaigényelt földterületek nem bocsáthatók áruba (nem adhatók el – 1/2000 tv.), nem adományozhatók el és a jogfolytonosságot szükséges biztosítani.

A visszaszolgáltatás maximális mértéke tehát egyének esetében 10 ha, míg egyházak esetében 30 ha, akkor is, ha azok tulajdona az 1948-as államosítás előtt nagyobb volt, mint a meghatározott terület de akkor is, ha 1948-ban az az egyház nem létezett abban a térségben.

A véderdők nem szolgáltatathatók vissza.

⁶⁴ Közbirtokossági tagok esetében a törvény az örökösönkénti 20 ha erdő visszaigénylését tette lehetővé

A két visszaszolgáltatási folyamat alapján 2003 márciusáig több, mint 1,37 millió ha erdő került vissza tulajdonosaihoz (Tamas, 2003), azáltal Románia erdeinek 28%-a került ki az állami felügyelet alól.

10. táblázat: A tulajdonosi forma területi megosztása Romániában 2003-ban

Tulajdonosi forma	Terület (ha)		
	Igényelt	Jóváhagyott	Visszaszolgáltatott
Egyéni magán	916 036	298 476	191 351
Osztatlan közösségek, közbirtokosságok	725 857	583 375	430 014
Egyházi és oktatási intézmények	65 407	61 465	35 809
Városok	1 280 763	787 426	713 764
Összesen	2 988 063	1 730 742	1 370 938

*Forrás: S. Tamas, 2003

Az üzemtervi előírások betartása az erdőre nézve minden esetben kötelező. Az új erdőgazdák/tulajdonosok tájékozottsága viszont legtöbb esetben alacsony, mint ahogy szándékuk is gyakran egyoldalú. A tulajdonosok csak napjainkban döbbennek rá mindazokra a kötelezettségekre, amelyek újonnan szerzett tulajdonukkal együtt hárult rájuk. Ezek közül az egyik legfontosabb a gazdálkodási mód fenntartása.

5 Kérdések

Az erdők a tulajdonosokon kívül az egész társadalom számára felbecsülhetetlen érték. Ezért a vele való gazdálkodásnak más területekre, más emberek közvetlen érdekeire is tekintettel kell lennie. Az erdő tulajdonlása tehát ilyen megvilágításban speciális tulajdonforma, az erdőgazdálkodás nagyon bonyolult, sajátos gazdálkodás, amelyről a kívülállók, csakúgy, mint a társadalom résztvevői, valamint az új, és a leendő erdőtulajdonosok nagyon sokszor túl keveset tudnak (Bondor, 1995).

Mindezek ismeretében az erdővel kapcsolatos szociális és ökológiai problémák kezelése kizárólag piaci folyamatokkal nem oldható meg. Az állam szerepe e folyamatokban továbbra is meghatározó lesz (Illyés, 1991) de egyben módosult is. Ugyanakkor az eddigi tapasztalatok szerint nem elég az állam kezében összpontosítani az ehhez szükséges pénzügyi eszközöket: felhasználásukra minőségileg is új mechanizmusokat kell kitalálni (innováció). A pénzügyi gondok, a pénzügyi támogatás összege, formája, ellenőrzése mellett arra is rá kell mutatni, hogy az erdőkben – mert azok széleskörű társadalmi célokat szolgálnak – csak magas szintű szakmai ismeretekkel szabad gazdálkodni (Bondor, 1995).

A gazdasági racionalizáció korszakában, amikor a tettek hatásai túlmutatnak a kisebb, helyi trendeken, egyes vélemények szerint az erdészeti szektor arra rendezkedett be a tárgyalt térségben, hogy a privatizáció igényeit túlélje. Az említett vélemény szerint az erdővagyon szabad gazdálkodásának magánkézbe történő átadása a biodiverzitás, a szén-megkötés, a fa és egyéb erdei termékek értékes tartalékainak tönkretételével és eltűnésével fog végződni. Ez az elképzelés az eddigi tapasztalatok szerint azokban a térségekben, ahol a privatizáció lezárultnak tekinthető nem felel meg a valóságnak és beteljesülésének valószínűsége a privatizáció kezdete óta eltelt idővel egyre csak csökken.

Tény, hogy az erdőterületek tulajdonviszonyainak átmeneti rendezetlensége bizonyos erdők gazdátlanságához/gazdálkodástalanságához és ezen keresztül állapotuk romlásához vezetett.

Habár a magánszektor nem presszionálható minden egyes esetben, az erdőt illetően a tulajdonos kötelezettségeket is vállal tulajdonával együtt, mely kötelezettségek között szerepel az üzemterv szerinti gazdálkodás tulajdonával. Az üzemtervek összeállításakor és jóváhagyásakor viszont a fent említett célok betartatását be lehet vezetni az erdőgazdálkodásba – feltéve, ha az erdőgazdálkodó személye ismert.

A tulajdon 40 évig tartó társadalmasítását követően mesterségesen kellett – a döntően magántulajdonra épülő, piacgazdaságba illeszkedő – új tulajdonviszonyokat az erdőgazdaságban létrehozni. Ez nagy felelősséget rótt a társadalom- és gazdaságpolitika részét képező erdészeti politikára. Három elvi állapot közül lehetett választani (Illyés, 1995):

1. visszaállítani a társadalmasítás előtti állapotot,
2. kiválasztani egy követhető modellt külföldről;
3. a kívánatosnak ítélt jövőképre építeni az erdőtulajdon szerkezetét.

Az utóbbi években nagyon sokan váltak erdőbirtokossá, akik nem, vagy alig értenek az erdőgazdálkodáshoz. Az ő számukra minél több szakmai képzési és továbbképzési lehetőséget kell teremteni, csak így várható, hogy a tartamosságot biztosító törvényeket megértsék és saját érdekükben be is tartsák. Fontos kiépíteni a folyamatos szaktanácsadási, piaci és egyéb információs rendszereket, mivel csak így várható el a fejlettebb gazdálkodási régiókhoz történő mielőbbi felzárkózás.

Mindezek mellett el kell fogadni, hogy az erdőprivatizáció kibontakozásával egyre több kérdés jelentkezett. Ezek a kérdések általában ország-specifikusak, ezért külön alfejezetben tárgyalom őket.

5.1 Magyarország

A magyar erdők privatizációjának 40%-os teljesítése mellett Magyarországon a privatizációs folyamat széleskörűen teljesnek mondható. Ez az álláspont azonban csak akkor igaz, ha a privatizációs folyamat törvényes meghatározása szerint értékelünk. A magyarországi privatizációs folyamatot illetően – általában eltérő okok által vezérelve – kérdések merülhetnek és merültek fel sok oldalról. Bár a nézőpontok különböznek, mindegyiket érdemes megfontolás tárgyává tenni. Ez az észrevétel kapcsán felmerül, hogy miért felel ez meg az erdészeti privatizáción túl számos esetben számos különböző kérdéskörben és ezentúl mely végkövetkeztetések vonatkoztathatóak az érdekelt felekre.

Milyen hagsúllyal szerepelt az erdő értéke a tulajdonszerkezet-váltáskor?

Ez egy, a folyamat kezdetekor előálló képet idéz fel, amelyet azóta már mindenki lezajlott eseményként tart nyilván – én mégis fontosnak ítélttem meg. Arról van szó, hogy a privatizációra előjegyzett erdő értékelése nem tartalmazta a fakészletet, ezen túlmenően nem tükrözte az erdő ökológiai és társadalmi értékét. A kárpótlás során csak a földértéket vették figyelembe, így az erdőt alapvetően mint szántót kezelték (aranykorona-értéken). Ez a gyakorlat számos okból kifolyólag károsnak és alkalmatlannak nyilvánítható. Az erdőterületek iránti érdeklődés a hosszú termelési ciklusból kifolyólag alacsony mivel az erdőtulajdonosok nem tudják éves termelési értékre felváltani a termelésüket, így ez az értékelési rendszer akár felszólítás értékű is lehetett volna a földhasználati mód megváltoztatására. Mivel az erdőtörvény által biztosított törvényes keretek ezt nem teszik lehetővé, a talajértéken alapuló erdőbecslés használhatósága, mint a privatizációs folyamat egyik eszköze, erősen megkérdőjelezhető lehetett volna. Sőt, a folyamatnak még egy ennél is rosszabb következménye is volt, hiszen az erdő csupán talajérték általi értékelése kaotikus állapotokat okozott, és néhol akár tisztességtelen erdőelosztáshoz vezetett. Az egyik igénylő egy idős tölgyest kaphatott, amíg a másik ugyanazért a „pénzért” csak puhafás cserjést (vagy egy tarvágott területet). Az erdőprivatizáció során alkalmazott erdőértékelési gyakorlat mellőzte az ökológiai és a társadalmi szempontokat is. Volt olyan tulajdonos, aki egy ökológiailag érzékeny erdőterületet kapott vissza, ahol jogilag csak minimális gazdasági beavatkozás volt lehetséges, míg más „szabadon” határozhatott a saját gazdálkodásáról tulajdona egyéb értékének meghatározó szerepét mellőzve.

Milyen volt az új tulajdonosok viszonyulása az erdőhöz?

A kárpótlás folyamata nem helyezett hangsúlyt a kialakult új tulajdonosi szerkezet és a birtokolt területük közötti esetleges földrajzi elszigetelődést. Ez esetenként olyan szerkezetekhez vezetett, ahol a tulajdonosok életvitele távol esett tulajdonuktól. Az ilyen esetek akadályt jelenthettek a gazdálkodás beindítása előtt ezeken a magán tulajdonokon.

A tulajdonsosok regisztrációja időben miként alakult?

Az erdő (föld) tulajdonosok regisztrálása és dokumentálása a tervezett ütemezéshez képest elmaradt – jelenleg minden tulajdonos nevesítése megtörtént. Ezzel a privatizáció folyamata gyakorlatilag lezárult, de csak ami a magán erdőtulajdonos(ok) regisztrációját jelenti. Az erdőgazdálkodói és erdőtulajdonosi fogalmak néhol markáns elkülönülése, az osztatlan tulajdonok esetében tapasztalható konszenzus-hiány kiterjedt felhagyott vagy működésképtelen gazdálkodású erdőterületeket eredményezett.

Az utóbbi 40 év társadalmi-gazdasági változásai milyen tulajdonosi szerkezetváltozást eredményeztek?

Annak ellenére, hogy Magyarország a korábbi tulajdonosi formák és szerkezetek visszaállítása mellett döntött, a kivitelezés objektív akadályokba ütközik. Ennek oka, hogy a mai tulajdonosok közül sokan az erdőtulajdonuktól távol élnek (lásd fennebb) és alapvető

erdőgazdálkodási ismeretekkel sem rendelkeznek. Ez az alapnehézség a magyar privatizációs folyamat majdnem teljes egészére jellemző: az igényelők nagyrésze semmiféle kapcsolatban nem állt az erdővel, közülük nem egy csak azért vette meg az erdőt, mert az akkor kárpótlási jegyüknek a legjobb befektetéseként jelentkezett. Az erdő (már említett) csupán talajérték alapján történő értékelése csak motiválta azt a felfogást, miszerint az erdő csak egy újabb nyereséges vagyombefektetés. Az új erdőtörvény hatálybalépését követően, 1997 január 1-től az ilyen felfogású befektetők közül sokan kiábrándultak és erdőterületeik eladását fontolgatták. Az azóta eltelt időszak rávilágított arra, hogy ez a fejlődési irányzat segített a nemzeti javak piacának konszolidációjában és részben kiküszöböli az erdő fragmentációjának negatív hatásait.

8. szövegdozoz: A privatizáción túlmutató alapvető előírások az erdőtulajdonosok hozzáállásának felméréséből

Több ágazati szakember véleménye, hogy az erdészeti privatizációra vonatkozóan három különböző szinten fogalmazódnak meg kritikák:

- az érdekeltek (stakeholders) kritizálhatják az erdészeti privatizáció folyamatát szabályozó törvényeket, pontosabban a beavatkozás vonatkozásait, és nem az erdő privatizációjának létjogosultságát;
- az érdekeltek kritizálhatják az erdő privatizációját anélkül, hogy a privatizációnak, mint egésznek a politikai reform keretén belül ellene lennének. Ez a csoport támogatná a privatizációt, mint széleskörben értelmezhető társadalmi-gazdasági célkitűzést, de felmentené az erdészeti szektort ez alól a változás alól (a természet megőrzésével, szociális javak, az erdészet gazdasági jellemzőivel kapcsolatban vagy az általános elvárásai alapján, miszerint nem üzemszerű magán erdőgazdálkodók nem lehetnek képesek, vagy hajlandók a fenntartható erdőgazdálkodás felvállalására);
- az érdekeltek kritizálhatják a privatizációt, mert alapján ellenezhetik a termelő tőke magánkézbe való átadásának gondolatát. Erre magyarázat lehet, hogy – különösképpen az állami dolgozók – félnek a munkahelyük (vagy a szocialista múltban nyert kivételes jogaik) elvesztésétől a folyamat során; vagy hogy az "akadálytalan" magán érdek ötlete az érdekeltek elképzelései ellen foglal állást a "közös javak", "társadalmi biztonság", "társadalmi egyenjogúság", vagy hasonló politikai értékekről és meggyőződésről.

Az előbb felvetett kérdés messzeszeményleg érdekes, olyannyira, hogy Magyarország politikai határozatokat fogantatott a termelő tőke extenzív privatizációja érdekében. Amióta az országban kikiáltották a demokráciát és a jog törvényességét, a privatizáció határozata a kritikák ellen törvényesítve lett, és a konfliktushelyzetek mérséklése ezen a területen előfeltétel a beavatkozás sikeres végrehajtásához. A következtetések a következők lehetnek:

- a különböző érdekeltek kritikái nagyrészt egyezni fognak az ide vonatkozó privatizációs folyamat hibáival. Úgy tűnik, a tulajdonosok érdekképviselői ezeket a gondokat részletezte legkevésbé és valószínűleg nem fog intenzív politikai konfliktushelyzetet teremteni. Általában a privatizációs folyamattal kapcsolatos nehézségek rövid életűek: jelentőségüket elveszítetik mielőtt a privatizációs folyamat lezárul – sajnos Magyarországon néhány elvarratlan szál még akad;
- az erdőprivatizációt érintő kritikák láthatólag kapcsolatban vannak a magán erdőgazdálkodási folyamat kérdéskörével. A privatizációs folyamaton túlmutatnak és kérdéseket vetnek fel a tanácsadást kiegészítő szolgáltatások, a kedvezmények, az erdő elérhetősége a nagyközönség számára és az ellenőrzés (valamint ennek a magántulajdonosok jogaival történő egyensúlyba hozása) terén. Ezek a kérdések természetüknél fogva erdészeti-politikai jellegűek és a csoport-konfliktusok tipikus helyzetei (például az egyéni erdőtulajdonos előnyben részesíti a fakitermelést és a magánjövedelmet a társadalom igényeivel, az erdő immateriális javaival és szolgáltatásaival szemben, mint a rekreáció, természetvédelem, stb.). Hasonló erdészeti-politikai konfliktushelyzetek ismeretesek a nyugati államokban is. Megoldásuk erdészeti-politikai és gazdasági eszközöket igényel;
- A privatizáció társadalmi-politikai reform-oldalára vonatkozó támadó kritikák túlmutatnak az erdészeti szektoron és rendezésükhöz valószínűleg nem elegendők az erdészeti-politikai eszközök. Ez akár intenzív ellentétet is táplálhat és szervezett ellenállást alakíthat ki az erdészeti szektoron (és az erdészeti-politikai érdekvédelmi csoportok közös arénáján) kívül.

*Forrás: World Bank, 2001

Milyen az erdők piaca?

Az erdők piaca a 90-es évek előtt nem alakult ki. Az első ingatlanforgalmazások esetében az erdők csak mint üdülőterületek kerültek a piacra, ami a hirdetések tartalmából is következik (infrastruktúra a telek határához közel, jó megközelíthetőség, stb.). Később, a tulajdonosi szerkezet kialakulása során egy valós piac is körvonalazódik. Jelenleg ez a piac megoldást

jelenthet olyan gazdálkodói működésképtelen szervezetek esetében is, mint amilyen az osztatlan közös tulajdon.

Miként működhetek közre az érintettek?

Számos érintett kifogásolta a privatizációs folyamat kezdeti szakaszában való elégtelen részvételi lehetőséget. Ők a privatizációs folyamatot egy sietősen kivitelezett és „politikai” elhatározás által vezérelt, a szakmai berkek vonatkozásainak és jellegzetességeinek nagymértékű, vagy teljes figyelmen kívül hagyását magával vonó érdeknek tekintették.

Milyen a magán erdőgazdák alapvető hozzáállása tulajdonukhoz?

A magán erdőtulajdonosok elsősorban a profit maximalizálására törekedtek, figyelmen kívül hagyva az erdejük ökológiai, vagy társadalmi jellemzőit. A megfigyelés szerint a magán erdőgazdák kötelezettsége a fenntartható, ökológiailag érzékeny erdőgazdálkodással szemben néhol csupán formai volt, amely az erdőterületek feletti ellenőrzés átadására vezethető vissza. Sokan ezt a kérdést alapvetőnek és kizárólag a magyarországi folyamatokra jellemzőnek tartják. Ezzel nem tudok egyet érteni hiszen akkor következésképpen csak az állami erdőgazdálkodás elégítheti ki a társadalom különböző, erdővel kapcsolatos javak és szolgáltatások iránti igényeit – ami a nyugati országok példáját nézve nem teljesen igaz.

Megindolt volt a törvények előkészítése és alkalmazása?

Számos olyan fejlődési lépcsőfokon haladt át az ágazat-politika, amely az ide vonatkozó jogszabályok felülvizsgálatát, korszerűsítését kívánja. Például változatlanul él az a meggyőződés, hogy bár a külföldieknek való terület eladást a törvény tiltja, a külföldi érdekeltségek egyre jobban igyekeznek magyar állampolgárokon keresztül is szert tenni erdőterületekre. Habár az ilyen nemű területszerzés nyomkövetése nehéz, a törvényes keretek megalkotásakor ezt is figyelembe kellett volna venni.

Széleskörű erdősítesek, mint alternatív fogalom?

Elterjedt volt a vélemény, miszerint a hazai erdészeti szakemberek nagyrésze szkeptikus a privatizációs folyamattal kapcsolatosan. Még a magán erdőtulajdonlás mellett állást foglalók között is elhangzottak olyan vélemények, miszerint a magán szektor kialakítása a felesleges területek beerdősítésével, szemben a meglévő erdőterület privatizációjával előremutató ötlet lett volna. Az ilyen erdőtelepítésekre rendelkezésre álló terület hozzávetőlegesen 800.000 ha. Egy ilyen irányzat követése Magyarország EU-s csatlakozását is nagyban segítette volna (World Bank, 2001) hiszen a jelenlegi EU-s források is a magánterületek erdősítése irányába mutatnak. Ugyanezen gondolatmenettel kapcsolatosan került felszínre a korábban erdővel telepített területek privatizációjával kapcsolatos elégedetlenség is: fennáll annak a veszélye, hogy az erdősítesekbe eddig investált nagyléptékű állami tőkebefektetés (amivel Magyarország világszinten vezető szerepet nyert el az erdővagyon növelése terén) a privatizációt követően csökken. Ezt kompenzálhatja a már említett EU-s finanszírozási lehetőség.

Mi az állam jövőbeni szerepe?

Bár a magyar privatizációs folyamat nem vette figyelembe az új magán-erdőtulajdonosi szervezetek szociális tulajdonságait, tudását és szakértelmét az érdekeltek alapfeltételezéseket fogalmaztak meg. Sokak szerint az állam kötelessége lenne a magán erdőtulajdonosok oktatása, felkarolása és képesítése a fenntartható erdőgazdálkodás folytatására. Mások szerint csak szigorú állami ellenőrzés és felügyelet gátolhatja meg a magán-erdőtulajdonosokat saját erdőterületük tönkretételében (idő előtti/jogtalan kitermelésében). A helyzet kezelése tehát különböző volt: amíg környezetvédelmi, vagy szakmai szempontból pesszimizmus övezi a legtöbbször kis részekre szabdaltnak magán erdőtulajdon fejlődését, addig más szemszögből, beleértve a magasszintű erdészeti vezetőséget is, a privatizációs folyamatot a magyar

erdőtakaró számára nem kezelik veszélyforrásként. Mindazonáltal ez a nézőpont inkább az erdők mennyiségi integritására alapoz és nem feltétlenül tartalmazza a minőségi változást. Ebben a tekintetben megfontolandóak a magánerdőtulajdonnal szemben támasztott és támasztható elvárások is.

Eltérő vélemények az erdőgazdálkodási társaságok kialakítása körül?

Az erdőgazdálkodási társaságok létjogosultsága, mint a kis erdőtulajdonokkal járó szervezeti nehézségeket áthidaló eszköz, annak ellenére nem kérdéses, hogy ellentmondások merülnek fel a társult magán erdőgazdálkodás megkövetelt stratégiája körül. Bár a legtöbb képviselő támogatja a magán erdőgazdálkodási társaságok kialakulását szorgalmazó (vagy akár erőtető) állami kezdeményezéseket (beleértve a kedvezményeket is), az erdőtulajdonosok képviselői inkább egy alkalmas erdőgazdálkodási társaság lassú, óvatos és önkéntes alkalmazását részesítik előnyben. Azzal érvelnek, hogy az utóbbi 35 év szocialista kollektivizációjának ideje alatt a szövetkezetek és társulatok hitelüket veszítették és így szinte természetes, hogy a magán erdőgazdák hezitálnak újra beépni bármiféle "társulatba". Mindezek mellett az elsődleges problémákat az osztatlan közös tulajdonok okozzák.

Fennáll a veszélye az erdész szakemberek munkanélküliségének?

A privatizáció derekán erdészeti szakmai tapasztalattal rendelkezők és/vagy felsőfokú szakmai végzettséggel rendelkezők juttatták kifejezésre aggodalmukat a lehetséges munkahelyi kilátásuk beszűküléséről és fenntartották véleményüket, miszerint a privatizációs folyamat eredménye elkerülhetetlenül az erdész kultúra rovására menne. Ma már ismeretes, hogy az esetlegesen felszabaduló erdészeti szaktudás egyik alternatívája lehet a magán erdőgazdálkodás felé nyitásuk, bevonásuk a tervezésbe, gazdálkodásba, tanácsadásba.

5.2 Románia

A megbízott szervezetek minden egyes esetben arra törekedtek, hogy az igénylők ott kapják vissza tulajdonukat, ahol az annak előtte volt. A tulajdonba helyezést az elmúlt években a kormány is ösztönözte, ha kellett akár büntetések kilátásba helyezésével is azon hatóságok vezetőinek irányába, akik valamelyest is akadályozták e folyamatok véghezvitelét.

9. szövegdoz: Háromszéki tulajdonjog visszaállítás

Egy példával élve, elégedett a földtörvény alkalmazásának ütemével Kovászna megye prefektusa. Horia Grama kijelentette: az elmúlt év végéig sikerült túlteljesíteniük az előirányzott tervet, a birtoklevelek 96 százalékát már átvehették a jogosultak, és a visszaigényelt földterületek 99,4 százalékát megkapták az egykori tulajdonosok és örökösök.

A prefektúra összesítései szerint Háromszéken összesen 54 808 birtoklevélre és kevéssel több, mint 200 ezer hektár területre fogalmaztak meg igényt a kérvényezők. A kérések túlnyomó többsége (43 ezer) a 108 és fél ezer hektár szántóra vonatkozik, és mintegy 11 ezren kértek vissza összesen 92 ezer hektár erdős területet. A szántóföldek jelentős részét „107 ezer hektárt az 1991-ben kiadott 18-as törvény alapján kérték vissza a tulajdonosok, míg az erdők nagy részének visszaszolgáltatását a 2000-ben megjelent 1-es törvény tette lehetővé. A szántók közül 2003 végére 1200 hektár helyzete maradt rendezetlen; az erdők esetében néhány magánszemély kérését kell még tisztázni a bizottságnak” fejtette ki a prefektus. Grama igen elégedett, mert 2003 elején 6199 birtoklevél kibocsátását tűzték ki célul, ám év végéig 8484 darabot állítottak ki. Willem Buiter, az EBRD fejlesztési bank vezető gazdasági elemzője egy sinaiai befektetési konferencián jelentette ki, hogy az elmúlt évben Romániában nem történtek jelentős előrelépések az intézményi reform szintjén, és ez veszélybe sodorhatja az ország 2007-es csatlakozását. Mint mondta, az EBRD szerint a reformok lelassultak, a szeptemberben összesített adataik szerint 2003-ban az intézményi reformok terén nem történtek jelentős megvalósítások.

*Forrás: www.transindex.ro

Milyen akadályai voltak az erdészeti reformjának?

A romániai erdészeti szegmens reformja előtti legnagyobb akadály az erdővisszaszolgáltatás lehetséges negatív eredményeinek vonatkozása volt. Ezek az eredmények nagyrészt az 1991-es korlátozott visszaszolgáltatási kísérlet negatív kimenetelére vezethetők vissza. Akkor az új

erdőtulajdonosok nagyrésze azonnali fakitermelésbe kezdett, ami nagy kiterjedésű erdőterületvesztést eredményezett. Ennek kapcsán a visszaszolgáltatás témájában szkeptikusok koalíciója alakult ki az általuk a nemzeti vagyon kizsákmányolásának tartott és a tudományos ismereteken alapuló román erdőgazdálkodás holtjátékának nevezett cselekedet meggátolásával szemben.

Milyen volt a szakmai oldalról a fogadtatás?

Az ad-hoc visszaszolgáltatást ellenzők jelentős része állami szolgálatban álló erdészeti szakember voltak. Mindezek mellett környezetvédelmi aktivisták és tudományos ökológusok is kritizálták a biodiverzitásra ható és a román erdők integritását érő esetleges befolyásokat. Nemrég az országhatáron kívülről érkező visszajelzések, a FORTECH UK által összeállított a World Bank-nak írt jelentésben⁶⁵ homályos képet festenek a potenciális fenyegetésekről, amelyek a visszaszolgáltatási folyamatokat veszélyeztetik Romániában. A jelentésben az erdőterület- és a természeti értékek elvesztése mellett a nemzeti vagyon veszélyeztetése ugyancsak szerepel.

Mindezek mellett a román kormány elsőrendű kérdésköre még mindig az erdészeti szegmens privatizálása és az erdők visszaszolgáltatása maradt, bár a folyamat kivitelezésében és a szükséges anyagi háttér megteremtésében csak kis előremozdulás észlelhető. A World Bank-jelentés szerzőinek rendelkezésére álló behatárolt információs háttérből az derült ki, hogy a nemzeti erdőgazdálkodás és a kormány/minisztérium közötti kommunikáció és együttműködés meglehetősen instabil és konfliktushelyzetek felé hajló. A magyarázat része lehet, hogy az anyagi kényszer nem teszi lehetővé a kormány számára az állami erdészeti szektor egy új, szolgáltatás-orientált csomag lefuttatása általi újraszervezését.

Mit tett a tudományos élet a helyzet tisztánlátása érdekében?

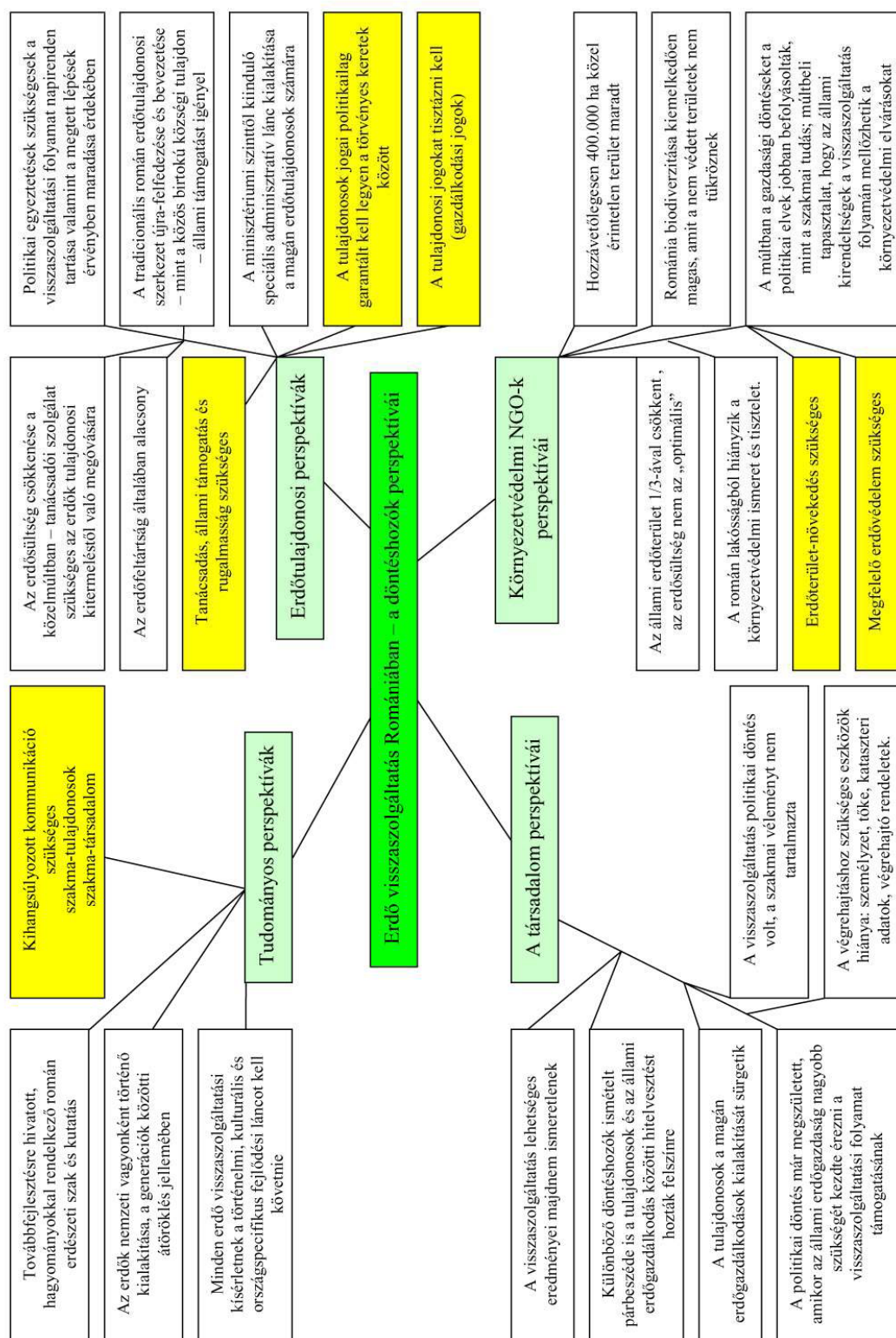
Ésszerű magyarázatokra alapozva a már említett májusi romániai konferencia keretén belül a román fél a visszaszolgáltatási folyamat kapcsán a következőket nyilatkozta: négy különböző perspektíva különíthető el az állami (az illetékes tárca által képviselt), az erdőtulajdonosi, a környezetvédelmi és a tudományos szinteken. A következő oldalon látható térkép a beszélgetés eredményeit összegzi. A román résztvevők által legsürgetőbb cselekvést igénylő jellemzők **kiemelve** szerepelnek (World Bank, 2001). E paraméterek figyelembe vehetőek a Kelet-Európai átmeneti országok esetében – a tulajdonosi szerkezettől függően.

Az ábrán bemutatott általános leírás a tulajdonosi nyilatkozatokat reflektálja. A források túlnyomó része szerint az erdő visszaszolgáltatási folyamatának végeredménye nagyban függ a kormány azon képességétől, hogy az erdészeti szektorban a magán kezdeményezések számára megfelelő és kedvező körülményeket legyen képes teremteni és fenntartani.

Egy ilyen fajta stratégia – Romániában látszólag hiányzó – első kulcs-eleme az állami erdőszolgálat folyamatban levő szervezeti reformja lehetne. A második, ugyanilyen fontosságú rész a bizalmatlanság legyőzése és az állami kirendeltségek, valamint a gyorsan kifejlődő magán szereplők képviselte közötti kommunikációs csatorna kialakítása.

⁶⁵ ECSSD Working Paper No. 18 Romanian Sustainable Forest Management

23. ábra: Erdő visszaszolgáltatás

*Forrás: World Bank, 2001

Milyen a tulajdonosi érdekképviselő az ágazaton belül?

A következő táblázat bemutatja azokat az országos hatáskörű szakágazati szervezeteket, amelyek megjeleníthetik az ágazatszereplőinek véleményét:

11. táblázat: Kulcsfontosságú magán szektor-intézmények a romániai erdészetben

Intézmény	Szerep	Státusz
ASFOR: Romániai erdészeti szervezet	Az erdészeti üzem érdekeltségeit képviselteti; segíti a tagokat technikai/tervezési szinten	600 tag amely az erdészeti termelés 85%-át alkotja
ROMPAP: Romániai cellulóz és papír egyesület	A cellulóz és papírgyártói ipar érdekeltségeit képviseli	29 gyár
APPR: Magán erdőtulajdonosok egyesülete	A magán erdőtulajdonosok érdekeit képviseli és egyesület kialakítására biztatja őket; 1998 júliusában alakult	A tagok létszáma gyorsan bővülő (több, mint 2.000 fizikai és jogi személy); a tagok igényei több mint 1 millió ha [1999 január]
APMR: Romániai bútorgyártók szövetsége	Érdekképviselő, segíti a tagokat a technikai fejlődésben, valamint az idegentőke befektetésben	Több, mint 170 bútorgyár
Progresul Silvic	Gazdasági és környezeti visszhangok az erdőgazdálkodásban	(legnagyobb erdészeti NGO) országos szervezet, kirendeltségekkel az ország több pontján; több, mint 1.200 tag (szakmai területről)
AGVPS: Halászok és vadászok általános egyesülete	Országos szervezet, amely a megyei vadászegyesületeket képviseli; az ország területének 70%-ában felelős a vadgazdálkodásért	Több, mint 250.000 tag
FSIL: Fafeldolgozó szövetségek uniója	Országos szervezet, amely magába foglalja az erdészeti szegmens összes unióját és érdeküket képviseli a kormány előtt	186 szervezet és több, mint 154.000 tag

**Forrás: World Bank 18. számú ECSSD jelentés - 1999*

A 11. táblázatban szembetűnik, hogy a magán szektor szervezettsége még mindig nagyon alacsony Romániában: míg 1991 után közel 500.000 magán erdőtulajdonost regisztráltak (és ma ennél is több van), ugyanakkor az APPR tagok száma 1999-ben alig érte el a 2.000 főt. Figyelembe véve, hogy ezen tagok több, mint 1 millió ha erdő feltételes tulajdonosai, nyilvánvalóvá válik, hogy túlnyomó többségben a nagy erdőtulajdonosok döntöttek a politikai szférában erdőtulajdonosként való részvétel mellett. Ez egyben azt is jelentheti, hogy a magán erdőtulajdonosok többsége (a kis és közepes erdőterületek tulajdonosai) sajátos problémáikkal és igényeikkel alig képviseltetik magukat a romániai erdészet-politikai folyamatokban és az sem valószínű, hogy ez lenne számukra a legjobb politikai képviselő. Összességében elmondható, hogy számos magán erdőgazda politikai képviselete hiányzik, ami a visszaszolgáltatás folyamatának sikeres lezajlását kérdőjelezheti meg. A képviselői, tanácsadói és kiterjesztett szolgálati/kölcsönös támogatási kezdeményezések önszerveződése – középtávon legalább is – nem képes helyettesíteni a magán erdőgazdálkodás és erdőtulajdonlás állami támogatását.

Miért jó a magán erdőtulajdonosok szervezkedése és mi várható el kezdeményezéseiktől?

A politikai képviselet rendezésén kívül kívánatos lenne a magán erdőtulajdonosok kölcsönös segélyezési, technikai támogatási és közös marketing tevékenysége a magán erdőgazdálkodás gazdasági perspektívájának kialakítása érdekében. Ez azonban erdőgazdálkodói egyesületek akár "szövetkezeti" mintára történő támogatását feltételezi, bármennyire is hitelét veszítette ez a megközelítés számos magán erdőtulajdonos szemében (akik, 50 év szocialista kollektivizálást követően nem akarnak társulni a szomszédjaikkal). Ez lehetővé tenné az erdőgazdálkodási egyesületek támogatását, mint például az "osztatlan közös tulajdon"

esetében, amelynek egyéni tagjai “ideális részt” birtokolnak, ugyanakkor elkerülné az egyesületek irányában kialakult széleskörű ellenszenvet.

Hogyan alakult az erdővagyon ebben az időszakban?

A felsorolt nehézségek a gazdasági mutatók tükrében is megjelennek. A beerdősült területek tulajdonjogának átadása a Román Nemzeti Bank (Banca Nationala a Romaniei – BNR) 2002-ben kiadott jelentése alapján az erdőgazdálkodás hanyatlását eredményezte. A természeti katasztrófák sújtotta mezőgazdaság mellett az erdészet egyike volt azon ágazatnak, amely abban az évben nem mutatott fejlődést. A mezőgazdasági ágazat 3,9%-os hozzáadott-érték kiesése a szoros értelemben vett (növénytermesztő) mezőgazdaság és az erdészet rovására írható. A jelentésből kitűnik, hogy az erdészetben a tevékenységi köröket érzékenyen érintette a tulajdonjogok változása (a múlt rendszerben eltulajdonított erdőterületek tulajdonjogának visszaszolgáltatását biztosító törvényes keretek alkalmazása folyamatban van), de a természeti csapások okozta károk is hasonló horderejű negatív hatással bírtak. Az ily módon megbolygatott környezet az erdővagyonok túlhasznosításának kedvezett, amelynek anyagi megjelenése a kialakulófélben lévő erdőtársulások területein véghezvitt illegális fakitermelésekben öltött formát.

A tulajdonjogok visszaszolgáltatása számos akadályba ütközött. Ezek jogi vonatkozásait igyekezett orvosolni a Román Kormány a tőle megszokott módon, sürgősségi kormányrendelettel 2002.-ben (O.U. 127/2002 – 2002. 10. 10.)

6 Összehasonlítás és javaslatok

Ma már mindenki előtt világos, hogy a közép-kelet-európai országokban lezajlott rendszerváltozás az ezredforduló Európájának egyik döntő problémája és a kontinens világpolitikai és világgazdasági fejlődésének egyik legerőteljesebb befolyásoló tényezője. Ugyanakkor szerves része azon gondolkodási és cselekvési folyamatnak, amely napjainkban a tudományos-technikai forradalom révén a Föld minden régióját érinti és a kontinensektől a kis közösségektől új válaszok keresésére készíti (Bognár, 1993).

Az időszak jellegzetessége, hogy az új tulajdonosok egy része az erdőt csupán a pillanatnyi haszonszerzés eszközeként kezeli: nem alakult még ki a magán erdőgazdálkodás új kultúrája (Illyés, 1994).

Ebben a gyökeresen új helyzetben és folyamatrendszerben megfigyeléseim szerint minden állam, nemzet és kisebbségi (autonóm) közösség felelőssége rendkívüli mértékben megnőtt, hiszen az ideológiától vezérelt bipoláris világrendszer és a hidegháború megszűnése folytán minden közösség és csoport cselekvési szabadsága új dimenziót nyer. Ennek során felerősödhetnek olyan, korábbi nemzeti-nemzetiségi, törzsi és vallási ellentétek, amelyek „bellum omnium contra omnes” állapotát idézhetik elő. Ez viszont elpocsékolja a fejlődéshez szükséges energiákat és megakadályozza olyan politikai-gazdasági viszonyok kialakítását, amelyek a túlélést és a globális gazdasági-politikai problémák kooperatív szellemű megoldását teszik lehetővé (Bognár, 1993).

Mindezt az erdők szintjére redukálva kitűnik, hogy az erdők speciális állapota következtében (általában hosszú vágásforduló, számos társadalmi, gazdasági és földrajzi tényező behatása, stb.) bármilyen vizsgálat mindenképp globális és időben elhúzódó képet kell átfogjon. Az erdő privatizációja az általam tárgyalt térségben az ezredforduló évtizedében úgy politikailag, mint törvényesen realitássá vált. Magyarország esetében a privatizációs folyamat sikeresebb megszervezését elemző hosszú eszmefuttatások eredménytelennek bizonyultak. Elegendő kiemelni, hogy a privatizációs folyamat nagyban függött a volt szocialista mezőgazdasági termelőszövetkezetek aktívaitól. Romániában ha elfogadjuk, hogy az erdők visszaszolgáltatása a szabadon megválasztott kormány politikai célkitűzése, mintsem egy gazdasági vagy technikai szükségszerűség, az egész folyamat az állami tartalékok elégséges kiosztásának függvénye.

Visszatérve egy pár gondolat erejéig makroszintre – véleményem szerint – ha valaki a modernizációs elmélet támogatását követi, a Közép és Kelet-Európában lezajló mélyen gyökerező társadalmi változási folyamat egyértelműen egy irányt jelöl meg. Átfogó támogatás jellemzi a társadalmi alapintézményekben lezajló innovációt és reformot. Kutatásaim alapján a változások a szervezeti rendszer szociális intézményeinek változásában, vagy olyan jelenségekben mérhetők le, mint a bürokratizáció, urbanizáció, demokratizáció és szociális mobilitás (Ziegenspeck, 2004). Közép-Európára a szociális változások alábbi fejlődési trendjei azonosíthatók:

- az életkörülmények racionalizációja és tudományossága;
- az életfeltételek és az adott szociális lehetőségek bővítése;
- a nehéz fizikai munka kiváltása gépesítéssel és automatizálással;
- a munka és az életter, vagy a munka és a kapcsolódási idő elkülönítése;
- a városiasodáson és az ehhez kapcsolódó életvitel egyediségén túlmutató trendek.

Ezek a trendek összesítik a szociális szerkezet modernizációját. A modernizáció nem, mint lineáris, pozitív és nemzetközi szinten homogén fejlődési folyamat lesz feltüntetve. Rálátásom szerint a szociális változások különböző időbeni és földrajzi dinamikát követnek, így a

fejlődési tendenciák országos és regionális szinten különböző fejlődési szinteken követhetőek nyomon.

Néha egy társadalom számára nem teljesen világos az a (gyors vagy lassú) folyamat, ami szerkezetében lezajlik. Ez kifejezetten jelentkezik abban az esetben, amikor a társadalom csak bizonyos rétege mutat különböző fejlődési sebességet. Minél kisebb csoportról lévén szó a különbségek annál jobban beazonosíthatóak – lásd egy térség lakói vagy kifejezetten az erdész társadalom. A múltban és jelenben az emberek hagyományos és modern életvitelt űztek de más-más szinten. Ennek kapcsán csoportjellemző különbségek észlelhetők az idő, az időszak és a vonatkozó életvitel tudatosságának függvényében (Mózes, 2004).

Mindez az erdő és a vele való gazdálkodás során visszaköszön elnyomva a modern társadalmi és szociális-politikai eszményeket. A determinisztikus jövőszemlélet és a modell-gondolkodásmód visszaszorulása mellett a térséget és lakóit az alábbi új fejlemények, tendenciák és folyamatok érintik:

- a szolgáltatási gazdaság példátlan megerősödése;
- az információs gazdaság mechanizmusának kialakulása, és – ami jelen szempontból a legfontosabb –
- az ökológiai (környezeti) problémák olyan formában való megjelenése, amely – az ipari forradalom megjelenése óta talán a legfontosabb közgazdaság-tudományi változásként – a hagyományos közgazdasági értékforgalom megváltozását követeli.

Ezek az erdő szintjén az alábbi formában jelennek meg:

- tulajdonformától függetlenül az erdőben és a vele való gazdálkodásban egyre hangsúlyosabban jelentkeznek a szolgáltatások igénye: rekreáció, turizmus, környezeti elem, stb.
- az erdővagyon leltára egyre szélesebb körű és a döntéshozatalban egyre fontosabb szerepet játszik; az erdővagyonban bekövetkező változások nyomon követése pontosabb, a kis magántulajdon nyilvántartása is megoldható,
- a környezeti-ökológiai problémák előtérbe helyezik az erdők védő funkciójának szerepét a társadalomban, melyből az állami tulajdon mellett a magántulajdonnak is részesülni kell.

Megfigyelésem szerint mindkét ország kormánya az erdővagyonról illetően két különböző kötelezettség között egyensúlyozik: az egyik a magántulajdon védelme, a másik az erdővagyon – tartamos erdőgazdálkodás keretek között megvalósuló – védelme és fejlesztése. Természetesen a kettő nem zárja ki egymást viszont ez a konfliktus fellelhető a World Bank interjúk során is⁶⁶ (World Bank, 2001).

Leegyszerűsítve, véleményem szerint mindkét országban a magán erdőgazdasági szektort illetően a szakágazatok képviselői előtt két út áll (World Bank, 2001):

- a magán erdőgazdálkodás megnövelt állami beavatkozás mellett folytatott aprólékos felügyelete, vagy
- csökkentett állami beavatkozás, minimális kötelező gazdálkodási előírások (csak a kötelezők), és a magán erdőtulajdonosokat motiváló anyagi ösztönzési és támogatási rendszer kialakítása.

Fontos – és néha fájdalmas – az érdekeltek számára megérteni, mindazt a politikai érdeket, amely megfigyeléseim szerint mindkét országban az erdők privatizációjához fűződik (World

⁶⁶ „Politikai megfontolásból a privatizációs folyamat kifejezetten mellőzi az erdészeti professzionális tudást, a műszaki előfeltételeket és a környezetvédők aggodalmát”

Bank, 2001). Ezek is alátámasztják azt a kijelentésem, miszerint ha az általam taglalt két ország eltérő erdőprivatizációs utat is választott a nehézségeik és hiányosságai nagy mértékben megegyeznek a térség országaiéval (kis méretű magántulajdon, szerveződési nehézségek, tanácsadás és tájékoztatás akadozása, stb.). Noha a magyar kormány olyan erdőprivatizációt hajtott végbe, amely túlnyulik a *status quo* ante állapot visszaállításán, a – természetében változatos és komplex – folyamat nyilvános kritikája fennmaradt. Az egyes megfogalmazott kritikák a privatizációs folyamat lezártáig megmaradtak és jelenleg ezek alkotják az ágazat nehézségeit.

Mióta a két tárgyalt ország a demokrácia és a törvények szabálya szerint cslekszik a kormányok nem mellőzhetik kritikáikat társadalmi támogatottságuk és politikai erejük elvesztése nélkül. Ehelyett az országok ágazati szakirányításai jövőbeli cselekvéseiket a Nemzeti Fejlesztési Terveiben szükségesek meghatározni.

Amíg az erdő nem „közjóként” van alátámasztottan meghatározva az erdők privatizációtól és a magán szegmens beavatkozásaitól való mentesítése törést okozott volna az országok szociális-politikai, valamint szociális-gazdasági reformjait illető általános elkötelezettségében. Az erdő közjónak való nyilvántartása véleményem szerint maga után vonná a köz érdekében fennálló erdőhöz kötött szolgáltatások elismerését, elfogadását és ellentételezését is és az ágazat értékelésekor nemcsak a GDP-hez való hozzájárulása kerülne asztalra.

Kutatásaim rávilágítottak arra, hogy a magántulajdon megvitatását nem lehet elkülöníteni olyan témáktól, mint a polgári jog és a demokrácia fejlődése, vagy az alkotmányos rendszer és nem lehet könnyelműen alárendelni elszigetelt érdekeknek vagy futó eseteknek. Ezért a jogi megalapozás fontossága elengedhetetlen mindenhol. Mindkét országra érvényes, hogy a magán gazdálkodással kapcsolatos döntések szorosan kapcsolódnak az érvényes törvényes keretekhez. A magyarországi „egyfordulós” erdőprivatizáció a lezárása után ma már jogilag teljesnek mondható, míg a romániai „többlépcsős” és be nem fejezett folyamat néhol jogi hiányosságokat vet fel ma is – pedig a két ország erdőprivatizációja közel azonos időben kezdődött. Ebből a szempontból a magyarországi események bírálata pozitívabb a szomszédos országénál.

Általánosságban megfogalmazható, hogy a társadalom tartamos erdőgazdálkodás iránti igénye kedvező erdőszetpolitikái és tartamos erdőgazdálkodást szolgáló „törvényes keretfeltételeken keresztül érhet célba, szemben a tartalékforrások politikai ellenőrzésével” (World Bank, 2001). Ezek kialakítása mindkét tárgyalt országban megvalósulnak.

Munkám rávezetett arra, hogy mindkét országban sürgős az erdő tömeges megítélésének megváltoztatása. Romániában például az az erdős területek egy része nem minősül „nemzeti” (vagy „társadalmi”) vagyonnak, minek következménye súlyosabb lehet, mint azok, melyeket dolgozatomban ezzel kapcsolatban már részleteztem. Az újonnan kialakuló tulajdonosi szerkezet tudatában kell legyen újonnan szerzett tulajdonával járó kötelezettségeivel mindkét országban. Ugyancsak mindkét országra jellemző, hogy a visszaszolgáltatás maga után vonhatja a gazdálkodás társadalmilag (vagy államilag) kedvezményezett gazdasági döntéseinek alárendelését tulajdonosi (egyéni) preferenciáknak. Ez viszont nem minden esetben kap kedvező fogadtatást a tulajdonosi oldalról.

Ezek tudatában megfogalmazódik a kérdés, hogy például a véres forradalom után a román kormány az országos újjáépítés és megbékélés sürgős igénye közepette miért indította el az erdők visszaszolgáltatási folyamatát: az erdők visszaszolgáltatásának ésszerű magyarázata akkor csupán „politikai” lehetett. Midezek mellett Románia látszólag keresi a múltbéli hibák kijavításának lehetőségeit, kártalanítja a tulajdonosokat (vagy legtöbbször hozzátartozóikat) a tulajdonuk államosítása során elszenvedett veszteségeikért erdő esetében – ellentétben Magyarországgal – visszaszolgáltatva azt korábbi területén – ha kivitelezhető. Sokak érvelhetnek amellett, hogy a tartamos, tudományosan megalapozott erdőgazdálkodás

szemszögéből ajánlatosabb lett volna az egyes kérelmezők veszteségeinek egyéni kártalanítása (mondjuk kárpótlási jegyekkel, mint ahogy az Magyarországon történt) a gazdaságilag működő erdők apró, gazdaságilag inaktív foltokra töredezésével szemben, ami az első visszaszolgáltatási folyamatot illeti. Figyelembe véve azonban a volt tulajdonosok kérelmeinek értékelését, ez a megközelítés is nehézségekbe, valamint a román Kormány óriási anyagi megszorításaiba ütközött volna (World Bank, 2001).

Mikor a politikai vezetők az erdőterületek visszaszolgáltatása ellen döntöttek Magyarországon a kormány relatív szabadságot kapott az egyéni földdarabok szétosztásában⁶⁷. Ez a privatizációs folyamat pozitív kimenetelét kétségbe vonta (World Bank, 2001) mivel olyan súlyos szerkezeti hiányosságokat produkált, amelyek még ma is gátolják a tartamos és hatékony magán erdőgazdálkodást (lásd gazdálkodás nélküli magán szervezetek – 4. táblázat). Ezek pótlása további erőfeszítéseket igényelnek. Romániában a gazdálkodói tulajdonosi kettősség nem vált szét ennyire, így a kialakuló magán szerkezet – köszönhetően a régi tulajdonosi szerkezet-visszaállítási törekvéseknek is – működőképessége ebben a közel sem végleges privatizációs stádiumban is kedvezőbb. Ebből a szempontból a romániai események elbírására a jobb.

A korábban központosított, tömegtermeléshez igazodó tulajdon- és birtokszerkezetet, valamint földhasználati módot megfigyelésem szerint a privatizáció mindkét országban alapvetően megszüntette, így bonyolult, általában nehezen áttekinthető helyzet alakult ki. A földtulajdon például Magyarországon sokszor elkülönült a földhasználatától is így az erdők visszaszolgáltatását illetően a folyamat nem ítéhető meg az elért hatékonyság által.

Ezen túlmenően mivel az erdőtulajdonosok (Romániában)/gazdálkodók (Magyarországon) jelentős része mindkét országban még mindig ismeretlen, számos óvatos erdőszetpolitikai fejlesztésnek hagy helyet – főleg román részen, ahol a folyamat még mindig nem zárult le. A World Bank megfigyelők meglátása alapján az erdőprivatizáció során érdemes lenne az alábbiakra is tekintettel lenni:

- a folyamatot nem kell mindenáron erőltetni. Helyette úgy az erdőszeti hatóság, akárcsak az erdőtulajdonosok képviselője közösen dolgozhatnak az érdekelt erdőtulajdonosok/gazdálkodók hozzájárulásának megnyerése érdekében;
- a természetvédelem és (magán) erdőszet közötti ellentétek lehetőségeinek csökkentése érdekében a védett területek privatizációja felülvizsgálatra szorul (legalábbis azokban az esetekben, ahol az erdőtulajdont még nem jegyezték be). Magyarországon a kérdéses területek csak kis részét képezik a volt termelőszövetkezetek tulajdonának és lehetőség van ezek nem védett állami tulajdonú erdőkre való cseréjére, míg Romániában a védett területeket kezdettől fogva kivonták a visszaszolgáltatás alól. A nehezebb feladat ott jelentkezik, ha utólagos védetté nyilvánítás (pl. Natura 2000) következik be: ezekben az esetekben a megszorítások kártérítései nem meghatározottak;
- az erdők értékének felbecsülését meg kell gyorsítani, ezáltal pótolva a privatizációs folyamat jelentősebb hiányosságait és megalapozva egy reális erdőingatlan piac kialakulását. Minden erdőterület-csere és eladás megbízható és átlátszó értékelésen alapulhatna;
- az erdőingatlan piac kialakulásával azon erdőtulajdonosok, akik jövőbeni gazdálkodási szándék nélkül szereztek erdőt (passzív erdőtulajdonosok), mihamarabb eladhatnák tulajdonukat úgy, hogy értékben ne veszítsenek. Amint rádöbbsen, hogy nem változtathatják meg a földhasznosítás módját (az erdő művelésiág változtatását törvényi védi) örömmel adnák (vagy cserélnék) el tulajdonukat bármilyen – az

⁶⁷ Bővebben lásd a 4. mellékletben

erdészet lassú megtérülési rátáját figyelembe véve – relatív biztonságos, gyorsabb és jobb gazdasági kilátásokkal kecsegtető befektetésre. Az állam eltöprenghet azon, hogy miként ajánlhat fel „biztonságos” értékeket az erdő ellenértékéért (kormány adóslévél, értékpapír, stb.);

- a tulajdonosok által eladásra szánt erdőterületek körüli megfontolásoknak tartalmazniuk kell a gazdálkodók, vagy az erdőtulajdonosok/erdőgazdálkodói egyesületek elővásárlási jogát. Minden, területén gazdálkodni akaró (aktív) erdőtulajdonosnak lehetővé kell ezt tenni;
- az elaprózódás fokozatos csökkenése és a magán erdőtulajdonok konszolidációja érdekében könnyíteni és ösztönözni kell az egyéni erdőfoltok cseréjét. Minden idevágó megfontolás része lehet egy állami törekvésnek, amelynek tárgya egy inter-szektorális, átfogó földhasználat tervezési mechanizmus mielőbbi kialakítása.

HU

RO

A jelenlegi erdőgazdálkodói szervezetbe tömörítő törvényi kötelezettséget (World Bank, 2001) bár nehéz megmagyarázni, ösztönzésekkel felváltható. A tulajdonosoknak – függetlenül attól, hogy erdeiket egyénileg, vagy egyesült gazdálkodásban kezelik erdeiket –, tanácsadó szolgáltatásokra és állami támogatásokra lesz szükségük. Ezek a megállapítások két kérdést vetnek fel:

- Kik fogják ellátni tanácsokkal és támogatással?
- Kik fognak fizetni a szolgáltatásért?

Kutatásaimra alapozott véleményem szerint a magán erdőtulajdon minőségi állapotát illetően Romániában – amint azt az eddigi erdő-visszaszolgáltatási tapasztalatok mutatták – a folyamat legtöbbször – főleg a privatizáció első felében – az erdővagyon gazdasági értékének, valamint strukturális és ökológiai integritásának veszélyeztetéseként értelmezhető. Így az erdők visszaszolgáltatása mindenképpen újabb nehézségeket állít az így is vesződő állam elé: feldarabolt, nehezen elérhető erdőtulajdon, nagyszámú képzetlen és felvilágosítatlan (erdőről, erdőgazdálkodásról), hiányos felszereltséggel és fejlesztési tőkével rendelkező erdőtulajdonos, akiknek családjai jobb esetben is csak a fakitermelések során kerültek kapcsolatba az erdővel az elmúlt 50 év során.

HU

RO

A fent említett nehézség Magyarországra is jellemző, hiszen a létrejött nagyszámú, kicsiny összefüggő területekből álló földtulajdon (birtoklás) tulajdonosa sok esetben nem erdőgazdasági foglalkozású. Az elaprózott tulajdonszerkezet korlátozó, gyakran ellehetetleníti a gazdaságosan hasznosítható művelési egységek, a birtoktestek kialakítását, talajvédelmi és vízrendezési szempontok szerinti elrendezését, akárcsak a talajvédelmi és vízrendezési beavatkozások megvalósítását. A tulajdonrészek megközelítését biztosító úthálózat kijelölése, illetve – jelentős műszaki beruházást is igénylő – kialakítása a földprivatizáció gyakorlati végrehajtása során csak korlátozottan valósult meg. A nehezen megközelíthető és eredményes (mező/erdő)gazdasági termeléssel csak korlátozottan hasznosítható felaprózott területek esetében hosszabb távon bekövetkezhet a termelés felhagyása, ahol a spontán folyamatok hatására – főleg ha eróziós károsítás is fellép – ruderalis társulások jönnek létre és ezek gondozatlan, elhagyott táj képzetét keltik. Továbbá az eredményes hasznosítást korlátozó elaprózott tulajdonszerkezet esetén megnő a veszélye a külterület különböző célból történő sűrűbb beépítésének is (Csemez, 1997). A ruderalis társulások terjedése és a sűrűbb beépítés a tájképi hatás romlását, súlyosabb esetben a táj jellegének megszűnését okozhatja.

Mindez bekövetkezhet az említett ágazati tudás- és ismeret-hiányból is. Ennek pótlására megállapításaim szerint a térség állami apparátusai vagy magán kezdeményezései (esetleg mindkettő párhuzamosan) fel kell készüljenek. Magyarországon egy 2004 nyarán lezajlott nemzetközi konferencián elhangzottak alapján az Állami Erdészeti Szolgálat (AESZ) lehetne a magán erdőgazdák számára tanácsadó szolgáltatásokat és támogatást biztosító szerv (Declaration of Zamárdi, 2004). Ez egy olyan kiépült kommunikációs csatorna, amelyet kis

befektetéssel egy, a magán erdőgazdálkodóknak tevékenységükben segítő és az EU-s pályázatok útvesztőiben eligazító hatékony információs rendszerré is átalakítható. Ennek szükségességét már több nemzetközi szervezet (FAO⁶⁸, IUCN⁶⁹, CEPF⁷⁰) is jelezte. Romániában az eddigi egyetlen, országos hálózattal rendelkező erdészeti szervezet a RomSilva NFA, az erdőfelügyeleti hálózat hosszas vitafolyamatot követően most van újraformálódóban. Hiányzó magán erdőgazdálkodói tájékoztató hálózat miatt az egyetlen ilyen oktató, ismeretterjesztő szervezet egyelőre az állami erdőgazdálkodó szerv marad de a megalakuló és egyre nagyobb területet átfogó magán erdőgazdaságok szakmai felkészültsége egyre kevésbé teszi szükségessé számukra a szakmai tanácsadást.

Noha a tanácsadó egység létrehozása szervezeti reformokra kényszerítené Magyarországon az ÁESZ-ot, kiegészítené kötelezettségeinek sorát és erdőszetpolitikai eszközeit és lehetővé tenné a magán erdőtulajdonosok körében való sokkal rugalmasabb jelenlétet. A tanácsadó szolgáltatás működtetése ugyanakkor elősegítené az állami alkalmazott erdészeti szakemberek és a magán erdőtulajdonosok kapcsolatainak kialakulását és elősegítené egy bizalmi légkör kialakulását. Bár ez rendszerint különleges gyakorlatot igényel, a magyarországi állami szolgálat mielőbb kezdeményezhet egy „gyakorlat a gyakorlóknak” (practice for practicing) programot (World Bank, 2001). Egy ilyen program közreműködne kiküszöbölni az állami alkalmazásban dolgozó erdészeti szakemberek munkahelyének és szakmai szükségességüknek megszűnését, akárcsak szakmájuk jelentőségének csökkenését. Ami a szolgáltatás árát illeti: megfelelő állami támogatás mellett legalább a tanácsadó szolgáltatás ingyenes lehetne.

A erdőtervezés feladatköre magán területen Magyarországon jelenleg továbbra is az állami erdészeti hatóságnál (ÁESZ) van. Romániában az ICAS (Forest Research and Management Institute) mellett már magán erdőtervező irodák is létesültek. Magán üzemtervező irodák létesítése várható mindkét országban, hiszen ez is egy alternatívája lehet az állami szférában felszabaduló vagy a frissen végző diplomás szakmunkaerő számára.

A magán erdőgazdálkodás felügyelete és az erdőtörvény betarttatása Magyarországon jelenleg is az ÁESZ kötelessége. Romániában az erdőfelügyeleti rendszer most van kidolgozás alatt, addig az állami erdőgazdálkodás joga és kötelessége az üzemtervek betartásának ellenőrzése.

Mint említettem a földprivatizáció során magántulajdonba kerültek még természetvédelem alatt álló, illetve védetté nyilvánítandó területek is, melyek védelme csak korlátozott hasznosítás és sajátos gondozás esetén valósíthatók meg. Ez azonban a nyereségérdekelt tulajdonostól nem várható el. Újabb gondokat jelenthet e kérdéskörben a további védett területek kijelölése. Különösen problémás a természeti értékek védelmének biztosítása az elaprózott tulajdonosi szerkezetű területeken.

Megfigyeléseim alátámasztják azt a megállapítást, miszerint a privatizálás utáni birtokszabályozás általában nem alkalmas a hatékonyságot növelő birtokkoncentráció előmozdítására. A szétaprózott birtokszerkezet csökkenti a hatékonyságot (Burgerné, 2003). A magán erdőgazdálkodás konszolidációja az anyagi támogatások függvénye. Az anyagi támogatáshoz szükséges minimális terület nagyságának csökkentése elvárható – másként nehéz lesz ösztönözni az erdőtulajdonosokat erdőjük kezelésére. Az anyagi támogatás odaítélését nem kellene egy minimális területhez, vagy erdőgazdálkodási társasági tagsághoz kötni. Sokkal jobb ötlet lenne az anyagi támogatási kínálatot összeegyeztetni az állami és magán erdőgazdálkodás céljaival (fajvédelmet stb. illetően).

⁶⁸ FAO – Forest and Agricultural Organization

⁶⁹ IUCN – The World Conservation Union

⁷⁰ CEPF – Communion of the European Private Foresters

Meggyőződésem, hogy az állam tartózkodhatna a privilégiumok biztosításától az erdőgazdálkodók törvény által előírt, egyes erdőgazdálkodási egyesületi formákba való szerveződésére (vagy az idevágó paragrafus szorul felülvizsgálatra – a romániai magán erdőgazdálkodói szervezetek kialakítása ezen a téren előremutató). Mintegy általános irányvonal, hogy bármilyen erdőgazdálkodási társulás jobb, mint a semmilyen, így ezek bármely formája bátorítható, de nem erőltethető. Az erdőtulajdonosok számára általánosságban lehetővé kellene tenni a szabad választást az igényeiknek legjobban megfelelő erdőgazdálkodási társulási formák közül és megtartott függetlenségük mértékéről:

- fa és egyéb erdei termékek közös piaca;
- közös gazdálkodó egység;
- közös útépítés;
- teljesen egyesített erdőgazdálkodás, stb.

A jövő erdőtulajdonosai közül sokan lakhatnak távol erdőtulajdonaiktól (tipikus „városi” lakosok lehetnek), akik semmi érdeklődést nem mutatnak a tartamos erdőgazdálkodás felé. A távol lakó (városi) erdőtulajdonosok társulásokba tömörülését serkenteni kellene. Javaslom a társult tulajdonosok adózási kedvezményekben való részesítését.

Megfigyeléseim szerint az erdőtulajdonosok kötődése tulajdonukhoz függvénye a tulajdonukkal való gazdálkodás nyereségességének. Ez a nyereség nemcsak a társadalmi szolgáltatásokért nyújtandó támogatások, vagy a faanyag kitermelése által érhető el, hanem az erdei melléktermékek kiaknázása során is növelhető. A legfontosabb ilyen tevékenység a vadászat. Ajánlom erőfeszítések megtételét a vadászati törvény korrigálására oly módon, hogy az a vadgazdálkodási jogot kisebb birtok esetében is a földtulajdoni joghoz kösse. A vadgazdálkodási jognak a föld tulajdonlásához való társítása többek között segítené az erdőtulajdonosok tartamos erdőgazdálkodás igényeit kielégítő befektetések esetében annyira hiányolt tőkeigényének csökkentését. Ugyanakkor az erdőtulajdonosok – mint politikai szereplők – helyzetét megerősítené és segítené a vadásztársaságokkal való megállapodásokat. Mintegy közbenső intézkedésként, legalább az erdészeti társulásoknak jogosultságot kellene biztosítani a vadgazdálkodási jog saját területeiken való igénylésére. Ez, mintegy kiegészítő serkentő tényező lehetne a tulajdonosok részére, hogy belépjenek egy társulásba (a jelenleg minimális terület Magyarországon 3 000 ha valótlanul nagy és le kellene csökkenteni 100-200 ha körüli méretre – Romániában a vadásztatási jogokat a vadásztársaságok birtokolják). A vad okozta károkat megtérítésének igénye magán tulajdonokon fokozottabban jelentkezik. Az erdőt ezért biztosítani kell jövőbeni károk ellen, tulajdoni formájuktól függetlenül. A vad okozta károk megtérítéséhez szükséges törvényi eszközök felállítása sürgető. Addig a befektetés összes terhe akár csak ennek kockázata a gazdálkodóé. Magyarországon az ÁESZ rendszeresen nyomon követi a vadkárok alakulását, az előálló adatbázis alapjául szolgálhat a fenntartható vadgazdálkodás céljainak meghatározásához. Romániában a károk felmérése az alakulóban levő erdőfelügyelet feladatai közé fog kerülni.

Kutatásaim rámutattak, hogy az erdőgazdálkodás iránti érdektelenség növekedése mindkét országban a gazdálkodás felhagyását is eredményezheti egyes tulajdonok/tulajdonosi szervezetek esetében. Ez a folyamat leginkább az elaprózott tulajdonszerkezettel rendelkező területeken fordul elő. Az okozott gazdasági károsodás felerősítheti a kedvezőtlen természeti folyamatok környezetkárosító hatását (erózió felgyorsulása). A tájképi károsodás fellépése, továbbá a természeti értékek védelmének biztosítása is szükségessé teszi a kialakult kedvezőtlen (elaprózott) tulajdonszerkezet és birtokviszonyok rendezését, valamint a természeti adottságokhoz illeszkedő földhasznosítás területi feltételeinek megteremtését.

A városi életvitel és a gazdasági fellendülés egyaránt növekvő terheket ró az erdőre. A légszennyezés kihangsúlyozza az erdők levegőtisztító hatásának fontosságát akkor is, ha a 90-es évek előtti mamut-vállalatok többsége bezárt vagy korszerűsítésen esett át – de azóta életbe

lépett a Kyoto-protokoll is. A zajártalom előtérbe helyezi az erdők zajszűrő képességének kiaknázhatóságát. Az erdő segítséget nyújt az emberiségnek a természeti katasztrófák megfékezésében mezővédő erdősávok létesítésétől egészen a vízvédelmi fásításokig egyaránt. A társadalom a magán erdőtulajdon ilyen célú szolgáltatásait valamilyen formában (kompenzációk, adókedvezmény, stb.) figyelembe kellene, hogy vegye mindkét országban. Megoldás lehetne egy olyan speciális alap létesítése melyet a természetszennyezésből befolyó összegek duzzasztanának és melyet domborzati tényezők és fafajösszetétel figyelembe vételével osztanának ki az erdőtulajdonosok között.

A tulajdonszerkezet rendezésekor, erdőtestek birtoklásakor javaslom a helyi lakosság kedvezményezettségének figyelembe vételét. Az erdőterületek bővítésére a felhagyott mezőgazdasági területek alternatív hasznosítása biztosíthat lehetőséget, melyek nemegyszer magántulajdont képviselnek. Míg Magyarországon rendelkezésre állnak megpályázható EU-s források magán területek beerdősítésére, addig Romániában ezeket csak magánberuházásokkal lehet megvalósítani, viszont az állami erdőgazdálkodás ingyenes tanácsadással járul hozzá a kezdeményezésekhez függetlenül attól, hogy a beerdősült területet később az erdővagyon részévé akarják-e nyilvánítani vagy sem.

Megítélésem szerint az EU csatlakozást követően az erdőgazdálkodásnak – úgy is, mint a mezőgazdaság részének – jobban kell igazodnia a piacgazdálkodási feltételekhez, amelyek térségünkben minőségi termékek előállítására orientált gazdálkodás kialakítását teszi szükségessé. Ehhez a termelési szerkezet jelentős módosulásával kell számolni. A korábbi időszakban néhány alacsony feldolgozottsági szintű termékből álló szűk körű, kisebb választékkal szemben, tömegesen is előállítható, magasabb feldolgozottsági szintű, az igényes piaci követelményeket kielégítő, bő választékú minőségi termékekből összetett és a változó piaci igényekhez igazodó termelési szerkezet kialakítása szükséges. Magyarország időben korábbi csatlakozása Romániához képest lehetőséget biztosít a két ország forrásainak elkülönült megjelenítésében és iránymutatóként szolgálhat az utóbb csatlakozó számára. Románia csatlakozásának közeledtével egy külön dolgozat foglalkozhatna a két ország közötti ismeretek megosztásával.

HU RO

A minőségi termékekre visszatérve kutatásaim során körvonalazódni látszik az eredetbizonyítás várható kívánalma a termékek jelentős körénél, ami hitelt érdemlően csak rendezett tulajdon- és gazdálkodói viszonyok esetén valósítható meg. Az ezt biztosító fenntartható mezőgazdasági (és egyben erdészeti) fejlődés követelménye már az EU-hoz való csatlakozás feltételeként megfogalmazódott, ami a természeti adottságokhoz illeszkedő földhasználattal és a talajt kímélő termesztési technológiák alkalmazásával teljesíthető.

A kutatásaim során a tulajdonosok érdekeit jelentősen befolyásoló tényezőként jelentkezett a termőföld tulajdonszerzés és forgalmazás jogi feltételeinek további fejlődése (jogi személyek tulajdonszerzési lehetősége, külföldiek tulajdonszerzési lehetősége) mindkét országban, továbbá a termőföld forgalmi árának alakulása.

HU RO

Az is jelentkezett, hogy az erdőgazdasági célú hasznosítás iránti igény egy ország területén belül is jelentősen különbözik. Nyilvánvalóan más a megközelítés egy kevésbé elmaradott térségben, mint ott, ahol az életszínvonal magasabb. A tulajdonrendezés lehetőségét nagymértékben befolyásolja továbbá, ha az érintett területek idegenforgalmilag kiemelkedő jelentőségű körzetekben helyezkednek el.

Véleményem, hogy az ország termőterületének helyileg eltérő természeti adottságai, a lakosság területileg változó foglalkoztatási lehetőségei és szociális helyzete az erdőterület hasznosítása során különböző nagyságú földtulajdonok kialakítását teszi szükségessé. Általánosságban a termőföld hasznosításának – a környezet és természetvédelmi célkitűzéseket figyelembe vevő – lehetőségei az alábbiak lehetnek:

- a kedvező adottságú területeken piacorientált gazdálkodás, amelyet csak a fenntartható fejlődés követelményei korlátoznak;
- a kevésbé kedvező adottságú és kedvezőtlen természeti folyamatokkal kismértékben veszélyeztetett területeken helyi foglalkoztatás biztosítására, illetve jövedelemkiegészítés céljából fenntartható gazdálkodás;
- a kedvezőtlen adottságú és a talajt károsító folyamatokkal erősen veszélyeztetett területek védelmi célú hasznosítása, korlátozott gazdasági eredménnyel.

A kialakítandó tulajdonosi és birtokszerkezetnek összhangban kell lennie a fent említett földhasznosítási lehetőségekkel is.

Kutatásaim alapján megerősítést kapott, hogy a piacorientált gazdálkodással hasznosított területeken kialakítandó birtoktest nagyságokat alapvetően a gazdálkodási mód, eredet és termelési cél szerinti gazdaságos földhasznosítás által támasztott igények határozzák meg. Például az ültetvényszerű erdők birtokmérete nagyban eltérhet az őshonos erdőtestek méretétől. Nem utolsó szempont, hogy az előbbiek (ültetvényszerű erdők) kitermelési szempontból tehermentesíthetők az utóbbiakat (ökológiaiilag is értékesebb állományokkal fedett területeket). Az egységnyi időintervallumon belül jelentkező nagyobb jövedelmezőségnek köszönhetően az ültetvényszerű erdőterületeken jelentős földtulajdonkoncentrációval lehet számolni, amelynek kialakítása a tulajdonosok gazdasági megfontolásából adódó föld vásárlásával, vagy az elaprózott, egymástól távol elhelyezkedő birtoktestek tulajdonosok közötti cseréjével is lehetséges. A jelenlegi feltételek között, amikor az erdőgazdasági ágazatot – de a mezőgazdasági ágazatot is általánosságban – a tőkehiány jellemzi mindkét országban és a gazdálkodás eredményének előrejelzése nagyon bizonytalan, véleményem szerint a földvásárlás lehetőségei korlátozottak, és a kizárólag cserén alapuló tulajdonrendezés még részlegesen is csak igen hosszú távon valósulhat meg. Ezért a folyamat meggyorsítása érdekében javaslom a vásárlás lehetőségét elősegítő (támogató) állami intézkedések bevezetését. Ezen a területen a magyar példa (Nemzeti Föld Alap – NFA) tanulságaita román fél hasznosítani tudná.

HU

RO

A kevésbé kedvező adottságú és főleg szociális megfontolásból gazdálkodásban tartandó területeken ugyan kisebb mértékű tulajdonkoncentrációra van szükség, azonban mivel annak forrásfedezete a termelésből nem várható, a tulajdonrendezést feltétlenül állami támogatással javaslom elősegíteni. Ezeken a területeken jelentős termelési szerkezetmódosulással és további talajvédelmi beavatkozással kell számolni. Ennek fedezetét a gazdálkodás eredménye nem biztosítja, ezért további állami intézkedések szükségesek. Segítséget nyújthat Magyarország esetében a már említett EU-s EMVA (Egységes Vidékfejlesztési és Mezőgazdasági Alap) források.

HU

RO

A kedvezőtlen adottságú és talajt károsító folyamatokkal erősen veszélyeztetett területeken olyan tulajdonosi szerkezetet kell kialakítani, amely lehetővé teszi a védelmi jellegű (esetleg nem gazdaságos) hasznosítást. Ez ismételt állami tulajdonba vétellel, vagy az állam által jól felügyelhető gazdasági formákban javaslom megoldani. Viszont ebben az esetben a tulajdonrendezés jelentős állami ráfordítást igényel (pl. a kisajátítás ellenértéke stb.) vagy ha a terület belekerült a Natura 2000 hálózatba, EU-s források is igénybe vehetők – a közeljövőben remélhetőleg Románia számára is.

A tulajdon- és gazdálkodó-rendezés megvalósításának jogi megalapozása a két tárgyalt országban még nem befejezett: Magyarországon a szakma egy újabb erdőtörvény időszerűségéről beszél, míg Romániában a folyamatok még nem zárultak le semmilyen téren. Ennek rendezése után kerülhet sor a tulajdonrendezés eljárási rendjét szabályozó jogszabályok megalkotására. A jogi szabályozás során előzetesen számba kell venni a tulajdonrendezés szóba jöhető reális eszközeinek körét, amely a földhasználati céloktól, a

tulajdonosok körének gazdasági lehetőségeitől függően alakulhat. A szabályozási körnek tartalmaznia kell:

- a tulajdonok egymás közötti kapcsolatának rendezésére vonatkozó intézkedéseket;
- a helyi közösségek érdekeinek és az egyes tulajdonosok érdekeinek összeegyeztetésére vonatkozó intézkedéseket;
- az állami (központi) érdek érvényesítésére vonatkozó intézkedéseket.

Tapasztalatom szerint a tulajdonosok egymás közötti ügyletei (földcsere, vásárlás) főként gazdasági érdekből erednek és a gazdaságosan hasznosítható méretű földterületek saját ellátottságból történő kialakítására irányulnak mindkét országban.

Kutatásaim során körvonalazódott, hogy a helyi közösségek és az egyes tulajdonosok érdekei lehetnek közösek és egymásnak ellentmondóak is már akár az üzemméretet illetően is. Ebben az esetben a szabályozás kötelező, kényszerítő előírásainak szükségességét és a rendelkezés végrehajtásából származó hátrányok kompenzációját szolgáló intézkedések meghozásával is számolni kell.

Tekintettel arra, hogy az erdőgazdálkodás szolgáltatások igénybevételén alapul, az életképes üzemméret mértéke mást jelent, mint például a mezőgazdaságban. Az életképes üzemméret csak az aktív, valódi gazdálkodást folytató erdőgazdálkodó számára működési feltétel, az erdőtulajdonosok számára a jogi működőképesség elérése jelenti a gazdálkodás peremfeltételét. Ennek érdekében a birtokrendezés során a tulajdonostársak, közeli hozzátartozók, a helyben lakók valamint az életképes üzemméret a mezőgazdasági családi gazdaságok (farmgazdaságok) erdőbirtok szerzése preferálandó. Ezáltal például a Magyarországon található osztatlan közös tulajdonú földrészletek mennyisége erdőterületen csökkenthető.

A sajátos adottságú területeken (pl. üdülőövezetekben) véleményem szerint szükség lehet a földtulajdon minimális területének meghatározására, illetve az annak betartását kikényszerítő intézkedések bevezetésére. Kiemelném, hogy a tulajdonviszonyok különös jogi szabályozását igénylő helyi közösségi és központi érdek a természeti értékek védelme. Ennek központi, állami és helyi szabályozási rendjének kialakítását javaslom. A szabályozás fő kérdései a (talaj)védelemre szoruló területek tulajdonosának meghatározása, az esetlegesen szükséges tulajdonoscseré eljárásrendje, valamint a kompenzáció módja. Ebben Magyarországon az NFA segíthet – Romániában jelenleg ennek kidolgozott formája még nincs meg. Javaslom a romániai kollegáknak a magyarországi helyzetek áttekintését és az ottani környezethez igazított változatának bevezetését, átgondolását.

HU

RO

A földtulajdon koncentráción kívül a birtokrendezésnek fontos eleme a közlekedést biztosító úthálózat kialakítása is. Megfigyelésem szerint az általam tárgyalt két országban ezen terület jogi szabályozása is néhol hiányos. Nem kielégítő az úthálózat tulajdonlásának és kezelésének szabályozása. Hasonlóan rendezetlenek a közösségi célú talajvédelmi beavatkozások létesítésével kapcsolatosan felmerülő problémák. Javaslom a nyugati országok példáinak áttekintését és egy, a helyi viszonyokhoz jobban igazodó jogi keret mielőbbi kidolgozását.

HU

RO

A földprivatizáció egyes esetekben a földnyilvántartás korszerűsítését teheti szükségessé, legfőképpen Romániában. A földtulajdon és földhasználat szétválása miatt a tulajdonnyilvántartás mellett szükséges a földhasználó nyilvántartása is, illetve a kettő együttes megoldása. Várhatóan a magyarországi integrátorok, hasonló szerepet betöltő egyének, vagy szervezetek szerepe ezen a téren is megnő. A romániai földnyilvántartási rendszer pontosítása, kataszteri nyilvántartása az egész ország területét le kell fedje. További problémát jelent a földprivatizáció során osztatlan tulajdonba került területek azonosítható nyilvántartásának megoldása. A tulajdonrendezés során felmerülő ügyletekhez (földvásárlás, földcsere) pontos területazonosítási lehetőségek szükségesek, amelyek a fentiek miatt esetenként (nadrágszj

parcellák) nem teljesíthetők maradéktalanul. Elképzelésem szerint az ilyen „rendezetlen” területek rendezését követően ez a kérdéskör megoldódik.

A tulajdon- és birtokrendezés gyakorlati megvalósításának további akadályozó tényezője lehet, hogy a földprivatizációs műveletek (kárpótlás, részaránytulajdon-rendezés – főleg az utóbbi) átvezetése csak hosszabb távon megvalósítható feladat mindkét általam tárgyalt országban. Az elaprózott tulajdonszerkezeti adottságok miatt a birtokrendezéssel kapcsolatos műveletek segítségére térinformatikára alapozott földnyilvántartási rendszer kialakítását javaslom.

Kutatásaim alapján elmondhatom, hogy a birtokrendezés – néhány sajátos esettől eltekintve (pl. a természeti értékek védelme) – általában alulról jövő kezdeményezésre (földtulajdonosok) megvalósuló tevékenység. Jellemzően adódóan (elkülönült egymástól távol elhelyezkedő birtoktestek cseréje) egy adott település határát, esetenként több településen élőket érinti. Lefolytatásában javaslom az adott településen a tulajdonosok érdekképviselői szerveinek, a települési önkormányzatoknak, valamint az érdekelt központi szervek területi szervezeteinek közreműködését. Az érdekelt képviselői – szakértők bevonásával – a rendezés lebonyolítását végző célszervezeteket hozhatnak létre, amelyek feladata az információk beszerzése, egyeztetések elvégzése, hivatalos ügyekben való eljárás stb. A rendezési eljáráshoz alapinformációkat a már fent említett földnyilvántartási rendszert működtető szervek szolgáltatnák. Ezen kívül természetesen e szerveknek javaslom egyéb szakmai feladatok ellátásának vállalását is. A birtokrendezés lefolytatásához a földnyilvántartással kapcsolatban jártas, a földforgalom szakmai és jogi vonatkozásait jól ismerő közreműködők szükségesek, a technikai háttérigény a térinformatikára alapozott földnyilvántartási rendszer.

Kutatásaim rámutattak arra, hogy nagyrészt a birtokrendezés stádiumának is köszönhetően, jelenleg a magán erdőtulajdonlásra nagyfokú döntésképtelenség, anyagi motiváció hiánya valamint kivitelező vállalkozói kör fejletlensége a jellemző a térségben. Mindez társul a jogok, kötelezettségek ismeretének hiányával, az egymásra várás, a várakozás a magasabb uniós földárakra valamint egyes ügyleteknél a teljes konszenzus elérésének szinte lehetetlen voltával (Bartha Pál szem.). A problémát súlyosbítja a le nem folytatott örökösödési eljárások valamint számtalan tulajdonváltásra utaló széljegyzés. Mindezekon túlmenően, az erdőtulajdonosi kör egy részének tulajdonosi mentalitása sem éri el a kívánatos szintet az általam tárgyalt országok egyikében sem. Felmérések alapján a magán erdőtulajdonosok jelentős része még nem járt erdejében, pedig egyes térségekben a tulajdonrendezés nagy része már évekkel ezelőtt befejeződött. Ezek alapján olyan eljárások kellenek, melyek segítségével a gazdálkodni akaró (aktív) és nem akaró (passzív) tulajdonosi kör elkülöníthető lenne.

Ágazati sajátosság, hogy a magánerdőt átszövő birtokpolitikai problémák a jelenlegi tulajdonviszonyok mellett klasszikus birtokrendezési eszközökkel csak részben orvosolhatóak. A legfontosabb cél az osztatlan közös tulajdonú erdőterületeken folyó gazdálkodás jogi működőképességének javítása.

Összefoglalva a magánerdő tulajdon- és birtokszerkezetet befolyásoló főbb tényezők az alábbiak (Csemez, 1997):

- a tulajdonosok – érdekük felismerése alapján történő – magatartása;
- a jogi szabályozási feltételek;
- a tulajdonrendezésben az érdekeltség elősegítésére rendelkezésre álló privatizációs és egyéb támogatási lehetőségek,
- a tulajdonnyilvántartás helyzete, a földnyilvántartó szervek felkészültsége az adott szolgáltatásra és a változások nyomkövetésére.

Mindezek függvényében az erdőprivatizáció során a földtulajdon megszerzése helyileg és a tulajdonosok szerint változóan többféle érdekből történt. A főbb érdekek az alábbiak:

- az egykori vagyonvesztés mérséklése meghatározott további földhasználati cél nélkül;
- a földtulajdonhoz jutó mezőgazdasági termelési tevékenység feltételeinek megteremtése érdekében a gazdálkodás történhet főfoglalkozásként és jövedelem-kiegészítő tevékenységként;
- földtulajdonhoz jutás ingatlankereskedelmi céllal, vagy bérbeadáshoz, építési telekkialakításhoz.

Ennek kapcsán javaslom az erdő-ingatlan fogalom újraértelmezését, hiszen míg az erdő-ingatlan szerves részét képező faállomány értéke az erdő-ingatlan értékesítésekor fizetendő kötelezettségbe is beleszámít, addig az ingatlannak minősülő faállomány a letermeléskor terméké alakul át.

A tulajdon- és gazdálkodó-rendezés megvalósítását követően véleményem szerint:

- létrejönnek a piacorientált árutermeléshez szükséges méretű birtoktestek;
- kialakulnak az eredményes extenzív önellátó és jövedelem-kiegészítő gazdálkodáshoz szükséges birtoktestek;
- elkülönülnek és a sajátos igényeket biztosító gondozásba kerülnek a természeti értékek megóvása, vagy egyéb célok miatt védelemre szoruló területek;
- összességében kialakítható a különböző adottságú területek környezetkímélő fenntartható mezőgazdasági hasznosításához szükséges tulajdon- és birtokszerkezet.

Az alábbi táblázat a két ország erdőprivatizációjának egy szűk összefoglalása található.

12. Táblázat: Összehasonlítás néhány paraméter mentén

Magyarország	Románia
Szándék	
A sérelmet szenvedett személyek kártalanítása	A régi tulajdon eredeti tulajdonosának való részleges visszajuttatása
Jogszabály	
Egy jogszabály-alkotási periódus	Két jogszabály-alkotási periódus
A jogszabály megalkotását követő végrehajtás után ma a folyamat lezártnak tekinthető	A jogszabály megalkotását követően a végrehajtás elhúzódik, a folyamat jelenleg sem tekinthető lezártnak
A végrehajtás egy ütemben zajlik	A végrehajtás két ütemben zajlik
A jogszabályalkotás meglehetősen nyomon követhető	A jogszabályok jelentős hányada sürgősségi rendelet
Külön privatizációs törvény az erdőre nincs	Külön privatizációs törvény az erdőre nincs
Erdőtörvény a privatizáció során jelenik meg, végrehajtási rendeletei módosulnak	Erdőtörvény a privatizáció során jelenik meg.

Magyarország	Románia
Jogszáály	
Az erdőtörvény a privatizáció során keletkezett magán struktúrákra is kiterjed.	Az erdőtörvény a privatizáció során keletkezett magán struktúrákra is kiterjed.
Erdőterület	
A folyamatba bevont erdőterületek kevésbé jó állományok	A folyamatba bevont állományok közt értékes állományok találhatók
A kijelölt erdőterületek jelentős része ültetvényszerű gazdálkodásban művelt – ez azért (is) lehet pozitív irányú jövedelemszerzési szempontból (rövidebb ciklus), védelmi szempontból (kevesebb megszorítás)	Az első fázisban visszaszolgáltatott területek közt akadnak kevésbé értékes állományok is – a második fázisban a területek konkrét delimitációja általában gond nélkül megoldható volt
A kijelölt területtel kapcsolatos konfliktusok jobban kiéleződtek az egyének között	A kijelölt területtel kapcsolatos konfliktusok az állami gazdálkodói szervvel kapcsolatosan alakultak ki és nyilvánultak meg
Tulajdonos	
Sok esetben új tulajdonosi szerkezet alakult ki az adott területen	A legtöbb esetben a régi tulajdonosi szerkezet visszaállítása volt a cél, kivétel a védett területek valamint az egyéb okok miatt átfedésben levő vagy összekavarodott tulajdonszerkezet.
A tulajdonosi hozzáállást (aktív-passzív) nagyban befolyásolta a tulajdonosi szerkezet (osztatlan közös tulajdon)	A tulajdonosi hozzáállás leginkább az egyéni szándékokat tükrözték.
A tulajdonosok tulajdonukkal kapcsolatosan szükséges ismeretek hiányosak, a tájékoztatás akadozó.	A tulajdonosok tulajdonukkal kapcsolatosan szükséges ismeretek hiányosak, a tájékoztatás akadozó
A tulajdonosok demográfiai összetétele változó	Számos az idős tulajdonos
Az erdőtulajdonosok szerveződése elakadt	Az erdőtulajdonosok szerveződése jó irányt vetít elő
Létrejövő birtokszerkezet	
Az üzemméret általában rossz, a javítás érdekében tett lépések hatékonysága alacsony	Az üzemméret általában kicsi, de kialakulóban vannak olyan gazdálkodói egységek, melyek hatékonyan összefogják őket

Magyarország	Románia
Létrejövő birtokszerkezet	
Számos esetben a tulajdonos és a gazdálkodó elkülönül egymástól ami a gazdálkodótlanság esetében jelentős hátrányt jelent	Ha a tulajdonos és a gazdálkodó el is különül egymástól általában vannak olyan gazdálkodói struktúrák, melyek ezt a különbséget lefedik
Folyamat folytatása	
A folyamat lezárult	A folyamat nem zárult le

Mint már említettem, az általam tárgyalt két országban az erdőprivatizáció különböző stádiumban van. Míg Magyarországon az erdőprivatizációs folyamatok lezártnak nyilvánítottak a tulajdonosok bejegyzésével, addig Romániában jelenleg a tulajdonosok nevesítése sem fejeződött be. Ezek alapján érdemesnek tartom elsősorban a magyarországi tapasztalatokra alapozva a romániai folyamatokra tenni néhány plusz előremutató javaslatot. Mindenek előtt, a folyamat nyitottsága mellett alapvetően három alternatívával kell számolnunk:

1. Az erdőprivatizáció megreked ezen a szinten
2. Az erdőprivatizáció lassan elér egy magasabb szintet
3. Teljes tulajdon-visszaszolgáltatás fog bekövetkezni.

Az első eset a folyamatok lezárását eredményezné a közeljövőben. Ez azt jelentené, hogy az erdőtulajdonosok nevesítése befejeződik, ami valószínűleg felháborodást kelthet azon lehetséges tulajdonosokban, akik a folyamat elhúzódása kapcsán eddig nem tudták kivitelezni vagy valamilyen okból kifolyólag elodázták visszaigénylési kérelmük megfogalmazását. Viszont ez a folyamat a törvényi keretek újratárgyalását és egyben letisztázását is jelentené, miáltal az egész folyamat szabályozása átláthatóbb lenne és ezáltal a fennálló hiányosságok, rések lefedése könnyebb, hatékonyabb lenne. Ennek eredményeként a jelenleg meglevő magán erdőtulajdonosi szerkezet működése hatékonyabb lehetne. Ebben az esetben javaslom a folyamatok mielőbbi lezárását, a törvényes keretek tisztázását és a fennmaradó viták elkerülését.

A második eset a folyamatok hasonló ütemű folytatását jelentené. Habár az elmúlt években az erdőprivatizáció felgyorsult, a folyamatok még mindig időigényesek, és a törvénykezés néhol kusza. A visszaszolgáltatás elhúzódása gazdálkodói hiányosságok fennmaradását jelenthetné, mely szürkeség számos, nem minden esetben legális és a köz által elfogadható folyamatnak adna helyet. Viszont a lehető legtöbb tulajdonos igényelhetné vissza erdőterületét és a gazdálkodói tapasztalatok korai megszerzése alapján dönthetne tulajdonát illetően. Véleményem szerint ez a lehető legrosszabb, hiszen a folyamatok elhúzódása eredményeként a megoldatlan nehézségek eltántoríthatják az aktív erdőtulajdonosokat szándékuktól. Mindenképpen javaslom a folyamatok mielőbbi felgyorsítását és lerendezését.

A teljes visszaszolgáltatás a jelenlegi helyzetet megfordítaná, hiszen akkor az állami erdőtulajdon lecsökkenne és ezáltal az állami erdészeti szervek szerepe is megváltozna. Tevékenysége kiterjedne a magán erdőtulajdonok felügyeletére és tanácsadásra, ami lehetővé tenné a magán erdőgazdálkodás hatékonyságának növelését. Az időközben kiépülő magán erdőtulajdonosi/gazdálkodói szerkezetek viszont – akárcsak az állami szerkezet – újabb jogszabályi környezetet igényelne, ami lehetőséget biztosítana az erdőgazdálkodás teljes

reformjára, egyedi szervezetek és megoldások felállítására a térségben. Mindez természetesen támaszkodhatna az eddig kialakult szervezetre, hasznosítva annak vívmányait de minden esetre nagy változást jelentene az erdőgazdálkodásban és az ezzel kapcsolatos elvárási rendszer átcsoportosításában.

Irodalomjegyzék

- I. V. ABRUDAN (2001) – Aspecte privind certificarea padurilor – dezbatere, Revista padurilor, 2001/2, Bucuresti
- I. V. ABRUDAN (2002) – Country report on Romania, Study on Forestry in Accession Countries, Commission of the European Communities
- I. V. ABRUDAN, C. ENESCU, G. PARNUTA (2003) - Private forest ownership in Romania and the support for the management of private forest
- ÁLLAMI PRIVATIZÁCIÓS ÉS VAGYONKEZELŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG Erdőgazdasági társaságok 1994-1998.
- ANUARUL STATISTIC AL ROMANIEI (2001) – Serii de Timp 1990-2000, www.insse.ro.
- BANCA NATIONALA A ROMANIEI (2002) – Raport anual 2002, www.bnro.ro.
- G. BENNETT ED. (1994) – Conserving Europe's Natural Heritage Towards a European Ecological Network, Graham & Trotman / Martinus Nijhoff, p. 15-18, p.217-221, p. 273-276
- J. BOGNÁR (1993) – A gazdasági-társadalmi transzformáció alakulása, folyamata, Gazdasági-társadalmi rendszerváltás folyamata és tendenciái, Tudományos konferencia, VEAB, Veszprém p. 7-14
- A. BONDOR (1995) – Erdészetpolitika és irányítás, az erdőgazdálkodás törvényi szabályozása, pénzügyi támogatási rendszere, feladatok, Erdészet-Piac-Társadalom, Országos fórum, GATE Vezető- és Továbbképző Intézet, Budapest
- GH. F. BORLEA (2001) – Romania, UN ECE/Timber Committee, Debe
- L. BOURIAUD, F. CLINOVSCHI (1997) – Aspecte ale constituirii proprietății forestiere private în România, Suceava Egyetem publikációja, Erdészeti szektor, Vol. III, p. 120-133
- L. BOURIAUD (1999) – Evaluarea politicii forestiere și a politicii de reforma a sectorului silvic din Romania – concluzii preliminare, Raportul pentru Departamentul Padurii, Nancy, 1999
- L. BOURIAUD (2001) – Sustainable Forest Management: With or Without Privately Owned Forests? A Romanian Case Survey in Economic Sustainability of Small-Scale Forestry, Ansii NISKANEN and Johanna VÁYRYNEN, Proceedings 36, EFI Joensuu, 2001, 290 old.
- L. BOURIAUD (2002) – Drept forestier. Legislație silvică „Ștefan cel Mare” Egyetemi Kiadó, Suceava
- L. BOURIAUD (2002) – L'allocation des droits de propriété et d'usage sur la forêt: Analyse économique et politique du cas des pays en transition, PhD dolgozat, ENGREF Nancy, 2002
- L. BOURIAUD, I. V. ABRUDAN (2003) – Recent Forest Policy Developments in Romania and the Main Challenges Ahead, konferencia előadás, Belgrád, 2003
- GH. BUMBU (2001) – Situația padurilor la data naționalizării, Revista padurilor, 2001/4, Bukarest

- A. G. BURGERNÉ (2003) – Földhasználati és földbirtok-politika az Európai Unióban és néhány csatlakozó országban, Közgazdasági Szemle, L. évfolyam, 2003. szeptember, 819-932 old.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (2002) – Regular Report on Hungary's Progress Towards Accession
- CS. CSÁKI, Z. LERMAN (2000) – Land Reform and Farm Sector Restructuring in the Former Socialist Countries in Europe, Transition and Integration in Central and Eastern Europe
- A. CSEMEZ, P. HOTVÁTH, K. MIZSÉR, G. REMETÉY-FÜLÖP (1997) – Birtokrendezés az agrártáj fejlesztésben az EU-csatlakozás tükrében, MTA Stratégiai Kutatások, „Zöld Belépő” kutatási program
- P. CSÓKA, GY. HOLDAMPF, Z. SOMOGYI (1995) – Country Report on the Follow-up of the Second Ministerial Conference, Helsinki
- P. CSÓKA, GY. HOLDAMPF (1997) – Implementation of Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management, Antalya
- P. CSÓKA (2000) – A tartamos (fenntartható) erdőgazdálkodás európai követelményei és indikátorai, Budapest
- M. CSUKA (1995) – Az állami költségvetés hozzájárulása az erdőgazdálkodási feladatok megoldásához, Erdészet-Piac-Társadalom, Országos fórum, GATE Vezető- és Továbbképző Intézet, Budapest
- COUNTRY REPORT of the Romanian representatives at the May 15th – 16th, 2000 Workshop on forest restitution in Brasov (Romania)
- K. CZERNY – Miért mostoha ágazat az erdőgazdálkodás?, Erdészeti Lapok, 2003. november
- M. DAUNER (1996) – Hungarian Forestry; Foldművelésügyi Minisztérium Erdészeti Hivatala, Budapest.
- V. ENESCU (2001) – Conservarea biodiversitatii si dezvoltarea durabila, Revista padurii, Bucuresti 2001/2
- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (1999 – PC edition)
- ÉVES BESZÁMOLÓK Földművelésügyi Minisztérium, Erdészeti Hivatal 1993-1998
- ÉVES JELENTÉSEK Földművelésügyi Minisztérium, Erdészeti Hivatal Állami Erdészeti Szolgálat 1990-2003
- FISCHER WELTALMANACH (2000) – Hungary (Country report)
- FM AGRÁRPROGRAM, Szakmai füzetek 2, Erdészet Budapest, 1997.
- FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS (1994) – Workshop on the analysis of experiences and constraints in the evolution of policies and institutions relevant to the forestry sector in Eastern Europe, Florence, Italy, 17-20 May 1994/Country Report: Hungary ; Rome
- FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS (1997) – Issues and Opportunities in the Evolution of Private Forestry and Forestry Extension in Several Countries with Economies in Transition in Central and Eastern Europe, Rome
- FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS (2000) – Forest resources, policy, legislation and use of wood in Hungary

- FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS (2000) – Global Forest Resources Assesment, Main Report, Paper 140
- FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION OF THE UNITED NATIONS (2004) – Institutional Development and Capacity Building for the National Forest Program in Serbia, Project TCP/YUG/2902, www.forestserbia-fao.sr.gov.yu
- FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM, ERDÉSZETI HIVATAL 1996. évi LIV. törvény az erdőről és az erdővédelméről.
- D. GARDA (2002) – A székely közbirtokosság, Státus könyvkiadó, Csíkszereda, Románia
- S. GÁL (1995) – Erdészeti igazgatás, Erdészet-Piac-Társadalom, Országos fórum, GATE Vezető- és Továbbképző Intézet, Budapest
- K. GERGELY (2004) – A Felső-Tisznán kialakítandó EU-konform automata felszíni vízminőségi monitoring rendszer problematikája és lehetőségei, PhD értekezés, Pécs
- P. GLÜCK ET AL (1999) – Formulation and Implementation of National Forest Programmes, Vol. II, European Forest Institute, p. 141-155
- A. HALÁSZ (1994) – A magyar erdészet 70 éve számokban, 1920-1990, FM Erdőrendezési Szolgálat, Budapest
- A. HALÁSZ, P. CSÓKA, Z. HORVÁTH (1993) – Adatok és elemzés a magyar fagazdaságról 1964-1991. FAGOSZ, Budapest
- B. HÉJJ, B. LETT, K. MÉSZÁROS, M. STARK (1998) – Az erdőfelújítás finanszírozásának korszerűsítése, kézirat, Sopron
- GY. HOLDAMPF (1995) – A magyar erdészet az ENSZ-ben, Erdészeti Lapok, CXXX. 10,
- GY. HOLDAMPF (2000) – A páneurópai miniszteriális együttműködés és a magyar erdészet
- Z. HORVÁTH (1994) – Country Statement, Hungary (Ország jelentés, Magyarország), Development of Marketing of Sawnwood Products in Countries in Transition, Sopron
- B. ILLYÉS (1991) – A gazdasági rendszerváltás és az erdőgazdálkodás problémái, Átmenetek és változások Európában a nyolcvanas, kilencvenes években, MTA nemzetközi tudományos konferencia, Veszprém
- B. ILLYÉS (1993) – Az erdőgazdálkodás átalakulásának jellegzetes irányai, Gazdasági-társadalmi rendszerváltás folyamata és tendenciái, MTA tudományos konferencia, VEAB, Veszprém
- B. ILLYÉS, E. NISLEIN (1994) – Az állami erdőgazdálkodás szervezetének fejlesztési irányai, Az Európai Unió Copernicus programja keretében készült résztanulmány
- B. ILLYÉS (1994) – A privát erdőgazdálkodás keretfeltételeinek fejlesztése, kézirat
- B. ILLYÉS (1995) – Kihívások és válaszok az erdészet privatizációjában, kézirat
- B. ILLYÉS (1995) – Erdőtulajdon és erdőkezelés Magyarországon, kézirat
- B. ILLYÉS (1995) – A magánerdők problémája Magyarországon, kézirat
- INDUFOR (2003) – Forestry in Accession Countries, European Commision, DG Environment, draft report
- P. IZINGER (1997) – Agrárjövőkért. Gazdálkodás XLI. évf. 3. sz.

- L. JÁGER, K. MÉSZÁROS (2001) – Current State and Conflicts of Small-Scale Forestry in Hungary, Economic Sustainability of Small-Scale Forestry, EFI Proceedings No. 36.
- L. JÁGER (2003) – A magán-erdőtulajdonosok véleménye és ismeretei, PhD disszertáció, NYME, Sopron
- J. KROLL (1994) – Complementarities, Managers and Class Privatisation Programs after Communism
- M. KROTT (2005) – Forest policy and Economics, Elsevier
- T. LÁSZLÓ, Á. MACHER (1997) – A privatizáció folyamata, Adam Smith Institute, „The Second International Capital Markets Conference”, előadás, London
- L. LASKAY, M. MÖCSÉNYI (1999) – Fapiaci adatok és elemzések (Fakereskedelmi Konferenciák 1997-1999) FAGOSZ, Budapest-Siófok
- B. LETT (1994) – Ungarische Forstpolitik (Erdészeti politika Magyarországon), In: Symposium für Forstpolitik in veränderten gesellschaftlich ökonomischen Bedingungen, Proceedings, Brno.
- B. LETT (1996) – Az erdőgazdálkodás szervezeti átalakulása, MTA VEAB Konferencia kiadvány, Veszprém, p. 176-181.
- B. LETT (1997) – Organisationsverhältnisse zwischen Forstwirtschaft und Holzindustrie (Az erdőgazdálkodás és a feldolgozás szervezeti kapcsolatai a változásokban), Iseod'97, State And Development Trends In Wood Industry, VIII. Interchair, Meeting of Organizers and Economists in Wood Industry, XII Economic Forum, Proceedings, Croatia
- B. LETT, M. STARK (1998) – Accountancy Obligations and Possibilities in Hungarian Forest Management (Számviteli lehetőségek és kötelezettségek a magyar erdőgazdálkodásban), IUFRO 4.04.02. - 4.13.00 Symposium on Institutional Aspects of Managerial Economics and Accounting in Forestry. Proceedings, Roma-Ostia
- B. LETT, M. STARK (1999) – Dynamics in the Forestry and Timber Industry in Countries of Middle and Eastern Europe, Hungary, ILO Workshop
- MINISTRY OF AGRICULTURE AND REGIONAL DEVELOPMENT, FORESTRY DEPARTMENT (1999) – Forest resources, forestry and wood Management ; Budapest
- K. MÉSZÁROS (1998) – Country Report, Hungary (Országjelentés, Magyarország)
- K. MÉSZÁROS, A. LENGYEL (2002) – Nemzeti Erdőstratégia és Erdőprogram, Társadalmi és információs vitaanyag, Sopron – NEP
- P. MIHÁLYI (1997) – Számadás a talentumról - A kárpótlás
- Cs. MÓZES (2002) – A tartamos erdőgazdálkodás lehetőségei Romániában, doktori szigorlat, Sopron
- Cs. MÓZES, L. BOURIAUD (2003) – Sanitation fellings or about self-regulation and state-regulation in private forests, Workshop on forest operation improvements in farm forests, Logarska Dolina, Szlovénia
- Cs. MÓZES (2004) – The modernization of the private forest owners' society, Sympozion „Forestry and its sustainable development”, Brassó, Románia
- I. A. MURESAN (2002) – Agricultura si Silvicultura in 2001, analiza, Departamentul Agriculturii, Alimentatiei, Padurilor si a Statului Romanesc

- A. NISKANEN, J. VÄYRYNEN (2001) – Economic Sustainability of Small-Scale Forestry, EFI Proceedings No. 36, Joensuu
- E. RAFFAY (1990) – Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal..., Tornado Damenija Kft., Budapest
- R. RÖSLER (1999) – Románia erdészettörténete, New of Forest History, No. 28, Bécs (Oroszi Sándor fordításában Erdészettörténeti közlemények LXV., Budapest, 2004)
- J. SIRY, F. W. CUBBAGE, M. R. AHMED (2003) – Sustainable forest management: global trends and opportunities, Elsevier
- R. SOLYMOS (1997) – Az erdő- és fagazdaság EU-integrációs stratégiája, Budapest
- J. SZABADOS (1995) – Tulajdon, szervezet és privatizáció az erdőgazdálkodásban, Erdészeti Piac-Társadalom, Országos fórum, GATE Vezető- és Továbbképző Intézet, Budapest
- J. SZABADOS (1995) – Az állami erdészet alakulása 1992-95, kutatási jelentés
- H.-W. ROERING (1999) – Die Forstwirtschaft Ungarns ; Bundesforschungsanstalt für Forst- und Holzwirtschaft/Institut für Ökonomie ; Hamburg ; Arbeitsbericht des Instituts für Ökonomie, 99/7.
- J. PAULENKA, L. PAULE (1994) – Conservation of Forests in Central Europe, Typopress, Slovakia, p. 69, p. 99.
- P. PELKONEN ET AL (1999) – Forestry in Changing Societies in Europe, Part II, SILVA Network, p. 155-166
- B. SOLBERG, K. RYKOWSKI (2000) – Institutional and Legal Framework for Forest Policies in ECA Region and Selected OECD Countries – A Comparative Analysis, The world bank Group, Forest Policy review and strategy development: analytical studies/issues paper
- M. STARK, B. LETT (1998) – Gazdasági átalakulás és szemléletváltás a fagazdaságban, Társadalmi Közérzet és Identitás a Rendszerváltás után MTA-VEAB Tudományos konferencia Kiadvány, Komárom
- M. STARK, B. LETT (1998) – Die Auswirkungen des Wirtschaftswechsels auf den Holzmarkt, State and Development Trends in Wood industry. 9th Intercahir Meeting of Economists and Organisers in Wood Industry, Proceedings, Sopron.
- STATISZTIKAI HAVI KÖZLEMÉNYEK, Központi Statisztikai Hivatal 1993-1998, Budapest
- J. F. STEWART (1999) – Romania Forestry Sector: Status, Values, and the Need for Reform. ECSSD Working Paper No. 18, The World Bank
- S. TAMAS, I. V. ABRUDAN (2003) – Legal, Organizational, and Practical Aspects Concerning the Protection of Forest Areas in Romania, Brassói “Transilvania” Egyetem, Brassó, Románia, 2003
- TEOSZ AT ALL (1999) – A magyar magántulajdonon alapuló erdőgazdálkodás közelítési programja az Európai Unió erdőgazdálkodásához, Erdészeti lapok, vol. CXXXIV
- S. TÓTH (1997) – Az ezredforduló fagazdaságáról, Magyar Asztalos 97/10.
- THE WORLD BANK/WWF ALLIANCE (2001) – Implications of Land Restitution Programs on Achieving WB / WWF Alliance Targets in Eastern Europe and the

Central Asian Region Contract No. 7109895 for COUNTRY CASE
STUDY HUNGARY

THE WORLD BANK/WWF ALLIANCE (2001) – Implications of Land Restitution Programs on
Achieving WB / WWF Alliance Targets in Eastern Europe and the
Central Asian Region Contract No. 7109895 for COUNTRY CASE
STUDY ROMANIA

WORLD BANK (2002) – Romania Forest Development Project, Project Appraisal Document,
Report No. 25131-RO

WWF (2000) – WWF European Scorecards – National Reports

S. ZIEGENSPECK, U. HARDTER, U. SCHRAML (2004) – Lifestyles of private forest owners as an
indicator of social change, Elsevier, Forest Policy and Economics

*** – Makrogazdasági elemzések-prognózis 1999-re, Budapest Bank, Budapest

*** – Mezőgazdasági Statisztikai Évköny, Központi Statisztikai Hivatal 1997.

Ábrák:

1. ábra: Az erdőtulajdonos helyzete	14
2. ábra: Ausztria erdőszütsége	19
3. ábra: Szlovénia erdőszütsége	21
4. ábra: Horvátország erdőszütsége	22
5. ábra: Szerbia erdőszütsége	23
6. ábra: Bulgária erdőszütsége	24
7. ábra: Ukrajna erdőszütsége	25
8. ábra: Moldova Köztársaság erdőszütsége	26
9. ábra: Szlovákia erdőszütsége	27
10. ábra: Csehország erdőszütsége	28
11. ábra: Lengyelország erdőszütsége	29
12. ábra: Magyarország erdővel való borítottsága	30
13. ábra: Románia erdővel borított területe.....	39
14. ábra: Magán szervezetek által gazdálkodott erdők	41
15. ábra: Az erdővel fedett területek a régióban	48
16. ábra: Magyarország földhasználati térképe.....	53
17. ábra: Magyarország erdőterületének változása	54
18. ábra: Az erdőterület tulajdonszerkezete az elmúlt 10 évben.....	54
19. ábra: A magyar magánerdő gazdálkodás anyagi támogatási rendszere	61
20. ábra.: Románia földhasználati térképe	63
21. ábra: A visszaszolgáltatott területek megyeszintű lebontása 2004 közepén	66
22. ábra: A visszaszolgáltatásra kijelölhető területek hiánya megyénként	76
23. ábra: Erdő visszaszolgáltatás.....	84
24. ábra: A GDP alakulása az újonnan csatlakozott és társult országokban.....	116
25. ábra: A standard vásárlóerőben meghatározott lakosonkénti GDP részesedés egyes országokban.....	116
26. ábra: Az infláció alakulása az újonnan csatlakozott és társult országokban logaritmikus skálán ábrázolva.	117
27. ábra: A GDP változása az előző év azonos negyedéhez képest	118
28. ábra: Magyarország területi változásai.....	125
29. ábra: Románia területi változásai	127

Szövegdobozok:

1. szövegdoboz: Az erdő járulékos tulajdonságai	16
2. szövegdoboz: A nemzeti erdőstratégiába foglalt döntéshozói állásfoglalások és stratégiai célkitűzések	43

3. szövegdoboz: A World Bank által támogatott Romániai erdészeti fejlesztési terv stratégiai irányelvei.....	43
4. szövegdoboz: A természetvédelmi területek privatizációja	58
5. szövegdoboz: Erdészet-politikai képviselet: az erdőtulajdonosok érdekeinek befolyásolása	62
6. szövegdoboz: Erdő kárpótlás a politikai reform összefüggésében.....	67
7. szövegdoboz: Az Erdőtörvény magán erdőtulajdonosokra vonatkozó megjegyzései	69
8. szövegdoboz: A privatizáción túlmutató alapvető előírások az erdőtulajdonosok hozzáállásának felméréséből	80
9. szövegdoboz: Háromszéki tulajdonjog visszaállítás	82

Táblázatok:

1. táblázat: Európa erdőterülete tulajdonforma szerint	18
2. táblázat: A magán erdőgazdálkodó szervezetek megyénként (a fel nem sorolt megyékben a magán erdőgazdálkodó szervezet nincs)	40
3. táblázat: Az erdőtulajdonosok eloszlása megyénként Magyarországon (2004)	55
4. táblázat: A tulajdonforma megoszlása Magyarországon 2002-ben	56
5. táblázat: Az erdőterület eloszlása 1948-ban tulajdonosi forma szerint.....	64
6. táblázat: Erdőterület megoszlásának alakulása számokban tulajdonszerkezet szerint Romániában.....	65
7. táblázat: Az NFA által kezelt nem állami területek 2003-ban	65
8. táblázat: Az erdővel borított területek fölött magántulajdoni jogot gyakorlók aránya 2001-ben	71
9. táblázat: Az 1/2000 Trv. alapján várható nem-állami erdőtulajdonosi szerkezet;	74
10. táblázat: A tulajdonosi forma területi megosztása Romániában 2003-ban	77
11. táblázat: Kulcsfontosságú magán szektor-intézmények a romániai erdészetben	85
12. Táblázat: Összehasonlítás néhány paraméter mentén	98
13. táblázat: A bruttó hazai termelés (GDP) változása az előző évhez viszonyítva	118
14. táblázat: Fogyasztóár-index Magyarországon;.....	119
15. táblázat: A bruttó hazai termelés (GDP) változása az előző évhez viszonyítva	120
16. táblázat: Átlagos inflációs ráta Romániában;.....	121
17. táblázat: Alapadatok a Magyarországi erdővagyonok és erdőgazdálkodás terén	130
18. táblázat: Az erdőtulajdonosok eloszlása megyénként Magyarországon (1999) – összehasonlítható a 2. táblázattal	132
19. táblázat: Koreloszlás (2004, %-ban)	133
20. táblázat: Erdészeti fatermékek termelése 2004-ben (5784,3 ezer m ³);	136
21. táblázat: Az erdővel borított terület főbb adatai Romániában.....	138
22. táblázat: Erdőgazdasági és erdővagyon alapadatok Romániában.....	139
23. táblázat: Koreloszlás százalékban	139

24. táblázat: Védett területek.....	140
-------------------------------------	-----

Mellékletek:

1. Az erdőt befolyásoló tényezők
2. Az erdővel való gazdálkodás
3. A Nemzeti Erdőprogram
4. A kárpótlás
5. 21/1990. (X. 4.) AB határozat az Alkotmány 70/A §-ának értelmezéséről
6. Esettanulmányok

1 Az erdőt befolyásoló tényezők

1.1 Természeti tényezők

Történelmi múltjának és különösképpen szociális-politikai fejlődésének köszönhetően Európa jól jellemezhető részekre osztható fel. Az általam tárgyalt országok – Magyarország és Románia – Közép-, illetve Kelet-Európában találhatók, amely elhelyezkedés úgy vegetációs, mint történelmi-gazdasági szempontból meghatározó. A területi adottságok ismertetése (földrajzi fekvés, éghajlat, hidrológiai és geológiai viszonyok) a tárgyalt országokban információkkal szolgálhatnak az erdővel való borítottság korlátainak és lehetőségeinek kontextusba helyezéséhez. Az ásványi tartalékok számbavétele alapul szolgálhat az országok „gazdagságának”, implicite az erdők (elsősorban) gazdasági jelentőségének megbecslésében.

1.1.1 Magyarország természeti adottságai

Magyarország, Közép-Európa részeként, mindig fontos és katalitikus szerepet játszott a régió mindennemű alakulásában. Természeti adottságait tekintve egyedi, hiszen a túlnyomórészt sík területen több éghajlati tényező fejt ki hatását, viszont vízgazdálkodási szempontból az ország egy vízgyűjtőnek számít. Eme összhatás eredményeként a térség erdővel való borítottságának legfontosabb korlátozó tényezője annak vízgazdálkodása.

1.1.1.1 Földrajzi fekvés

Magyarország (fővárosa Budapest) kontinentális ország Közép-Európa dél-keleti szegélyében a 45°48' és 48°35' északi szélességi fokok valamint a 16°05' és 22°58' keleti hosszúsági fokok között helyezkedik el. Vegetáció tekintetéből a boreális övezetbe tartozik. Az ország felöleli a nagyobb európai hegyvonulatok által (Alpok, Kárpátok, Dinárdiak) körülzárt Pannon medence nagy részét. Általánosságban az ország sík felületű, csupán 10%-a emelkedik 400 méteres tengerszint feletti magasság (tszf) fölé. Magyarország kiterjedése 93 000 km², ennek közel 19%-a erdővel borított. Területét az Északi és Dunántúli Középhegység két nagyobb medencére tagolta (Nagyalföld, Kisalföld). A legmagasabb csúcs a Mátrában található Kékestető (1015 m tszf). A magyarországi hegyvidék erdősített, miközben a síkság legnagyobb része füves vegetációval (sztyepp) és lombhullató erdőtársulással borított. A szomszédos országok (a zárójelben erdősültségül és EU-tagságuk):

- északon: Szlovákia (45,3%, I),
- észak-nyugaton Ausztria (47,0%, I),
- dél-nyugaton Szlovénia (55,0%, I),
- délen Horvátország (31,9%, N), és a volt Jugoszlávia utódállamai (28,3%, N),
- dél-keleten Románia (28,0%, N) és
- észak-keleten Ukrajna (16,5%, N).

1.1.1.2 Éghajlat

Magyarország klimatikus szempontból három régióra osztható: mediterrán (dél-keleten), kontinentális (északon) és óceáni (nyugaton). Az éves átlagos hőmérséklet 8 - 11°C között változik, nyári 18 - 23°C (július) és téli 0 - 4°C (január) középhőmérséklettel – emelkedő tendenciával. A csapadékmennyiség a domborzat függvényében erősen változó, 450-500 mm-től a Nagyalföld síkságain, 700-800 mm a szub-montán övezetben, egészen 1000 mm-ig dél-nyugaton. Általános törvényként fogadható el, hogy földrajzi szempontból a csapadék nyugat felé haladva egyre növekszik, az évek során pedig egyre csökken. Domborzati viszonylatban a hegységek nyugati lejtői több esőzésben részesülnek, míg a keleti oldalak szárazabbak és jobban hasznosíthatóak szőlő- és gyümölcs termesztésre. Egyes előrejelzések az ország

részbeni elsivatagosodásának jeleit vélik felfedezni, amely egyes vélemények szerint a globális felmelegedés hatására bekövetkezhet.

1.1.1.3 Hidrológiai viszonyok

Magyarország a Duna vízgyűjtőjéhez tartozik. Az ország két legfontosabb folyója a Duna és a legfontosabb mellékfolyója, a Tisza. Mindezek mellett figyelemre méltóak a kisebb vízfolyások, mint a Maros, a Dráva, a Bodrog, Rába és a Körösök. Magyarországon található Európa két legnagyobb tava: a Balaton (átlagos vízfelülete 600 km², a beömlés függvényében), és a Fertő tó (osztrák neve: Neusiedler See, átlagos vízfelülete 330 km², egy negyede magyar területen). Mindkét tó meglehetősen sekélyvizű (átlagos mélység 3 m).

1.1.1.4 Geológiai jellemzők és ásványi tartalékok

A magyar síkság késő Tercier, Kvaterner származású tengeri üledékes eredetű. A Pannon medence közvetlen sekélyvízi összeköttetésben volt a Földközi tengerrel, amelyről lassan levált majd a vízfelület csökkenésével 5000 m vastag üledékes réteget képezve, mint édesvízi tó fokozatosan feltelt. Manapság a Balaton az utolsó töredéke a valamikori "Pannon tenger"-nek. Vulkanikus jelenségek alakították ki Magyarország alacsony hegyvonulatait, amelyek az országot a Kisalföld és a Nagy-Alföld térségekre osztják. A jégkorszakban az ország területe szabad felszín maradt, amelyet így a meteorológiai viszonyok – akárcsak a vegetáció – erősen megváltoztattak. A felgyorsult eróziós folyamatok nagyban közrejátszottak a talajtípusok kialakulásában: a Nagyalföldön a vastagabb rétegek lassan átalakultak termékeny lösszé vagy fekete földdé. Magyarország kiterjedt lignit készletekkel rendelkezik (az ország északi és nyugati részében a szlovák és osztrák határvidéken), valamint jelentős feketeszén lelő hellyel Pécs mellett. Kisebb, alacsony gazdasági jelentőséggel bíró kőolaj és földgáz lelőhelyek találhatók az Alföldön. Folyamatosan kitermelt ásványi anyagok a bauxit, a bentonit, dolomit, kavics, kaolin, mészkő és mangán.

1.1.2 Románia természeti adottságai

Románia Kelet-Európa része. Bár alkotmánya szerint is nemzetállamról beszélünk, az ország földrajzi elterjedése, valamint történelme következtében a román többség mellett jelentős etnikai kisebbség (legfőképp magyar és német) is él. Az ország vezetési szervezetét 1989-ben változtatta meg. A domborzat változatossága összhangban az éghajlati adottságokkal az erdőtársulások kialakulására nézve kedvező.

1.1.2.1 Földrajzi fekvés

Románia (fővárosa: Bukarest) észak-kelet Európa egyik országa a 43° 37' és 48° 15' északi szélességi fokok valamint 20° 15' és 29° 41' keleti hosszúsági fokok között terül el. Az ország domborzati viszonyait meghatározza a Kárpátok hegyvonulata, amely Keleti- és Déli-Kárpátokra (ismertebb néven Erdélyi Alpok) valamint Nyugati Kárpátokra tagolódik. Az ország területén közel egyenlő részben találkozhatunk sík, domb és hegyvidékkel. Ez a domborzati megoszlás az erdők elterjedésének lehetőségét maximalizálja. A hegyvonulat dél-keleti fél-kanyarulata két részre osztja az ország területét: a Kárpátok által övezett Erdélyi Medencére valamint a Fekete tengerig húzódó keleti és dél-keleti alföldre. A két alföld képezi Románia ősi területét (történelmi területek: Erdély, Moldva és Oláhország – Valáhia). Az ország legmagasabb pontja a Moldoveanu (2 544 m tenger szint feletti magasság) a Déli Kárpátokban található.

Az ország területének több mint negyede (27%) erdővel borított; tölgy, bükk valamint változatos fenyőfélék képezik a domináns fajokat. Románia területe 237 500 km². Szomszédos országok (a zárójelben erdőszültségül és EU-tagságuk):

- északon Ukrajna (16,5%, N),
- keleten Moldávia (9,9%, N),
- délen Bulgária (33,4%, N),
- dél-nyugaton a volt Jugoszlávia utódállamai (28,3%, N),
- nyugaton és északnyugaton Magyarország (19,9%, I).

1.1.2.2 Éghajlat

A mérsékelt, kontinentális és mediterrán éghajlati övezet találkozásánál elterülő Románia számos éghajlati tényező hatása alatt áll. Az uralkodó időjárásviszony az ország nyugati és központi részében nedves atlantikus. Az északi, keleti és délkeleti régiók klimatikus viszonyai átmenetet jelentenek a kontinentális éghajlattípus irányába. A dél-keleti régiókra a Fekete-tenger partjáig mediterrán, szub-mediterrán éghajlati befolyás a jellemző. Az éves átlaghőmérséklet 11°C délen és 7°C északon, Bár az extrém hőmérsékleti viszonyok nagyobb eltérést mutatnak (legmelegebb nyári hőmérséklet 44°C a Baragánban; legalacsonyabb téli hőmérséklet –38°C a Gyergyói-medencében). Az éves átlagos csapadékmennyiség – 660 mm, max. 1400 mm a Kárpátok vonulataiban – az erdő elterjedését az ország minden térségében lehetővé teszi. Az általános adatok sokat változnak a domborzati viszonyok függvényében. Az ország klimatikus viszonyait nagyban befolyásolja két időszakos szél: nyáron a forró, száraz „Austru” vált ki jellegzetes éghajlati viszonyokat a dél-nyugati térségekben, télen viszont a „Crivat” („Nemere”) mozgat hideg, száraz légtömegeket a Kelet-Európai síkságokról a fagyos északi észak-keleti és keleti országrész fölé.

1.1.2.3 Hidrológiai viszonyok

Gyakorlatilag minden jelentősebb romániai folyó (Prut, Maros, Olt, Szeret, Ialomita, és Szamos) a Dunába torkollik. A Duna alkotja az ország déli határának jelentős részét, nagyjából Negotin és Calarasi között. Az ország hidrológiai potenciálja számottevő, a romániai folyók közel 40%-kal járulnak hozzá a Duna összes vízhozamához, amit a Fekete-tengerbe szállít. A Duna-Delta Constantától északra terül el és messze híres gazdag állatvilágáról és természeti szépségeiről. A Delta területén a Duna három nagy ágra oszlik (Kilia, Szulina és Szent György).

Több mint 2 500 tavával, Románia jelentős hidro-elektromos potenciállal rendelkezik.

1.1.2.4 Geológiai jellemzők és ásványi tartalékok

A romániai hegységek nagy része mészkő, pala és – ahol a Paleozoikum idején vulkanikus tevékenység folyt – gránit és gneisz. A Kárpátok keleti részében és a Bihar hegységben, a poszt-vulkanikus tevékenységekből eredően bazalt és porfir a domináns. A sík- és dombvidék nagy részét vastag lösz réteg fedi, viszont a folyók mentén és a Duna Delta régióban az alapkőzet folyami üledék. A dél-keleti száraz síkságon elszórtan homok-dűnék is találhatók. Románia ásványi erőforrásokban gazdag, rétegesen földgáz, lignit és kőszén tartalékai vannak. Kőolajtartaléka a II. Világháború idején stratégiai jelentőséget kölcsönzött az országnak, és akkor nagy részét kitermelték. Románia területén érctelep (vas, bauxit) is fellelhető.

1.2 Antropogén tényezők

Az erdő privatizációja nemcsak a természeti tartalékokkal való bánásmód fogalomcsoportjába sorolható be. E természeti érték szoros kapcsolatban áll az emberi élet minden aspektusával. A mellett, hogy segít fenntartani a légkör oxigén és széndioxid összetételének arányát, az erdő az ember számára nyersanyag- és táplálékforrás, védelmet nyújt a környezeti szennyeződések ellen, takarószerepet játszik de egyben munkahelyteremtő is. E természeti érték és tulajdonszerkezetének megváltozását a térség antropogén (gazdasági, szociális és politikai)

jellemzői is meghatározzák. Ebben az alfejezetben röviden összefoglalom mindazokat a jellemzőket, amelyek véleményem szerint kihatással voltak és vannak úgy a tulajdonszerkezet jelenlegi alakulására, mint a fennálló nehézségekre és konfliktusokra. A gazdasági helyzet az erdőt és a vele való gazdálkodást a nemzeti fluxusban helyezi el, meghatározva az erdőre nehezedő gazdasági elvárások, terhek mértékét. A szociális jellemzők megítélésem szerint fontosak az erdő és a társadalom közti kapcsolatok milyenségének körvonalazódásához. A mindenkori politikai helyzet mindezek fölött hatással bír úgy a gazdaság, mint a társadalom fejlődésére. A közös, összefonódó történelmi múlt és regionális hasonlóságok egyaránt magyarázatot nyújtanak a régiók fejlődési hasonlatosságaira csakúgy, mint a témafelvetés kérdéskörére.

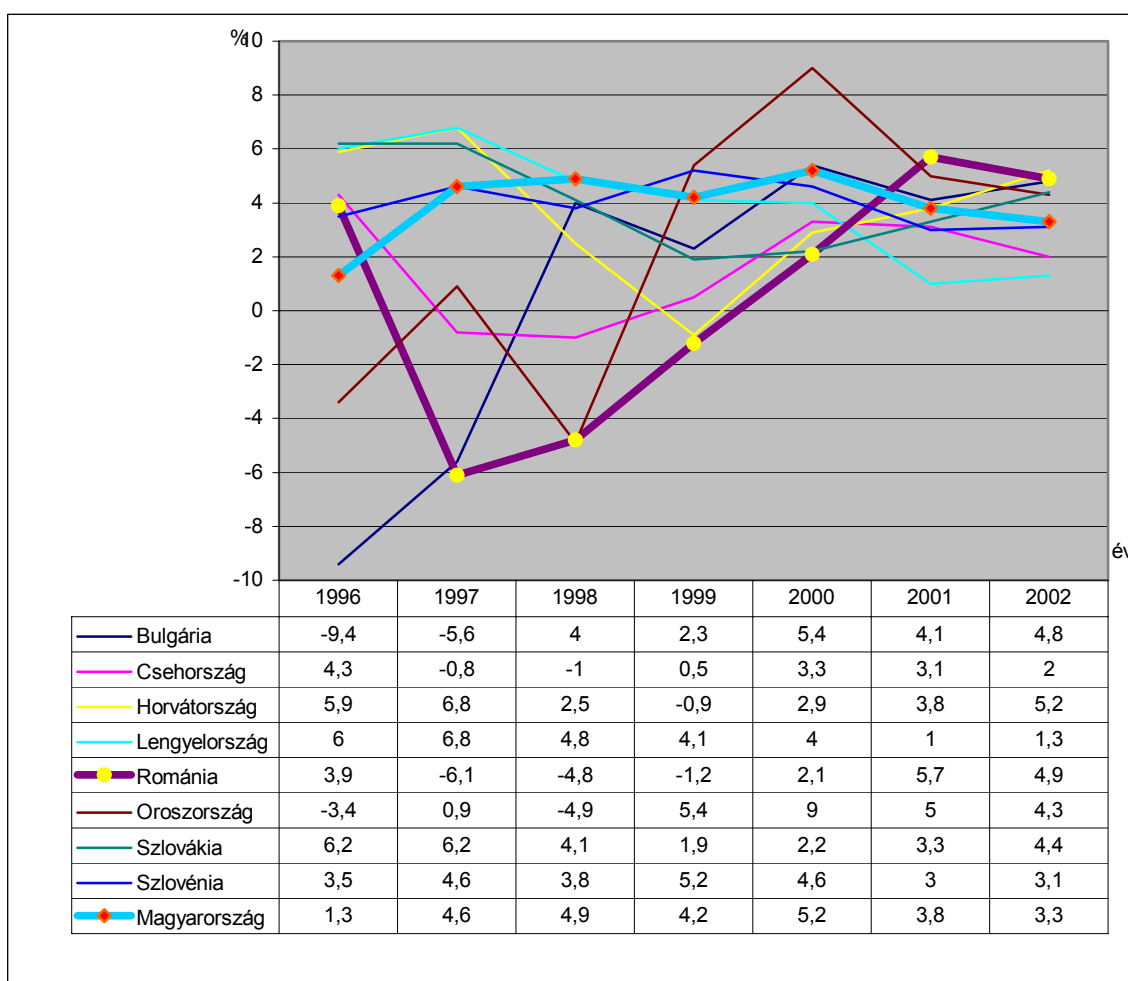
1.2.1 Gazdasági jellemzők

A lakosság érzékenységet szociális kérdésekben, ezek megoldására való affinitását – többek között az erdőhöz és annak tulajdonlásához való viszonyát, akárcsak a rendelkezésükre álló források felhasználásának mértékét és milyenségét – nagyban meghatározza a társadalmi jólét. A jólét viszont a társadalmi produktum függvénye. Mivel az erdők tulajdonszerkezete és az ebben előálló változások befolyással bírnak úgy az egyének jólétére, mint az egész társadalom szociális pozicionálására a gazdasági fejlődés helyzetének felvázolása indokolt.

Ugyanakkor a gazdaság alakulásának vizsgálatakor nem szabad megfeledkezni a Kelet-Közép-Európában lezajló folyamatok összességéről, amelyek alakulása összefüggéseiben befolyásolja az általam is elemzett két ország fejlődését. Az EU határok kiterjesztését követően és várható bővítésének küszöbén érdemesnek tartom felvázolni ezen összefüggések közül a nemzeti össztermelés és az infláció alakulásának százalékos változását az újonnan csatlakozott tagországok hasonló adataival együtt azért, hogy teljesebb képet kapjunk a vizsgált országok szomszédságának gazdasági helyzetéről. (Közismert, hogy az EU 2004. május 1-i bővülése során az általam tárgyalt országok egyike, nevezetesen Magyarország tagjává vált az Európai Uniónak, míg Románia tagsága csupán a 2007-es csatlakozási tárgyalások témája lehet.)

Bár első olvasatra a GDP alakulása távol áll az erdőtulajdon szerkezetétől, mégis fontos e jelzőszám változásainak körvonalazása annak megfogalmazására, hogy milyen gazdasági erőt képvisel az általam erdészeti szempontból vizsgált ország. Ezen megközelítés nélkül az írásomban megemlített mutatók, arányok és számadatok valós értéken nem összehasonlíthatók.

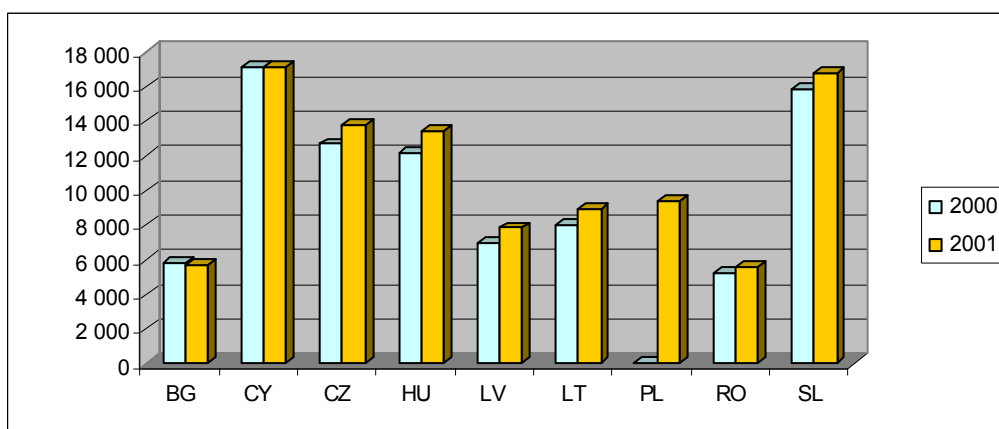
24. ábra: A GDP alakulása az újonnan csatlakozott és társult országokban.

* Forrás: www.insse.ro

A két ország standard vásárlóerőben meghatározott, lakosonkénti GDP nagyságban jelentkező különbségei egyaránt is szemléltetik az országok lakosságának az egyes tulajdonokhoz való viszonyulását meghatározó nehézségeket és prioritásokat.

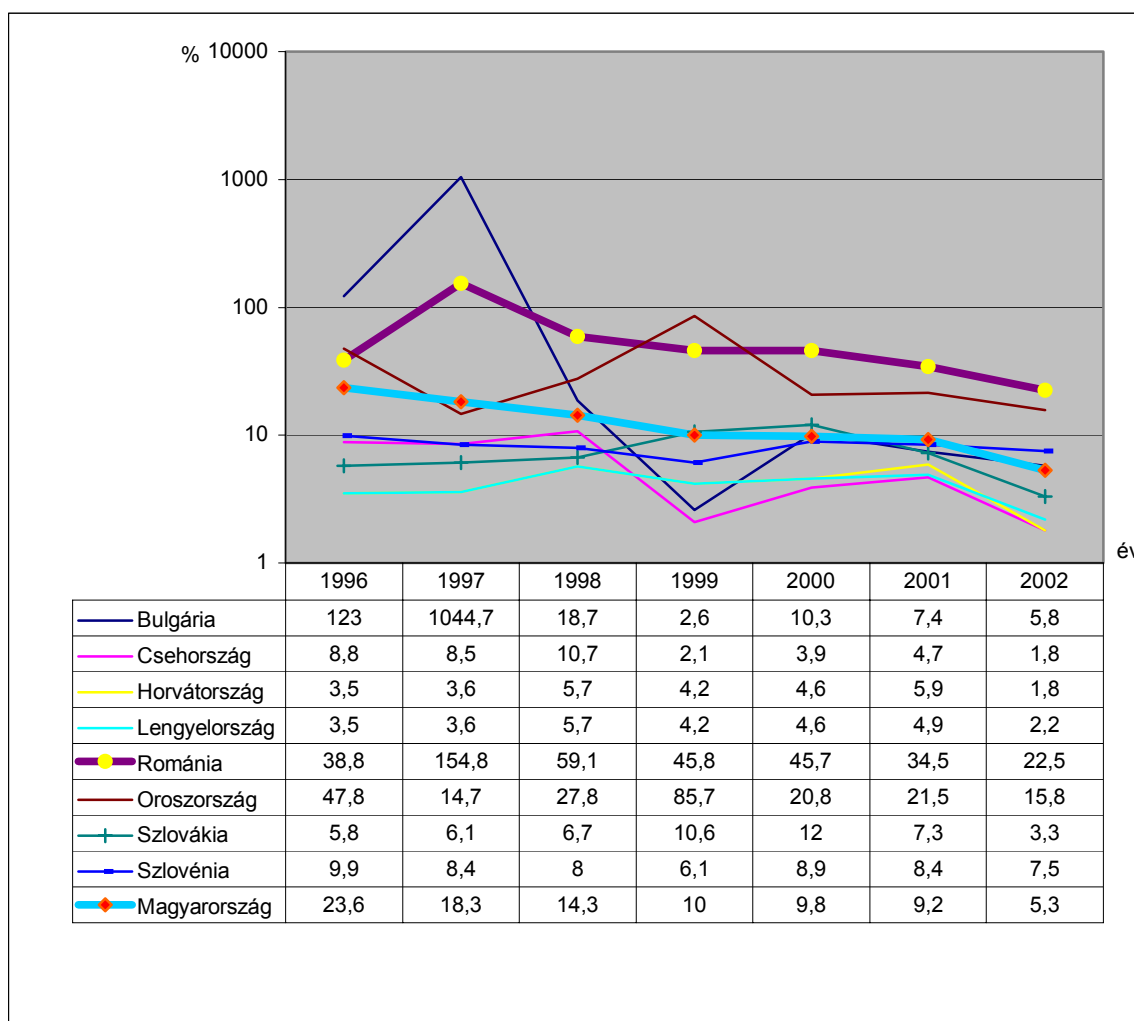
25. ábra: A standard vásárlóerőben meghatározott lakosonkénti GDP részesedés egyes országokban.

* Forrás: www.insse.ro

Az infláció alakulása tükrözi az egyes országok stabilizálódási törekvéseinek lefolyását és annak eredményességét.

26. ábra: Az infláció alakulása az újonnan csatlakozott és társult országokban logaritmus skálán ábrázolva.

* Forrás: www.insse.ro

1.2.1.1 Alapadatok Magyarországról

Az ország pénzneme a magyar forint (HUF – 1 HUF 100 fillér). A magyar pénznem értéke a vizsgált időszakban egy tartós az amerikai dollárhoz (USD) és a német márkához (DEM), majd euróhoz (€) viszonyított leértékelődést követően jelenleg a Magyar Nemzeti Bank által meghatározott sávon belül ingadozik. A korábbi szocialista rendszer felbomlását követően a magyar gazdaság recessziós folyamaton ment át. Az 1. számú táblázat tartalmazza a GDP mutató változását 2002-ig. Ez a változás azonban (mint az 5. számú ábrán is látható) a közelmúltban magasabb volt, mint a viszonyítási alapként szolgáló EU-15-ös és USA-s hasonló mutató.

13. táblázat: A bruttó hazai termelés (GDP) változása az előző évhez viszonyítva

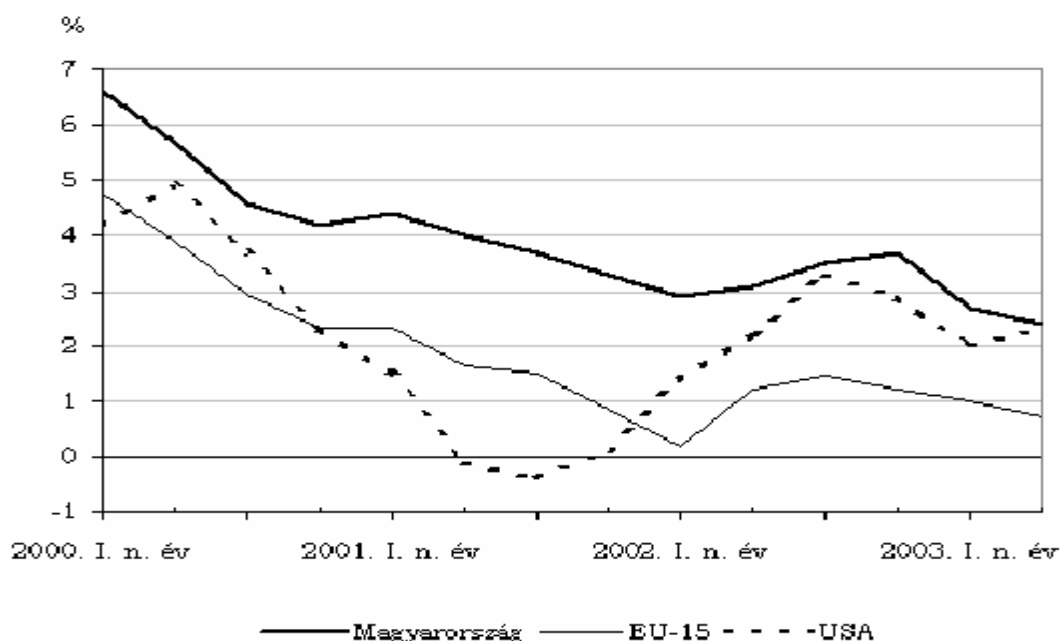
Év	GDP változás [%]
1990	-3,7
1991	-12,0
1992	-5,7
1993	-3,1
1994	2,9
1995	1,5
1996	1,3
1997	4,6
1998	5,2
1999 ¹⁾	4,2
2000 ¹⁾	5,2
2001 ¹⁾	3,8
2002 ¹⁾	3,5

* Forrás B. Lett, M. Stark, 1999, ¹⁾<http://www.ksh.hu/>

1994-ig a magyar GDP jelentős hanyatlást mutatott. A tendencia az 1991-es 12,0%-os értéken tetőzött. Azóta fellendülési folyamat kezdődött: az első jelentős változás mindjárt 1994-ben következett be. Jelenleg a GDP változása enyhén lassul, a 2004-re előre jelzett értéke 3,7% alatti. Magyarország GDP mutatója 1997-ben 44,8 milliárd USD volt (8 369 milliárd HUF; 4 430 USD/állampolgár, 2002-ben 6 876 €/állampolgár).

1990 óta a magyar gazdaság átszervezésen ment keresztül, amely folyamat még nem ért teljesen véget. Az erdészetet is magába foglaló agrárszektor részesedése a GDP-ből, 1997-ben az 1986-os 17,7%-ról 6,6%-ra csökkent. Hasonlóképpen az ipar részesedése is visszaesett, az 1986-os 42,5% helyett 1997-ben csak 30,6%. A szolgáltatások jelentősége viszont megugrott: GDP arányokban kifejezve 39,8%-ról (1986) 62,8%-ra (1997).

27. ábra: A GDP változása az előző év azonos negyedéhez képest

*Forrás: KSH

1990-től Magyarország és a szomszédos országok közötti árucseré fellendült, bár a külkereskedelem enyhe negatív mérleget mutat. Az árukivitel például 1998-ban 23 milliárd USD, míg a behozatal eléri a 26 milliárd USD értéket. A munkanélküliség aránya az 1990-ben tapasztalt 1,9%-ról 1992-ben 12,7%-ra nőtt. Azóta a helyzet láthatóan egy átlagos 7,8%-os érték körül stabilizálódott (1998-ban), Kormány-nyilatkozatok alapján 2003-ban az utóbbi évtizedekben nem tapasztalt alacsony szintet ért el.

14. táblázat: Fogyasztóár-index Magyarországon;

Év	Infláció [%]
1990	29
1991	35
1992	23
1993	23
1994	19
1995	28
1996	23
1997	18
1998	14
1999	10
2000	10
2001	9
2002	5
2003	4,7
2004	5,8

*Forrás: <http://www.ksh.hu/>

Bár az infláció még mindig viszonylagosan magas (5,8% 2004-re), a World Bank által 2001-ben prognosztizált enyhe csökkenő tendencia 2004-re megfordult, így az euró-zóna követelményeinek teljesítési határideje is az előre tervezett 2008-ról 2010-re tolódott ki. Ennek hatásaként a munkaerőpiacon alkalmazott bérek reálértékben jelentősen nem növekedtek. Ez érzékenyen érinti az erdészeti ágazatot, hiszen az erdészetben alkalmazott bérek az elvégzett munka nehézsége függvényében alacsonyak.

1.2.1.2 Alapadatok Romániáról

Akárcsak a többi átmeneti országban, az 1990 utáni politikai és gazdasági változás Romániában is recessziós folyamatok elindítója volt. A krízishelyzet csak súlyosbodott 1992-ig, amikor a GDP mutató értéke az előző évhez viszonyítva 15%-al csökkent. Végül 1993-ban ez a trend megfordulni látszott, amikor az utóbbi öt évben a román gazdaság először ért el pozitív GDP változást (1%) az előző évi értékhez viszonyítva. A gazdasági fellendülés 1996-ig folytatódott, ugyanis 1997-től kezdetét vette egy második recessziós folyamat, amely napjainkig tart. Bár az utóbbi évek eddig nem tapasztalt fejlődési irányt sejtetnek, a pozitív folyamatok a nagy gazdasági elmaradásokból kifolyólag lakossági szinten még nem érezhetőek.

15. táblázat: A bruttó hazai termelés (GDP) változása az előző évhez viszonyítva

Év	GDP változása [%]
1989	-5,9
1990	-7,1
1991	-13,4
1992	-14,9
1993	1,0
1994	3,4
1995	6,9
1996	3,9
1997	-6,6
1998	-7,3
1999 ¹⁾	-2,3
2000 ¹⁾	1,6
2001 ¹⁾	5,3
2002 ¹⁾	4,9

*Forrás: Roering, 2000, ¹⁾www.insse.ro

Számos tényező akadályozta a Romániai gazdasági előrelendülést. A recesszió közös tapasztalat az összes régi, szovjet fennhatóság alá tartozott országban. A legtöbb kelet-európai átmeneti ország nemzeti gazdasága nagymértékben függött a Szovjet Unió és a többi szocialista ország piacától. Elsősorban e piac 1990 utáni összeomlása okozott a volt-szocialista országokban recessziót. A romániai, akárcsak más kelet-európai ország nehézipari létesítményei bezártak, amely nemcsak a technikai túlhaladottságra, hanem a gazdaságtalan és környezeti biztonságot veszélyeztető működésére vezethető vissza. Ez a folyamat nagymértékű munkanélküliséget eredményezett (11% 1994-ben, 9% 1997-ben). Másodsorban, az első demokratikusan választott vezetést a privatizációs folyamat és a politikai reform elmaradásáért már a külföld szakemberei is jelentősen kritizálták. (E kritikák a túl sok, a múlt rendszer erőképviseletéből 1990 után visszamaradt döntéshozót kifogásolták miáltal az átmenet elvesztette hitelességét (World Bank, 2001)). A széleskörű, sztrájkokkal tarkított politikai ellenszegülések 1996-ban a politikai erőviszonyok átrendeződéséhez vezettek. A román gazdaság parlament okozta hanyatlása 1999-ben a fizetésképtelenség elkerülése és a nemzetközi pénzalap (IMF) feltételeinek kielégítése érdekében a tartalék állami költségvetés felélését követelte meg. Harmadsorban, a román gazdaság súlyosan sérült a volt jugoszláv krízis miatt. A '90-es években életbe léptetett árutilalom (embargó) az árukivitelt akadályozta. Végző soron, a Kosovo-i háború tovább súlyosbította az addig is fennálló nehézségeket. A NATO és az EU jugoszláviai blokádja, a NATO légi hadműveletei, valamint a Duna hajózhatóságának és egyben kulcsfontosságú, Szerbián átvezető összekötő útjainak lezárása miatt a Romániát érő gazdasági kár – egyes becslések szerint – hozzávetőlegesen 915 millió USD volt.

Románia exportjában a kitermelt fém és érc, ásvány, gépek, szövet és szállítóeszközök mellett az elmúlt évek nagymértékű széldöntéseit követően a fa alapú nyersanyagok jelentős tétellel szerepelnek. Az ország nyers-olaj és petrokémiai termékeinek kitermelése a fontosabb lelőhelyek kimerülése miatt jelentősen csökkent. Az EU földgáz-import dependenciája miatt a közeljövőben Románia számára a földgáz-tartalékok tűnnek a legjelentősebb külföldi tőkeforrásnak. Bár az ország jelentős lignit és kőszéntartalékokkal rendelkezik, a fejtés gazdaságtalansága miatt, számos bánya bezárt.

Az ipar hozzájárulása a GDP mutató alakulásához jelentősen lecsökkent ('80-as években 60%-ról 1997-ben 40%-ra). Nemcsak a tercier szektor hozzájárulása ugrott az elmúlt időszakban közel 40%-ra, hanem a mezőgazdaság jelentősége is növekedett (14%-ról 1985-ben 20%-ra 1997-ben). Mivel ez a százalékos növekedés a feltörő ágazat hatékonyságának növekedése helyett esetenként a többi húzóágazat csökkenését jelenti, a százalékos kimutatásban jelentkező eltérések is csökkennek.

A romániai pénznem a Lej (ROL – 1 ROL 100 bani). Jelenleg a Kormány az erős lej bevezetését fontolgatja. Az ország már 1990 óta magas inflációval küszködik, ami a GDP mutatóval párosulva nagy ingadozásokat okozott. Ennek hatása minden ágazatban, így az erdőgazdálkodásban is érződött.

16. táblázat: Átlagos inflációs ráta Romániában;

Év	Infláció [%]
1990	38
1991	165
1992	210
1993	256
1994	136
1995	28
1996	39
1997 ¹⁾	155
1998 ¹⁾	59
1999 ¹⁾	46
2000 ¹⁾	46
2001 ¹⁾	35
2002 ¹⁾	23

*Forrás Roering, 2000, ¹⁾<http://www.insse.ro/>

Az erdő megközelíthetősége, akárcsak az onnan kinyerhető nyersanyag elszállítása szempontjából is érdemes megjegyezni, hogy Romániában, részben az ország földrajzi felépítéséből adódóan, a forgalmi infrastruktúra hiányos. A Kárpátok két nagy síkságra osztják az országot, ezáltal a belső, nyugati rész (Bánát, Erdély) kevésbé elérhető, mint a dél-keleti síkságok (Moldávia, Valáhia, Dobrudzsa). A hegyvonulatok mellett a mocsaras Duna-Delta vidéke jelent közlekedési kihívást. Az ország úthálózatának karbantartása elégtelen, télen az utak néhol járhatatlanok. Az úthálózat (73 000 km) csupán fele burkolt és az autópálya hossza sem éri el a 100 km-t (World Bank, 2001). Jelentős úthálózat-fejlesztések történnek a nyugat-keleti európai úthálózat kialakításával kapcsolatban, amelyek egy részét az ország EU-s kölcsönökből szándékozik finanszírozni. A legfontosabb szállítási eszköz a vasút annak ellenére, hogy a hálózat csupán egy harmada villamosított.

1.2.2 Szociális jellemzők

A népesség, népsűrűség és etnikai összetétel több szempontból fontos. Segít meghatározni az ország társadalmi potenciálját, ezenkívül lehetőséget nyújt az erdőtulajdonosi szerkezetváltozással közvetlenül érintett rétegek nagyságának és az erdő kielégítendő társadalmi igények felbecsülésére. A társadalmi fejlődés háttér-információ a tulajdonváltás és körülményeinek kialakulása és lezajlása megértéséhez.

A társadalom, vagy az annak részét képező erdőtulajdonosi réteg szociális összetétele az objektív tulajdonságok tradicionális megértésén alapszik. E tulajdonságok általában a rétegek és osztályok vertikális szerveződésében jelennek meg azonban fontos figyelembe venni, hogy jelenleg a társadalom szociális szervezete változásban, fejlődésben van. A szociális szerkezet többé már nem ábrázolható a szociális helyzet egy statikus képével: ezen túlmutató a szociális szerkezet leírásának újonnan kidolgozott megközelítése (Ziegenspeck, 2004). A szociális változások ezen elmélete a társadalom szociális szerkezetének, vagy egy egyedi szociális rendszer kialakításának okaira, folyamataira és megjósolt változásaira fókuszál.

1.2.2.1 Magyarország szociális jellemzői

Az első világháborút követő békeszerződés eredményeképpen Magyarország területe jelentősen csökkent, ezáltal gazdasági, szociális és infrastrukturális szerveződése is nagymértékben átalakult. A történelem fejlődése során népessége változatos lett, kultúrája számos behatás eredménye. Az erdők szempontjából az elmúlt 15 évet leszámítva lassan egy emberöltője is, hogy a hagyományokon alapuló erdőtulajdonlás fogalmát eltörölték. A kikényszerített társadalmi átrendeződésből és a magántulajdon lehető legkisebbre való csökkentéséből adódó változásokat csak felerősítette az ország etnikai összetétele helyet adva olyan régiók kialakulásának, ahol az erdő az illegális pénzszerzési lehetőségek kategóriájába süllyedt.

1.2.2.1.1 Népesség, népsűrűség és etnikai összetétel

Az ország össznépessége 10,119 millió lakos (2003), az átlagos népsűrűség 109 fő/km². Az erdővel borított területre vetítve 1 ha erdőre 5,22 lakos jut. A városi lakosok aránya 64%. A lakosság területi eloszlása egyenlőtlen, majdnem egy ötöde Budapesten él. A főváros lakossága termeli a GDP egy harmadát; a Pest környéki régióval egybevéve ez az érték eléri a 40%-ot. A létszám csökkenő tendenciát mutat (a bevándorlási ráta is túl alacsony a negatív trend kiegyenlítéséhez), ami a növekvő mortalitás és csökkenő születések arányából származó negatív értékből adódik (éves szinten mintegy 22-25 000 fő). A nemzetiséget illetően a lakosság majdnem homogén összetételű: magyar etnikumú (90%). A fennmaradó arányt különböző etnikai kisebbségek alkotják: roma (4%), szász (3%), szerb (~2%) és román (1%).

1.2.2.1.2 Társadalmi fejlődés

Elsősorban az I. Világháborút követő jelentős területvesztés következtében Magyarországon erős egyenlőtlenséget mutat a városi (különösképpen Budapest vonzáskörében) és a vidéki szerkezet, amely jelenség hatással van a lakosság erdőhöz és annak tulajdonlásához való viszonyára is. A szocialista vezetés az “ipari decentralizációs” program keretén belül alkalmazott magas fokon racionalizált ipar-közei agrárfejlesztéssel értelmetlenül próbált ellenszegülni e fejlődési iránynak. A rendszerváltást követően az ország radikális szociális és gazdasági változásokon ment keresztül. Szociális téren az elkülönülés még drasztikusabb mértékeket öltött. Az átlagos jövedelem szignifikáns csökkenése mellett a munkanélküliségi ráta is elérte a 10%-ot (World Bank, 2001). A gazdasági fellendülés előremozdulása érezhetőbb lett a nyugati, ausztriai határvidéken. Ebből következően a munkabérek mértéke is magasabb az észak-nyugati országrészben, mint az országos átlag, valamint a munkanélküliség és a szociális segélyt igénylők száma is kevesebb. Az erdő és a vele való gazdálkodás szempontjából ez azt jelentette, hogy bár társadalmi szinten nyugaton az erdő jelentősége gazdaságilag csökkent, szociálisan erősödött. Az erdőből való megélés országos szinten keleten nagyobb mértékű volt, míg nyugaton a társadalmi berendezkedés olyan formája kezdett kialakulni, ahol a köztudottan emberi munkaerő-igényes erdei munkák olcsó elvégztetése akadozott.

A szocialista rendszer összeomlását követő szociális és politikai változások gazdaságilag a fiatal nemzedéket érintették a leghátrányosabban. A nyugdíjasok magas aránya (30% körüli) és azok eltartása nehéz feladatot jelent az államnak és közvetve az aktív dolgozó rétegnek (1990 és 1995 között a betegnyugdíjazások következtében a nyugdíjasok száma egy ötödével nőtt). 1997-ben hagyták jóvá az idős nyugdíjasokról szóló törvényrendeletet, amely többek között elosztja a terheket az állam és az aktív lakosság között, valamint engedélyezi magánnyugdíjpénztárak létesítését. A nyugdíjas réteg felduzzadása azonban bizonyos mértékben akár kedvező megítélést is eredményezhet az erdőt és a vele való gazdálkodást illetően, hiszen ebben a rétegben élhet az államosítás előtti időkből mindaz, amit az erdő tulajdonlása jelent. Mitöbb, az aktív nyugdíjasok számának növekedése talán az erdő rekreációs jelentőségének növekedéséhez is hozzájárul.

1.2.2.2 Románia szociális jellemzői

Az I. Világháborút követően Románia területe jelentősen megnövekedett. A békeszerződés előtti időkben a jelenlegi ország számottevő része Magyarországhoz – a másik Bulgáriához – tartozott, innen származtatható elsősorban az általam kezdeményezett összehasonlítás alapja is. A Világháború előtti évszázadok nyomai jelenleg is érezhetők az ország szociális-politikai paraméterein.

1.2.2.2.1 Népeség, népsűrűség és etnikai összetétel

Az ország népessége eléri a 22 millió lakost (2000). Az átlagos népsűrűség $97 \text{ fő/km}^2 - 3,49 \text{ fő/1 ha}$ erdő. A városon és vidéken lakók aránya 57% illetve 43%. Románia lakossága – amelynek nagy része román etnikumú (89%) – évente 0,2%-kal csökken, nem számolva a nagyarányú kitepedési hullámmal (2003-ban több mint 1 millió román állampolgár tartózkodásáról a hatóságok nem tudtak semmit). Változatos etnikai kisebbségek lakják az országot, amelyek közül a roma, a szász, az ukrán és más csoportok mellett a magyarok alkotják a többséget (7%). A magyar és a szász kisebbségnek jogában áll mindenféle kulturális és nyelvi szokás gyakorlása. A születési és halálozási arányok nem térnek el jelentősen az Európai értékektől, viszont a fiatalok halálozási aránya relatív magas (World Bank, 2001).

1.2.2.2.2 Társadalmi fejlődés

Románia szocialista múltjából kifolyólag erőltetett átmenetet élt meg a széleskörű agrár közösségből az erősen iparosított nemzet irányába. Ez a folyamat regionális gazdasági koncentrációval párosult, amely szociális egyenlőtlenségekhez vezetett. Románia szociális-gazdasági korszerűsítését elősegítette az ország érc (bauxit és vas), lignit, feketeszén és olaj tartalékainak kiaknázása. A keleti tömb feloszlását követően Románia kereskedelmi partnerei jelentős részét elveszítette, amely egy hosszantartó gazdasági krízis és egyben az infláció és a munkanélküliség egekbe szökésének előidézője lett akkor, amikor az ipari termelés és a bevételek csökkenő tendenciát mutattak. Így tízen-évvel a szocialista rendszer összeomlása után, az országban az életkörülmények az európai átlaghoz viszonyítva nagyon alul maradnak (a társult országokat tekintve a legszegényebb négy régió Romániában található). A vásárlóerő az 1989-es szinthez viszonyítva a '90-es években 25%-al csökkent. Bár 1992 után a fizetések 500%-kal nőttek, az infláció a reálértéket 30%-kal csökkentette (World Bank, 2001). Ez főleg az idős korosztályt érintette, de az addig jelentős középosztályt is lehúzta. A lakhatási és egészségügyi feltételek elégtelenek úgy a városi, mint a falusi környezetben (fertőző betegségek, mint a tuberkulózis az elégtelen állami egészségellátásnak köszönhetően visszatérők). A gazdaságtalan ipari szektor újraszervezése sok szociális elégedetlenséget és zavargást okozott, hiszen az ebben a szektorban dolgozók korábbi előnyeiket veszítették el. Annak ellenére, hogy a gazdasági szektor igényel jól felkészült és magas fokon képzett vezetőket, tudósokat és kiszolgáló személyzetet, a román oktatási rendszer nem tud eleget

tenni a változó környezeti feltételeknek. A legtöbb tanterv még mindig reflektálja a múlt szocialista eszméit: ideológiai ballaszt, erős készítés a technikai képzésre és túlképzésre (World Bank, 2001). Az erdő tekintetében ezek a jellemzők azt eredményezték, hogy a társadalom egyre nagyobb rétege kényszerül megélni az erdőből – legális, vagy illegális úton.

1.2.3 Politikai jellemzők

A korábbi keleti blokk államaiban egymás után létesültek a piacgazdasági struktúrák, melyek jellege a mindenkori előírásoktól függően a tiszta liberalizmus illetve a többé-kevésbé államilag irányított gazdaság között van. A törvényes keretek a legfontosabb megosztási és döntéshozatali szervek működését vázolják. A történelmi háttér egyöntetűen a tulajdonlás alakulásának háttéranyaga, magyarázattal szolgálva a két ország szoros és közös múltjára.

1.2.3.1 Magyarország politikai jellemzői

Magyarországon a reformfolyamat már korábban megkezdődött majd fokozatosan zöld utat kapott a szabad piacgazdaság, kialakult a többpártrendszer és a plurális szakszervezeti rendszer és megalakították a kamarai illetve civil szervezeteket (Ilyés, 1997). A tulajdonviszonyok és a termelési struktúra radikális megváltozása az átmeneti időszakban jelentős gazdasági nehézségeket okozott. Napjainkban már a gazdaság fokozatos stabilizációja figyelhető meg.

1.2.3.1.1 Törvényes keretek és politikai körülményei

Az 1989. október 19-i alkotmány-reformot követően, Magyarország feladta a korábbi szovjet-domináns szocialista rendszert és visszatért a demokráciához és a törvényhatalomhoz. Ezen változás legkézzelfoghatóbb eredménye, amely (a többi átmeneti országtól eltérően) fejlődés irányában is mutat (World Bank, 2001), tipikusan forradalmi megközelítés mellőzése mellett, a szabad választások törvényes visszaállítása valamint az Országgyűlés (= nemzeti gyűlekezet, egy kamarás parlament 386 képviselővel) megválasztása volt. Az általános szavazási jog gyakorlásaként a parlament minden negyedik évben kerül megválasztásra. Az ország vezetője az Miniszterelnök. Négy éves mandátumra az Országgyűlés választja meg.

Sajnálatos módon az erdők ügye döntéshozatali szervezetekben nincs megfelelő szinten képviselve. Szintén problémát jelent a hatáskörök átfedése, mint például a környezetvédelmi vonatkozású témák esetében, amikor a szakminisztérium önállóan is képviselheti érdekeit. Az erdőszet országos szinten mindig is egy zárt, kis közösséget jelentett, a vele való gazdálkodás csak keveseket érintett. Most, a tulajdonosi rétegek kibővülésével, akárcsak hatékony közönségkapcsolattal, amely felhívja az emberek figyelmét az erdők jelentőségére elérhető, hogy az erdő iránt egyre több érdeklődő legyen.

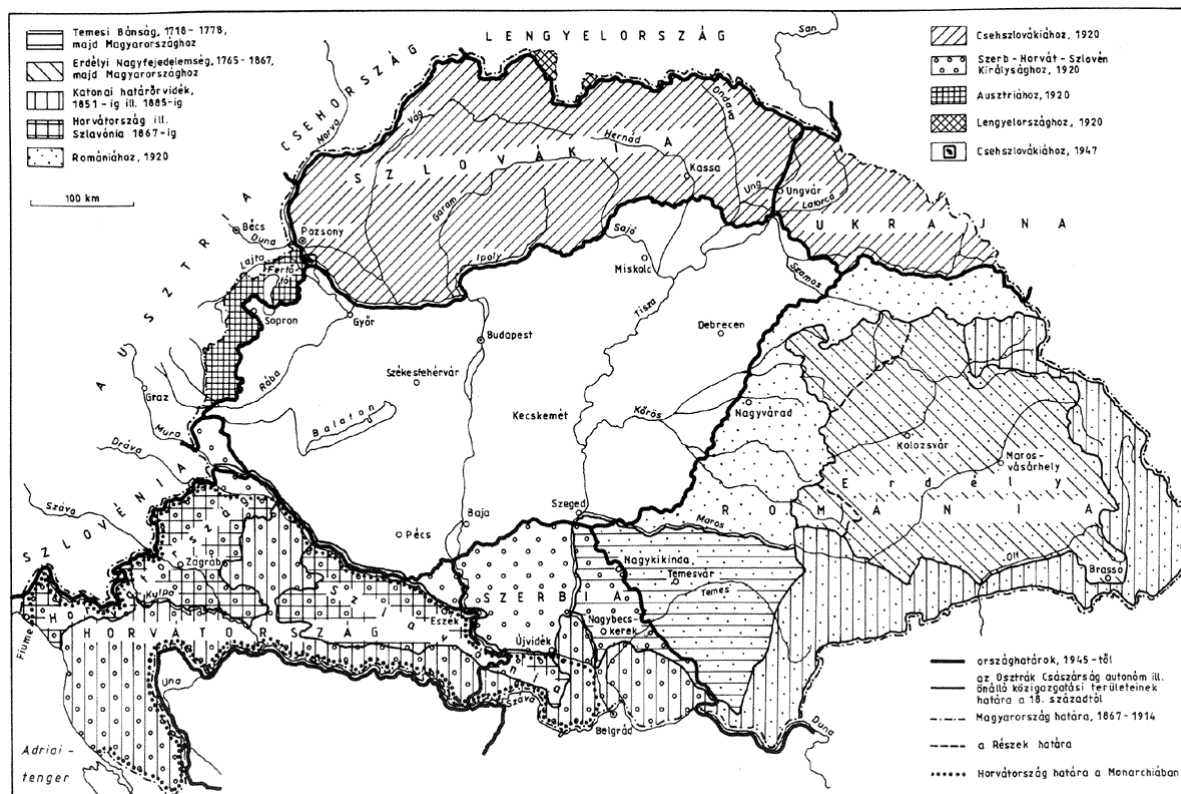
Magyarország 19 megyére, 20 megyejogú városra és a Fővárosra tagolódik. Ezt a felosztást követi minden nyilvántartási rendszer – az erdőké is (kivételt képez az erdőfelügyeleti rendszer) –, szemben az Európai Unióval, ahol a régió alapú felosztást részesítik előnyben. Ennek eredményeként az ország területe várhatóan hét régióra fog feloszlani, ami a jelenleg alkalmazott erdőgazdálkodási felügyeleti egységek átszervezését is maga után vonhatja.

1.2.3.1.2 Történelmi háttér

A Pannon medencét (Nagyalföld, Kisalföld) jellemző vegetáció és csapadékmennyiség nagy szerepet játszott a magyar nemzet korai kialakulásában. A medencét lakó hunok és avarok akkortájt nem alkottak településeket vagy állandó közösségeket. A magyarok – egy fél-nomád törzs az Ural hegység déli lejtőiről – 900 körül elérték a Pannon medencét. Annak idején a vidéken szláv, teuton (ős germán), hun, avar, kelta és római oláhok vegyes csoportjai laktak. A magyarság, mint a lovas harcművészet mestere, hamar felülkerekedett a helyi vezetőkön és

az Árpád dinasztia alatt kikiáltotta magát uralkodóvá. I. István király megkoronázásával 1001-ben, a már megalakult Magyarország belép az Európai monarchiák közösségébe. Magyarország 1240-tól – tatárjárás és az Árpád-ház kihalása – az I. Világháború végéig többször idegen uralom alatt áll. Ez az erdő szempontjából általában az erdővel borított területek csökkenését jelentette. A XVI. század második felétől az ország majdhogynem 2/3 része, mint hűbéruralmi csatolt ország a Török (Ottomán) Birodalom hatalma alá kerül. A török hódoltságot az osztrák Habsburg dinasztia szünteti meg egyben bekebelezve Magyarországot. A „bekebelezésnek” ma számos pozitív erdészeti vonatkozása ismeretes: nemcsak erdő- és vadtvény, de kataszteri nyilvántartás is létezik.

28. ábra: Magyarország területi változásai

*Forrás: www.transindex.ro

A Habsburg hatalom csökkenésével valamint az európai államokban a civil társadalom fokozatos fejlődésével a XIX. század folyamán Ausztria lassan elveszíti befolyását Magyarország felett. 1867-ben, az 1848-as szabadságharcot követően, Magyarország, mint az Osztrák-Magyar Monarchia része, viszonylagos függetlenséget kap. Az I. Világháborúban (1918) bekövetkezett Osztrák-Magyar vereséget követően az ország – akárcsak az Osztrák-Magyar Birodalom többi része – 1919-ben teljesen függetlenné válik, de elveszti a magyarlakta területeinek nagy részét.

Az erdők alakulásáról 1920 és 1990 között kiváló képet alkot Halász Aladárnak az időszakot részletesen tárgyaló könyve. A szerző már a bevezetőben kiemeli az ország erdeiben évszázadok óta folyó többcélú erdőgazdálkodást. Ennek a jelenségnek a Buenos Airesben rendezett 1972. évi VII. Erdészeti Világkongresszus is nagy jelentőséget tulajdonított, amikor állásfoglalásában az erdők funkcióit – magyar javaslatra – három fő csoportba sorolva, termelési, környezetvédelmi és szociális-üdülési funkciókban határozta meg.

1938-1939-ben – a trianoni békekötés óta először – úgy tűnt, hogy az egész ország és különösen a magyar erdészeti társadalom számára széles perspektíva nyílt. A bécsi döntések következtében

- az ország területe a felvidéki részek (11927 km²) és Kárpátalja (12146 km²) visszacsatolásával 1938-1939-ben – az 1938. évihez képest – 26%-al, 1940-ben a visszacsatolt erdélyi területekkel (43104 km²) együtt az 1938. évinek 1,8-szeresére,
- az erdőterület a felvidéki részek és Kárpátalja visszacsatolásának eredményeként 76,5%-kal, az erdélyi területekkel együtt az 1938. évinek 3,2-szeresére, 3551,7 ezer hektárra, az erdőszűkség 11,9%-ról 20,7%-ra, míg
- a kincstári erdők területe az 1938. évi 54,9 ezer hektárról 1943-ig 686,3 ezer hektárra nőtt.

A visszacsatolt erdélyi és kárpátaljai erdők, az 1920-1930-as években munkanélkülivé vált és – a biztató kilátások következtében – 1939/1940-től kezdve a korábbi éveket többszörösen meghaladó létszámban beiskolázott sok száz magyar erdőmérnök és erdész számára örömteli alkotási lehetőséget nyújtottak. A mai erdészgeneráció idősebb tagjainak legszebb emlékei az ári, ráhói, marosvásárhelyi, besztercei, csíkszeredai, stb. erdőigazgatóságok csodálatos fenyveseihez és bükköseihez kötődnek. Munkájuk eredményeként az ország nettó (vékonyfa nélküli) összes fakitermelése az 1938. évi 3,3 millió m³-ről 1940-ben 6,3 millió m³-re, 1942-ben 10,7 millió m³-re nőtt.

A II. Világháború alatt, Magyarország – az elveszített területei visszanyerése érdekében – a tengelyhatalmakkal társult, amelynek eredménye 1944-1945-ben az ország szovjet érdekszférába kerülése lesz. 1944-ben a szovjet hadsereg előrenyomulása következtében a kárpátaljai, erdélyi és felvidéki területeket fokozatosan fel kellett adni, az ottani erdészeti személyzetnek menekülnie kellett. Az 1939-ben erdészeti reményteljesnek tűnt időszak véget ért.

A háború végétől 1948-ig, messze felülmúlhatatlan reformok kezdődnek el, mint a nagy földbirtokok újraosztása (nagy részük a földbirtokos nemesség és az egyház tulajdona). Bár a szovjet vezetés látszólag kiáll az 1920-as határok visszaállítása mellett, 1948-ban segíti a magyar kommunistákat egy szovjet mintára formált állam kialakításában. Ezáltal Magyarország politikailag, gazdaságilag és katonailag is egyesül a keleti tömbszel. Az 1956-os forradalom – azonnali leverése ellenére – hatással volt az ország helyzetére a szocialista blokkban: Magyarország viszonylag korán részleges függetlenséget nyer és a keleti tömbből első politikai reformokkal rendelkező ország lett. Más országoktól eltérően a magyar szocialista párt 1989-ben önként mondott le monopol helyzetéről, helyet adva egy sokkal előbbre mutató változásnak a demokrácia és piacgazdaság javára.

1999-ben Magyarország – Lengyelországgal és Csehországgal együtt – NATO tagságot kapott, majd 2004 május 1-én az Európai Unió tagállama lett.

1.2.3.2 Románia politikai jellemzői

A politikai keretek meghatározzák a politikai intézményeket és keretet adnak a kollektív cselekedetek általános szabályainak egy társadalomban. Példák a politikai jellemzőkre az ország alkotmánya és a nemzeti törvénykezés saját határozathozatalát megszervező szabályai. A jellemzők további részei a jogok és felelősségek eloszlása különböző politikai szinteken, amelyet olyan trendek befolyásolnak, mint a decentralizáció és a privatizáció. Jelen megközelítésben a magántulajdon meghatározása – akárcsak a piaci gazdaság szabályai – tipikus példája a politikai jellemzőknek.

1.2.3.2.1 Törvényes keretek és a politikai körülmények

Az 1989-es romániai rendszerváltó forradalom azon túlmenően, hogy egyedi jelenség volt a térségben, utat nyitott a demokrácia és törvényhatalom követelményeinek. A két-szobás törvénykezési rendszer, négy éves választási mandátummal, meghatározott számban engedélyezi a kisebbségek képviseletét a Parlamentben. Az államfőt négy éves időszakra közvetlenül választják (egyszeri újraválasztási lehetőséggel). Akárcsak a térség többi, hasonló

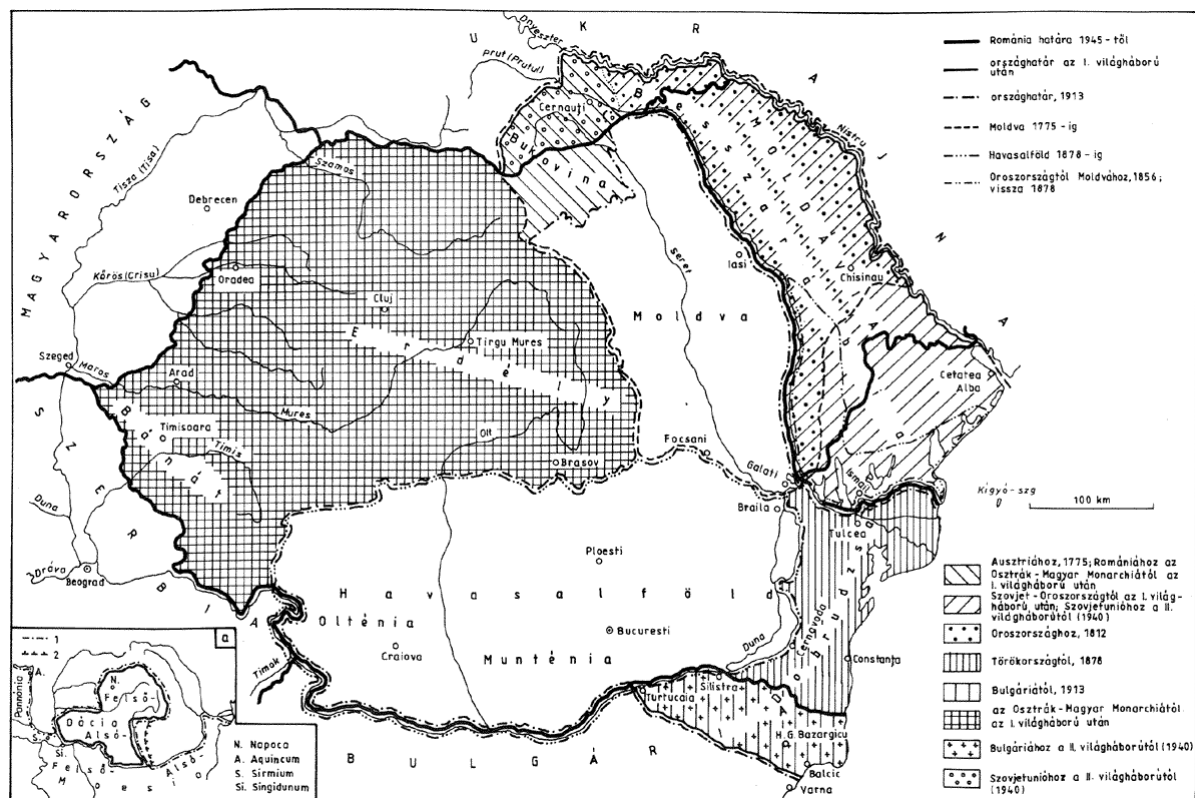
politikai múlttal rendelkező országában – így Magyarországon is – ez a választási rendszer nem biztosítja minden esetben a szakágazatok politikai elképzeléseinek kontinuitását.

Románia 41 megyére tagolódik. Az Európai Unió elvárásából következő regionális szerveződésre való törekvés lehetőség az állami erdőgazdaság vezetésének felülvizsgálatára, akárcsak a kialakulófélben levő erdőfelügyelet átgondolására.

1.2.3.2.2 Történelmi háttér

Az Európa és Ázsia találkozásánál elhelyezkedő Románia több kultúra máig meghatározó hatása alatt állt. Az első lakott településről az i.e. 2000-es évekből van feljegyzés. Az ősrégi trák lakosság alföldeken élt asszimilálva a korábbi népességet. I.e. 700-tól, egy perzsa törzs (szkíták) elfoglalta a trák területeket. A szkíta kultúrába asszimilálódott trák lakosság majd később a germán és a kelta törzsek beépüléséből alakult ki a dáki populáció. Időszámításunk szerint 100 után a római sereg Trajánusz vezetésével véglegesen leigazza a dákokat és beolvasztja őket a Római Birodalomba. Miután a rómaiak dáciai tartományukat elhagyni kényszerültek, az ország gótok, hunok, törökök és szlavónok prédája lett. Ebből a korból maradtak hátra a ma már Románia középső területén élő székelyek. A régióban lezajlott gyakori népvándorlások az erdőhatások alkalomszerű újrarajzolását is eredményezhették. 800 körül a frank sereg lerohanja az ország nyugati területét. Az ezt követő századok a török invázió növekvő nyomása alatt telnek, csak a keleti bulgár uralmat váltja fel a nyugati magyar hódítás. A török elleni küzdelem során a térség erdősültsége a korabeli hadviselési technológiák következtében csökkent. A török uralom összeomlását követően a térség Habsburg befolyás alá került. A háború okozta népességcsökkenést újabb népcsoportok betelepítése kompenzálta. Közülük fontos kiemelni a szászokat, akik az erdőgazdálkodási és fafeldolgozási technológiákat is megreformálták.

29. ábra: Románia területi változásai

*Forrás: www.transindex.ro

1859-ben Cuza Moldávia fejedelme a román fejedelemségek közös uralkodója lesz. Bár Cuza királysága egy katonai csíny nyomán hamar véget ér Románia 1862-ben az Európai hatalmak általános jóváhagyásával kikiáltja függetlenségét. A kiírt népszavazásban a román nép a német Hohenzollern Károly király mellett szavazott, aki mint I. Károly király került trónra. Az ország 1916-ban az Antant szövetség mellett belép az I. Világháborúba, vereséget szenved a német és osztrák csapatokkal szemben és részben megszállás alá kerül (World Bank, 2001). Az Antant győzelme után 1918-ban a párizsi tárgyalásokat követően (1919) megkapja a szomszédos országok területeinek egy részét. Az 1930-as évek elején megkezdődik a civil szervezetek és a parlamentáris rendszer kialakulása. 1940-ben az ország egyes területei szovjet fennhatóság alá kerülnek. Amikor 1941-ben Németország megtámadta a Szovjet Uniót a területi veszteségek visszaszerzése reményében Románia a Tengelyhatalmakhoz csatlakozott. 1944-ben Románia külön tárgyalásokba kezdett a Szovjet Unióval támogatva azt a háború utolsó hónapjaiban, ezáltal visszaszerezve Erdélyt. 1945-ben a több-párt rendszer helyreállt. A szovjet befolyásnak engedve, 1947-ben a demokratikus fejlődés leállt és megalakult a Román Népköztársaság. A COMECON és a Varsói Szerződés tagjaként a '60-as években Románia viszonylag szabad gazdasági és külpolitikai helyzetnek örvendett: Magyarországhoz hasonlóan teljes mértékben soha nem vette fel a szovjet modellt. Azonban a kommunista párt fokozatosan diktatórikus hatalomra tett szert, amely személyes kultuszt valamint erős állami gazdasági és társadalmi beavatkozást eredményezett. Az erőltetett iparosodás és a városiasítási (urbanizációs) programok, jelentékeny és leplezetlen romboló hatásukkal, felemésztették az ország gazdasági erejének nagy részét, egyben a lehetőségeket meghaladó fakitermelések által csökkentve annak erdősültségét. Az 1989-es forradalmat követően Románia igyekezett átvenni a modern demokrácia alkotmányos szerkezetét. Ugyanakkor a felszínes reformokból adódó gazdasági nehézségek széleskörű elégtelenséget váltottak ki. Bár azóta számos politikai reform és gazdasági felemelkedést megcélzó program futott le, ezek az erdészetben csak 2000 után éreztették hatásukat.

2 Az erdővel való gazdálkodás

2.1 Magyarország erdős vegetációja

Magyarország erdőgazdálkodási célú területe 2003-ban elérte az 1,955 millió ha-t. Az adattári erdőterület 1823,4 ezer ha, amely elsődleges rendeltetés szerint 64,8%-ban gazdasági, 33,6%-ban védelmi, 1,4%-ban egészségügyi és 0,2%-ban oktatási célokat szolgáló erdőkből áll. Az ország erdősültsége 19,6%, az 1000 lakosra eső erdőterület 180 ha. Az erdőterületet befolyásoló elsődleges tényezők közé tartoznak a klimatikus (éves csapadékmennyiség, levegő relatív páratartalma, talajvíz), az edafikus és a hidrológiai tényezők.

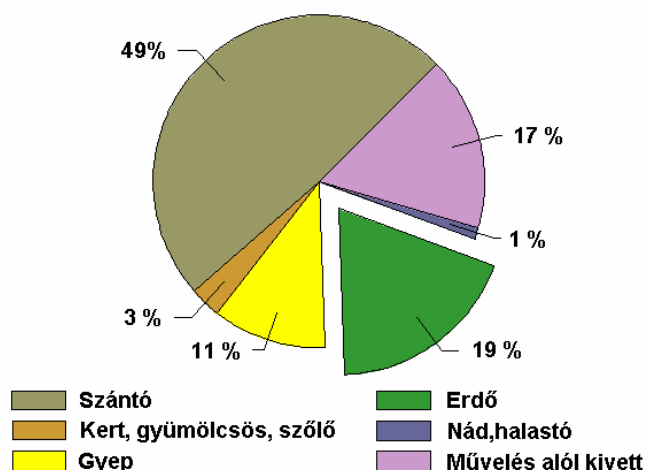
Magyarország a mezofiton, nyáron-zöld lombhullató övezet és az északi mérsékelt övezet határánál terül el. A természetes vegetáció, napjainkra majdnem teljesen eltűnt. Az ország domborzati viszonyaiból adódóan a következő természetes erdőtakaró rétegeket lehet elkülöníteni:

- az előhegységek potenciális természetes (erdő-) társulása általában bükk uralta (*Fagus sylvatica*) lombhullató erdő, hegyi juharral (*Acer pseudoplatanus*), hárs (*Tilia*) fajokkal és nyírral (*Betula pendula*);
- az alacsony hegyekben a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*), gyertyán (*Carpinus betulus*) és kőris (*Fraxinus excelsior*) a domináns, helyenként meggy (*Prunus avium*), kislevelű hárs (*Tilia cordata*), ezüst hárs (*Tilia argentea*) és juhar (*Acer pseudoplatanus*) társulással;
- a magasabb emelkedőkön és a szárazabb területeken, kocsánytalan tölgyes, cseres (*Quercus cerris*) erdők a jellemzőek, melyben megtalálható az *Acer campestre*, stb.;
- az ártereken és a folyók mentén a kiemelkedő részekén kocsányos tölgyet (*Quercus robur*), magyar kőrist (*Fraxinus angustifolia* ssp. *pannonica*) és szílt (*Ulmus minor*), valamint az alacsonyan fekvő területeken nyár (*Populus alba*) és fűz (*Salix* spp.) társulásokat találhatunk. Ezen erdők többsége kultúrnyárasokkal (*Populus x euramericana*), fekete dió (*Juglans nigra*) és fűz ültetvényekkel helyettesítették;
- a földközi-tengeri (mediterrán) éghajlat hatása a Dunántúli régiókban lehetővé teszi a szelidgesztenye (*Castanea sativa*) és egyéb egzotikus fajok előfordulását.

2.1.1 A földterület eloszlása művelési ág szerint

Magyarország területének 86%-a potenciálisan művelési ág alá vonható termőföld. A művelési ágak szerinti eloszlást az alábbi grafikon mutatja be.

2. diagram: Az ország földterülete művelési ágak szerint

*Forrás: KSH – 2004.V.31.-i állapot

2.1.2 Az ország erdőállományának összetétele

Mivel a legtöbb magyarországi erdőt már érte emberi behatás (legalább egyszer már letermelődött) és az ország korábbi erdővagyonainak nagyrésze 1945 után a szomszédos országokhoz került, a mai erdőterület hozzávetőlegesen egy harmada erdőtepelítésekből származik. Az 1945 után megmaradt területeken a magyar erdészeknek aszálynak ellenálló, néha exóta fajok felhasználásával kellett gazdasági erdőket létesíteniük. Tradicionális értelemben vett erdőgazdálkodás a hegyvidéken folyik, ahol a lehulló csapadékmennyiség nagyobb, a nyári hőmérséklet alacsonyabb, míg a talajvíz a fák gyökérzete által elérhető mélységben van.

Magyarország faállománnyal borított és tervszerű erdőgazdálkodásra kötelezett területe – 2003-ban, az adattár szerint – 1,82 millió ha volt. Ez kiegészül az egyéb erdőgazdálkodási célú területekkel (csemetekertek, nyiladékok, üzemi utak, állandó tisztások, stb.), mintegy 131 ezer ha-ral. Az 5. számú táblázat tartalmazza az erdő és erdészettel kapcsolatos Magyarország legfrisebb alapadatokat.

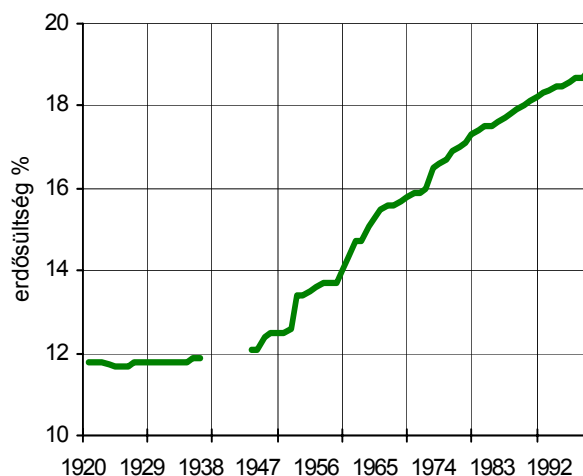
17. táblázat: Alapadatok a Magyarországi erdővagyonok és erdőgazdálkodás terén

Erdőterület [millió ha]	1,836
Az erdőterület aránya az összterületre vetítve [Erdősültség %]	19,7
Egy lakósra jutó erdőterület [ha/fő]	0,182
Erdőgazdálkodási célú terület [millió ha]	1,968
Az erdők élőfakészlet [millió m ³ bruttó]	334,3
Az erdők éves folyónövedéke [millió m ³ /év bruttó]	12,5
Fakitermelés összesen [beleértve a gyérítéseket és a véghasználatot; millió m ³ bruttó]	7,1
Véghasználat összesen [millió m ³ bruttó]	5,0
Véghasználati redukált terület [éves átlag; 1000 ha]	21,4
Erdőfelújítás [első kivitel, éves átlag; 1000 ha]	21,3
Erdőtelepítés [első kivitel, éves átlag; 1000 ha]	12,0
Erdőterv szerint kezelt erdőterület [%]	100,0

*Forrás: ÁESZ Adattár – 2004

Bár a II. Világháborút követően elszenvedett gazdasági és méginkább teritoriális veszteségeket pótló széleskörű erdőtepelítési programok Magyarország erdősültségét jelentős mértékben növelték, az ország így is az Közép-Kelet-Európai államok egyik legkevésbé beerdősült országa (erdősültsége 20% alatti). 1950 és 1996 között az erdőterület 540000 ha-ral nőtt (ami éves átlagos 11400 ha növekedés).

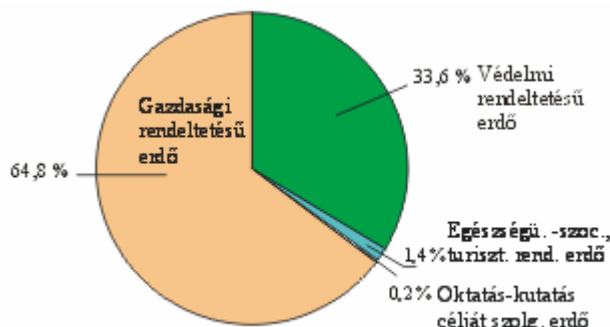
3. diagram: Az ország erdősültsége

*Forrás: NyME-EVGI, 2004

A következő diagram bemutatja az erdőterület funkcionális (termelő, védelmi, rekreációs és egyéb) eloszlását.

4. diagram: Az erdőterület eloszlása rendeltetés szerint

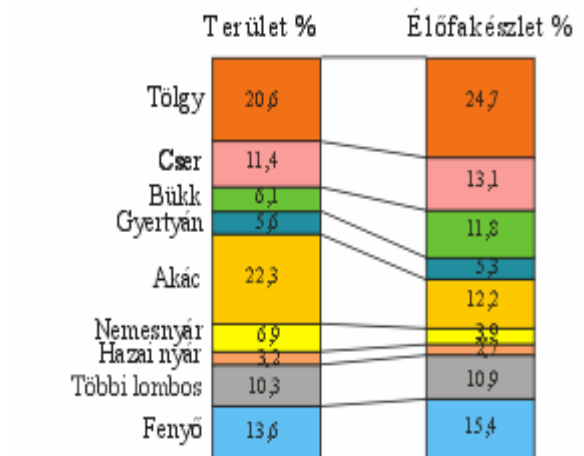

*Forrás: ÁESZ Adattár – 2003

Az évek során a védelmi rendeltetésű erdők aránya a gazdasági rendeltetésű erdők arányának rovására (2004-ben 64,2%) növekedést mutat (2004-ben 34,4%).

A legfontosabb fajok, úgy mint a tölgy (*Quercus petraea*, *Q. robur*, *Q. cerris*, *Q. pubescens*, *Q. frainetto* - 32%) és az akác (*Robinia pseudoacacia* - 22%) a lombhullatók közül kerülnek ki (lásd 4. diagram). Az "egyéb lombos" csoport tartalmazza a kőris (*Fraxinus spec.*), juhar (*Acer spec.*), szelídgesztenye (*Castanea sativa*), és szil (*Ulmus spec.*) fajokat. A tűlevelű erdők területaránya hozzávetőlegesen 14% legtöbbje a *Pinus* nemzetséghez tartozó fajokból tevődik össze.

5. diagram: A fajok jelentősége arányokban

*Forrás: ÁESZ Adattár – 2003

A magyar erdők területi eloszlása is egyenlőtlen: a nagyobb sűrűséggel rendelkezők a magasabb, a szlovák határhoz közeli vidéken lelhetőek fel. Ugyanakkor az öt legjobban beerdősült régió közül négy délnyugaton található. Ezzel szemben az alacsony területek, mint a Puszta, kevésbé, vagy egyáltalán nem erdősültek. Az erdők regionális eloszlását a 6. táblázat tartalmazza.

18. táblázat: Az erdőtulajdonosok eloszlása megyénként Magyarországon (1999) – összehasonlítható a 2. táblázattal

Megye	Erdőtulajdon [%]			
	Állami	Állami előjog (*)	Magán	
			Tisztázott	Tisztázatlan
Közép Magyarország				
Pest+Budapest	66,1	0,5	16,1	17,3
Közép Dunántúl				
Fejér	77,3	0,9	8,2	13,6
Komárom-Esztergom	85,8	0,6	12,1	1,5
Veszprém	69,4	0,2	19,1	11,3
Nyugat Dunántúl				
Győr-Moson-Sopron	72,3	0,2	14,2	13,3
Vas	53,6	0,7	33,9	11,8
Zala	56,2	0,3	23,4	20,1
Dél Dunántúl				
Baranya	56,5	0,9	18,1	24,5
Somogy	60,4	0,1	22	17,5
Tolna	59,3	0,2	25	15,5
Észak Magyarország				
Borsod-Abaúj-Zemplén	64	1	24,7	10,3
Heves	62,6	0,3	27,8	9,3
Nógrád	59,8	0,2	30,8	9,2
Észak Alföld				
Hajdú-Bihar	51,8	0,2	27,2	20,8
Jász-Nagykun-Szolnok	39,7	2,3	42,5	15,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	35,7	1,7	37,8	24,8
Dél Alföld				
Bács-Kiskun	54,7	0,6	42,3	2,4
Békés	64,4	2,5	21,7	11,4
Csongrád	57,3	1,2	29,4	12,1

(*) A "közös" kategória arra a kis erdőarányra vonatkozik, amely állami tulajdont képez, de nem az újonnan megalakult erdőgazdálkodások hatásköre.

*Forrás: FVM – 1999 (módosított)

2.1.3 Fakészlet, növedék, korcsoporteloszlás

2003-ban Magyarország élőfakészlete megközelítette a 331 millió m³ becsült értéket, ami átlagosan (az össz-erdőterületre vetítve) 181 m³/ha-nak felel meg. A lombhullató erdők az élőfakészlet 85%-át teszik ki (lásd 4. diagram). Az éves folyónövedék becsült értéke 12,3 millió m³, ami átlagosan (az össz erdőterületre vetítve) 6,8 m³/ha (0,39 br m³ másodpercenként).

1945 óta az élőfakészlet 150 millió m³-ről hozzávetőlegesen több mint kétszeresére nőtt, ami a hazai erdőtelepítési programok sikerességét igazolja. Figyelembe véve a háború utáni erdőtelepítéseket, a magyar erdők túlnyomó része (59,4%) a 40 évnél fiatalabb korcsoportba tartoznak (részletek a 7. táblázatban).

19. táblázat: Koreloszlás (2004, %-ban)

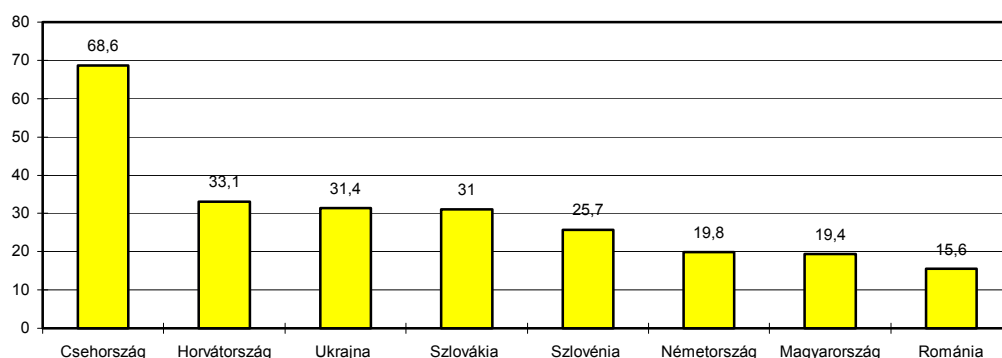
	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	101-
KST	11,9	13,2	11,3	6,8	16,3	11,3	7,7	6,0	5,0	5,7	4,8
KTT	6,2	6,7	6,0	7,4	6,4	10,4	15,8	13,2	11,9	7,9	8,1
ET	5,8	8,3	14,7	12,5	7,6	5,2	7,2	8,6	9,8	6,8	13,6
TÖLGY EGY	8,6	9,6	9,0	7,6	10,7	10,3	11,6	9,8	8,8	6,9	7,2
CS	7,0	7,3	8,4	8,9	7,3	11,6	16,3	13,7	9,5	5,4	4,7
B	5,3	5,5	4,4	4,6	4,8	9,0	11,7	11,2	11,9	12,0	19,7
GY	1,6	6,7	10,2	9,5	7,8	14,1	16,9	13,7	9,7	5,4	4,4
A	25,1	31,1	21,6	11,3	8,2	2,0	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0
J	6,3	15,1	18,8	16,7	18,5	8,7	4,5	3,3	2,7	1,6	3,7
SZ	26,4	21,3	12,9	13,2	15,9	5,1	2,8	1,3	0,5	0,5	0,2
K	6,4	10,6	11,0	9,4	14,2	12,7	11,7	8,4	6,5	3,8	5,2
EKL	21,7	19,4	16,3	10,3	11,3	8,8	5,2	3,2	1,7	1,2	0,8
EKL EGYÜTT	10,4	13,7	13,6	11,1	14,5	10,8	8,7	6,1	4,6	2,7	3,8
KLOMB OSSZ	12,9	15,8	12,9	9,1	8,9	8,1	9,0	7,5	6,2	4,5	5,1
NNY	38,3	37,8	13,5	7,2	2,8	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
HNY	25,2	25,9	19,5	11,1	11,2	4,3	2,0	0,6	0,1	0,1	0,0
NY EGYÜTT	34,1	34,0	15,4	8,4	5,5	1,6	0,7	0,2	0,0	0,0	0,0
FU	3,7	20,4	29,8	24,7	12,2	5,4	2,7	0,9	0,2	0,1	0,0
E	7,1	16,4	23,0	20,2	19,4	9,3	3,3	1,0	0,2	0,1	0,0
H	2,3	7,5	15,0	17,7	11,9	12,6	11,3	7,3	5,9	3,7	4,7
ELL	7,3	27,5	25,6	13,7	12,0	8,0	2,9	1,4	0,7	0,5	0,6
ELL EGYÜTT	5,3	16,2	23,1	20,3	15,8	9,0	4,8	2,3	1,4	0,8	1,0
LLOMB OSSZ	24,0	27,7	18,1	12,6	9,1	4,2	2,1	0,9	0,5	0,3	0,4
EF	1,7	10,9	30,4	24,5	16,5	6,5	3,9	2,6	1,7	0,8	0,5
FF	7,9	19,1	21,8	20,8	18,1	4,3	2,9	2,0	1,4	1,0	0,7
LF	2,6	20,7	41,3	16,5	10,3	3,6	1,9	1,4	0,6	0,6	0,4
VF	6,2	23,1	18,2	13,2	19,8	7,0	2,4	1,6	2,3	3,7	2,4
EGYF	2,5	5,9	12,8	37,7	27,6	8,0	3,2	1,2	0,2	0,6	0,4
FENYŐ ÖSSZ	3,7	14,3	28,5	22,7	16,6	5,6	3,4	2,3	1,5	0,9	0,6
ÖSSZESEN	13,4	17,5	15,8	11,5	9,9	7,1	7,2	5,8	4,6	3,4	3,8

*Forrás: ÁESZ Adattár

2.1.4 Abiotikus és biotikus károsítók az erdőben

A levélvesztés mértéke az utóbbi évtizedben növekvő tendenciát mutatott. Ennek megfelelően a levélvesztés-mentes erdőterület aránya az 1988-ban mért 79%-ról 1994-re 42%-ra csökkent. Levélkárosítás szempontjából 1997-ben Magyarország erdeinek majdnem egy ötödét a 2-4 károsítási fokozatba sorolták be (a levélvesztés mértéke meghaladja a 25%-ot). Bár ez a szám ijesztően hangzik, európai szinten még mindig jó helyet biztosít az országnak (lásd 5. diagram).

6. diagram: Károsított fák (károsítási mérték 2-4) aránya (%) néhány európai országban;

*Forrás: Roering – 1999 (módosított)

Az a vélemény, hogy a Magyarországi erdők egészségi állapota a rendszerváltozást követően jelentősen romlott ellentmond azon általános megfigyelésnek, miszerint 1990 után a legtöbb kelet-európai országban légszennyezés-csökkenés észlelhető. A gazdasági szerkezetváltás során a legtöbb nagy ipari szennyezőforrás bezárt, vagy fejlesztéseken esett át, míg a fejlett országok modern technológiával előállított gépei hazánkban is hozzáférhetővé váltak. Ennek ellenére az erdők egészségi állapotának romlása látszólag hamar bekövetkezett, 6 év alatt majdnem felére csökkentve a sértetlen fák arányát (1994 után). Mindkét megfigyelés magyarázatra szorul. Egyrészt a fontosabb fafajok érintettsége különböző, a tölgy és akác a legsúlyosabban károsított. Másrészt viszont a gyertyán és az erdei fenyő nagyrészt sértetlen maradt.

A levélvesztésen túl a légszennyezés a tűlevelűeket is – elsősorban a lúcot – károsítja. A hosszú ideig *Ceratocystis* spp. fertőzésnek titulált tölgykárosítások utólag összetett biológiai tényezők okozta komplex kórnak bizonyultak. Más fajok (mint a platán vagy vadgesztenye) gombafertőzéstől (*Ceratocystis fimbriata* var. *platani* és *Cryphonectria parasitica*) szenvednek.

Mindezek mellett, Magyarországon az aszálykárok (és az ezzel összefüggésbe hozható erdőtüzek) és a helyenkénti árvizek – egyes vélemények szerint – a globális felmelegedés okozta meteorológiai kiegyensúlyozatlanság eredménye.

A károsítók teljes listájának bemutatási igényét mellőzve is említést érdemel az elmúlt évek erős *Lymantria*- akárcsak *Melolontha*-károsításai, vagy a manapság már a globális felmelegedés „előfutáraként” emlegetett szélöntések.

2.1.5 Erdővédelem és védett területek

Magyarországon 831 ezer ha (az ország területének 8,9%-a) országos jelentőségű védelmi terület van kijelölve (ÁESZ, 2003). Ezen területek erdővel borított részein a korlátozott erdőgazdálkodás, mint kiemelt területeknek külön értéket biztosít. Az IUCN (International Union for Conservation of Nature) védelmi területek osztályozása szerint az összterület 3%-a „szigorúan védelmi területként”, vagy „nemzeti parkként” jellemezhető (World Bank, 2001).

Az 1999-es Phare “Multi-Country Forestry” program eredményeként 62 erdőrészlet, összesen 11500 ha (magterületek és puffer területek összesen, 3.500 illetve 8.000 ha) erdőrezervátum szerepet kapott. A magtermő területeken az emberi beavatkozás szigorúan tilos. Ezen túlmenően 10 nemzeti parkot jelöltek ki, amelyek 40%-a erdő.

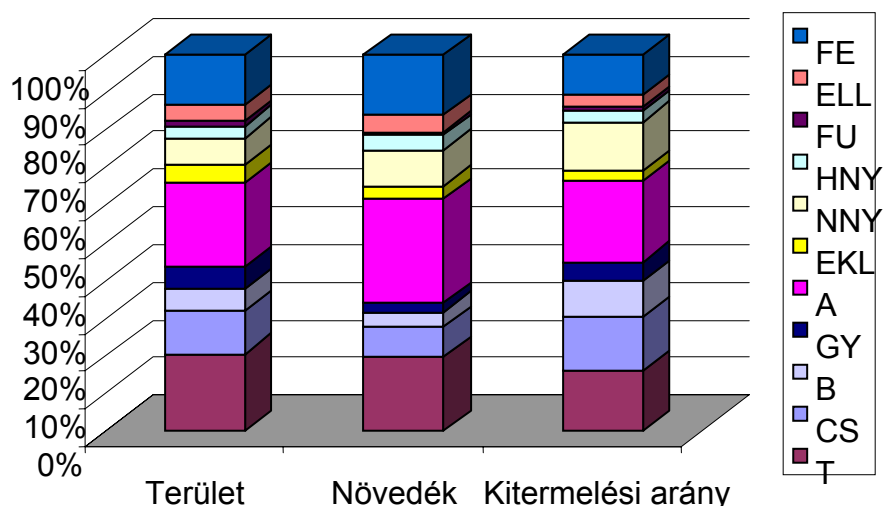
Magyarország erőfeszítéseket tett egy jóváhagyott rendszer keretén belül a magállomány genetikai tartalékainak megőrzése, illetve a megfelelő faegyedek klónozása érdekében. Az így kezelt területek nagysága 2001-ben elérte a 4.500 ha-t, a szaporító- és a klónállomány területe pedig 159, illetve 86 ha.

2.1.6 Erdőhasználat

Az erdőgazdálkodás hivatalos meghatározása szerint az erdő egy multifunkcionális ökoszisztéma, ahol a tradicionális erdei termékek mellett számos, a nyilvánosság számára elérhető haszon (kikapcsolódás lehetőség, talaj-, víz-, levegő-, zaj-, klíma-, mezőgazdasági terület-, valamint környezet- és biodiverzitás-védelem) termelődik.

Az éves átlagos fakitermelést 1998-ban 6,6 millió m³ tömörfában határozták meg. Összehasonlítva az össz éves növedékkal – ami becslések szerint 11,7 millió m³ volt arra az évre – a fakitermelés a növedék 56%-át fedi le. A kitermelési arány Magyarországon évről évre csökkenő tendenciát mutat. Az 6. diagram néhány fafaj a területi arányukhoz és élőfakészletükhöz viszonyított kitermelési arányait mutatja be 1999-ben. Amint látni lehet, a fakitermelés arányszámai az éves növedék arányaihoz viszonyítva a gyorsan-növő, általában ültetvényyszerű gazdálkodással művelt fajok (akác, nemesnyár) esetében magasabbak. Ez az eltérő vágáskor mellett arra is enged következtetni, hogy ezáltal az egyéb, többségében őshonos fajok fakészletét a fakitermelések tervezése során a fenntarthatóság jegyében kímélik. Másrészt viszont egyes fajok, mint a tölgy vagy a bükk kitermelését a hazai erdőgazdálkodás erősen visszafogja.

7. diagram: A fontosabb fafajok területi, növedék és kitermelési eloszlása

*Forrás: ÁESZ Adattár – 2004

A World Bank (2001) és belföldi szaktekintélyek (Barlai 1946, Dauner 1994) véleménye szerint általános szabályként fogadható el, hogy csak az állami erdőgazdaságok képesek állandó munkahelyet biztosítani fakitermelő és technikai személyzet számára, valamint alkalmas felszerelést birtokolni. Meggyőződésem, hogy ez a koncepció túlhaladott abban az értelemben, hogy a megfelelő nagyságú erdőtesteken tulajdonszerkezettől függetlenül megvalósítható ilyen (önfenntartó) erdőgazdálkodás. A kis erdőterületen gazdálkodó tulajdonosok a legtöbb gazdálkodói tevékenységet általában maguk, jobb esetben erdőgazdálkodó szervezet tagjaként látják el. Ezek a szervezetek kölcsönös támogatást, a működőképesebb egységek kialakításához segítséget valamint technikai háttérrel is biztosítanak. Már ebben a perspektívában fontos szerephez jutnak az úgynevezett integrátorok – azon szakemberek, akik összefoglalják több, kisebb magán erdőtulajdonos képviseletét is. Az állami erdészeti alkalmazottak – meghatározott szinten – részt vesznek a nem állami erdők gazdálkodásában: a felmerülő törvényi és gyakorlati kérdésekben szerepük fontos hiszen ellátják a gazdákat segítséggel, tanáccsal.

A faanyag-szükségletet az összfafelhasználás függvényében, a 8. táblázat jeleníti meg. Az olyan értéktelenebb fatermékek, mint a papír- és farostfa, vagy tűzifa a belföldi fafelhasználásnak hozzávetőlegesen 55,9%-át teszik ki.

20. táblázat: Erdészeti fatermékek termelése 2004-ben (5784,3 ezer m³);

	Választék aránya a kitermelés függvényében [%]
Lemezipari rönk	1,4
Fűrészipari rönk	20,9
Egyéb fűrészipari alapanyag	4,9
Bányászati faanyag	0,4
Papírfa	10,0
Rostfa	9,4
Egyéb ipari fa	5,0
Tűzifa	48,0

*Forrás: ÁESZ – 2004

Magyarország a kitermelt fa több mint 25%-át exportálja. Ez különösen igaz a lemez- és a fűrészipari rönk esetében. 1996-1997-ben a külföldi igény növekedése ezen két termék esetében hozzávetőlegesen 15%-os kereskedelmi árnövekedést eredményezett ugyanakkor a papírfa ára 5-8%-kal csökkent (World Bank, 2001).

Az erdészeti szektor bruttó jövedelmének kevesebb, mint 1%-a (30 millió HUF) az erdei melléktermékekből származik. A legnagyobb bevétel a vadásztatásból származik, de a maggyűjtés is kivételként kezelhető. Mindenféle maggyűjtési tevékenységet az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet (OMMI) ellenőriz (körülbelül 4400 ha minősített erdőterületet). Mindezek mellett az OMMI számos erdeifenyő (Pinus sylvestris), vörösfenyő (Larix decidua) és fekete fenyő (Pinus nigra) magállományt (cca. 170 ha) tart nyilván. A csemetetermelés Magyarországon állami és magán kézben van. A magán erdőgazdálkodás igényeinek kielégítése nagymértékben a magán, legtöbbször az erdőgazdálkodási tevékenység mellett művelt csemetekertekből történik.

2.1.7 Vadászat és vadgazdálkodás

Magyarország világhírű trófeákkal büszkélkedhet. Az összesen 9 millió ha vadászterület 16%-a állami kezelés alatt áll, a fentmaradó 84% magán vadásztársaságok felügyelete alá tartozik. Az idevágó törvény szerint a vadászterületek nagysága legalább 3000 ha kell legyen. A 71 000 vadászengedély majdnem egyharmada külföldiek vadásztatásában merül ki. Magyarország 1991 óta 9 egymás utáni évben birtokolja a dám trófea világrekordját. Bár a vadásztatás gazdasági jelentősége és a vadásztársaságok lobbija csekély, a trófea-vadászat fontos helyen szerepel a magyar erdészeti politikai palettán.

2.1.8 Erdészeti oktatás és kutatás

Magyarországon erdészettel kapcsolatos egyetemi képzés a Nyugat-Magyarországi Egyetemen (NYME – Sopron), míg erdészeti kutatás az Erdészeti Tudományos Intézetben (ERTI – országos) és a NYME-en folyik.

Erdészeti képzés történelmileg az 1735-ben megalakult Bányászati Akadémia részeként a bányászat és kohászat mellett alakult ki, amely szakágak nagymértékben függtek a fától, mint építőanyagtól, illetve energiaforrástól. Az erdészet önállósodása, mint kompromisszum az osztrák és magyar fél között, már az Osztrák-Magyar Monarchia idejében az 1867-es politikai változásokat követően végbement. A bányamérnöki iskola a nancy-i (Franciaország), mariabrunni (Ausztria), zürichi (Svájc) és eberswaldei (Németország) kutató intézetekkel együtt fontos szerepet játszott a IUFRO (International Union of Forest Research Organizations) megalapításában 1894-ben (World Bank, 2001).

Az 1918-as trianoni döntést követő területvesztés közvetett következményeként, az eredetileg selmecbányai (ma: Banska Stiavnica, Szlovákia) akadémia átköltözött Sopronba. Ma, a NYME nyújt felsőfokú képzést erdőmérnöki, faipari, közgazdasági és mezőgazdasági (a Mosonmagyaróvári tanszékek által) karokon. Az erdőmérnöki kar 7 intézményt (Földtudományok, Környezettudományok Botanikai és Földtani, Kémia, Matematika, Vadgazdálkodás) és 7 intézetet (Erdőfeltárás és vízgazdálkodás, Erdészeti tudományok, Erdőhasználat, Erdőgazdálkodás, Erdővédelem, Erdőrendezés) foglal magába. Az Egyetem több mint 100 tanárt foglalkoztat és több mint 2600 diaknak biztosít képzést.

Szaktechnikusi képzést manapság több iskolaintézmény biztosít. Szeged, Sopron, Mátrafüred és Barcs helységeiben évente összesen 200 diák végez. Szakmunkásképző nyílt az ásoshtalmi, szőcsénypusztai miskolci és piliscsabai állami iskolákban.

Az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) 1898-ban, Selmecbányán alakult meg, mint állami kutatóintézet. Kétszeres, soproni, majd budapesti átköltöztetést követően az Intézet ma négy kísérleti állomást tömörít magába szoros együttműködésben a régióban helyet kapó erdészeti oktatással. Az intézetben jelenleg erdészeti ökológiai, nemesítési, erdőművelési és fatermési, ültetvényszerű fatermesztési, erdővédelmi valamint ökonómiai kutatások folynak.

Sajnálatos módon a budapest központú Faipari Kutató Intézet megszűnt.

2.2 Románia erdős vegetációja

Románia erdővel borított területe jelenleg 6,3 millió ha (Bouriaud, 2003). Mint említettem, az erdővel való borítottság elsősorban a klimatikus viszonyok (éves csapadékmennyiség, levegő relatív páratartalma, talajvíz) függvénye. A déli és a dél-keleti országrészben (Valahia, Moldva, Dobrudza) ahol a sztyepp-szerű vegetáció mellett száraz erdős területek (*Quercus cerris*, *Q. pedunculiflora*, *Q. frainetto* és *Pinus* fajok) a dominánsak, a relatív száraz, szubmediterrán, mediterrán éghajlat hatása érvényesül.

A többségében a Duna-Deltában található ártéri erdők jellegzetes faja a nyár (*Populus* ssp.), a fűz (*Salix* ssp.), és az éger (*Alnus* ssp.). A kevésbé frekvenciált ártereken a keményfás (*Ulmus* ssp., *Fraxinus excelsior*, *Quercus robur*) társulások az uralkodók.

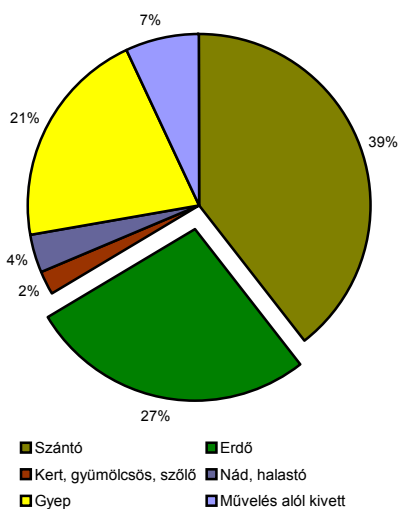
A Bánát, Erdély és Moldva alacsonyabb fekvéseiben – ahol a hőmérséklet viszonyok megengedik – mezofiton lombhullató tölgyesek (*Quercus petraea* és *Q. robur*) találhatók, általában bükkal (*Fagus sylvatica*) elegyesen.

A Kárpátokban az erdővel való borítottság a magasság függvénye. Az alacsonyabb előhegységeket bükkösök jellemzik kevés tölgy-aránnyal, míg az átmeneti hegyvidéken juharral (*Acer pseudoplatanus*) és lucfenyővel (*Picea abies*) tarkított fenyőelegyes (*Abies alba*) bükkösök nőnek. A magashegységi övezet domináns erdőtársulásai a fenyvesek (lúc, ezüst és erdei fenyő). A felső erdőhatáron az alpin régiót különböző *Pinus* fajok (*P. mugo*, *P. cembra*) és kis arányban éger (*Alnus viridis*), illetve nyír (*Betula nana*) alkotta erdőtársulások jellemzik.

2.2.1 A földterület eloszlása művelési ág szerint

Románia területének nagy része – a művelési ág szerinti felosztást alapul véve – szántóföldként, legelőként és állandó művelés alatt álló területként van nyilvántartva. Az erdő- és fás területek összesen 27%-ot, míg a lakott és egyéb ipari települések 6%-ot tesznek ki az ország területéből.

8. diagram: Művelési ágak szerinti eloszlás

*Forrás: Anuarul statistic al Romaniei, 2001

2.2.2 Az ország erdőállományának összetétele

Az ország erdős területe hozzávetőlegesen 6,35 millió ha (2003). Az erdőterület nagysága szempontjából, a kelet-európai átmeneti országok között (Lengyelország után) Románia a második legnagyobb erdőterülettel rendelkező ország, ugyanakkor az erdőterület arányát figyelembe véve a második legkevesbé beerdősült ország (Magyarország előtt). Eltérően a többi átmeneti országtól, a II. Világháborút követően Románia erdőterülete viszonylag ugyanazon a szinten maradt, sőt akár enyhe csökkenés is megfigyelhető az 1948-as állapothoz képest. Hozzávetőlegesen 100000 ha szerepel kiegészítő területként: mint beerdősítés nélküli gazdasági terület, raktár, iroda és egyéb létesítmény szolgálja az erdőgazdasági ágazatot. Nem kevesebb, mint 75000 ha-t (1,2%) nyiladék, bokorerdő és cserjés (legjellemzőbb a törpefenyő az alpin régióban) vagy szélvédő erdősáv ural.

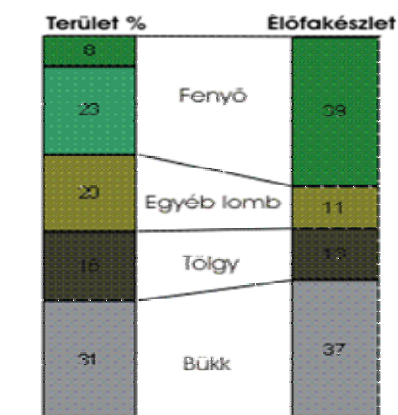
21. táblázat: Az erdővel borított terület főbb adatai Romániában

Összes erdős terület	6,3 millió ha
Erdők tulajdonosi formája (2002. január):	
Állami	72%
Magán	28%
Erdőtípusok:	
Fenyő (különösen lúccs)	30%
Bükk	31%
Tölgyek	18%
Egyéb	21%
Nemzeti erdővagyon	1,350 millió m ³
Éves növedék	5,4 m ³ /ha/év
Éves kitermelési lehetőség	≈ 16 millió m ³
Erdők földrajzi eloszlása:	
• Hegyvidék	65%
• Dombvidék	27%
• Síkság	8%
Funkcionális eloszlás:	
Véderdők (beleértve a védelmi területeket is)	52%
Termelő erdők	48%

*Forrás: Tamas, 2003

A romániai erdősültség egyenlőtlenül oszlik meg. Aránya a Kárpátokban magasabb, viszont az olyan alacsonyabb, hagyományosan mezőgazdasági szántóföld jellegű régiókban, mint Havasalföld és Dobrudzsa az erdősültség nem éri el a 10%-ot sem. A sarj eredetű erdők aránya is viszonylag magas (6,5% / 415000 ha) habár a erdők nagyrésze (92,3%-a) szálerdőként kezelt. A kelet-európai átmeneti országokhoz viszonyítva, Romániában a legmagasabb a tűlevelű erdők aránya (hosszatartólagosan az erdőterület 30%-a). A legfontosabb fafajok, az erdőterület függvényében, a bükk (31%), a lúca (23%) és a tölgy (18%). Az élőfakészletet tekintve ez az arány eltér a tűlevelűek javára, amint az a következő diagramból is kitűnik.

9. diagram: A fafajok jelentősége az erdőterület és az élőfakészlet függvényében

*Forrás: Anuarul statistic al Romaniei – 2001

Az elmúlt években az arányok jelentősen megváltoztak, amely tény a fenyő régióban végbement az intenzív fakitermelésnek tudható be.

2.2.3 Fakészlet, növedék, korcsoporteloszlás

A hektáronkénti átlagos fakészlet 217 m³ (1997). A részletes adatokat az alábbi táblázat tartalmaz.

22. táblázat: Erdőgazdasági és erdővagyon alapadatok Romániában.

Az erdőterület aránya az összterületre vetítve [%]	26
Erdőterület a lakosságra vetítve [ha/fő]	0,28
Fakészlet [millió m ³ bruttó]	1350
Megengedett éves fakitermelés [millió m ³ bruttó]	14

*Forrás: Fraser-Stewart – 1999 (módosított)

A román erdők a fiatalabb korosztályban elhatárolható felesleggel rendelkeznek (< 60 év, részletek a 11. táblázatban).

23. táblázat: Koreloszlás százalékban

Fafaj	Korcsoport								
	Vegyes- korú	0-20	21-40	41-60	61-80	81-100	101-120	121-140	> 141
Lúca	4.6	27.6	16.2	13.4	17.2	11.4	8.0	2.4	-
Erdeifenyő	8.7	14.6	5.5	8.2	15.5	15.5	20.8	11.2	-
Egyéb tűlevelű		65.0	16.0	5.0	8.0	4.0	2.0	-	-
Összes tűlevelű	4.8	28.1	14.4	11.8	16.1	11.5	9.6	3.7	-
Bükk	1.0	10.6	12.5	18.8	16.0	12.0	18.9	10.2	-
Tölgy	7.6	18.0	28.6	20.3	10.7	7.1	5.8	1.9	-
Egyéb lombhullató	1.4	36.9	31.4	17.4	7.1	3.2	2.6	-	-
Összes lombhullató	3.0	20.5	22.6	18.8	11.9	8.0	10.4	4.8	-
Összesen:	3.5	22.7	20.2	16.8	13.1	9.0	10.1	4.5	-

*Forrás: Roering – 1999 (módosított)

A táblázat jól szemlélteti a vegyeskorú állományok alacsony hányadát. A táblázat alapján megállapítható, hogy az erdőgazdálkodás változatos összetétel esetén általában javasolt azon megközelítése, miszerint a vegyes állományok magasfokú stabilitással és ökológiai értékkel rendelkeznek, része a román erdőgazdálkodási tradíciónak (World Bank, 2001). Az a szemlélet, hogy az erdők elviekben a vegyeskorú erdőgazdálkodás tárgyát képezik értelmezhető úgy is, mint az elmúlt 55 év folyamatos állami erdőgazdálkodásának jellemzője, következménye. A vegyeskorú állományok, amelyek széleskörű elterjedése főleg a hegyvidéki és magashegységi övezetben várható (természetes elegyes állományok kialakulhatnak bükk, erdeifenyő, juhar és lúccs elegyekből), legtöbb esetben kis- és közepes magántulajdonú erdőkkel hozhatók kapcsolatba (általában mint a gazdaság része).

2.2.4 Abiotikus és biotikus károsítások az erdőben

Amint az 5. diagramon is látszik, a szemléltetett európai országok közül arányaiban Románia rendelkezik a legkevesebb károsított erdőterülettel. Ezen túlmenően, ismételt felmérések a '90-es évek során pozitív változásokat mutattak: a károsított erdőterület aránya az 1994-ben mért 20%-ról 1997-re 15,6%-ra csökkent. Fontos azonban megjegyezni, hogy a felmérések módszerei ezen a területen nem mindenki által elfogadottak.

A felmérések hitelességtől függetlenül a károsítás okain el lehet gondolkodni. Az erdőtüzek nem jelentenek nagy veszélyt az ország erdőállományára nézve részben a lombhullatók magas aránya miatt, és részben, mert a tűlevelű állományok többsége a csapadékosabb vidékeken (a Kárpátok magasabb részein) koncentrálódik. Biológiai eredetű károsító tényezők (Coleoptera ssp., fitofág rovarok és gombák) gradációi 1994-ben csúcsosodtak. Abiotikus károsítás, mint például az erős szél, a fagy és a hó általában a Kárpátokban fordul elő, a szárazság okozta károk viszont gyakorta a dél-keleti száraz, sík országreszt érintik. A légszennyezés, amely nagyrészt a nehézipar és az elektromos ipar terméke, mint erdőkárosító tényező részben elvesztette a jelentőségét, mióta a legtöbb ilyen üzem gazdasági okokból megszűnt, vagy jelentős külföldi hozzájárulással átszervezésen és modernizáláson megy keresztül.

2.2.5 Erdővédelem és védett területek

Az IUCN rendszerezést figyelembe véve, Romániát a következő adatokkal jellemzik:

24. táblázat: Védett területek

IUCN osztály	Darab
Tudományos rezervátum	43
Nemzeti park	12
Természeti emlékmű	135
Természetvédelmi terület	375
Védett táj	18
Bioszféra rezervátum	3
Világ természeti örökség hely	1
Védelmi terület a RAMSAR egyezmény alapján	1

*Forrás: State of the Environment Report [1998], MWFEP (módosított)

A védelem alatt álló terület az ország összterületének összesen 4,8%-át (1140 km²) teszi ki. Ezek oroszlánrészét a 12 nemzeti park (hozzavetőlegesen 400000 ha) és a Duna Delta bioszféra rezervátum (megközelítőleg 580000 ha) képezi.

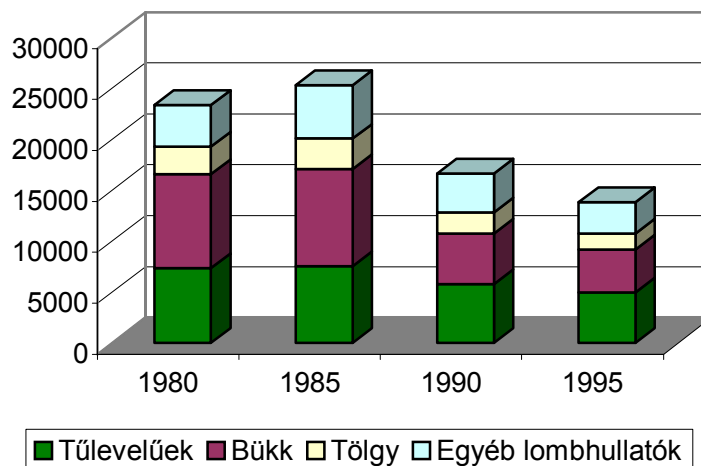
2.2.6 Erdőhasználat

Az ország erdőhasználatára nagyobb részt a fakitermelést jelnti. Ez a tevékenység Romániában hivatalosan meghatározott és a kormány által megszavazott kitermelési arányon (éves fakitermelés) alapszik. Az éves fakitermelés a '80-as évekre és a '90-es évek elejére

meghatározott értéke átlagosan 15 millió m³ volt. A 9. diagram tükrözi azokat a próbálkozásokat, amelyek Romániában a kommunizmus végén kialakult fentartható fakitermelést jelentették (World Bank, 2001). A román erdők fakitermelése a kormány tőkeszerzés irányú kétségbeesett erőfeszítései idején, 1985-ben csúcsosodott.

Az 1989/1990-es forradalom eredménye volt többek között a fakitermelés nagymértékű csökkenése is. 1994-ben kevesebb mint 12,9 millió m³ került kitermelésre. Azóta a kitermelési arány folyamatosan csökken, alul maradva az éves folyónövedékkel szemben (1995-ben a becsült éves folyónövedék 39%-a került kitermelésre).

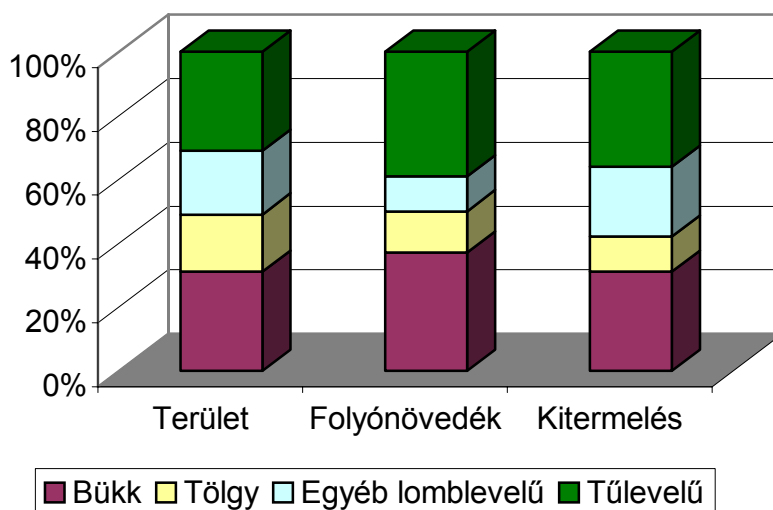
10. diagram: A fakitermelés alakulása a fontosabb fafajoknál [1000 m³];

*Forrás: Roering – 2000 (módosított)

A fakitermelés mértékét jól tükrözi a fontosabb fafajok aránya az éves folyónövedék és erdőterület szerinti bontásban.

11. diagram: A fontosabb fafajok területi, növedék és kitermelési arányai;

*Forrás: Roering – 2000 (módosított)

A fakitermelést érintő minden hivatalos statisztika hibás egy bizonyos mértékig amiatt, hogy csak a kereskedelemben értékesített fontosabb fafajokat tárgyalja. Nagyon kevés az információ a belső fafelhasználásról és – természetesen – a fekete piacról. Ugyancsak hiányoznak az adatok az erdős legelőkként nyilvántartott területekről – e területekre erdészeti üzemtervek sem készülnek.

Nem állnak rendelkezésre adatok a faanyag csoportokról, valamint a nagyrészt álló faként eladott faanyagról, amelyet általában magán fakitermelő vállalatok termelnek ki. A kitermelt fakészlet kitermelési jogának idegen fakitermelő vállalatok számára történő átadása tüzes vitákat eredményezett a Romániai erdészek és fafeldolgozók körében (World Bank, 2001).

Kevés az információ az erdei melléktermékek (mint például a gyanta, a gyümölcsök, a gombák, a gyógynövények, a takarmány, a háncs, a tűzifa, stb.) keresletéről annak ellenére, hogy ezen termékek jelentős fontossággal bírnak úgy a háztartások, mint a kereskedelem számára. Ezt igazolja néhány lejelentett erdei melléktermék mennyisége is (4000 t gomba vagy 27000 t erdei gyümölcs). Ha figyelembe vesszük az ország erdővel borított területének kiterjedését valamint az ottani éghajlati és egyéb feltételeket mellékhaszonvételt jelentő termékek megtermeléséhez ezek az adatok nagyon kicsik.

2.2.7 Vadászat és vadgazdálkodás

Akárcsak Magyarország Románia is rendelkezik világhírű trófeákkal és egyike azon kevés országoknak, amelyek az emlősök széleskörű palettájával rendelkeznek és olyan csúcsragadozóknak is otthont adnak, mint a barna medve, a farkas vagy a hiúz. Az ország rőt vad, dâm és öz állománya, zerge és vadjuh vadászati lehetőségei vonzzák a külföldi és a belföldi vadászokat egyaránt. Minden elejtett vad, függetlenül attól, hogy hol és ki ejtette el, az állam tulajdona. A vadászterületek felügyeleti joga megoszlik a RomSilva és az AGVPS (Vadászok és Halászok Általános Szervezete) között. A World Bank jelentése szerint (ECSSD Working Paper No. 18), az AGVPS felelős a vadgazdálkodásért az ország területének több, mint 70%-án. A trófea-vadásztatás becsült árbevétele éves szinten 19 millió USD.

2.2.8 Erdészeti kutatás és oktatás

Erdésszel kapcsolatos felsőfokú oktatás és kutatás négy helyen folyik Romániában:

- Erdőgazdálkodási Tervező és Kutató Intézet (ICAS): ez az intézmény része a RomSilva-nak. Feladata az erdőgazdálkodási terv és a hozzá kapcsolódó kutatások kivitelezése. Központja Bukarestben található és hozzá tartozik 3 kutató állomás, 4 erdőgazdálkodási tervező iroda, 3 vegyes állomás, illetve 5 kutatói erdőállomány. Az ICAS közel 1000 alkalmazottat foglalkoztat.
- Felsőfokú szakmai oktatás három egyetemen folyik: az Erdészeti és Faipari Karon a brassói Transylvania Egyetemen, az Erdészeti Karon a suceavai Stefan cel Mare Egyetemen, illetve az erdőgazdálkodás szakon a nagyváradi egyetem Környezetvédelmi Karán. Mindhárom közül a brassói a legnagyobb, ahol 50 tudóst foglalkoztatnak és évente átlagosan 80 erdőmérnök hallgató végez. Erdész és technikusképzés több helyen folyik az országban, ezek közül a legrégebbi a görgényszentimrei Erdészeti Szakliceum. Hasonló központok találhatók Busteniben Temesváron, stb. (összesen 5 erdészeti iskola és 10 szakmunkásképző).

3 A Nemzeti Erdőprogram (NEP)

A Nemzeti Erdőprogramnak széles szakmai érdekképviselő mellett az alábbi, az ágazatra beazonosított nehézségekre kell megoldást találjon.

3.1 A magyar Nemzeti Erdőprogram gyengeségei, veszélyei – javaslatok

A hazai erdészeti ágazat gyengeségei a következők:

- a társadalom nem ismeri, ill. nem ismeri fel az erdővel kapcsolatos valós érdekeit;
- az erdészeti szakközönség kommunikációs zavarai;
- jövedelmezőségi problémák;
- forráshiány;
- a fahasznosítás szerkezete;
- a magánerdők kedvezőtlen faállomány-viszonyai;
- információhiány.

Az erdészeti ágazat veszélyei a következők:

- tiszta erdőtulajdon-kép hiánya;
- veszélyeztetett magántulajdonú erdők;
- az erdészeti szaktanácsadás hiánya;
- az állami erdők forgalomképtelensége;
- az állami erdő szervezeti kérdései;
- az erdészeti igazgatás működési zavarai és
- védett természeti területen való gazdálkodás.

A Nemzeti Erdőprogram felépítésére szakemberek a következő javaslatot tették (http://quercus.emk.nyme.hu/NFP_Hungary/):

1. Nemzeti Erdőnyilatkozat: tartalmazza az ország tartamos erdőgazdálkodás iránti elkötelezettséget a nemzetközi egyezmények betartásának értelmében;
2. az erdészeti szektor analízise: tartalmazza az erdőgazdálkodásnak a gazdaság egyéb ágaihoz való kapcsolata elemzését, ill. a nemzetgazdaság fejlődéséhez való illeszkedését. Ez az elem a program tervezett időtartama alatt folyamatos vizsgálatként van jelen;
3. a tartamos erdőgazdálkodás stratégiai fejlesztési terve: a stratégia az erdészeti politikán belül külön kérdéscsoportonként vizsgálja az erdő védelme, az erdészeti tervezés, a fatermesztés, fafelhasználás, a foglalkoztatás, a technológiai fejlesztés és az erdészeti PR tevékenység, valamint az infrastrukturális feladatok ellátásának kérdéseit. Az erdőgazdálkodás jogi, intézményi és finanszírozási rendszerét az egyszerűsítés és a decentralizáció jelentőségének növelése iránti igény figyelembevételével tárgyalják. Különös jelentősége van a szervezeti struktúrák nemzetközi környezetbe való illeszkedésének (Európai Unió) és konfliktus minimalizáló működésének. Kiemelt hangsúlyt kap a meglévő erdővagyon gazdálkodási és közérdekű erdőfenntartási funkcióinak zavartalan ellátása, illetve az erdőállomány extenzív növelésének (erdőtelepítés) kérdése. Minden feladatot olyan összefüggésben szükséges áttekinteni, hogy az erdőgazdálkodás és a környezet- és természetvédelem, mező- és vadgazdálkodás, vidékfejlesztés, energiaszektor stb. sajátos aspektusai kellő hangsúlyt kapjanak. Külön ki kell térni ezek pénzügyi összefüggés-rendszerére, annak tervezésére, amely során az állami és magán szektor, ill. a külföld szerepvállalása is meghatározandó;

4. cselekvési program: a felsorolt konkrét tevékenységeknek regionálisan és országosan is illeszkedniük kell a feltárandó igényekhez és feladatkörönként a kialakított stratégiához;
5. beruházási program: az állami, magán és EU-beruházások lehetőségének vizsgálata, ideértve a megfelelő támogatási rendszerek kialakítását és reformját is (erdőfelújítás normatív támogatási rendszere, erdőtelepítés támogatási rendszere, szerkezeti támogatások pl.: birtokkoncentráció, az erdő hitelképességének vizsgálata az erdőértékelés fejlesztésén át);
6. ellenőrző és értékelő rendszer felállítása: egy többszintű monitoring rendszer illesztése az agrárinformatikai rendszeren belül működő erdészeti informatikai rendszerhez, ami az erdőprogram végrehajtásának elemzését, ill. a szükség szerinti visszacsatolást lehetővé teszi;
7. Koordináció: a program elkészítéséhez szükséges koordinációt, ill. átláthatóságának biztosítását a Magyar Tudományos Akadémia Erdészeti Bizottságának (MTA EB) alárendelve a NYME Erdővagyon-gazdálkodási Intézete (EVGI) végzi. Az egyes stratégiai területek elemző munkájához független szakértői csoportokat, illetve szervezetek ad-hoc bizottságait kéri fel. A programot az MTA EB tudományos koordinálásával az FVM EFO irányítja.

3.2 *A román Nemzeti Erdőprogram jellemzői*

A Nemzeti Erdőstratégia az alábbi teljesítményekkel rendelkezik:

- Folyamatosan fejlesztett – (beleértve a román kormány fejlesztési stratégiáját, az erdőtörvényt, az erdőművelési stratégiát, a romániai átfogó fejlesztési kereteket akárcsak az EU-csatlakozási előtárgyalásokat és SAPARD programot);
- Fenntartható –
 - célja egy olyan nemzeti erdőstratégia és politika kialakítása, amely támogatni fogja a fenntartható erdőgazdálkodást és
 - azonosítani és felvázolni a kulcsfontosságú döntéseket, valamint ezek elfogadtatásának és megvalósításának időrendi ütemezését;
- Társult – ez által biztosítja, hogy az erdészet és a kapcsolódó szakterületek számos különböző résztvevői konstruktívan és konszenzusban vesznek részt a nemzeti erdőstratégia és politika kialakításában;
- Résztétel – kulcsemberek véleményének megjelenése révén a nemzeti erdőstratégiában és politikában, akárcsak az érintett publikum bevonásával a szükséges hitelesség és átláthatóság érdekében;
- Szektorok közötti – ezáltal elkerüli az erdészet elszigetelődését;
- Nemzeti döntéshozatali állásfoglalás – a nemzeti erdőstratégia és politika kialakítása, akárcsak az ezt követő kivitelezési fázisok során;

4 A kárpótlás

A 90-es évekre az állam adóssága felgyülemlett és veszélybe került az ország hitelképessége. Akkor az államadósság törlesztési könnyítési feltételek kérése elmaradt. Helyette az ország vagyonának eladása mellett döntött – elsősorban külföldi tőkeerős befektetők részére. Kivételt képezett ez alól a földtulajdon. Ebből a folyamatból természetesen az állampolgárok sem maradhattak ki, akik számára készült el a kárpótlás. Mivel a már említett állami tulajdon eladása nem tette lehetővé a tulajdonba való visszahelyezést, a kérdés tisztázására megszületett a kárpótlás.

Az új tulajdonosi rend alapjainak megteremtéséhez (az említettek mellett) még a nagyon fontos ún. kárpótlási törvények párosultak.

A kárpótlás nem azonos a privatizációval és nem is feltétlenül együttjáró dolgok.

Ezeknek a "szocialista múlt öröksége" miatt létrehozott törvényeknek hármas funkciójuk van:

- a tulajdonuktól megfosztott, meghurcolt embereknek részleges kárpótlása ún. kárpótlási jegyekkel (compensation voucher), amik többféle módon fordíthatók javakra,
- a jogbiztonság visszaállítása, a reprivatizáció kizárásával,
- a privatizáció elősegítése, egy új vállalkozórétteg és középosztály, illetve a farmergazdaságok kiépülésének elősegítése (a kárpótlási jegyek felhasználásával).

Ebben a folyamatban fontos szerepe van az Alkotmánybíróság azon döntésének, melyben kimondja, hogy a földtulajdon és más állami tulajdon között nem lehet ezen a téren különbséget tenni ezáltal a kárpótlási jegyekkel ellátott állampolgárokat a földtulajdon felé terelte.

A gyakorlatban a kárpótlás intézménye és a privatizáció Magyarországon jó részben sajátosan összefonódott. Az 1991-ben meghirdetett kárpótlás során részlegesen kárpótolt személyek igényeik benyújtása, majd azok elbírálása után sajátos értékpapírokat, úgynevezett kárpótlási jegyeket kaptak.

A kárpótlási jegy bemutatóra szóló, átruházható, a kárpótlás összegének megfelelő, az állammal szemben fennálló követelést névértékében megtestesítő értékpapír.

A kárpótlási jegy több tekintetben egészen speciális értékpapírnak tekinthető, amely nem azonos a más közép-európai országokban (pl. Románia) használatos kuponnal. Jóllehet kötelezettséget testesít meg, nem rendel a kötelezettség teljesítéséhez határidőt, azaz a jegynek nincs lejárat. A követelés nem pénzértékre szól, mint ahogy az a hasonló fajtájú értékpapírok velejárója, hanem az állami vagyonból való - később meghatározott feltételek mellett, szintén később kialakuló arányban történő - részesedésre jogosít fel.

A kárpótlási jegy forgatható és átruházható értékpapír. Ez lehetővé tette mindenkor tulajdonosa számára, hogy eladja azt, amennyiben nem kívánt tulajdont vásárolni.

Kárpótlás végrehajtása és az ahhoz kapcsolódó vagyon biztosítása komoly feladatot jelentett a Kormány és az ÁPV Rt. számára. A magyar privatizáció sajátosságaként említhető, hogy az állami tulajdon vásárlásánál a vevők egy része kárpótlási jeggyel is fizethetett. Erdő esetében a kárpótlási jegyekkel aranykorona-értékekért lehetett fizetni. A kárpótlási jegy felhasználása a privatizációban 1990 óta jelentős összeget tett ki.

A magyar tőkepiac szempontjából is igen fontos, hogy a kellően likvid másodlagos piac megteremtése érdekében a kibocsátott jegyek újabb és újabb sorozatait folyamatosan bevezették a Budapesti Értéktőzsdére, az első sorozat bevezetésére 1992. december 1-én

került sor. A tőzsdei forgalom mellett a jegyekkel a tőzsdén kívüli (OTC) értékpapír-forgalomban is aktív kereskedés folyik.

A kárpótlási jegyek felhasználási lehetőségei közül a legelőnyösebb és a tapasztalatok szerint a leginkább keresett megoldás az állami tulajdonú társaságok privatizációjában történő részvétel.

Az ÁPV Rt. privatizációs gyakorlata alapvetően kétféle technikát alkalmaz az állami tulajdonú társaságok részvényeinek értékesítésére a privatizációs pályázatok meghirdetését, illetve a kárpótlási jegy ellenében történő nyilvános forgalomba hozatalokat (IPO-k). A két terület sorrendben 60, illetve 40%-ot képvisel a jegyfelhasználás területén.

Az 1992-től beinduló, több mint 100 nyilvános forgalomba hozatalnak egyik legnagyobb érdeme az volt, hogy 40 év után a kisbefektetők is a hazai tőkepiac részesei válhattak, amelynek eredményeképpen a magyar tőzsdei tranzakciók már egyik igen meghatározó része kapcsolódik a kárpótlási jegy-részvény csereakciókon felnevelkedett kisbefektetői réteghez.

A társadalmi igazságtalansággal - de elkövetésük idejében érvényes jogszabályok alapján - okozott vagyoni és személyi károk méltányos és részleges, megtérítésére irányuló jogalkotási folyamat történelmet formáló szerepét, valamint jelentőségét aligha lehet túlértékelni.

A kárpótlás eredetileg a politikai jogsérelmet szenvedettek kategóriájára vonatkozott, s ilyen értelemben nemzetközi gyakorlata van. Egy másik fogalom a tulajdon sérelmére elkövetett kártérítés, amely a volt tulajdonosok jogaiba való visszahelyezésére vonatkozik. E két fogalom a mai gyakorlatban gyakran összemosódik és nem lehet egyértelműen elkülöníteni egymástól. A problémát az okozta, hogy történetileg egyetlen folyamatról van szó, ugyanis aki politikai üldözöttként, személyes szabadságában korlátozott volt, annak jobbra kisajátították a földjét, elvették a házáat. Mégis különböző természetű ez a két folyamat, hiszen a politikai sérelmek orvoslása és kárpótlása semmiképpen nem valósíthatja meg az in integrum restitucio, vagyis eredeti tulajdonba való visszahelyezés elvét. Ez voltaképpen már csak az időtényező miatt sem volt lehetséges, s ez esetben csakis kárpótlásról lehet szó, tehát elsősorban egyfajta erkölcsi és csak részben, az ezzel együtt járó anyagi rehabilitációról.

Vagyoni kárpótlás

A történelem folyamán az egymást váltó államhatalmak intézkedései a legkülönbözőbb ideológiai, politikai elméletek alapján csorbították az állampolgárok alapvető jogait, így többek között a tulajdonhoz való jogot. A rendszerváltás után halaszthatatlanná vált a legkülönbözőbb típusú állami bűnök következtében sérelmet szenvedetteknek a nemzetgazdaság teherbíró képességétől behatárolt, részleges kárpótlása. Az első vagyoni kárpótlási törvényt a parlament 1991. június 20-án fogadta el és 1991. augusztus 10-én lépett hatályba a tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény. A második kárpótlási törvényt 1992. április 7-én fogadta el az Országgyűlés és 1992. augusztus 8-án lépett hatályba a tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által az állampolgárok tulajdonában 1939. május 1-től 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1992. évi XXIV. törvény. A kárpótlás iránti kérelmek benyújtásának határidejéről és az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1994. évi II. törvény 1994. február 13-án lépett hatályba és ismételten – 1 hónapra – megnyitotta a kérelmek benyújtásáról rendelkező határidőt.

A vagyoni kárpótlási jogszabályok alapján járó kárpótlási jogosultság jogalapját a törvények mellékletei határozták meg és minden esetben a kérelem benyújtására jogvesztő határidőt írtak elő. Ezen jogszabályi rendelkezés alapján, napjainkban már nem lehet vagyoni kárpótlási kérelmet előterjeszteni.

Személyi kárpótlás

Az életüktől és szabadságuktól megfosztottak, valamint a hatósági önkény illetve egyes személyek, csoportok politikai indíttatású önkénye következtében életüket vagy egészségüket elvesztettek kárpótlása két jogszabályi szinten – törvény és kormányrendelet – történt. Időrendben a nyugdíjjogi és társadalombiztosítási helyzetet rendező kormányrendeletek születtek meg előbb. A kormányrendeletek alapján a szabadságelvonásban töltött időtartam után a Magyarországon nyugdíjjal rendelkező sérelmet szenvedett a szabadságelvonás időtartamával arányos nyugdíjemelésben részesül, nyugdíjának megállapításakor pedig a szabadságelvonás időtartamát szolgálati időként kell figyelembe venni.

A személyi sérelem okozásért járó kárpótlás – amely 50 évet ölel föl – ex gratia jellegű, visszamenőleges és egységes jogalapot teremt a személyi sérelem okozások jóvátételére. A II. világháború során okozott sérelmek orvoslását éppúgy az első szabadon megválasztott demokratikus kormány vállalta föl, mint az 1945-öt követő szovjet megszállók által elkövetett rémtettek és a kommunista diktatúra áldozatai sérelmeinek reparációja is a szabadon választott kormány feladata lett. Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény rendelkezik a szabadságelvonás miatti kárpótlásról, illetve e törvény alapján jogosultak kárpótlásra azoknak a hozzátartozói, akiket magyar bíróság ítélete alapján végeztek ki, vagy akik halálát a büntetőeljárás vagy a büntetőítélet végrehajtása során a magyar hatóság szándékos közreműködése okozta. Az 1992. évi XXXII. törvény módosításáról szóló 1997. évi XXIX. törvény az élet elvesztésének eseteit kibővítette, valamint újrászabályozta az élet elvesztéséért járó kárpótlásra jogosultak körét. A módosított kárpótlási törvény a politikai okból elszenvedett szabadságelvonások közül a deportálást és a kényszermunkát kiemelte, azokat az életvesztés esetei között helyezte el, valamint továbbra sem nem zárta ki a munkaszolgálatosokat a kárpótlásból.

A személyi kárpótlási jogszabályok alapján járó kárpótlás iránti kérelmek benyújtására a fent írt törvények jogvesztő határidőt írtak elő. Ezen jogszabályi rendelkezés alapján, napjainkban már nem lehet személyi kárpótlási kérelmet előterjeszteni, kivéve a semmisségi törvények hatálya alá eső elítélések miatti kárpótlás iránti kérelmeket. Ezekben az esetekben: Az 1992. évi XXXII. törvény 3.§-ának (1) bekezdés a) pontja szerint kárpótlás jár a személyes szabadságot súlyosan – 30 napot meghaladóan – korlátozó szabadságvesztés büntetés, amelyet az 1941. évi XV. törvény 9., 10., 14. és 15.§-ában, az 1989. évi XXXVI. törvény 5.§-ában, az 1990. évi XXVI. törvény 2.§-ában, illetőleg az 1992. évi XI. törvény 1.§-ában felsorolt bűncselekmény miatt szabták ki. Az 1992. évi XXXII. törvény 14.§-ának (a) pontja szerint a jogosult e törvény hatálybalépését, illetve az elítélését törvénysértővé vagy semmissé nyilvánító jogerős bírósági határozat kézbesítését követő 4 hónapon belül az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatalhoz nyújthatja be a kárpótlás iránti kérelmét (Cím: 1116 Budapest, Hauszmann Alajos utca. 3.). Az idézett kárpótlási törvény végrehajtására megjelent 103/1997. (VI.13.) Korm. rendelet 1.§-ának (3) bekezdése alapján a kárpótlásra jogosító sérelem elszenvedését és a jogosultság egyéb feltételeit a kérelmezőnek kell bizonyítania. Elítélésüket semmissé nyilvánító bírósági határozatért az érintetteknek az első fokon eljáró bírósághoz vagy a Büntetés Végrehajtás Országos Parancsnokságához (1054 Budapest, Steindl Imre utca. 8.) kell fordulniuk. A kérelemhez az I. fokon eljáró bíróság ítéletét vagy annak számát csatolni kell.

Jogi szabályozás

A magyarországi kárpótlás keretén belül az alábbi témakörökben születtek törvények:

I. Vagyoni jogsérelem kárpótlása

1991. évi XXV. törvény az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról

1992. évi XXIV. törvény az állam által az állampolgárok tulajdonában 1939. május 1-től 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról

1992. évi II. törvény a kárpótlási jegy termőföldsajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről

1992. évi II. törvény a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról

1993. évi II. törvény a földrendező és a földkiadó bizottságokról

II. Törvénysértő intézkedések orvoslása, semmissé nyilvánítása

1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról

1992. évi LII. törvény a nemzeti gondozásról

1997. évi XXIX. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról

1992. évi XXXII. törvény szóló módosításáról

1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról

1990. évi XXVI. törvény az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek semmissé nyilvánításáról

1992. évi XI. törvény az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állami közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról

III. Személyi jogsérelmek orvoslása, rehabilitáció

93/1990. (XI.21.) Korm. rendelet az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek, az 1956-os forradalommal és szabadságharccal összefüggésben elítéltek, valamint a korábbi nyugdíjsökkentés megszüntetéséről, továbbá az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről

74/1991. (VI.10.) Korm. rendelet az 1938-1945 közötti időszakban faji vagy nemzetiségi hovatartozás, illetőleg a nácizmus elleni magatartásuk miatt deportált, munkaszolgálatot teljesített vagy egyéb személyes szabadság korlátozása alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről

51/1992. (III.18.) Korm. rendelet a volt nyugati hadifoglyok hitelutalványaival kapcsolatos pénzkövetelésekről és nyugdíjuk kiegészítéséről

174/1992.(XII.29.) Korm. rendelet az 1951 és 1956 közötti időszakban politikai okból hátrányos megkülönböztetéssel járó katonai munkaszolgálatot teljesített személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről

5 21/1990. (X. 4.) AB határozat az Alkotmány 70/A §-ának értelmezéséről

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság a miniszterelnöknek a Kormány nevében az Alkotmány értelmezése tárgyában előterjesztett indítványa alapján meghozta a következő

határozatot.

Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 70/A §-át - figyelemmel az Alkotmány 9. §-ára és a 13. § (1) bekezdésére - úgy értelmezi, hogy a személyeknek az Alkotmány 70/A § (1) bekezdésében meghatározottak szerinti megkülönböztetését jelenti az, ha alkotmányos indokok hiányában egyes személyek volt tulajdonát - aszerint, hogy mi volt a tulajdon tárgya - **reprivatizálják, másokét viszont nem**. Az ilyen megkülönböztetés alkotmányellenes. Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 13. § (1) bekezdését a 12. § (1) bekezdésével összefüggésben úgy értelmezi, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a mezőgazdasági termelészövetkezeteknek a tulajdonukban levő termőföldre való jogát is. Az Alkotmánynak a kisajátításról rendelkező 13. § (2) bekezdése olyan garanciális rendelkezés, amely a tulajdonnak nemcsak egyedi hatósági határozattal, hanem törvénnyel való elvonására is irányadó. A tulajdonnak mind egyedi hatósági határozattal, mind pedig törvénnyel való elvonása - figyelemmel az Alkotmány 13. § (1) bekezdésére - csak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás mellett lehetséges. A tulajdonnak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás nélküli elvonása ezért alkotmányellenes.

INDOKOLÁS

I.

A Magyar Köztársaság miniszterelnöke a Kormány nevében az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 1. § g) pontja értelmében indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság értelmezze:

1. Az Alkotmány 70/A §-át - figyelemmel az Alkotmány 9. §-ára, valamint 13. §-ának (1) bekezdésére - arra tekintettel, hogy nem jelenti-e az embereknek az Alkotmány 70/A § (1) bekezdésében meghatározottak szerinti hátrányos megkülönböztetését az, ha egyes személyek volt tulajdona - aszerint, hogy mi volt a tulajdonukban - reprivatizációra kerül, másoké pedig - eltérő privatizációs és kártalanítási elvekre tekintettel - nem kerül a tulajdonukba való visszaadásra.

Az indítvány szerint a Kormány a tulajdonosi szerkezet átalakítása szempontjából alapvető céljának tekinti a privatizációt, amelynek megvalósításához számos törvény megalkotása, illetve korrekciója szükséges. E körben a privatizáció általános elvének tekinti a Kormány azt, hogy az új tulajdonosok visszteher ellenében jussanak az állami tulajdonból tulajdonhoz, míg a korábbi tulajdonosok esetén a részleges kártalanítás elvét kívánja követni. Ezen elvek alól a föld tulajdonának rendezése kivételt jelentene; mert a földtulajdon vonatkozásában vagy természetbeni visszaadásra - az eredeti tulajdonviszonyok helyreállítására - vagy csereföld tulajdonba adására kerülhetne sor.

2. Az alkotmány 13. §-át, összefüggésben az Alkotmány 12. §-ával a tekintetben, hogy mód nyílik-e a szövetkezetek esetében tulajdon elvonására törvény rendelkezése alapján, azonban kisajátítási eljárás és kártalanítás mellőzésével.

Az indítvány szerint a termőföld reprivatizációjának keretében kártalanítás nélkül szolgálna a reprivatizáció alapjául a szövetkezetek tulajdonában álló - nem a Polgári Törvénykönyvben meghatározott módon megszerzett - termőföld is.

A.

II.

Az Alkotmány 70/A § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

A (2) bekezdés úgy szól, hogy az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

A (3) bekezdés pedig: a Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése kimondja, hogy Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. A (2) bekezdés szerint a Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát és a gazdasági verseny szabadságát.

A 13. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

III.

Az Alkotmánybíróság 90/B/1990/9 számú határozatában (Magyar Közlöny 36. szám) már értelmezte az Alkotmány 70/A § (1) bekezdésében megfogalmazott megkülönböztetési tilalmat. Egyebek között megállapította, hogy „a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”

Az idézett határozatban az Alkotmánybíróság kifejtette azt is, hogy „az azonos személyi méltóság jogából esetenként következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára (mennyiségileg is) egyenlően osszák el. De ha valamely - az Alkotmányba nem ütköző - társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csak úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni. A pozitív diszkrimináció korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalma, illetve az Alkotmányban pozitívan megfogalmazott alapjogok tekintendők. Bár a társadalmi egyenlőség mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.”

Az Alkotmánybíróság ezt az értelmezést e határozata meghozatalánál is követte.

IV.

A Kormány indítványának 1. pontja annak megválaszolására irányul, hogy a volt tulajdonosok közötti alkotmányellenes megkülönböztetést jelent-e az, ha az állami tulajdon

magántulajdonba adása során a tulajdon tárgyatól függően egyes tulajdonosok visszakapják volt tulajdonukat, mások viszont nem.

Az alkotmányos jogok mindenfajta korlátozásának megengedhetőségét csak olyan indokok alapján lehet elbírálni, amelyek adott összefüggésben a korlátozás elkerülhetetlenségére vonatkoznak. Ilyen érveket a volt tulajdonosok közötti különbségtételre az indítvány nem tartalmaz.

Az Alkotmánybíróság azonban figyelembe vette, hogy maga a kérdés is utal arra, hogy azt a Kormány privatizációs programjának összefüggésében kell vizsgálni; továbbá, hogy e program szerint főszabály az állami tulajdon visszterhes magántulajdonba adása, elvileg bárkinek. A jelenleg állami tulajdonú javak korábbi tulajdonosai részleges kártalanítást kapnának. Ezen elvek alól kivétel a földtulajdon, amelyen az eredeti tulajdonviszonyokat állítanak természetben helyre.

Az indítvány megszövegezéséből arra lehet következtetni, hogy a korábbi nem földtulajdonosok esetében a természetbeni visszaadást a részleges kártalanítás helyettesítené: az ő tulajdonuk „eltérő privatizációs és kártalanítási elvekre tekintettel nem kerül tulajdonukba való visszaadásra”.

Ezek a magyarázatok nem tartalmazzák a megkülönböztetés értékelhető okát, sőt koncepcionális bizonytalanságot tükröznek a reprivatizáció, a privatizáció és a részleges kártalanítás egymáshoz való viszonya tekintetében.

A fentiek miatt az Alkotmánybíróság mindenekelőtt tisztázza azokat a fogalmakat, amelyeket az Alkotmány értelmezésében használ.

a) A privatizálás az állami tulajdon magántulajdonba adását jelenti. A reprivatizálás a korábban magántulajdonban volt, jelenleg állami tulajdonú javak visszaadása a korábbi magántulajdonosnak. Mind a privatizálás, mind a reprivatizálás történhet ingyenesen vagy visszterhesen; a különbség tehát a jogosultak körében van.

Az állam olyan javakat privatizálhat és reprivatizálhat, amelyek tulajdonában vannak. Mind a privatizáció, mind a reprivatizáció tulajdonosi döntés. Az Alkotmány 10. § (2) bekezdéséből következően is az állam privatizálási és reprivatizálási joga elvileg korlátlan, ez a joga tulajdonosi szabadságából, és csakis abból következik. Privatizációra vagy reprivatizációra tehát az állam erre vonatkozó döntése nélkül, vagy attól eltérő feltételekkel senkinek sincs alanyi joga.

Az Alkotmánybíróság értelmezése a jogilag hibátlan állami tulajdonra vonatkozik.

Az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy folyamatban van előtte a különböző államosítási jogszabályok alkotmányosságának vizsgálata. Alkotmánybíróság emlékeztet az 1989. évi XXXII. törvény 40-43. §-aira, különösen arra, hogy a jogszabály megsemmisítése - főszabályként - nem érinti a határozat közzététele előtt létrejött jogviszonyokat, s a belőlük származó jogokat és kötelezettségeket. Az e szabálytól való eltérést, ha azt a jogbiztonság, vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke indokolja, csakis az Alkotmánybíróság mondhatja ki, mérlegelési jogköre alapján.

b) A kártalanítás - az általános jogi szóhasználat szerint - a jogosan okozott hátrányok és károk, így a tulajdonelvonás jóvátételét jelenti, szemben a jogellenesen okozott károkért járó kártérítéssel. Mind a kártalanításra, mind a kártérítésre a károkozónak jogi kötelezettsége, a károsultnak pedig alanyi joga van. A Kormány alkotmányértelmezési indítványa a „kártalanítás” szót nem ebben a szokásos értelemben használja.

A Kormány által tervezett részleges kártalanításnak ugyanis kizárólag a méltányosság a jogi alapja: erre a kártalanításra nincs az államnak kötelezettsége, és nincs rá senkinek sem alanyi

joga. Ahogy a reprivatizálás nem az államosításból vagy szövetkezetszervezésből következő igény, a kártalanítás sem az, hanem kizárólag a szuverén állami elhatározáson múlik.

A Kormány által tervezett kártalanítás alapja nemcsak az elvett tulajdon, hanem az elszenvedett sérelmek általában. Az ingyenes reprivatizálás és a kártalanítás lehetnek a politikai jóvátételen belüli változatok, jogilag azonban függetlenek, jogi rendezésük teljesen más összefüggésben történik (a piacgazdaság megteremtése, illetve a sérelmek enyhítése). Az egyiken belüli diszkrimináció így a másik megoldáson belüli fordított diszkriminációval nem egyensúlyozható ki. A volt földtulajdonosok kedvezményezését az állami tulajdonból való tulajdonszervezés során tehát nem egyenlíti ki az, hogy ők nem kapnának kártalanítást. Nem tekinthető a földre vonatkozó eredeti tulajdonviszonyok helyreállítása, illetőleg az egyéb vagyontárgyak tulajdonosainak eleve részleges pénzbeli kártalanítása ugyanazon kártalanítás különböző módjainak.

c) A megválaszolandó kérdés az, hogy a földtulajdon reprivatizálása, tekintettel az állami tulajdon egyéb tárgyainak privatizálására nem valósít-e meg az Alkotmány 70/A §-ába ütköző megkülönböztetést.

Az Alkotmánybíróság álláspontja az, hogy a tulajdon tárgya szerinti megkülönböztetés az adott esetben személyek közötti megkülönböztetéssé válik, mivel tulajdonszerzésre vonatkozik.

A kérdésben részben átfedi egymást kétfajta megkülönböztetés: egyfelől a különbségtétel volt tulajdonosok és nem tulajdonosok között; másfelől a volt tulajdonosok között a tulajdon tárgya szerinti megkülönböztetés.

V.

Az Alkotmánybíróság a 90/B/1990/9 számú határozata kimondja, hogy az Alkotmány 70/A §-ában lefektetett hátrányos megkülönböztetés tilalma nem abszolút: attól a határozatban kifejtettek szerint el lehet térni.

a) Az Alkotmány 70/A §-a az emberi, illetve állampolgári jogok tekintetében tiltja a megkülönböztetést. Az Alkotmánybíróság szerint a tulajdonhoz való jognak az állam részéről való biztosítása [Alkotmány 13. § (1) bekezdés] felőleli a tulajdonszerzéshez való jogot is. Az adott összefüggésben figyelembe kell venni a vállalkozáshoz való jogot is, mert a privatizáció és a föld reprivatizációja is elsősorban vállalkozói gazdaságok kialakítását szolgálja.

b) Az a kérdés, hogy a megkülönböztetés az alkotmányos határok között maradt-e, csakis a mindenkor szabályozás tárgyi és alanyi összefüggésében vizsgálható, hiszen ugyanaz a kritérium - például „földtulajdonos” - a kontextustól függően minősülhet diszkriminatívna. Az egyenlőségnek az adott tényállás lényeges elemére nézve kell fennállnia. Ha azonban adott szabályozási koncepción belül eltérő szabályozás vonatkozik valamely csoportra, ez a megkülönböztetés tilalmába ütközik, kivéve ha az eltérésnek kellő súlyú alkotmányos indoka van.

Az állami tulajdon magántulajdonba adása során az állam az Alkotmány preambulumban célul tűzött szociális piacgazdaság megvalósításának feladatát látja el. Arra nézve azonban tulajdonosként szabadon cselekszik, hogy a magántulajdont - akár saját tulajdonának átadása révén is - miként támogatja.

Ha azonban az állam az állami tulajdon magántulajdonba adása során a tulajdonszerzés feltételeit tekintve megkülönbözteti és másként kezeli a volt tulajdonosokat, mint a nem tulajdonosokat, sőt a volt tulajdonosok csoportján belül tovább differenciál, csak akkor nem sérti meg az Alkotmány 70/A §-át, ha indokai megfelelnek a megengedett pozitív diszkrimináció feltételeinek.

A különbségtétel alkotmányosságának az a bizonyosság a feltétele, hogy a tulajdonosok és a nem tulajdonosok közötti megkülönböztetés olyan eljárásban alakul ki, amelyben a volt tulajdonosok és a nem tulajdonosok szempontjait azonos körültekintéssel és elfogulatlansággal mérlegelték. A volt tulajdonosoknak, csakúgy, mint a nem tulajdonosoknak nem az állami tulajdonból való részesítésre van ugyanis joguk, hanem arra, hogy egy ilyen lehetőség szabályozásánál egyenlőkként kezeljék őket, és mindegyikük szempontjait hasonló figyelemmel és méltányossággal értékeljék. Enélkül a megkülönböztetés alkotmányesítő.

A fenti mérlegelés hibátlansága esetén is csak akkor nem alkotmányellenes a megkülönböztetés, ha a volt tulajdonosok ingyenes, és a többiek ellenérték fejében való tulajdonszerzése végső soron a kialakítandó piacgazdaság magántulajdonos szereplői közötti egyenlőséget alapozza meg. Ha igazolni lehet, hogy a volt tulajdonosok kedvezményezésével az állami tulajdon lebontásának társadalmi összeredménye kedvezőbb lesz, mint egyenlő elbánás esetén, s ha a tényekből egyértelműen következik, hogy más, a nem tulajdonosokat nem diszkrimináló eljárás ezt az eredményt meg sem közelítené, akkor a nem tulajdonosok nem hivatkozhatnak arra, hogy az Alkotmány 70/A §-ában biztosított jogukat megsértették. A megkülönböztetés ismérve - a korábbi tulajdoni helyzet - nem lenne alkotmányellenes, ha magukból a fenti érvekből okszerűen következne.

Ugyanezt a vizsgálatot kell elvégezni a tekintetben, hogy a volt tulajdonosok között a tulajdon tárgya szerinti különbségtétel, vagyis ha kizárólag a földtulajdont reprivatizálják, nem ütközik-e az Alkotmány 70/A §-ába. Bizonyosságot kell tehát először nyerni arról, hogy kielégítették-e a többi volt tulajdonos jogát arra, hogy szempontjaikat ugyanolyan alaposággal és pártatlanul vegyék figyelembe a diszkriminatív szabály megalkotásakor, mint a volt földtulajdonosokét.

Ki kell mutatni ebből folyóan, hogy mi a volt tulajdonosok közötti különbségtételnek az objektív alapja. Bizonyítani kell továbbá, hogy a nem földtulajdonosok hátrányos helyzetbe hozása szükséges volt ahhoz, hogy a majdani piacgazdaságban a személyek egyenlőségét a lehető legteljesebben megközelítsük, valamint azt is, hogy a többi korábbi tulajdonos hátrányos helyzetbe hozása nélkül a piacgazdaság induló feltételei sokkal rosszabbak lennének.

Annak bizonyítása során, hogy egyes személyek vagy csoportok diszkriminálása a feltétele a tökéletesebb társadalmi egyenlőségnek, az Alkotmánybíróság a fentiek értelmében nem fogadhat el preferált csoportokra vonatkozó olyan érveket, amelyek nem kizárólag erre a csoportra érvényesek (például a vállalkozói gazdaság megteremtése, igazságtalanságok orvoslása). Az egyenlőként kezelés bizonyítása másrésről megköveteli mind a preferált, mind a hátrányos helyzetbe hozott csoport saját szempontjainak teljes bemutatását az értékelés módjával együtt.

VI.

Összegezve: az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a föld reprivatizációja és a „részleges kártalanítás” eltérő gazdaságpolitikai és politikai összefüggésben jelentkeznek, különböző ismérveken nyugszanak, és nincs közöttük jogi összefüggés sem, ezért az Alkotmány 70/A §-a által megkívánt egyenlőség vonatkozásában egymással való összefüggésben nem is értelmezhetőek. Minthogy a volt tulajdonosok és a nem tulajdonosok közötti különbségtétel, továbbá a tulajdonjog tárgya szerinti differenciálás fentiekben elemzett ismérveken nyugvó alkotmányosságát sem az indítvány, sem az Alkotmánybíróság rendelkezésére álló dokumentumok nem támasztják alá, az Alkotmánybíróság az Alkotmány 70/A §-át úgy értelmezte, hogy a személyeknek hátrányos megkülönböztetését jelenti az, ha egyes

személyek volt tulajdona reprivatizálásra kerül, másoké pedig nem kerül tulajdonukba való visszaadásra, ezért ezt a megkülönböztetést alkotmányellenesnek ítélte.

B.

VII.

A Kormány alkotmányértelmezési indítványa 2. pontjában azt kérte, hogy az Alkotmánybíróság értelmezze az Alkotmány 13. §-át, összefüggésben a 12. §-sal a tekintetben, hogy mód nyílik-e a szövetkezetek esetében tulajdon elvonására a törvény rendelkezései alapján, azonban kisajátítási és kártalanítási eljárás mellőzésével.

Az indítványból az tűnik ki, hogy a kérdés a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tulajdonában álló termőföld reprivatizációjával kapcsolatos. Az Alkotmánybíróság ezt szem előtt tartva az Alkotmány fenti szakaszait a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tulajdonára figyelemmel értelmezte, tekintet nélkül arra, hogy a szövetkezeteknek számos egyéb fajtája is van.

VIII.

Az Alkotmány 13. §-a szerint a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot, hozzátéve, hogy tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.

Az Alkotmány 12. § (1) bekezdése értelmében az állam támogatja az önkéntes társuláson alapuló szövetkezeteket, elismeri a szövetkezetek önállóságát. Az Alkotmány rendelkezése tehát olyan szövetkezetekre vonatkozik, amelyek - az alapítás körülményeitől függetlenül - önkéntes társulás alapján állnak fenn. Annak eldöntésére pedig, hogy egy szövetkezet önkéntes vagy nem önkéntes társulás alapján áll-e fenn, a tagjaiból álló közgyűlés az egyetlen illetékes szerv. Az Alkotmánybíróság mindezek alapján nem látott alkotmányos indokot arra, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket általános érvennyel, törvényben megfosszák az Alkotmány 12. § (1) bekezdésében biztosított védelemtől.

Az Alkotmánybíróság álláspontjának kialakítása során különös figyelemmel volt arra, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó hatályos jogi szabályozás lehetővé teszi a szövetkezet megszűnésének a közgyűlés általi elhatározását, és a szövetkezet tagjának kilépését, ám nem teszi lehetővé a szövetkezet vagyonának szétosztását. Mivel az alkotmányértelmezési indítvány erre a kérdésre nem terjed ki, az Alkotmánybíróság ezzel a problémával érdemben foglalkozik, de rámutat arra, hogy - figyelemmel az Alkotmány 9. §-ára - a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tulajdonát nem illeti meg több védelem, mint a gazdasági élet más szereplőinek tulajdonát, illetve mint a tulajdont általában. (Az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy a szövetkezeti vagyon szétosztásának problémája egyébként is megoldható a földről szóló 1987. évi I. törvény, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény módosításával.) Az Alkotmánybíróság figyelembe vette továbbá azt, hogy az 1967. évi III. törvény alapján mód van arra is, hogy a szövetkezetek valamely egyéb gazdasági társaság formájába alakuljanak át.

IX.

A szövetkezetek önállóságának állami elismerése magában foglalja a szövetkezetek tulajdonhoz való jogának elismerését is, jóllehet az Alkotmány a szövetkezeti tulajdonra nézve kifejezett rendelkezést nem tartalmaz. Az Alkotmánybíróság ezért szükségesnek látta, hogy az Alkotmány 12. §-át a 9. § (1) bekezdésére tekintettel értelmezze.

Az Alkotmány 9. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. Ez a rendelkezés azonban nem tekinthető a tulajdoni formák felsorolásának, mint amelyek valamelyikébe való besorolhatóság az alkotmányos védelem feltétele. Az Alkotmány nem tulajdonformák között különböztet, hanem ellenkezőleg: a tulajdon bármely formájára nézve éppen diszkriminációtilalmat fogalmaz meg. A 9. § (1) bekezdése ennek megfelelően az Alkotmány 70/A § (1) bekezdése jogegyenlőségi tételének, valamint a 9. § (2) bekezdésbe foglalt vállalkozási jog és a verseny szabadsága általános tételének a tulajdonhoz való jogra vonatkoztatott kifejtése.

A 9. § (1) bekezdése tehát nincs összefüggésben az Alkotmány 13. §-ával, amely a tulajdonhoz való jogot egyébként is a 9. § (1) bekezdésében foglalt különbségtétel (magán- és köztulajdon) nélkül biztosítja. Alkotmányos védelem alatt áll a 13. § alapján - egyebek között - a gazdasági társaságok ugyancsak nem nevesített tulajdona is. Márpedig a szövetkezet, így a mezőgazdasági termelészövetkezet a gazdasági társaság egyik fajtája, függetlenül attól, hogy - a törvény megalkotásakor fennálló politikai okok miatt - nem tartozik a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. hatálya alá.

Fentiekből következően az Alkotmánybíróság nem tulajdonít annak jelentőséget, hogy a szövetkezeti tulajdon az Alkotmány szövegében nevesítetten megjelenik-e vagy sem. Az Alkotmánybíróság ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetek tulajdona, ezen belül termőföldre vonatkozó tulajdona, mint gazdasági társaság tulajdona alkotmányos védelem alatt áll.

Az Alkotmány 13. § (1) bekezdése a 12. § (1) bekezdésével összefüggésben következésképpen úgy értelmezendő, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz, így a mezőgazdasági termelészövetkezeteknek a tulajdonukban lévő termőföldhöz való jogát is.

X.

Az Alkotmánybíróság az alkotmányértelmezési indítványnak megfelelően megvizsgálta azt is, hogy lehetséges-e a szövetkezetek tulajdonának törvény erejénél fogva, de kisajátítás és kártalanítás mellőzésével való elvonása. Az Alkotmánynak a kisajátításról rendelkező 13. § (2) bekezdése olyan garanciális szabály, amely a tulajdonnak nemcsak egyedi hatósági aktussal, hanem törvénnyel való elvonására is irányadó. A tulajdonnak mind egyedi hatósági határozattal, mind pedig törvénnyel való elvonása - figyelemmel az Alkotmány 13. § (1) bekezdésére - csak azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás mellett lehetséges.

Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szövetkezetek tulajdonának bár törvény rendelkezése alapján, de azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás mellőzésével végrehajtott elvonása sérti az Alkotmány 12. § (1) bekezdését, valamint 13. §-át, ezért alkotmányellenes.

XI.

Az Alkotmánybíróság végül rámutat arra, hogy a szövetkezetek tulajdonának azonnali, feltétlen és teljes kártalanítás nélküli elvonása emellett sérti az Alkotmány 9. § (2) bekezdésében rögzített azon elvet, amely szerint a Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát és a gazdasági verseny szabadságát. Az ilyen eljárás ugyanakkor az Alkotmány 70/A §-ában foglalt jogegyenlőség elvének sérelmét is jelenti, mivel ez az elv nemcsak a természetes, hanem a jogi személyekre is vonatkozik.

Budapest, 1990. október 2.

Dr. Sólyom László s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke

6 Esettanulmány

A Multifor projekt a vidéki társadalmak erdőhöz viszonyát vizsgálja kilenc európai országban, országonként két mintaterületen, azonos kérdőíves felmérés segítségével és közös adatbázis létrehozásával. A véletlenszerű mintavételből következően a minta föld-, és erdőtulajdonosok mellett földtulajdonnal nem rendelkező helyi lakosok véleményét is feltárja. A mintavétel módjából következően a minta a vidéki társadalom véleményét reprezentálja.

A kilenc európai országra kiterjedő vizsgálat, valamint az azonos kérdések alkalmazása lehetővé teszi az egységes európai szintű kiértékelést, az objektív összehasonlíthatóságot, illetőleg hazai szempontból a kapott eredmények nemzetközi környezetbe való illesztését.

A két magyarországi terület egyike Szentgál, amely hagyományosan erdősült területnek számít, illetve Kerekegyháza, ahol az elmúlt időszakban jelentős erdősííesi tevékenység zajlott. Romániában a felmérés a Gyergyói medencét ölelte fel.